תלמוד בבלי · ראשונים · רא״ש · מפרשים · דברי חמודות · סדר קדשים

דברי חמודות על מנחות

רבי יום טוב ליפמן הלר הלוי

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

דברי חמודות על מנחות

רבי יום טוב ליפמן הלר הלוי

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/דברי-חמודות-על-מנחות/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611151759 של הספרייה.

תוכן העניינים

הלכות ספר תורה 4
הלכות מזוזה 44
הלכות תפילין 59
שימושא רבא 92
הלכות ציצית 100
עשיית ציצית 136
הלכות טומאה 136
הלכות חלה 148
הלכות כלאים 165
הלכות ערלה 171

הלכות ספר תורה

א **ספר** שאינו מוגה. פירש"י ס"ת נביאים וכתובים ובפרק האשה שנתארמלה סי' י"א מפרש רבינו דלא פירש כן אלא משום דבימי רב אמי לא הי' להם כתובים ספרים אחרים ולא למעט ספרים המצויים לנו עתה דאם נמצא טעות בגמרא או בספר מפוסקים יבא להתיר האסור ולאסור את המותר ולזכות את החייב ולחייב את הזכאי ואין עולה גדולה מזו עכ"ל ומה שהוצרך רש"י לפרש ס"ת נביאים וכתובים היינו דלא תימא ספר דקאמר ס"ת לחוד ולא נביאים וכתובים וכתב רמ"א בר"ס רע"ט בשם תשובת הר"ד כהן בית ט"ו שאין להגיה שום ספר ע"פ סברא כ"א בראיה גמורה שיש בו טעות ע"כ:

ב **עד** שלשים יום מותר לשהותו. ולענין לקרות בו בצבור אכתוב בס"ד בסעיף פ"ה:

ג **וגם** אין למוכרו כו'. בפרק בני העיר סימן מ"ה מבואר בארוכה:

ד **דמ"ע** היא לכל איש ישראל לכתוב ס"ת לעצמו. בפ"ב דסנהדרין דף כ"א אמר רבא אע"פ שהניחו לו אבותיו לאדם ס"ת מצוה לכתוב משלו שנאמר ועתה כתבו וגו' וכך פסקו הרמב"ם והטור:

ה **מ"ע** היא כו' לכתוב חומשי תורה ומשנה כו'. ולא למעט בא שלא יהיה מחוייב לכתוב הס"ת עצמה ככתבה וכדינה אלא להוסיף בא שיכתוב גם כן חומשי תורה שלא כדינם אלא בכתיבה איזו שירצה כדי ללמוד בהם וכמו שכתבתי כבר בזה במ"י בשם הב"י:

ו **וגם** לא למכרם כו'. וכתב רבינו ירוחם שכ"כ הגאונים ובב"י טור או"ח סימן רמ"ח מסיק דמ"מ לא חמירי כס"ת ומעשים בכל יום שאדם מוכר ספריו ע"כ ואכתוב עוד בזה בפרק טי שמת ס"ס כ"ט:

ז **ולא** איפשטא. וכיון דלא איפשטא לא כתבינן וכ"כ הרמב"ם ורבינו ירוחם והטור:

ח **ורבא** כרשב"ג דהזמנת הקלף לא הוי דבר חשוב. והלכתא כרבא דתיקון הקלף ושירטוטו א"צ שיהא לשמה כ"כ הטור סימן רע"א וגם אינו מועיל התקון וגירור והחלקה שיעשה לשמה אחר שעיבד שלא לשמה כ"כ רבינו בסוף הל' ציצית בעשיית ציצית:

ט **אבל** בעיבוד לא בעינן אלא תחלת העיבוד כו'. וכדי שלא יזייפו העבדנים העובדי כוכבים את העורות מסמן אותן בסימנים וכתבו הגה' מיי' בפ"א מה"ת ובפ"ג מהמ"א מסמנים הנקבים במרצע כמין אותיות אע"פ שהדבר נקל לעובד כוכבים לזייף שיתן את הנקובים על שאינם נקובים וינקוב במרצע דרך הנקבים כמו שעשה הישראל מ"מ אין חוששין לזיוף דמירתת עובד כוכבים פן יכיר הישראל בטביעות עין וכפר"י ע"כ ובמ"י כתבתי דטוב הוא אם יכול להיות שישראל יסייע מעט בתחלת העבוד ולקמן בספר

העיתים כתוב משמע דלא מכשיר בעיבוד עובד כוכבים אלא ע"י שיסייע ישראל עמו מעט ומ"מ אם א"א ואין כאן ס"ת כהוגן אל תשביתו קריאת ס"ת בצבור כו':

י **יאמר** ס"ת זה אני כותב כו'. ואם לא עשה כן פסול כ"כ הטור בר"ס רע"ד ובב"י לא ביאר מנליה אע"פ שהזכיר לדברי המרדכי שכתב דלרש"י נראה דס"ת סתמא לשמה קיימא דמהיכא תיתי דפסולה כשכתב ישראל בסתם דסברא הוא מסתמא כיון שכותב ס"ת לקרות בו או ללמוד בו ע"כ ובש"ע שלו לא כתב לא פסול ולא הכשר אבל רמ"י ז"ל כ' די"א שהוא פסול:

יא **אמנם** בשעת כתיבת האזכרות כו'. משמע דלא סגי אם יאמר כן בתחילת כתיבת הס"ת דלא כמ"ש במ"י דמשמע מהסמ"ג דסגי ובהדיא כתב רבינו בסדר תיקון תפילין בזה הלשון ומלבד זה יכתוב כל האזכרות כו'. ומיהת אפשר האזכרה הראשונה שאומר שיכתוב כולן לשם כו' סגי לן אלא שא"כ ה"ל לרבינו לכתוב בשעת כתיבת האזכרה הראשונה אבל מדכתב בשעת כתיבת האזכרות משמע שעל כל אזכרה ואזכרה צריך שיאמר כן וכן נראה בהדיא מלשונו שבסדר תיקון תפילין כתב כל האזכרות כו' וכן לשון הטור ר"ס רע"ו בכל פעם שכותב שם וכתב ב"י וז"ל כתב הרשב"א בתשובה שאם כתב שם אלהים אחרים לשם קדושת השם אין בכך כלום דהוי כמקדיש בעלי מומים דלא חלה עליהם קדושה ועוד הביא ראיה מדאמרי' בפרק שבועת העדות ויש ללמוד מדבריו שכל שמות שאינם נמחקים צריך לכתבם לשם קדושת השם דאל"כ היכי הוי שייך למטעי לכתוב שם אלהים אחרים לשם קדושת השם ע"כ ועוד הביא ראיה בשם הר"י אכסנדרני מן הירושל' דלקמן סימן י' היה כותב ב' וג' שמות הרי זה מפסיק ביניהם והיכן מצינו ג' שמות של הוי"ה סמוכים אבל שני שמות הוי"ה ושם אחר עמהם סמוכים בי"ג מדות ובשמע ישראל אלא שיש לדחות ראיה זו כמ"ש בסעיף ל"א:

יב **צריך** שיחשוב. כבר כתבתי במ"י בשם הב"י דלאו דוקא אלא צריך שיאמר כו' ועי' בהלכות תפילין סעיף ח' מה שצ"ע וגם כתב שם דאם בקש לנמנם לא יכתוב וכו' וכתב הטור בר"ס רע"ו שאם לא עשה כן פסול וגם על זה לא פקח הב"י עיניו לבאר מנליה ומ"מ אף להמרדכי שכתבתי בסעיף י' דמכשר בס"ת הנכתב בסתם פוסל באזכרות שלא נכתבו בפירוש לשמן דהכי מסיים אבל האזכרות ודאי צריך להזכיר בפירוש לשמן דבעינן שיכתוב לשם קדושת השם ונ"ל להביא ראיה כו' אע"פ שכתבו לשם קדושת הספר דומיא דשאר הספר פסול ע"כ ואע"פ שהב"י דחה ראיותיו מ"מ אין לנו לדחות דינו וכ"ש שהטור כתב דפסול אפילו בס"ת:

יג **אינו** שוה כלום. ומסיק התם דאין לו תקנה בהעברת קולמוס על האזכרות לשמן ב"י:

יד **בפ"ק** דמגילה סימן י"א דאסור לכתוב שלא מן הכתב וכו' ושם יתבאר בס"ד:

טו **ואומר** ר"ת דתיקון סיד שלנו כו'. וז"ל הרמב"ם בפ"א מהלכות תפילין מעבדין אותו בעפצא וכיוצא בו מדברים שמכווצין העור ומחזיקין אותו:

טז **כתבה** על הגויל כו'. והרמב"ם בפ"א מהלכות תפילין כתב הל"מ שיהיו כותבים ספר תורה על הגויל אע"פ שכך היא הל"מ אם כתב ספר תורה על הקלף כשר ולא נאמר גויל אלא למעט דוכסוסטוס שאם כתב עליו הספר פסול והר"ן כתב בפרק המוציא יין מצוה מן המובחר בגויל שכך היה דרכן כדאמרינן בגיטין גוילים שבו לא עבדתים לשמן והכי משמע בפרק קמא דבבא בתרא גבי ספר תורה שעשה משה ואע"ג דאמרינן בההוא פירקא שאלו את רבי ספר תורה בכמה א"ל בגויל ו' טפחים בקלף איני יודע לאו למימרא שיהא רשאי לעשותו בקלף לכתחילה אלא בשעת הדחק קאמר כ"כ שם ר"ח דכיון דלא אשכחן מי עשה כך אין מתירין לכתחילה לעשות בקלף ומצוה מן המובחר אינה אלא בגויל ע"כ ומ"מ בדיעבד כשר אף על הדוכסוסטוס אלא שהרמב"ם כתב על הדוכסוסטוס פסול ולא נהירא עכ"ל וכתב ב"י דדעת סמ"ג נראה שהוא כדעת הר"ן וטעמו של הרמב"ם נראה שהוא מפני שמצא שום ברייתא דתני הל"מ ספר תורה על הגויל והוכרח לפרש דלא אתיא למעוטי אלא דוכסוסטוס מההוא דשאלו את רבי דמכשר בקלף וכן בפ"ק דמ"ס קתני גבי ספר תורה כותבין על הקלף במקום בשר ועל הגויל במקום שער וההיא דתנא דבי מנשה דבפרק המוציא יין דלא כהלכתא היא ודחינן לה מקמי ההיא ברייתא דקתני הל"מ ספר תורה בגויל ומקמי ההיא דשאלו את רבי וההיא דמ"ס דמשמע דפסלי בדוכסוסטוס מדלא הזכירו אלא גויל וקלף ע"כ:

יז **קלף** במקום בשר כו'. ותניא בפרק קמא דמסכת סופרים כותבים על הקלף במקום בשר ועל הגויל במקום שער ואינו רשאי לשנות הל"מ שאם שינה בזה ובזה אין קורין בו עד כאן וכתב בית יוסף סימן רע"א דמדמסיים אין קורין בו משמע ודאי דבספר תורה מיירי ותו אי לא קאי אלא אתפילין היכי שייך למתני שינה בזה ובזה הא תפילין אינם כשרים אלא על הקלף וכן נראה מדברי הרמב"ם וסמ"ג דבספר תורה ומזוזה נמי אם שינה פסול ומיהו המרדכי כתב בהלכות קטנות דלא קי"ל כמאן דאמר שינה בזה ובזה פסול אלא כרבי אחאי דפליגי עליה ומכשיר בפרק המוציא והקומן והטור כתב ואם שינה וכתב בקלף בצד החיצון ובדוכסוסטוס בצד הפנימי בדיעבד כשר בספר תורה וכתב ב"י דנראה שלמד כן ממה שכתב הרא"ש בתחלת הל' מזוזה יראה דכשירה בגויל

כיון דכשירה גם אקלף דתפילין דוקא פסילי אגויל דהא אף בקלף אם שינה וכתב במקום שער פסול אבל במזוזה דכשרה אדוכסוסטוס במקום שער ואקלף במקום בשר לא שייך בזה שינוי וכשרה גם אגויל במקום שער כמו בדוכסוסטוס במקום שער ומשמע ליה להטור דה"ה לס"ת מהאי טעמא גופיה וכ"פ בסה"ת סימן קצ"ד דבס"ת ומזוזה צריך לכתוב לכתחילה אגויל ודוכסוסטוס לצד שחור או בקלף לצד לבן ואם שינה כשר שהרי כשרים הם על שניהם בין לצד שער בין לצד בשר דהא דקתני שינה בזה ובזה מיירי דוקא בתפילין ע"כ וצ"ע בירושלמי דסוף ההלכות ובש"ע בפנים משמע דפוסק כמ"ד שינה פסול אבל רמ"א הגיה כדברי שניהם כמ"ש לשונו לקמן:

יח **ודין** קלף יש להן. ובתשובות מהר"י מינץ סימן ט"ו שהם מובחרים יותר מן הגויל משום זה אלי ואנוהו כי על הקלף הוא יותר נאה שהגויל לא הוסר ממנו כ"א השער גם היתה כבידה יותר מדאי ע"כ וכתב רמ"א בשם א"ז בהלכות תפילין שאם שינה וכתב על קלפים שלנו במקום שער פסול וכתב עוד רמ"א ומיהו יש מקילין בזה:

יט **או** שכתב השירה כיוצא בה. וכתב הטור סימן רע"ה ומיהו נראה דוקא שכתב השירה כשאר הכתב בלא פיזור אבל שינה בפיזור ממה שנהגו לא פסול ובלבד שיהא אריח ע"ג לבינה:

כ **או** שכתב שלא בדיו. וכתב הב"י שאבן ירחי כתב בתשובה שאסור לכתוב שום שם מספר עשרים וארבעה ספרים שלא בדיו ע"כ ובמרדכי הלכות קטנות כתב דלא בעינן דיו רק בס"ת ועיין סעיף מ"ד:

כא **אלא** כשמערבין בו כו' נקרא דיו. וכ"כ הרמב"ם בפירוש המשנה פ"ב דסוטה כשמטילים בתוכו קנקנתום כשר ופי' קנקנתום בפרק הבונה ובפ"א מהלכות תפילין כתב שהדיו העשוי מעשן השמנים מגובל בשרף האילן ומעט דבש ושרוי במי עפצים וכיוצא בו שאם תמחקנו יהיה נמחק הוא הדיו שמצוה מן המובחר לכתוב בו ספרים תפילין ומזוזות ואם כתב שלשתן במי עפצא וקנקנתום שהוא עומד ואינו נמחק כשר אם כן מה מיעטה ההלמ"מ שיהיו כותבין בדיו למעט שאר מיני צבעונים כגון האדום והירוק וכיוצא בהם שאם כתב אפילו אות אחת בשאר מיני צבעונים או בזהב הרי אלו פסולין ע"כ וכתב הב"י שכן נהגו העולם ושכן נראה שהוא דעת התוס' ורבינו שמחה שכתבו הגה' מיי' וכתב רמ"א דמשמע בספר הזוהר דלכתחילה טוב ליזהר שלא לעשות הדיו כ"א מדברים הבאים מן העץ ע"כ:

כב **כתבו** הגה' מיי' פ"ב מהלכות תפילין וז"ל צריך לכתוב בימינו ס"ת תפילין ומזוזות כדאמר בסוף הקומץ רבה מה כתיבה בימין אף קשירה בימין ואפילו אם בדיעבד כתב

בשמאל פסולה דאין דרך כתיבה בשמאל כדאיתא בפרק הבונה (ואין לומר דוקא בשבת דגמרינן ממשכן אינו מועיל כלאחר יד אבל בעלמא כשר אין סברא לומר כן שיכתוב ס"ת תפילין ומזוזות כהלכתן בשבת ולא יהיה חייב אמנם גבי שחיטה כתיב וזבחת ותנן נפלה סכין ושחטה פסולה הפילה כשרה אפילו לאחר יד ואפ"ה פטור בשבת משום דהוי כלאחר יד. כ"כ בספר התרומה) ושולט בשתי ידיו יכתוב בימין ואיטר כותב בשמאל שהוא ימין שלו. תרומה. ע"כ. ועיין בסדר תיקון תפילין והמ"י יהיב טעמא דכתיב מימינו אש דת למו אבל כדברי התרומה פרש"י בסוף הקומץ וכתב רמ"א בשם מרדכי פרק קמא דגיטין שיש לכתוב בקולמוס של קנה ולא בנוצה ורמ"י ז"ל כתב דאין נוהגין כן:

כג **ס"ת** שבלה כו'. וה"ה לגליונים של ס"ת שאין כותבין עליהם מזוזות מה"ט. טור סימן ר"צ ועיין סעיף י"ט:

כד **וגם** תפילין מי שאינו בקי כו'. וז"ל סה"ת סימן קצ"ו תפילין אינם צריכים שרטוט וא"ת הא אמרינן בריש גיטין שנים כותבים בלא שרטוט ג' אין כותבין פירש רבינו יעקב היינו שטה עליונה או לכל היותר בגליון מד" צדדין ובאמצע יכתוב הרבה שורות בלא שרטוט וכן כתב בסמ"ג וצריך לשרטט התפילין ד' שרטוטין סביב הגליון אבל א"צ בין שטה לשטה וכן כתב המרדכי בפרק הקומץ וכן כתב בסמ"ק ובהגה' מיי' פ"א וכתב רמ"א שכן נוהגין ביודע לישר בלא שרטוט וכתב האגור א"ז אינו פוסל אם שרטט בין שטה לשטה בתפילין והר"ר שמחה פוסל ע"כ וכתב ב"י או"ח סימן ל"ב וז"ל ואיני יודע מהיכן עלה על דעת לפסול בכך דהא לא אמרו אלא א"צ שרטוט ואע"פ שנקרא הדיוט לא נפסל מפני כך ומיהו מצאתי למהר"י אבוהב שכתב בשם העיטור דלחד פירושא שרטוט בתפילין מילתא יתירתא היא ופסולה ע"כ ומ"מ הדבר מבואר שאין כן הסכמת כל הפוסקים עכ"ל הב"י:

כה **וכ"כ** הרמב"ם ז"ל דס"ת בעי שרטוט. וז"ל בפ"ז מהל' ס"ת ס"ת שכתבו בלא שרטוט פסול ע"כ ולעיל מייתי רבינו ממס' סופרים דמסרגלים בקנה וכתב הטור סימן רע"א דפירש ר"י דלא אתא לאפוקי סכין אלא עופרת וכיוצא בו שצובעין וכ"כ המרדכי בה"ק וכ"כ בסה"ת וסמ"ג והגה' מיי' וכתב עוד המרדכי בשם א"ז בשרטוט עצמו מסופק רבינו שמחה אם צריך שרטוט שיהא ניכר וקיים לעולם כגון לשרטט בברזל או סגי בשרטוט כדי שיהא ניכר לסופר שיכתוב בשוה כגון בבדיל או בעופרת ואע"פ שלאחר זמן נמחה השריטה או אם יכול לשרטט בדיו או בצבע המתקיים כל ימי שהכתב קיים וקצת נראה לשון שרטוט גומא וחריץ עכ"ל ומכל הלין אין נראה שאם עבר ושרטט בצבע שיהא כאן שום פסול והרי לרבינו שמחה אפשר ויכול להיות שצריך לעשות כן כדי שיתקיים

וכן לא ראיתי בדברי האחרונים שתהא הס"ת פסול משום כך אלא שראיתי לרמ"י ז"ל שכתב בהלכות תפילין סימן ל"ב סעיף ו' שאם שרטט בעופרת שנשאר מקום השרטוט צבוע הוי צבע יתירה בתפילין ופסול ואפילו הוא שחור דה"ל כתב יתר עכ"ל וזה תימה בעיני למה יפסל בכך והברייתא לא הזכירה שום פסול וגם אין נראה כן מדברי הפוסקים כמ"ש ואף רמ"י עצמו בהלכות ס"ת סימן רע"א סעיף ה' לא הזכיר שום פסול ואין נראה לחלק דתפילין כיון שא"צ שרטוט לכ"ע הלכך כי שרטט ועשהו בצבע ג"כ דמש"ה פסול משא"כ בס"ת דלמסקנת הפוסקים צריכה שרטוט דאין טעם בדבר דכיון דמשום חדא אין כאן פסול ומשום דעביד תרתי לפסול ומנ"ל הא ועוד שהוא ז"ל עצמו לא הזכיר זה הטעם ולכן דבריו צריכין עיון:

כו **אין** עושין כו'. למצוה לא לעכב כמ"ש בסעיף כ"ח:

כז **לא** ארכו יתר על הקיפו. פירש רש"י צריך לצמצם כו' לכשיגמר יהא חוט המקיף כו' ומסיים הטור ריש סי' ער"ב לאחר שיתפור ויתגולל יהא ארוך כשיעור צורך היריעה ממטה למעלה:

כח **בגויל** ו' טפחים. שהם כ"ד אצבעות ברוחב הגודל של יד ובקלף או פחות או יותר והוא שיהיה אורכו כהקיפו ואם עשה בגויל פחות מו' טפחים ומיעט את הכתב או יתר על ששה והרחיב בכתב עד שיהיה ארכו כהקיפו הרי זה כמצוה כך לשון הרמב"ם ברפ"ט מהס"ת וכתב עוד שם וז"ל שיעור הגליון מלמטה ד' אצבעות שלמעלה ג' אצבעות ובין דף לדף שתי אצבעות לפיכך צריך שיניח בתחלת כל יריעה ובסופה רוחב אצבע אחת וכדי תפירה שנמצא כשתתפור היריעה יהיה בין כל דף ודף בכל הספר כולו ב' אצבעות ויניח מן העור בתחלת הספר ובסופו כדי לגלול כל העמוד ע"כ ותחלת דבריו ברייתא בפרק הקומץ כתובה בדברי רבינו בסימן דלקמן וסוף דבריו גם כן ברייתא בפ"ק דב"ב כתובה בספרי רבינו שם סימן נ"ב ואעפ"כ העתקתי לדברי הרמב"ם הנה לפי שהן כהקדמה על מה שיתבאר עוד בדבריו שאני מעתיק בסמוך כיצד יוכל האדם להתכוין לעשות ס"ת שתהא ארכו כהקיפו כתב עוד הרמב"ם וכל השיעורין הללו למצוה ואם חסר או הותיר לא פסל ופירש הכסף משנה דנלמד מדאמרינן בפ"ק דבבא בתרא דרב הונא כתב שבעין ספרי תורות ולא אתרמי ליה אלא חד ארכו כהקיפו ואין לנו לומר דכולהו הוו פסולים ועוד מדקתני אין עושין ס"ת ארכו יותר על הקיפו וכו' ולא קתני ואם עשה פסול וכיון שכן הוא הדין לכל אלו השיעורים דלא הוו אלא למצוה עכ"ל עוד כתב הרמב"ם וזה לשונו כיצד יתכוין אדם עד שיעשה ספר שיהיה ארכו כהקיפו מתחיל ומרבע העורות בשוה הקלף ועושה רוחב כל עור מהן ו' טפחים קצב אחד לכל אחד

ואח"כ גולל העורות בשוה ועושה מהן כרך אחד ומהודק יפה יפה ומוסיף בעורות ומהדק עד שיעשה היקף הכרך ו' טפחים שהוא רוחב העור ומודד בחוט של שני שיקיפו על הכרך (ולא ידעתי למה כתב חוט של שני וראיתי במיי' וכתוב בקלף שלא נכתב בו של שני) ואח"כ יעשה קנה שוה יהיה ארכה מ' או נ' אצבע ויחלק אצבע מהן בקנה לשנים ולג' ולד' חלקים כדי שידע בו שיעור חצי אצבע ורביע אצבע וכיוצא בזה החלק וימדוד כל עור בקנה זו עד שידע כמה אצבעות יש בכל עור עד שידע כמה אצבעות באורך כל הכרך ואח"כ לוקח עורות אחרות ב' או ג' לבדוק בהן שיעור הכתב וכותב בהן דף אחד ודבר ידוע שאורך הדף י"ז אצבעות לפי שהוא מניח גליון למעלה ג' ולמטה ד' אבל רוחב הדף הוא לפי הכתב אם דקה אם עבה וכן מנין השיטות שבדף יבאו לפי הכתב לפי שבין שטה לשטה כמלא שטה ואחר שכתב הדף שבודק בו לפי מה שירצה ימוד רוחב הדף באצבעות הקנה ויוסיף על הדף ב' אצבעות שבין דף לדף ויחשב כמה דפין יבואו בכרך שגלל בו מאותו הכתב שבדק בו וידע חשבון הדפין ויראה כמה נכתב בדף זה שבדק בו מן התורה כולה ומשער לפי הספר שהוא כותב ממנו ומחשב אם עלתה לו כל התורה לפי מנין הדפין מזה הכתב שכותב בו בכרך ואם הוציא החשבון שהדפין יותר מן התורה ירחיב בכתב עד שיתמעט מנין הדפין ויבדוק בדף אחר ואם הוציא החשבון שהתורה יתר מן הדפין ימעט הכתב עד שירבה במנין הדפין ויבדוק בדף אחר דף עד שיבא החשבון אחד מאחר שידע רחב הדף ושיעור הכתב מתחיל באותו הכרך ומחלק כל עור ועור דפין דפין בשרטוט כפי רוחב הדף שבדק בו ועלה בחשבון וכשישאר בעורות ג' אצבעות או ד' יותר על הדף האחרונה שביריעה יניח ממנו רוחב אצבע וכדי תפירה ויקוץ השאר ואל יחוש שבאחרונה יתוסף עורות אחרות על הכרך שגלל כנגד כל התוספת שקוצץ מכל עור ועור ואינו צריך לחשוב דבר זה שהכותב מושכו לפי מנין הדפין וכן הרוצה לעשות רוחב הספר יותר מו' או פחות מו' על הדרך הזה הוא מחשב ויצא ארכו כהקיפו בלא פחות ולא יותר והוא שלא יטעה בחשבון רוחב הגודל האמור בכל השיעורין האלו ובשאר שיעורי התורה כולה הוא אצבע הבינוני וכבר דקדקנו בשיעורו ומצאנוה רחב שבע שעורות בינוניות זו בצד זו בדוחק והן כאורך שתי שעורות בריוח וכל טפח האמור בכ"מ הוא ד' אצבעות מזו וכל אמה ששה טפחים. ס"ת שכתבתי אני רוחב כל דף ודף מדפיו ד' אצבעות ושירת הים ושירת האזינו רוחב כל דף משתיהן שש אצבעות ומנין השיטין שבכל דף ודף אחת וחמשים ומנין הדפין של כל הספר מאתים וששה ועשרים דף ואורך כל הספר אלף ושלש מאות וששים וששה אצבעות בקירוב אלו הששׁ אצבעות היתרות בחשבון לגליון שבתחלת הספר וסופו והעורות שכתבנו בהן עורות אילים ובזמן

שתרצה לכתוב ע"פ המדות האלו או קרוב להם מעט הן חסר דף א' או ב' או ג' או יתר דף או שנים או ג' לא תיגע ולא תהא צריך לחשבון אלא מיד יבא לך ארכו כהקיפו עכ"ל הרמב"ם ועל מה שכתב שאורך כל הספר שכתב היה אלף שס"ו אצבעות בקירוב כתוב בהגהות לבד מן התפירה אשר לא הזכירו לא ידעתי למה כי צורך היה לידע ע"כ ועוד כ' בהגהות וז"ל גמגום קא חזינא הכא שהרי שירת האזינו כותבים ע' שיטות מלבד ו' שיטות שלפניה וה' שיטות שלאחריה (כדלקמן סימן י"ד) וא"כ היתה טעונה קרוב לב' עמודים והיה צריך להרחיק שני עמודים בשבילה ולא נותר בחשבון כדי לגול העמוד כ"א ד' אצבעות ואולי הש ט"ס הוא ודוק ותשכח עכ"ל ומהר"ם פאדוה השיב על הגה"ה זו וז"ל ואני אומר אחר בקשת המחילה מבעל ההג"ה זו שהוא טעה בחשבונו טעות מפורסם ואחשבה לדעת אחת לאחת למצוא חשבון הדפים הם רכ"ו וכל דף ודף רחבו ו' אצבעות ד' של כתב ואצבע חלק מכל צד כדי שיהיה בין דף לדף ב' אצבעות יעלה בין הכל אלף שנ"ו עוד תוסיף עליהם שש אצבעות שנתרחבו ג' עמודי השירות מזולתה ב' אצבעות לעמוד כי שירת האזינו היתה כתובה על ב' עמודים יעלו בין הכל אלף שס"ב הנה יש לנו ב' אצבעות חלקים אחת בהתחלת העמוד הראשון ואחת בסוף העמוד האחרון עוד יש לנו ד' אצבעות עד תשלום אלף שס"ו ונשארו גם הם חלקים מוסף על ב' האצבעות שאמרנו אחד בראש ואחד בסוף ונעשה מהם הגליון ג' אצבעות בראש וג' בסוף נמצא שדברי משה אמת ותורתו אמת עכ"ל ואולם מקום הטעות של בעל ההג"ה באלו ב' האצבעות חלקים שכבר נכללו בחשבון האלף שנ"ו ושלא הוצרכו להוסיף מפני ג' עמודי השירות אלא מה שמוסיפים בהם אצבעות הכתב שהן ששה בלבד אבל האצבעות של החלק מהעמודים כבר נכללו במנין האלף שנ"ו והרי א"כ שיש לכל דף אצבע חלק לפניו ואצבע חלק לאחריו א"כ בדף הראשון יש לנו האצבע הא' חלק לפניו וכמו כן בדף האחרון וכשנקח הד' אצבעות היתרות על אלף שס"ב ונחלקם ב' לפני הספר וב' לאחריו הרי יש ג' בראש וג' בסוף וזה פשוט ומבואר. עוד כתב בעל ההג"ה וז"ל הנה אני עשיתי בס"ת שכתבתי בכל המדות האלה ולא אתרמיי לי וראיתי כי של גויל היה שהוא עב אבל בקלף שלנו א"א לכוין אם לא ע"פ המדות והחשבונות דלעיל ועדיין אולי עכ"ל כלומר שלא נוכל לעשותו ע"פ המדות עצמן של הס"ת שכתב הרמב"ם אבל נצטרך לכוונם במדות אחרות וע"פ השיעורין שמסר לנו הרמב"ם בזה והרב רבי שם טוב בעל מגדול עוז כתב שהס"ת שכתב הוא רוחב הדפין ברובו מלא כל דף כמלא ד' אצבעות של היד מחוברות זו עם זו מדודות בקשר האמצעי שהן פחות מעט מד' בגודל ומנין השיטין שבכל דף ודף מ"ח ושיעור הגליון של מעלה ושל בין הדפין כמלא אצבע

ואמה הסמוכין זה לזה והגליון של מטה אצבע ואמה וקמיצה סמוכות זו לזו והעורות גדיי עזים טובים דקים עבודים בעבודת הגוילים כהלכה ואורך כל גויל ר"ל גובה הס"ת י"ז אצבעות בגודל וסימנך טוב בגימטריא שם טוב וזה יועיל למי שיכתוב כתיבה דקה ועורות דקים לארכו כהקיפו יפה בתכלית היופי עכ"ל ואני תמה שבא לעשות המצוה כתיקונה לכוין ארכו כהקיפו ואע"פ שאם שינה לא פסל ומיעט ופיחת בגליון דלמעלה ולמטה ולא חש מה שלא קיים שם המצוה כתקנה ולמה נשמע לעצתו בזה אחרי שעדיין לא נתקיימה המצוה כתקנה גם מ"ש שיעור רוחב הדפין כמלא ד' אצבעות כו' מדודות בקשר האמצעי והלא אין קשר האמצעים של כל הד' אצבעות מכוונים אלא זה עולה וזה יורד ואין נמדד בהם כאחד אלא אם כן שנאמר האצבעות הם מחוברות וכפופות לתוך היד כאדם הקומץ ועושה אגרוף ואז נמצא כל הקשרים מכוונות בשורה אחת אלא שעכשיו נמדדו באחורי האצבעות ועיין בסעיף כ"ט:

כט **ואם** אין שם שיעור כו'. כבר כתבתי במ"י דדעת התוס' שהעמוד מצטרף להיקף ושכן נראה מדברי הטור ורבינו ירוחם שכך סוברים שהוא דעת רבינו ז"ל ומפני כן כתב רמ"א לדבריהם בהגהותיו אבל כתבתי ג"כ שם בשם הב"י שאין נראה לפרש כן דברי רבינו דא"כ דבריו דהכא סותרין לדבריו דבספ"ק דב"ב דהתם נראה דמספקא ליה ומדברי הרמב"ם שהעתקתי בסעיף דלעיל מוכח בהדיא דהיקף ו"ט בלא העמודים הוא ורמ"י ז"ל כתב לסברא זו ג"כ:

ל **אבל** בכתיבה גסה כו'. וכבר כתבתי בזה במ"י בשם הגה' מיי' ומסיימי דדעת הרמב"ם נראה שכל ג' למשפחותיכם מאותה כתיבה ע"כ והתוס' וסמ"ג ורבינו ירוחם כתבו דברי ר"ח ור"ת:

לא **מלמטה** טפח. לשון הטור ר"ס רע"ג ד' אצבעות בגודל:

לב **בין** דף לדף כמלא רוחב ב' אצבעות לפיכך צריך שיניח בתחלת כל יריעה ובסופה רוחב אצבע אחר וכדי תפירה שנמצא כשתתפור היריעה יהיה בין כל דף ודף בכל הספר כולו ב' אצבעות כ"כ הרמב"ם רפ"ט מהל' ס"ת והטור ר"ס רע"ג וכתב עוד שיניח מן העור בתחלת הספר ובסופו כדי לגלול כו' ואי' בראש"ש בפ"ק דב"ב סימן נ"ב:

לג **ובין** שיטה לשיטה כמלא שיטה. ותניא בפ"ק דב"ב דף יג ע"ב בין חומש לחומש של תורה ד' שיטין וכן בין כל נביא ונביא ובנביא של שנים עשר ג' שיטין ומסיים מלמטה ומתחיל מלמעלה ופרש"י אם נזדמן לו סיום הספר מלמטה בסוף הדף מתחיל ספרו האחר בראש הדף ואינו צריך להניח ריוח חלק ביניהם כדי לגלול עמוד וכתבו התוס' דנראה לר"י בין חומש לחומש של תורה צריך להניח ואנביאים דוקא קאמר

דא"צ כדמפרש טעמא לקמן שאם בא לחתוך חותך אבל בין חומש לחומש של תורה לא מידי דהוה אפרשה פתוחה שאם הי' מסיים מלמטה הי' צריך להניח שיטה אחת ה"נ דין הוא בסוף כל חומש (פרשה) צ"ל פתוחה של ד' שיטין וריצב"א מפרש ומסיים מלמטה מתחיל מלמעלה ולעולם מניח ד' שיטין ודוקא בין נביא לנביא אבל בין חומש לחומש לא יסיים מלמטה ויתחיל מלמעלה אפילו בהנחת ד' שיטין כדאמר בירושלמי פ"ק דמגילה וצריך שיהא גומר באמצע הדף ומתחיל באמצעיתו ובנביא מסיים בסופו ומתחיל בראשו כו' ונ"ל הטעם דאין לו לסיים בסוף הדף אפילו יניח ד' שיטין משום שמא יבא לחתוך אבל בין נביא לנביא שאם בא לחתוך חותך מסיים מלמטה ע"כ והב"י לא הביא מכל זה כלום אבל כתב לשון הסמ"ק וזהו בין חומש לחומש צריך להניח ד' שיטין חלק אפילו כשמסיים בסוף העמוד עכ"ל וז"ל הרמב"ם בפ"ז מהלכות ס"ת ומניח בין כל חומש וחומש ד' שיטין פנויות בלא כתיבה לא פחות ולא יותר ויתחיל החומש מתחלת שטה חמישית ע"כ:

לד **ובין** תיבה לתיבה כו'. ולא יהיו מפוזרים הרבה זו מזו כדי שלא תהא תיבה אחת נראית כב' ולא יקריבם ביותר שלא יהא ב' תיבות נראית כא' ואם שינה שריחק בין האותיות עד שהתיבה נראית כשתים או שקירב ב' תיבות עד שנראית כא' פסול כל זה מדברי הרמב"ם בספ"ח מהלכות ס"ת ותחלת הדברים כתב ג"כ רבינו לקמן סימן י"ד ועיין סעיף מ"ה וגרסי' בפ' הקומץ (דף לד.) דאמר רב יהודה אמר רב כל אות שאין גויל מקיפה מד' רוחותיה פסולה ואע"ג דלגבי תפילין ומזוזה אתמר שם ילפינן מינייהו לס"ת כמ"ש רבינו בס"פ השולח סימן מ"ו ובב"י סי' רע"ד כתב דכ"ש לס"ת שהוא חמור מהם וכבר האריך הרשב"א בתשובה בזה עכ"ל והוא בסי' תרי"א והביא כמה ראיות דס"ת חמורה לענין זה ועיין במ"י סימן ט"ו ובד"ח סעיף פ:

לה **ושתים** חוץ לדף. לא נשאר מן השיטה כדי לכתוב ג' אותיות מניח המקום פנוי ומתחיל מתחלת השיטה כן כתב הרמב"ם בפ"ז מהלכות ס"ת וכתבו ההגהות בשם הרמ"ך אבל למשוך האותיות ולעשותן גדולות עד סוף השיטה אסור שאין לשנות אות אחת מחבירו לא להגדילו ולא להקטינו לבד מן המקובלים לבעלי המסורות:

לו **נזדמנה** לו תיבה בת ב' אותיות כו'. וראיתי לרמ"י ז"ל שכתב בסימן רע"ג שלא יכתבנה כלל חוץ לדף אפילו אות אחת בפנים ואות אחת בחוץ ע"כ ואין נ"ל כן מלשון רבינו דלקמן שכתב לא יכתוב כולה חוץ לדף וכתב המרדכי בשם סמ"ק שכל ב' אותיות שנראית כמו תיבה אין כותבין חוץ לשיטה וז"ל סמ"ק י"מ אפילו מתיבה גדולה אם הב' אותיות ניכרות להיות תיבה בפני עצמה אין כותבין אותה חוץ לדף ע"כ:

לז **כתב** הרמב"ם בפ"ז מהלכות ס"ת כל הדברים האלו לא נאמרו אלא למצוה מן המובחר וכתב סמ"ק אותיות בי"ה שמ"ו שצריכים להיות בראש הדף אין קפידא בדבר בדיעבד אבל הגה' מיי' בפ"ז כתבו שמה שנהגו הסופרים לעשות בי"ה שמ"ו בראש העמודים חזרתי ודקדקתי בדברי הגאונים ולא מצאתיו בו ולפי פרשיות סתומות שבספר זה א"א לקיימו ונ"ל דס"ת העשויה כך פסולה שהרי פרשת יהודה אתה יודוך אחיך פתוחה וכו' וכן מה שנהגו סופרים בורי' להתחיל כל עמוד בוי"ו וקורין לו ווי העמודים נראה שיש איסור גמור בדבר כי עושים את העמודים יש מהן רחב ויש מהן קצר וכן פעמים אותיות גדולות אשר לא כדת כדי להתחיל העמוד בוי"ו חוץ מואעידה בה עכ"ל והמרדכי כתב בשם הר"ם וז"ל מה שנהגו הסופרים לכתוב ווי העמודים במגילה וס"ת אי איישר חילי אבטלינהו ואין להתחיל שום עמוד בויו רק אותיות בי"ה שמ"ו וכן וי"ו של ואעידה בם דמתוך כך בא לידי קלקול שמרחיבים ומקצרים אותיות שלא כדת כדי לצמצם וי"ו בראש העמוד ע"כ וכתב הב"י סוף סימן רע"ג וז"ל ומיהו מצאתי דבי"ה שמ"ו אפילו בדיעבד פסול וו"י דוקא לכתחילה בעינן עכ"ל וכל אלו הם דברים שאין להם על מה שיסמוכו ולכן לא נזכרו בדברי הפוסקים עכ"ל הב"י:

לח **ודלא** כמ"ש הרמב"ם ז"ל כו'. אבל בש"ע לא העתיק אלא לדברי הרמב"ם ז"ל:

לט **כל** השם תולין מקצתו אין תולין. ומשמע דדוקא בשם אבל בשאר תיבות אפילו מקצתו תולין וכ"כ הרמב"ם בפ"א מהלכות תפילין דבשאר התיבות אם שכח כותב מקצת התיבה בשיטה ומקצתה למעלה ע"כ:

מ **אתמר** אמר רב חננאל אמר רב הלכה תולין כו'. כבר כתבתי במי"ט דנ"ל לגרוס ג"כ בדברי רבינו הא דהלכה מוחק וכותב ואע"ג דמדכתב הטור סימן רע"ו דסברת רבינו דתולין כלומר לאפוקי גורד וכל שכן מוחק דלא נראה ודאי דדייק מדהשמיט הא דהלכה מוחק וכותב ושתיק נמי מלפרש דגורד והב"י אע"פ שסובר דדעת רבינו לענין הלכה דגורד או מוחק או תולה שכן מוכיח מדגרס לדרבי יוסי אחר דרבי יצחק משמע דס"ל דמחיקה גריעה מגרידה ועדיפא מתלייה ומ"ד מוחק סבר דוקא גורד או מוחק אבל לא תולה ומ"ד תולה סבר גורד או מוחק או תולה ומש"ה כיון דפסק רבינו דתולין לא הוצרך לכתוב דמוחק וכותב דבמכ"ש אתי וכתב עוד הב"י שנראה שזהו דעת ר' ירוחם שסתם וכתב כותבין השם על המחק או על הגרד ותולין אותו כולו ואילו היה הרא"ש חלוק בדבר לא הוה שתיק מיניה עכ"ל הב"י אבל לי נראה דהשמטת הסופר הוא הא דמוחק וכותב וא"כ פשיטא מילתא דכך היא ההלכה לרבינו דגורד או מוחק או תולה וז"ל הרמב"ם בפ"א מה"ת שכח לכתוב את השם כולו תולה אותו בין השיטות כו' בד"א בס"ת

אבל בתפילין ומזוזה אין תולים בהן אפילו אות אחת כו' מותר לכתוב את השם על מקום הגרד ועל מקום המחק בכולן עכ"ל וכתב ב"י בסימן ל"ב שכתב הר"י אכסנדרני שכשבא למחוק לא ימחוק בעודו לח אלא אחר שיתייבש בטוב אצל האש כי אז נמחק בטוב ובקל ולא ישאר לו רושם אח"כ כשיכתוב עליו ע"כ וכתוב בסה"ת דמהירושלמי דפ"ג דמגילה דאיבעיא ליה בג' תיבות שכולם שם כגון אל אלהים ה' דכתיב בספר תהלים אי שרי לתלות או לא יש להוכיח שהדינים של גורד תולה מוחק הוו כמו כן בנביאים ובכתובים כמו בס"ת דהא אלהים ה' כתוב בתהלים ושמא זהו דוקא כשהם בגליון שקדושים יותר ולא כאותם שלנו ושמא אפילו בחומשים שלנו אין קפידא ואמנם כיון דלכבוד ה' הוא בכל מקום צריך ליזהר והמחמיר תע"ב ע"כ:

מא **אפי'** המלך ולשון הרי"ף מלך ישראל וכ"כ הרמב"ם וכתב הב"י דטעמו כדאי' בפ' אין עומדין לענין תפלה דאם הוא מלך עובד כוכבים יפסיק מפני הסכנה:

מב **היה** כותב ב' וג' שמות כו'. פירש נ"י כנון שהניח ביריעות שמות רבות כו' משמע שצריך לדקדק שלא יכתוב השמות אלא כשהוא טהור ושמעתי שחסיד אחד עשה כן ומ"מ לפי שכתבתי בסעיף י"א בשם הר"י אכסנדרני אין הפירוש כן אלא שר"ל בג' שמות הסמוכים ומשוה כתיבה לשמה ע"ש:

מג **הרי** זה מפסיק ביניהם ומשיב. וכתב ב"י סימן רע"ו דנראה שכשיחזור לכתוב שם שני צריך לחזור לומר שהוא כותבו לשם קדושת השם:

מד **הטובל** את הקולמוס כו'. וכתבו הגה' מיי' בפ"ק מהל' תפילין בשם סה"ק לא יטבול (באצבע) הקולמוס באמצע השם וכשיצטרך לדיו יקח מאותיות שלפניו ע"כ:

מה **אלא** יניח אות אחת כו'. ונ"י פירש שיחזור הקולמוס על התיבה כו' שהרי נבדק כו' וב"י כתב שמצא כתוב אם לא הניח אות לפני השם כדי לבדוק בו יחפש אם יש שום אות שצריכה דיו וימלאנה וכותב השם ע"כ:

מו **שתהא** כתיבה תמה. וכתב רבינו בתשובה כלל מ"ז שאם כתב אל"ף למ"ד ביחד כזה אינו כשר דבעינן כתיבה תמה והמרדכי כתב בסוף הלכות קטנות דמשום דבעינן ואנוהו לכן יכתוב כתיבה גסה שלא יהא נמחק מהר ע"כ ועיין סעיף ל"ג ולקמן בסי' ט"ו:

מז **כפופים** פשוטים כו'. וכתב האגור שאין להאריך כ"ף פשוטה בגגה יותר מרגלה כי תאבד צורתה ותהיה כרי"ש כי צריכה להיות ארוכה כפלים כגגה וכ"כ החסיד ע"כ לדבריו אם עשה כך פסולה וכ"כ בברוך שאמר וכבר האריך האגור בסימן פ"ה בצורת האותיות וכן בקונטרס הברוך שאמר והביאו הב"י בטא"ח סימן רע"ד וכתב בשם תשובה לרבינו דצורות האותיות אינן שוות בכל המדינות הרבה משונה כתב ארצנו מכתב הארץ

הזאת ואין פסול בזה השינוי רק שלא יעשה ההי"ן חתי"ן ביתי"ן כפי"ן כמו שמפורש בגמרא ע"כ ולפיכך לא חשתי להאריך בכל זה וכתב ב"י בשם הר"י אכסנדרני שיש מי שכתב שאם עשה הכ"ף פשוטה בזויות כמו דל"ת שהיא פסולה ובתפילין ובמזוזה לא יועיל בה תיקון כמו הדל"ת שנכתב כמו רי"ש דתיקונה מקרי חק תוכות ע"כ ועוד אכתוב להלן האותיות דשייך בהן שום פיסול בס"ד:

מח **או** שכתב את האזכרות בזהב תגנז. ומדקתני הכי ש"מ דאין לו תקנה וכ"כ הרמב"ם דאין לו תקנה וכן הטור כתב סי' רע"ו שהוא פסול וכתב הב"י סימן רע"א בשם רבינו ירוחם שהספר פסול אם כתב בזהב שום תיבה אחרת שכ"כ אבן הירחי בתשובה ועי' לעיל סעיף ג' ובב"י בטא"ח ר"ס ל"ב כתב שכן נראה דעת הרמב"ם וכתב עוד שם דנראה דהא דקתני אזכרות משום דהוה ס"ד דמשום דחשיבי עדיף לכותבן בזהב מבדיו קמ"ל דכל שלא כתבו בדיו פסול וכ"ש לשאר האותיות וכתב עוד דבנ"י כתב כתב את האזכרות בזהב כלומר שזרק זהב על כתב השמות שנכתבו בדיו אפ"ה פסול דס"ל כתב העליון כתב ומבטל התחתון עכ"ל ונ"ל דהיינו דוקא כשאינו יכול להעביר את הזהב אבל אם יכול להעבירו יעבירנו וישאר כתב התחתון ומיהו באזכרות נראה דאסור להעבירו משום דהוה כמוחק את השם ולפי זה מש"ה נקט אזכרות דבהני היא דאמרי' יגנוז דאין לו תקנה אבל בשאר תיבות א"צ לגנוז דמעביר הזהב וחוזר לכשרותו עכ"ל הב"י וכך מסיק בש"ע שלו שם אבל בב"י טור י"ד סי' רע"ו כתב על דברי נ"י דהריב"ש כתב בתשובה דנראה שאם עבר וגרדן וכתבן בדיו כשר ומיהו בכל אזכרות הספר אפילו בדיעבד פסול משום דמחזי כמנומר עכ"ל ולסברא זו נראה לי דה"ה אם עשה כן בשאר אותיות התורה אם הוא במקומות הרבה דמחזי כמנומר דפסול ובש"ע לא הזכיר להא דריב"ש ובדברי רמ"י ז"ל דברים סותרים זה את זה דבי"ד סימן רע"ו בסעיף ה' כתב דלזרוק הזהב על שאר אותיות התורה כשר ובא"ח סימן ל"ב סעיף ג' כתב דאסור ואם עבר ועשה יעבירנו כו':

מט **משום** דדומין בקריאתן. וב"י טא"ח סימן ל"ו בשם הרא"ם דסוף גגה של אל"ף צריך שיהיה מקום מדאמרינן לא יעשה אלפי"ן עייני"ן פירוש שלא יעשה ממש עקום וגבוה כמו ראש שמאלי ואע"ג דלא היה דומה ממש לעי"ן מ"מ חשוב דומה לעי"ן ומדהוצרך להזהיר שלא יעקם הרבה ויעשה אלפי"ן עייני"ן ש"מ שהוא דומה קצת ע"כ כתב ב"י שכ"כ סמ"ג ובהגה' מיי' ובמנהיג ובאגור ובר"ן דפ' הבונה ואע"פ שלדברי רבינו אין הכרע מכאן וכדבריו כתוב בס"ה מ"מ כיון דלאינך רבוותא יש הכרעה צריך לדקדק בדבר ע"כ:

נ **ואם** יש ספק בקריאתם מייתי ינוקא כו'. ומהר"י קולין ביארו יפה שכתב בשרש ס"ט על יוד"י האל"ף והפ"א שאינן נוגעות פשיטא שאין להכשירו על ידי קריאת תינוק שלא נאמרו דברים אלו אלא היכא שנפסקה האות ובציר ליה שיעורא כגון וי"ו קטיע שאנו מסופקים אם הגיע לאורך וי"ו אם כשיעור יו"ד ולכך תועיל קריאת התינוק דגילוי מלתא בעלמא הוא דאורך וי"ו יש לה מדלא תראה יו"ד אבל היכא דפשיטא לו שאין האות בצורתה מה תועיל בראיית התינוק ועינינו הרואות שאין האות כצורתה ואע"ג שר"מ השיב שאין תפילין ומזוזות נפסלין משום שנא כסדרן בתיקון האותיות הנפרדות ותלה הטעם בקריאת התינוק היינו דוקא להחשב כסדרן מאחר שעיקר צורות האותיות נעשו כסדרן אבל להכשיר בלא תיקון משום קריאת התינוק לא עלה על דעתו וכן כתב הריב"ש ז"ל בתשובה:

נא **ופסולה** עד שיתקן. ועיין בסעיף פ"ג:

נב **צריך** שיגע באל"ף כו'. וז"ל האגור וידבק הרגל באמצע הגג וכן הרגל היו"ד שהיא למעלה ואם היה נוגע בגג האל"ף למטה או היו"ד שלמעלה נוגעת אל הגג למטה בצד שמאל פסולה ע"כ וז"ל הר"י אכסנדרני אם הדביק גוף יו"ד שלמעלה או גוף יו"ד שלמטה בגוף האל"ף פסולה שאין להדביקן בוי"ו האמצעית בדקים שבהן לא בגופן ואם הדביקן בגופן שנפסלו אין די להן במחיקת דבק דהוי כחק תוכות אלא צריך לגרוד כל היו"ד שנדבק ולתקנה לכתחלה ע"כ וכתב ב"י א"ח סי' ל"ו שכן יש ליזהר ביוד"י השיני"ין והעייני"ן והפפי"ן והצדי"ן שלא יגעו באות אלא במקום דיבוק לבד ואם נגעו נפסלו וצריך לגרוד כל היו"ד שנדבקה ולתקנה לכתחלה ע"כ ועיין סעיף פ"א:

נג **ואם** אין נגעים נשתנית צורת האות. ופסולה וכ"כ הש"ע:

נד **ור"ת** מפרש דחטריה לשון חטוטרות כו'. ובס"ה ובאגור כתוב שאנו עושים כדברי שניהם וז"ל המרדכי ר"ת היה אומר לעשות שניהם מקל בראשה דרך כתיבתה וגם כדפי' באמצעית וגם לא מפסיל בהכי אפי' אינה נעשית כדרך כתיבתה כיון דקרי ליה תינוק דלא חכים ולא טיפש וז"ל הר"י אכסנדרני חי"ת היא מאותיות המרובעות על כן אין להאריך אותה בסוף שיטה דאי הכי לא הוי שני זייני"ן וכן אין לעשותה כמין דלי"ת וזיי"ן וכתוב בספר יראים יעשה כרש"י וכר"ת ואין בתוספת זו קלקול לאות ואי משום הא דאמרי' באותיות דר"ע חי"ת אין קשור לה כתר פי' שאינו מחויב לעשות כן ובלבד שיעשנה בסוף הגג לצד שמאל שתהא נראה כמו ראש רגל שמאל ולא למעלה בכתר על גגה ולא יאריך בגגה כלל ואם האריך פסולה ובתפילין אין לה תיקון עכ"ל:

נה **ואפשר** דקוצו של יו"ד כו'. וכתב מהרי"ק בסי' ס"ט ועל דבר קוצו של יו"ד פשיטא שיש לחוש לדברי ר"ת שהביא ראיה לדבריו וגם כל הפוסקים האחרונים הביאו דבריו לפסק הלכה וכתב האגור יו"ד הרגל יעשה קצר ועקום כלפי שמאל שלא תדמה לוי"ו וכתב עוד השני קוצות יעשה ביו"ד בטרם מתחיל לכתוב אות אחרת כי פסולה היא בלא אלו השני קוצות לדברי ר"ת עכ"ל כלומר ואם כתב אות אחרת תחלה ואח"כ עשה הקוצים הוי כתוב שלא כסדרן ויגנזו וז"ל הר"י אכסנדרני נמצא בהגהות מיימון שמעתי שקוץ היו"ד מעכב לר"ת מ"מ בתפילין ובמזוזה אם לא עשאן לא פסל מאחר ששם יו"ד עליה אפי' בלא אותו קוץ שמצד שמאל אבל ברגל של צד ימין אם לא עשאה בתחלה אין לתקנה אח"כ בתפילין ומזוזה משום שאין נקרא יו"ד בלא אותו רגל ונמצא כותבן שלא כסדרן עכ"ל ורמ"י כתב דיש להחמיר לפסול בשניהן:

נו **כתב** הריב"ש בתשובות סי' קמ"ו שלדעת הרמב"ן בפ"ב דגיטין בס"ת תפילין ומזוזות אם נכנס ראש הלמ"ד באויר הה"א או החי"ת אפי' בלא נגיעה פסול ע"כ ופסקו הש"ע א"ח סי' ל"ב סעיף כ"ח ועיין בדברי רבינו פ"ב דגיטין סי' י"ט ונ"ל דכ"ש באויר דל"ת שהרי נראית כה"א וכן מבואר בהגהת רמ"א בהלכות גיטין סי' קכ"ה סעיף י"ח ועיין סעיף ע"ד לקמן:

נז **פרשה** פתוחה לא יעשנה סתומה. וסתומה לא יעשנה פתוחה ואם שינה בשניהם פסולה כדמסיק רבינו בסי' דלקמן וצריך הלבלר ליזהר בכל המפורש בברייתא כו' והרמב"ם בפ"ח מהלכות ס"ת כתב שאין לו תקנה וצריך להסיר כל היריעה והטור כתב עליו שרבינו הרא"ש ז"ל כתב בתשובות כלל ג' סי' ז' דודאי מועיל לו תיקון כיון שמועיל תיקון בטעות של חסירות ויתרות כ"ש בתיקון הפרשיות אלא שאינו יודע איך יתקן עיוות הפתוחות והסתומות. כי היה צריך למחוק הרבה לפניו ולאחריו ושמא יזדמן לו שם וגם היה צריך למעט הכתב בשביל ריוח שבין פרשה לפרשה ודבר זה אסור עד כאן וגם הרשב"א תמה על הרמב"ם דלמה לא יתקן דאע"ג דקתני יגנזו אין הכוונה שאין לו תקנה אלא יגנזו עד שיתקן והריב"ש כתב להעמיד דברי הרמב"ם לפי שנראים נכונים בסוגיות הגמרא וכתב לדעת הרמב"ם אם עבר ותקנו שהיא כשרה וכתב עוד אמנם בברצלונא נהגו הסופרים לתקן צורות הפרשיות אם טעו בהם על דעת הרשב"א שהיה רב גדול ומובהק הרשב"א לסמוך עליו שהתיר ואם הוא לכם שעת הדחק כדי הוא אפי' לכתחלה דבדרבנן הולכים אחר המיקל עכ"ל ורמ"א כתב דנהגו הסופרים לתקנו אם אפשר לו למחוק שלא יפגע בשם כי אין לו לחתוך השם ולעשות נקבים ביריעה ע"כ שכ"כ רבינו בתשובות דלעיל דלקדור את האזכרות מן היריעה מוטב שיסלק את היריעה ויכתוב

אחרת במקומה וכתב עלה בנו הר"ר יהודה בתשובות הביאה ב"י ס"ס רע"ו וז"ל ואולי אם נקדר לא היה מסלק מ"מ כיון שנעשה בעבירה טוב להחליפה ע"כ:

נח **ואם** סיים בסוף השיטה מניח שיטה אחת חלק. ובריייתא מצא הר"י אכסנדרני וז"ל איזו היא פתוחה כל שהתחיל מראש שיטה כמה יניח בסוף שיטה כו' גמר הפרשה בסוף שיטה משייר שיטה אחת גמר בסוף הדף מניח שיטה בתחלת הדף ואם נשארה שיטה בסוף הדף מתחיל מתחלתו:

נט **וסתומה** כו'. וכתב הב"י וז"ל ולענין שיעור ריוח חלק שבסתומה משוה אותו הרמב"ם לפתוחה שהוא ט' אותיות ודלא כמ"ש רבינו תם בשם סדר הקדמונים דריוח סתומה לא הוי אלא כדי לכתוב שם של ב' אותיות או יותר וגם דלא כמ"ס דבין בפתוחה בין בסתומה כתב דשיעור הריוח הוי כדי לכתוב שם של ג' אותיות ונראה מדברי הרמב"ם בפ"ז שאם שייר בין פרשה לפרשה פחות מט' אותיות לא פסל שכתב שם יש דברים אחרים שלא נאמרו בגמרא ונהגו בהם הסופרים וקבלה היא בידם איש מפי איש והן שיהיו מנין השיטין וכו' ושיהיה הריוח שבין פרשה לפרשה כמו ט' אותיות אשר אשר אשר ושיהיה בראש השיטין ולמעלה משירת הים וכו' כל אלו הדברים למצוה מן המובחר ואם שינה לא פסל עכ"ל ומיהו אפשר דלא אמר דלא פסל אלא בששייר פחות מאשר אשר אשר ומ"מ יהיה בשיור כדי ט' אותיות קטנות ואם לאו אפשר דפסול נמי הוי דכל בציר משיעור תשע אותיות קבלו דלא הוי שיור עכ"ל הב"י וכתב עוד דסדורה הנזכר לעיל בדברי ר"ת היא ג"כ סתומה לדעת הרמב"ם וסובר דכל שמניח חלק בסוף שיטה ובתחלת שיטה שתחתיה ל"ש אם מתחיל לכתוב כנגד ההנחה שלמעלה ל"ש אם מתחיל קודם או אחר כך בכל גוונא מקריא סדורה:

ס **וכאשר** כתבתי נראה עיקר כו'. והב"י כתב וז"ל וירא שמים יצא את כולם ויעשה תמיד בענין שבפרשה פתוחה יסיים פרשה שלפניה באמצע שיטה וישתייר בסופה חלק כדי ט' אותיות ויתחיל לכתוב בראש שיטה שתחתיה ובפרשה סתומה תמיד יסיים פרשה שלפניה בתחלת שיטה ויניח חלק כדי ט' אותיות ויתחיל לכתוב בסוף אותה שיטה עצמה ולא ישנה לעשות צורה אחרת לא לפתוחה ולא לסתומה ובהכי הוי כשר בין לדברי הרמב"ם בין לדברי הרא"ש ז"ל וכן מצאתי כתוב בביאור אחד להרר"י ן' חביב ז"ל שנודע לו שסופר אחד מומחה שהיה סופר ע"פ הרב הגדול החסיד הר"ר יצחק קאפאנטו"ן ז"ל היה נוהג לעשות כן ואע"פ שדבר זה קשה לכוין שתמיד יצא לו כן נראה לי שאם בתחלה יכתוב דף אחד וישער כמה דפין יצטרכו לכתוב ס"ת מאותו כתב יוכל לשער מקום הפרשיות ויקצר שיעור אורך השיטות או יאריכם מעט עד שיצאו הפרשיות

מכוונות בענין זה עכ"ל הב"י וכתב רמ"א שאם לא יוכל לכוין בכך לא יסור מדברי הרמב"ם בזה כי עליו סמכו האחרונים וכתבו שדבריו הם עיקר ומ"מ אם נמצאת ס"ת שאינה כתובה לפי דבריו אין לפסלה כי יש גדולים שיש להם סברות אחרות בזה ע"כ:

סא **לשון** הרמב"ם בפ"ת מהל' ס"ת ולפי שראיתי שבוש גדול בכל הספרים שראיתי בדברים אלו וכן בעלי המסורת שכותבין ומחברין להודיע הפתוחות והסתומות נחלקים בדברים אלו במחלוקת הספרים שסומכין עליהן ראיתי לכתוב הנה כל פרשיות התורה הסתומות והפתוחות וצורות השירות כדי לתקן עליהן כל הספרים ולהגיה מהם. ספר שסמכנו עליו בדברים אלו הוא הספר הידוע במצרים שהוא כולל ארבעה ועשרים ספרים שהיה בירושלים מכמה שנים להגיה ממנו הספרים ועליו היו הכל סומכין לפי שהגיהו בן אשר ודקדק בו שנים הרבה והגיהו פעמים רבות כמו שהעתיקו ועליו סמכתי בספר התורה שכתבתי כהלכתו: ספר בראשית ויאמר דיהי רקיע. יקוו המים. יהי מאורות. ישרצו המים. תוצא הארץ. ויכלו. אלה תולדות השמים. כולן פתוחות והן שבע פרשיות: (לשון הכסף משנה מדשתק רבינו מלהזכיר פרשיות שבראשי חמשה ספרים שבתורה משמע שאותן הפרשיות אין לכללן לא בפתוחות ולא בסתומות לפי שהן תחילת ספר וכן נמצא בספר קרית ספר לה"ר מנחם לבית מאיר עכ"ל): אל האשה אמר. ולאדם אמר. שתיהן סתומות: ויאמר ה' אלהים פתוחה: והאדם ידע. זה ספר. ויחי שת. ויחי אנוש. ויחי קינן. ויחי מהללאל. ויחי ירד. ויחי חנוך. ויחי מתושלח. ויחי למך. ויהי נח. אחד עשר פרשיות אלו כולן סתומות: וירא ה'. אלה תולדות נח. שתיהן פתוחות: ויאמר אלהים לנח. וידבר אלהים אל נח. ויאמר אלהים אל נח. שלשתן סתומות: ויהיו בני נח. ואלה תולדות בני נח. שתיהן פתוחות: וכנען ילד. ולשם יולד. שתיהן סתומות: ויהי כל הארץ שפה אחת. אלה תולדות שם. שתיהן פתוחות: וארפכשד חי. ושלח חי. ויחי עבר. ויחי פלג. ויחי רעו. ויחי שרוג. ויחי נחור. ויחי תרח. כולן סתומות השמנה פרשיות: ויאמר ה' אל אברם. ויהי רעב. ויהי בימי אמרפל. שלשתן פתוחות: אחר הדברים. ושרי אשת אברם. ויהי אברם. ויאמר אלהים אל אברהם. ארבעתן סתומות: (לשון הכ"מ וכתב על זה בהגהות מיימוני ויאמר אלהים אל אברהם שנים יש ובדקתי בספרי אספמיא המדויקים ומצאתי פרשה זו בויאמר אלהים אל אברהם אבל שרה אשתך שהוא השני עכ"ל ודברי ההגהות הנזכר הם טעות דוק ותשכח כי בשני אין כתוב אל אברהם וגם אינו פרשה כלל עכ"ל) א): וירא אליו פתוחה: ויסע משם. וה' פקד את שרה. שתיהן סתומות: ויהי בעת ההיא. ויהי אחר. ויהי אחרי הדברים. ויהיו חיי שרה. ארבעתן פתוחות: ואברהם זקן סתומה: ויוסף אברהם. ואלה תולדות ישמעאל. ואלה

תולדות יצחק. ויהי רעב. ארבעתן פתוחות: ויהי עשו. ויהי כי זקן יצחק. ויצא יעקב. שלשתן סתומות: וישלח יעקב פתוחה. ויבא יעקב. ותצא דינה. שתיהם סתומות: ויאמר אלהים. וירא אלהים. ויהיו בני יעקב. ואלה תולדות עשו. ארבעתן פתוחות: (לשון הכסף משנה וכתבו הגהות מיי' על זה גם זה בדקתי בספר אספמיא איזה ואלה תולדות עשו הוא ומצאתי שהוא ראשון ואלה תולדות עשו הוא אדום עכ"ל ופשוט הוא כי ואלה תולדות עשו הב' אינו פרשה כלל עד כאן לשונו): אלה בני שעיר סתומה: ואלה המלכים. וישב יעקב. ויהי בעת. שלשתן פתוחות: ויוסף הורד מצרימה סתומה: ויהי אחרי הדברים ב). ויהי מקץ שתיהן פתוחות: ויגש אליו. ואלה שמות. ואת יהודה. שלשתן סתומות: ויהי אחרי הדברים. ויקרא יעקב. שמעון ולוי. יהודה. זבולן. יששכר. כולן פתוחות והן שש. דן. גד. מאשר. נפתלי. בן פורת יוסף. חמשתן סתומות: בנימין פתוחה: מניין הפתוחות שלש וארבעים. והסתומות שמנה וארבעים הכל תשעים ואחת: ספר ואלה שמות ויקם מלך חדש. וילך איש. ויהי בימים הרבים. שלשתן פתוחות: ומשה היה רועה סתומה: וילך משה. ויאמר השם אל אהרן. שתיהן פתוחות: וידבר אלהים אל משה. סתומה: וידבר ה' אל משה. וידבר ה' אל משה ואל אהרן. שתיהן פתוחות: אלה ראשי בית אבותם. וידבר ה' אל משה. שתיהן סתומות: ויאמר ה' אל משה ראה נתתיך. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן שתיהן פתוחות: ויאמר ה' אל משה כבד לב פרעה. ויאמר ה' אל משה אמר אל אהרן שתיהן סתומות: ויאמר ה' אל משה. פתוחה: ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את מטך. ויאמר ה' אל משה השכם בבקר שתיהן סתומות: (לשון הכ"מ כתוב בספרי רבינו ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את ידך. ויאמר ה' אל משה אמור אל אהרן נטה את מטך. ויאמר ה' אל משה השכם בבקר שלשתן סתומות ומצאתי בספר מוגה שהעבירו הקולמוס על ויאמר ה' אל משה נטה את ידך ובמקום שלשתן סתומות כתוב שתיהן סתומות ונ"ל שהגה"ה מוטעת היא ונסחת ספרינו נכונה דוק ותשכח כי מצאתי בדפוס אישא"ר עכ"ל): ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן שתיהן פתוחות: ויאמר ה' אל משה השכם. סתומה: ויאמר ה' אל משה. ויאמר ה' אל משה בא אל פרעה. שתיהן פתוחות: ויאמר ה' אל משה נטה ידך סתומה: ויאמר ה' של ויהי חשך. ויאמר של עוד נגע אחד שתיהן פתוחות: ויאמר משה. ויאמר ה' אל משה. ויאמר ה' אל משה ואל אהרן שלשתן סתומות: ויקרא משה פתוחה: ויהי בחצי הלילה סתומה. ויסעו בני ישראל. ויאמר ה' אל משה ואהרן שתיהן פתוחות: ויהי בעצם סתומה: וידבר ה' כו' קדש לי. והיה כי יביאך שתיהן פתוחות: ויהי בשלח סתומה: וידבר ה' כו' וישובו ויחנו. ויאמר ה' אל משה מה תצעק. ויאמר ה' כו' נטה את ידך. אז ישיר משה.

ותקח מרים חמשתן פתוחות: ויסע משה. ויבואו אלימה. ויאמר ה' אל משה הנני ממטיר שלשתן סתומות: וידבר ה' אל משה. פתוחה: ויאמר ה' אל משה סתומה: ויסעו כל עדת. ויבא עמלק. ויאמר ה' אל משה כתיב. וישמע יתרו. בחדש השלישי. חמשתן פתוחות: וידבר אלהים את כל. אנכי. לא תשא. שלשתן סתומות: זכור פתוחה: כבד. לא תרצח. לא תנאף. לא תגנוב. לא תענה. לא תחמוד. כולן סתומות והן שש. וכל העם פתוחה: ויאמר ה' אל משה סתומה: ואלה המשפטים פתוחה: וכי ימכור. מכה איש. וכי יזיד. ומכה אביו: וגונב איש ומכרו. ומקלל אביו. וכי יריבן אנשים. וכי יכה איש. וכי ינצו אנשים. וכי יכה איש כולן סתומות והן עשר. וכי יגח שור פתוחה: וכי יפתח. וכי יגוף. כי יגנוב איש. כי יבער איש. כי תצא אש. כי יתן. כי יתן איש. כולן סתומות והן שבע. וכי ישאל פתוחה. וכי יפתה. מכשפה. זובח לאלהים שלשתן סתומות: אם כסף פתוחה: אלהים לא תקלל. לא תשא. כי תפגע. כי תראה. לא תטה. חמשתן סתומות: הנה אנכי פתוחה: לא תהיה משכלה סתומה: ואל משה אמר פתוחה: ויאמר ה' סתומה: וידבר ה' פתוחה: ועשו ארון סתומה: ועשית שולחן. ועשית מנורה. שתיהן פתוחות: ואת המשכן סתומה. ועשית את הקרשים פתוחה: ועשית פרכת. ועשית את המזבח. ועשית את חצר המשכן. ואתה תצוה. ואתה הקרב. חמשתן סתומות: ועשו את האפוד פתוחה: ועשית משבצות. ועשית חשן. ועשית את מעיל. ועשית ציץ. וזה הדבר. וזה אשר תעשה כולן סתומות והן שש: ועשית מזבח. וידבר דכי תשא. וידבר דועשית כיור. וידבר דבשמים ארבעתן פתוחות: ויאמר דקח לך סמים. וידבר דראה קראתי. שתיהן סתומות. ויאמר ה' פתוחה. ויתן אל משה סתומה. וידבר דלך רד. ויפן וירד. שתיהן פתוחות. וידבר דלך עלה מזה סתומה. ויאמר משה. ויאמר ה' אל משה. ויאמר ה' אל משה פסל. ויאמר ה' אל משה כתב. ארבעתן פתוחות. ויקהל משה סתומה. ויאמר משה. ויאמר משה אל בני ישראל שתיהן פתוחות. ויעשו כל חכם לב סתומה. ויעש יריעות פתוחה. ויעש את הקרשים סתומה. ויעש בצלאל. ויעש את השלחן. ויעש את המנורה. ויעש את מזבח הקטרת ארבעתן פתוחות. ויעש את מזבח העולה. ויעש את הכיור. ויעש את החצר. אלה פקודי. כל הזהב. חמשתן סתומות. ויעש. את האפוד פתוחה: ויעשו את אבני סתומה: ויעש את החשן. ויעש את מעיל. שתיהן פתוחות: ויעשו את הכתונת שש. ויעשו את ציץ ותכל. שלשתן סתומות. ויביאו את המשכן. וידבר דביום החדש שתיהן פתוחות: ויהי בחדש הראשון. ויקח. ויתן את השלחן. וישם את המנורה. וישם את מזבח. וישם את מסך. וישם את הכיור. ויקם את החצר. כולם סתומות והן שמנה ויכס הענן פתותה: מנין הפתוחות תשע וששים. ומנין הסתומות חמש ותשעים. הכל מאה וששים וארבע פרשיות: ספר

ויקרא ואם מן הצאן סתומה: ואם מן העוף פתוחה: ונפש כי תקריב. וכי תקריב. ואם מנחה. על המחבת. ואם מנחת מרחשת. ואם תקריב חמשתן סתומות: ואם זבח. ואם מן הצאן. ואם עז. וידבר. ואם כל עדת. אשר נשיא. ואם נפש. ואם כבש. ונפש כי תחטא. כולן פתוחות והם תשע. ואם לא תשיג. וידבר ה' שתיהן סתומות: ואם נפש. וידבר דנפש. וידבר דצו שלשתן פתוחות: וזאת תורת סתומה: וידבר דזה קרבן. וידבר דדבר אל אהרן. וזאת תורת האשם וזאת תורת זבח. וידבר דדבר אל בני ישראל לאמר המקריב. וידבר דקח את אהרן כולן פתוחות והן שש: ויהי ביום השמיני סתומה: וידבר ה' אל אהרן. וידבר משה. וידבר ה' אל משה שלשתן פתוחות. וזה לכם. וכי ימות. שתיהן סתומות: וידבר דאשה כי תזריע. וידבר דאדם כי יהיה. נגע צרעת כי תהיה. ובשר. ארבעתן פתוחות: או בשר סתומה: ואיש או אשה פתוחה: ואיש או אשה כי יהיה בעור בשרם. ואיש כי ימרט ראשו. והבגד. שלשתן סתומות. וידבר דוזאת תהיה פתוחה: ואם דל. סתומה: וידבר דכי תבאו. וידבר דדברו אל בני ישראל שתיהן פתוחות. ואיש כי תצא סתומה: ואשה כי תהיה פתוחה: ואשה כי יזוב סתומה: וידבר דאחרי מות. וידבר דדבר אל אהרן. וידבר דדבר אל בני ישראל שלשתן פתוחות. איש איש. ערות אביך. ערות אשת אביך. ערות אחותך. ערות בת בנך. ערות בת אשת. ערות אחות אביך. ערות אחות אמך. ערות אחי אביך. ערות כלתך. ערות אשת אחיך. ערות אשה ובתה. כולן סתומות והן שנים עשר: וידבר דדבר אל כל עדת. וכי תבואו. שתיהן פתוחות: וכי יגור סתומה. וידבר דאשר יתן מזרעו. ויאמר ה' אל משה אמור אל הכהנים. שתיהן פתוחות. והכהן הגדול. וידבר דדבר אל אהרן שתיהן סתומות וידבר דוינזרו. וידבר דדבר אל אהרן ואל בניו שתיהן פתוחות. וידבר דשור או כשב או עז סתומה: וידבר דדבר אל בני ישראל. אלה מועדי ה'. וידבר דכי תבאו אל הארץ שלשתן פתוחות. וספרתם לכם סתומה: וידבר דבחדש השביעי פתוחה: וידבר דאך בעשור סתומה: וידבר דבחמשה עשר יום. וידבר דצו את בני ישראל. ולקחת סלת. שלשתן פתוחות. ויצא בן אשה סתומה. וידבר דהוצא את המקלל. וידבר דבהר סיני שתיהן פתוחות: וספרת לך. כי ימוך אחיך. ואיש כי ימכר. וכי ימוך אחיך. וכי ימוך אחיך עמך. וכי תשיג יד. כולן סתומות: והן שש. אם בחקותי. ואם לא תשמעו לי שתיהן פתוחות: ואם בזאת סתומה: וידבר דאיש כי יפליא פתוחה. ואם בהמה סתומה. מנין הפתוחות שתים וחמשים. והסתומות שש וארבעים. הכל תשעים ושמנה: ספר במדבר סיני ויהיו בני ראובן. סתומה. לבני שמעון. לבני גד. לבני יהודה. לבני יששכר. לבני זבולון. לבני יוסף. לבני מנשה. לבני בנימין. לבני דן. לבני אשר. בני נפתלי. אלה הפקודים. וידבר דאך את מטה לוי. וידבר דאיש על דגלו כולן פתוחות. והן

ארבעה עשר: דגל מחנה ראובן. ונסע אהל. דגל מחנה אפרים. דגל מחנה דן. ארבעתן סתומות: אלה פקודי. ואלה תולדות. וידבר דהקרב. וידבר דואני. וידבר דפקד. חמשתן פתוחות: ולקהת. ויאמר דפקד שתיהן סתומות: וידבר דקח. וידבר דנשא. וידבר דאל תכריתו. וידבר דנשא. ארבעתן פתוחות: בני מררי. ופקודי בני גרשון שתיהן סתומות: וידבר דצו. וידבר דאיש או אשה כי יעשו. וידבר דאיש איש כי תשטה: וידבר דאיש או אשה כי יפליא. וידבר דדבר אל אהרן. חמשתן פתוחות: יברכך. יאר. ישא. ושמו. ויהי ביום כלות משה. ויהי המקריב. כולן סתומות. והן שש: ביום השני. ביום השלישי. ביום הרביעי. ביום החמישי. ביום השישי. ביום השביעי. ביום השמיני. ביום התשיעי. ביום העשירי. ביום עשתי עשר יום. ביום שנים עשר יום. זאת חנוכת. וידבר דבהעלותך. וידבר דקח את הלוים כולן פתוחות. והן ארבע עשר: וידבר דזאת אשר ללוים סתומה: וידבר דויעשו. וידבר דכי יהיה טמא. שתיהן פתוחות: וביום הקים סתומה: וידבר דעשה לך ויהי בשנה השנית. שתיהן פתוחות: ויאמר משה לחובב. ויהי בנסוע. שתיהן סתומות: ויהי העם כמתאוננים. ויאמר דאספה לי. ויאמר דהיד ה' תקצר. ותדבר מרים. ארבעתן פתוחות: ויאמר ה' פתאום סתומה: ויאמר דואביה. וידבר דשלח לך. ויאמר דעד אנה ינאצוני. וידבר דעד מתי. וידבר דכי תבאו. וידבר דבבאכם פתוחות. והן שש: וכי תשגו. ואם נפש אחת. שתיהן סתומות: ויהיו בני ישראל במדבר פתוחה: ויאמר דמות יומת סתומה: ויאמר דועשו להם. ויקח קרח. שתיהן פתוחות. וידבר דהבדלו. וידבר דהעלו. וידבר דאמור אל אלעזר. שלשתן סתומות: וילונו פתותה: וידבר דהרומו סתומה: וידבר דוקח מאתם. ויאמר דהשב. ויאמרו בני ישראל. שלשתן פתוחות: ויאמר ה' אל אהרן סתומה: וידבר ה' אל אהרן פתוחה: ולבני לוי סתומה: וידבר דואל הלוים. וידבר דזאת חקת. ויבאו בני ישראל. וידבר דקח את המטה ארבעתן פתוחות. ויאמר דיען לא האמנתם. וישלח משה. שתיהן סתומות: ויסעו מקדש פתוחה: וישמע הכנעני סתומה: ויסעו מהר ההר פתוחה: אז ישיר סתומה: וישלח ישראל פתוחה: וירא בלק סתומה: וישב ישראל. וידבר דפנחס. וידבר דצרור. ויאמר ה'. ארבעתן פתוחות: בני שמעון. בני גד. בני יהודה. בני ישכר. בני זבולון. בני יוסף. אלה בני אפרים. בני בנימין. אלה בני דן. בני אשר. בני נפתלי. כולן סתומות. והן אחד עשר: וידבר ה' פתוחה: ואלה פקודי הלוי. ותקרבנה שתיהן סתומות: ויאמר דכן בנות צלפחד. ויאמר דעלה. שתיהן פתוחות: וידבר משה סתומה: וידבר דצו. וביום השבת. ובראשי חדשיכם. שלשתן פתוחות: ובחדש הראשון. וביום הבכורים שתיהן סתומות: ובחדש השביעי פתוחה: ובעשור. ובחמשה עשר. וביום השני. וביום השלישי. וביום הרביעי. וביום החמישי. וביום הששי. וביום

השביעי. ביום השמיני כולן סתומות והן תשע: וידבר משה. וידבר ה' שתיהן פתוחות: ויצאו משה ואלעזר. ויאמר אלעזר. ויאמר דשא. שלשתן סתומות: ומקנה רב פתוחה: ויאמרו אם מצאנו. ויגשו אליו שתיהן סתומות: ויאמר אליהם משה. אלה מסעי שתיהן פתוחות: וישמע הכנעני. וידבר דבערבות שתיהן סתומות: וידבר דצו את בני ישראל. וידבר דאלה שמות האנשים. וידבר דבערבות מואב. וידבר דדבר אל בני ישראל. ויקרבו ראשי חמשתן פתוחות: מנין הפתוחות שתים ותשעים והסתומות ששים ושש הכל מאה וחמשים ושמונה: ספר אלה הדברים ויאמר ה' אלי. ונפן ונעבור. וידבר ה'. ויאמר ה' אלי ראה. ואתחנן חמשתן סתומות: ועתה ישראל. כי תוליד בנים. אז יבדיל. ויקרא משה ארבעתן פתוחות: אנכי ה'. לא תשא. שמור. כבד. לא תרצח. ולא תנאף. ולא תגנוב. ולא תענה. ולא תחמוד. ולא תתאוה. את הדברים כולן סתומות. והן אחד עשר: שמע ישראל פתוחה: והיה כי יביאך. לא תנסו. כי ישאלך בנך. כי יביאך. ארבעתן סתומות: והיה עקב פתוחה: כי תאמר סתומה: כל המצוה. והיה אם שכח תשכח. שמע ישראל. בעת ההיא. ועתה ישראל חמשתן פתוחות: כי הארץ. והיה אם שמוע. כי אם שמור תשמרון. ראה אנכי. והיה כי יביאך. כי ירחיב. כי יכרית. כולן סתומות. והן שבע: כי יקום פתוחה: כי יסיתך. כי תשמע. בנים אתם. לא תאכל. את זה תאכלו. כל צפור טהורה. כולן סתומות. והן שש: עשר תעשר פתוחה: מקצה שלש שנים. מקץ שבע שנים. כי יהיה בך אביון. כי ימכר לך ארבעתן סתומות: כל הבכור. שמור את חדש שתיהן פתוחות: שבעה שבועות סתומה: חג הסכות פתוחה: שפטים ושטרים. לא תטע לך. לא תזבח. כי ימצא בקרבך. ארבעתן סתומות: כי יפלא פתוחה: כי תבא. לא יהיה לכהנים. וזה יהיה. וכי יבא הלוי. כי אתה בא. כי יכרית. כולם סתומות. והן שש: וכי יהיה איש פתוחה: לא תשיג. לא יקום עד. כי תצא למלחמה. כי תקרב אל עיר. כי תצור אל עיר. חמשתן סתומות: כי ימצא חלל פתוחה: כי תצא למלחמה. כי תהיין לאיש. כי יהיה לאיש. וכי יהיה באיש. לא תראה את שור. לא תראה את חמור. לא יהיה כלי גבר כולן סתומות והן שבע: כי יקרא פתוחה: כי תבנה. לא תחרש. גדילים. כי יקח איש אשה. ואם אמת היה. כי ימצא איש. כי יהיה נערה בתולה. ואם בשדה ימצא. כי ימצא. לא יקח איש. לא יבא פצוע. לא יבא ממזר. לא יבא עמוני. לא תתעב אדומי. כי תצא מחנה. לא תסגיר לא תהיה קדשה. לא תשיך. כי תדר נדר. כי תבא בכרם. כי תבא בקמת. כי יקח איש אשה. כי יקח איש אשה חדשה. כי ימצא. השמר בנגע הצרעת. כי תשה ברעך. לא תעשוק שכיר עני. לא יומתו אבות. לא תטה. כי תקצר. כי תחבט. כי יהיה ריב. כי ישבו אחים. כי ינצו אנשים. לא יהיה לך בכיסך כולן סתומות והן חמש ושלשים: זכור את אשר עשה. והיה כי תבא

שתיהן פתוחות: כי תכלה לעשר. היום הזה. שתיהן סתומות: ויצו משה וזקני ישראל פתוחה: וידבר משה. (לשון הכ"מ בספרי רבינו מונה וידבר משה שאחר ויצו משה בסתומה ובספר מוגה מצאתי שהיא פתוחה עכ"ל) ויצו משה את העם. ארור האיש. ארור מקלה. ארור מסיג. ארור משגה. ארור מטה. ארור שוכב עם כל בהמה. ארור שכב עם אחתו. ארור שכב עם חתנתו. ארור מכה. ארור לוקח שחד. ארור אשר לא יקים. כולן סתומות והן שלש עשרה: והיה אם שמוע. והיה אם לא תשמע שתיהן פתוחות: אלה דברי הברית סתומה: ויקרא משה. אתם נצבים שתיהן פתוחות: והיה כי יבאו. כי המצוה. ראה נתתי שלשתן סתומות: וילך משה פתוחה: ויקרא משה סתומה: ויאמר ה' אל משה הן. האזינו השמים. ויבא משה. וידבר ה' אל משה בעצם. וזאת הברכה. חמשתן פתוחות: וזאת ליהודה סתומה: וללוי פתוחה: לבנימין. וליוסף. ולזבולן. ולגד. ולדן. ולאשר. ויעל משה כולן סתומות. והן שבע: מנין הפתוחות של ספר זה שלשים וארבע. והסתומות מאה ועשרים וארבע. הכל מאה וחמשים ושמנה: מנין הפתוחות של כל התורה מאתים ותשעים. ומנין הסתומות שלש מאות ושבעים ותשע: הכל שש מאות ששים ותשע:

סב **וצורות** השירות. עיין לעיל סעיף כ':

סג **וגם** הרמב"ם ז"ל כתבן וכו'. וז"ל וכותבין אותה בשבעים שטות ואלו הן התיבות שבראש כל שיטה ושיטה האזינו יערוף כשעירים כי הצור אל שחת הלה' הלא זכר שאל בהנחל יצב כי ימצאהו יסובבנהו כנשר יפרוש ה' ירכיבהו וינקהו חמאת בני ודם שמנת וינבל בתועבת אלהים לא ותשכח מכעס אראה בנים כעסוני בגוי ותיקד ותלהט חצי וקטב עם ומחדרים יונק אשביתה פן ולא ואין יבינו ושנים וה' ואויבינו ומשדמות אשכלות וראש חתום לעת וחש ועל ואפס צור ישתו יהי ואין מחצתי כי אם אשיב אשכיר מדם הרנינו ונקם כל אלו התיבות שבראש: ואלו הן התיבות שבראש כל חצי שיטה אחרונה שהן באמצע הדף ותשמע תזל וכרביבים הבו כי צדיק דור עם הוא בינו זקניך בהפרידו למספר יעקב ובתהו יצרנהו על ישאהו ואין ויאכל ושמן עם עם וישמן ויטש יקניאוהו יזבחו חדשים צור וירא ויאמר כי הם ואני כי ותאכל אספה מזי ושן מחוץ גם אמרתי לולי פן כי לו איכה אם כי כי ענבימו חמת הלא לי כי כי כי ואמר אשר יקומו ראו אני ואין ואמרתי ותאחז ולמשנאי וחרבי מראש כי וכפר. ע"כ: וכתב עוד הרמב"ם בפ"ז נהגו הסופרים וקבלה היא בידם איש מפי איש שיהיה בראשי השיטין למעלה משירת האזינו ואעידה אחרי הדרך באחרית להכעיסו קהל שש שיטין ולמטה ממנה חמש שיטין ויבא לדבר אשר הזאת אשר וכל הדברים האלו למצוה מן המובחר ואם שינה לא פסל

ע"כ ובטור הועתק זה בשיבוש ונפלאתי על רמ"א ורמ"י שהאמינו למדפיסים ולא יקדקו אחריהם והעתיקום כמו שהוא בדפוסי הטורים:

סד **מניחין** באמצע ריוח מעט. כתב הריב"ש דכי היכי דבשירת האזינו יש באמצע ריוח כשיעור הפרשה סתומה דנראה שכן גם בשירת הים אלא שבשירת הים בשיטה שיש בה ב' אוירים מניח שיעור הריוח בין שניהם וז"ל הרמב"ם בשירת הים ושאר השיטות אחת מניחין באמצעה ריוח אחת ואחת מניחין הריוח בשני מקומות וכו' ומדקאמר מניחין הריוח משמע שיש שיעור לו אלא שבאותה שיטה חולק אותה לשנים אוירים עכ"ל:

סה **וראשי** השיטות כתובים במסכת סופרים פרק י"ב. והרמב"ם כתבם בשינוי גדול ובשניהם כתב שכותבין אותה בשלשים שיטות והנני מעתיק הצורה שבהרמב"ם וזהו: ומכאן קשה לי על מנהג שכופלין ה' ימלוך לעולם ועד בפסוקי דזמרה כמ"ש בפרק אין עומדין סעיף ט"ו וכתבתי הטעם בשם הרד"א לפי שהוא בסוף השירה אבל מחלוקת ישנה היא וזו שהחכם הראב"ע כתב בפרשת בשלח שלפי דעתו גם זה הפסוק מהשירה להזכיר הפלא שעשה בתוך פלא כי פרעה היה טובע ונשארו אנשים מישראל עוברים בים היה שם רוח קדים מיבש ובמקום פרעה וחילו הביא השם רוח אחרת להמס המים שנקרשו ונעשו חומות והנה שתי רוחות בים ושני המקומות קרובים וזהו כי בא סוס פרעה וגו' ובני ישראל עודם הלכו ביבשה וגו' ע"כ והרמב"ן דחה דבריו לפי שאיננו כלשון השירות והנבואות הנה נוכל לומר דאתרי דנהיגי לכפול פסוק ה' ימלוך נתפשט מטעם הרמב"ן ואנו לענין כתיבת ס"ת אין לנו אלא דברי הרמב"ם כי הוא יגע ומצא ולכן אליו תאמין ואעפ"כ אין לשנות מנהג זה דימלוך ואפשר לתת טעם אחר שכופלין אותו כמו אמן ואמן ומשום כך מסיימים בפסוק זה ג"כ לסיים בתשועת ה' ולא מטעם שהוא סוף השירה. ובספר ברוך שאמר העיד שמצא זה הפסוק כתוב בשירה בעשרים וארבע זקן וטוב ובשני תיקונים מדויקים וכתב עוד הרמב"ם בפ"ז שנהגו הסופרים וקבלה בידם שיהיה בראש השיטין למעלה משירת הים הבאים ביבשה ה'. מת במצרים חמש שיטין ולמטה מן השירה חמש שיטין תחילת כל שיטה מהן כך ותקח אחריה סוס ויצאו ויבאו וכל זה למצוה מן המובחר ואם שינה לא פסל ע"כ:

סו **שאם** שינה אחת מכל המפורש בה פסולה. וכן אם כתב המלא חסר או החסר מלא (וכדלקמן בסי' ט"ז) כ"כ הרמב"ם בפ"ז מהלכות ס"ת וכתב עוד שכן ג"כ אם כתב' מלה שהיא קרי וכתב כקריאתו כגון שכתב ישכבנה מקום ישגלנה ובטחורים מקום ובעפולים וכיוצא בהן הרי זה פסול ואין בו קדושת ס"ת כלל אלא כחומש מן החומשין שמלמדין בה התינוקות ע"כ:

סז **שיהא** מעט ריוח כו'. עיין סעיף ל"ה:

סח **אבל** בחדתא יתפור. וכתב הריב"ש בתשובה דאע"ג דלישנא דגמרא הוה אפשר לפרושי דבחדתא לית לן בה כלל ואפילו ביותר מג' יתפור אין סברא לומר כן אלא כמו שיש חילוק בעתיקתא בין ב' לג' כך יש חילוק בין ג' לד' בחדתא וכן נראה מלשון הרמב"ם שכתב ואפשר קרע הבא בתוך ג' ומינה הא ביתר מג' לא וכן נראה מלשון רש"י שפירש במאי דבעי בגמרא בין דף לדף והטעם מפני שכל שהתפירה גדולה אין זה הדר ונתנו חכמים שיעור לחדש שניכר עיפוצו שלשה שיטין ולישן שני שיטין לפי שהקריעה בישן מגונה יותר שנראה שהוא מחמת רקבון ע"כ:

סט **הא** דעפיצין כו'. וכבר כתבתי במי"ט דלפרש"י ורבינו קשיא אמאי קאמר מעיקרא ה"מ בעתיקתא כו' כיון דלא תלי מילתא אלא בעפיצין ולא עפיצין ולפיכך נראה מ"ש הרמב"ם בפ"נו וז"ל בד"א בישן שאין עיפוצו ניכר ואם ניכר הגויל שהוא עפוץ תופר ואפי' קרע הבא בתוך ג' ע"כ וכתב ב"י דנראה שהוא ז"ל מפרש הא דעפיצין כלומר שעדיין עפוצן ניכר ואתי שפיר מה שאמר בתחלה הא בעתיקתא כו':

ע **אבל** בגרדין לא. ותמה הב"י סי' ר"פ על סה"ת דנסתפק אם רשאי לתפור במשי ודכך רגילות לתפור במשי וכן רבינו כתב בתשובה כלל ג' הקרע יכול לתופרו שלא בגידין שהוא תיקון הקלף ולא הוזכרו גידין אלא בחיבור היריעות ע"כ והא דאמרינן הכא בהדיא ה"מ בגידין אבל בגרדן כלומר חוטים לא עכ"ל הב"י ומ"מ כתב רמ"א דנוהגים האידנא לתפרה במשי אבל העיקר לתפרה בגידין אם אפשר ע"כ ועיין בה"ת סעיף קמ"ד:

עא **תיקו**. וכתב הרמב"ם בפ"ט מהלכות ס"ת שיתפור והשיג עליו הטור סי' ר"פ דנראה כיון דלא איפשטא עבדינן לחומרא וכתב ב"י משמע שהוא סובר דהא דאמרת קרע הבא בתוך ג' לא יתפור מדאורייתא הוא ומש"ה ספיקא דיליה נקטינן לחומרא. ואינו מוכרח ואדרבה משמע דלא מתסר אלא מדרבנן שמא יתקרע הרבה וכמו שאמרו בשיור התפר ואפשר שזה היה דעתו של הרמב"ם ולפיכך פסקה לקולא כשאר כל ספיקי דרבנן דנקטינן בהו לקולא ועי"ל שהרמב"ם מפרש דמדבעי רב יהודה בין דף לדף כו' משמע דרב חננאל בקרע העובר בין אות לחברתה אמר יתפור כלומר לא יקרא בו עד שיתפור ומבעיא ליה בין דף לדף כו' יכול לקרות בו בלא תפירה או לא ולא איפשטא ופסק לחומרא דלא יקרא בו עד שיתפור עכ"ל:

עב **דאילו** נחלקה האות כו'. וז"ל מהרי"ק סי' קכ"ב לע"ד נראה לחלק בין היכא שנקרעה גוף האות להיכא שהקרע עובר בין אות לאות דודאי היכא שנקרע גוף האות והדבק מחזיקו נמצא שאין כתב כי אם ע"י הדבק ואע"פ ששפתי הקריעה נוגעים זו בזו

ולא נחסר הקלף כלל אלא שנקרע ונסדק מ"מ בעינן שיהא האות מוקפת גויל ואפי' היכא שהאות שלם ולא נסדק כלל אלא שנחסר הקלף שבתוך החלל פסל בירושלמי (עיין סעיף ע"ד) כ"ש הכא שגוף האות נחלק לשנים אלא שהדבק מעמידו עכ"ל ולא דמי להא דלקמן סעיף ע"ג בנפסק א' מאותיות הפשוטים דכשר בבדיקת קריאת תינוק דהתם לא נשתנה צורת האות כ"כ רמ"י ועיין לקמן בסי' ט"ז וכתב רמ"א שיזהר שלא יתחוב המחט תוך הכתב אלא חוץ לכתב:

עג **כיון** שא"צ לכתוב על הדבק. והריב"ש כתב בתשובה אם היה הקרע בישן תוך ב' שיטין ובחדש תוך ג' שיש להם תקנה בתפירה היה אפשר לומר שה"ה בדבק ומה שאמרו בגמ' אבל בגרדין לא זהו כשבא לתקן בתפירה אבל בדבק ולשום עליו מעט קלף דק מבחוץ אפשר שיהיה כשר כמו ששנינו במ"ס ובירושלמי פ"ק דמגילה דובקים בדבק אבל כשיקרע למעלה מב' שיטין בישן ולמעלה מג' בחדש דאסיקנא דלא יתפור אין לו תקנה אלא בסילוק היריעה כמו שכתב רש"י גם הרי"ף והרמב"ם לא הביאו כלל תיקון הדבק ואפי' בתוך ג' ואפי' במ"ס נפרש דבתפילין הוא דמצריך לדבק הפרשיות של יד ואם לא נהגו כן גם שם במ"ס ברייתא אחרת דתני בה פלוגתא ולת"ק אין דובקים ור"ש בשם ר"מ סבר דובקים ויחידאה הוא ע"כ ומהרי"ק בשורש קכ"ב כתב שהיו נוהגים אצלם לתלות קלף על חסרון שביריעה ולכתוב עליו ופלפל והאריך בדבר כדי לקיים המנהג וגם רמ"א כתב שכן נהגו וכתב מהר"ם פאדווא בתשובה סי' פ"ד דמותר לתקן ס"ת עצמה עם גליונותיה אם א"א לתקנה בענין אחר והיה צריך לגונזה בלאו הכי אע"ג דאין עושין מזוזה מספר תורה ותפילין שבלו כדלעיל ריש סי' ז' ואין כותבין אותה על גליוני ס"ת לפי שאין מורידין מקדושה חמורה לקדושה קלה כדלעיל סעיף כ"ד ומ"מ אם אפשר לתקנה בענין אחר הן להמתין עד כי יקרה היודע לעשות גויל או אפי' שהספר תורה מגוילין ורוצה לדבק בה קלפים לא יחתוך הגליונות לתקנה דאין איסור לתקנה מבחוץ בקלף אע"פ שהספר תורה מגוילין ע"כ:

עד **תניא** בפ"ג דמסכת סופרים ספר שפסקו ושנוקד ראשי פסוקים שבו אל יקרא בו גורפו או שערבו בו את האות אל יקרא בו. ובההגה' מיי' פ"י מהלכות ס"ת הביאו ובמקום גרפו כתוב גלעו ופירוש שתיהן לא אדע ויראה לי שצ"ל גרעו ופירושו שגרע את האות והקטינו וכההיא דגמרא דידן בסי' דלקמן אפסיק כרעיה דוי"ו דויהרג ובתשובה להרמב"ן סימן רל"ח נתן טעם לפסול ספר תורה מנוקד משום דאין לנו אלא כנתינתו מסיני וכ"כ רבינו ירוחם ס"ת המנוקד פסול ואפי' הסירו ממנו הנקוד פסול כי יש אם למקרא ולמסורת ואם מנקדו אין כאן מסורת כך פשוט במ"ס וכ"כ רבינו האי בתשובה

והרשב"א עכ"ל ורמ"י ז"ל יהיב טעמא אהא דאם הסירו הנקוד דפסול לפי שכבר נכתבה לשם הנקוד ולא לשם המסורת ע"כ ואין נ"ל דהא היא גופה דכשמנקדה לא פסלינן ליה אלא לפי שאז אין כאן מסורת ואם כן מכיון שהוסר הנקוד הרי יש כאן מסורת לכך נראה לי דטעמא משום דמחזי כמנומר כי הא דכתבינן לעיל סעיף מ"ח. וכתב הריב"ש בתשובה על ספר תורה שהיה אויר בין פסוק לפסוק במ"ס פרק הנזכר פיסוק הפסוקים אף על פי שהרמב"ם לא הביא פיסול זה והרשב"א כתב כן בתשובה שפיסוק הפסוקים והנקוד פוסלין בספר תורה אבל היה אפשר לומר דדוקא בפסוק שעשה נקודים בדיו כדרך שעושה בחומשים אבל בהנחת אויר לבד אין זה פיסוק גמור להפריד הפסוקים אלא להבין הקורא ואין לנו להרבות בפסולים אלא כמו שנזכר במ"ס ספר שניקד כו' וכיון שאין האויר כשיעור פרשה אין לפסלו מחמת אויר שהרי פעמים רבות מניח הסופר. בסוף השיטין אויר מפני שאין רוב התיבה יכולה לכתוב שם או אף באמצע שיטה כפי שיזדמן לו וכל שאינו כשיעור פרשה אין לחוש לו ע"כ ועיין בהלכות תפילין סעיף קל"ב ועירב את האות יש לפרש כירושלמי דלקמן סעיף פ"ג וכתב רמ"א בשם הריב"ש סימן קמ"ו דס"ת לכתחלה אין לערב בה האותיות כמו בגט אבל בדיעבד אינה פסולה דאי בדיעבד פסול לא היינו עושין בגט עכ"ל ולא מצאתי בריב"ש שם שכתב כן בהדיא אבל יש לדקדק מדבריו דהתם דפסל כשנכנס ראש למ"ד באויר הה"א או החי"ת כמ"ש לעיל סעיף נ"ו:

עה **וכתב** בהגה' מיי' פ"י מהל' ס"ת בשם מ"ס הפסיק באמצע השם הרי זה לא יקרא בו ולא ראיתי במ"ס אבל בר"ס רע"ו כתב הב"י ג"כ בשם תשובת הרשב"א שכתב הכל בו והר"ר אבודרה"ם ופירשו דהפסיק באמצע השם היינו שעשה שם א' כשני שמות כזה ראו בן וכן פי' המרדכי וכתב בספר התרומה סימן ר"ה ופיסול זה הוא בכלל מה שכתב רבינו לעיל סימן ט"ו שלא יהא ריוח יותר מדאי עד שיהא נקרא כשתי תיבות וכן כתבתיו ג"כ בשם הרמב"ם בסעיף ל"ג:

עו **אם** נשתייר בו כשיעור כו'. וכתב המרדכי דהאי שיעורא הוי לאות ה"א ודכוותא דוקא אבל אותיות פשוטות שאין להם אלא ירך אחד כגון וי"ו וזיי"ן ונו"ן פשוטה אי אינקיבו או איפסיקו אין שיעורם כאות קטנה דאדרבה אם לא נשאר רק כשיעור יו"ד פסול אלא בהיכר תינוק דלא חכים ולא טיפש וכתב ב"י טור או"ח סימן ל"ב דמיהו כבר אפשר לומר דשיעור דמלא אות קטנה הוי גם לאותיות פשוטות שאין להם אלא ירך אחד ומאי מלא אות קטנה מלא אות דידה כלומר מלא וי"ו קטנה או נו"ן קטנה וניכר יפה שהוא וי"ו או נו"ן וכתב עוד המרדכי וז"ל וכל הפשוט יכול להיות דפסולות

אפילו אי קרי ליה תינוק דלא חכים ולא טיפש ופירש ב"י כלומר דכל הניכר ונראה לעין בפשיטות שלא נשתייר בו שיעור אות אפילו קרי ליה תינוק דלא חכים ולא טיפש לא משגיחין ביה ע"כ וכתב עוד הב"י בשם הר"ר מנחם המאירי וז"ל ניקב ירכו והוא איזה רגל שבה"א הן ימיני הן שמאלי נזכרו בו שני תקונים או נשתייר בו כמלא אות קטנה והשני כל דינוקא לא חכים ולא טיפש קוראו כתיקונו ונראין הדברים על שני תקונים אלו שעל שני מיני נקבים הם כי תחלה דברו בנקב שהפסיק שפת רוחב הרגל שהוא עבה ונוקב מקצתו מצד רחבו בשפת הרוחב אבל ארכו נשאר קיים מצד רוחב האחד וקאמר דמאחר שנשתייר בארכו בלא נקב כמלא אות קטנה ר"ל דקה כגון וי"ו או יו"ד כשרה שהרי אם עשה הרגל מתחלתו דק כשר ואח"כ דברו כשנקב באמצעית הרגל עד שנפסק הרגל צדו העליון מן התחתון ותיקון זה תלוי כשיהא הנקב דק כ"כ שאין ההפסק מונע הקריאה המתוקנת לתינוק בינוני עכ"ל:

עז **ופי'** ראשון נראה לי עיקר כו'. ואעפ"כ לא נמנע הטור או"ח סימן ל"ב לכתוב כפירוש השני וכתב הב"י משום דאיכא למימר חדא מהאותיות שיש להם תוך נקט ואפשר שגם הרא"ש מודה דניקב חלל שבתוך האות כשר ולא כתב דלשון ראשון עיקר לדחות דינו של לשון שני אלא לומר דעל מילתיה דאשיאן בר נדבך מתיישב טפי לשון ראשון מלשון שני ע"כ וכתב הטור די"א אפי' ניקב כל תוכו ובירושלמי משמע שצריך גם בפנים מוקף גויל הלכך אם ניקב כל תוכו פסול וכתב ב"י ירושלמי בפרק קמא דמגילה ומ"ש הלכך אם כו' אפשר שהוא סיום דעת הירושלמי כלומר בירושלמי משמע שצריך גם בפנים מוקף גויל ולפי זה אם ניקב כל תוכו פסול ואפשר שהוא לישנא דנפשיה שפוסק לפסול כיון דבירושלמי פוסל ובגמרא דידן אינו מבורר ההכשר בהדיא אבל הרמב"ם כתב סתם ניקב בתוך האות כגון תוך ה"א או תוך מ"ם וכן בשאר אותיות כשר ולא חילק בין נקב ממלא כל החלל להיכא דאינו ממלא וגם במרדכי פרק הקומץ אחר שהביא הירושלמי כתב ומיהו בגמ' לא בעי היקף גויל בפניה וכל רבותינו שוים בדבר עכ"ל וכ"כ ס"ה שבגמרא שלנו מכשיר לגמרי עכ"ל הב"י ומ"מ כ' רמ"י ז"ל דלכתחילה לכולי עלמא לא יכתוב מ"ה או ה"א סביב נקב ויהיה הנקב ממלא סביב חלל כל אותו האות:

עח **ואשמעינן** דאין שיעור כו'. משא"כ לפירוש השני והרמב"ם בפ"א מהלכות תפילין כתב בס"ה סימן ר"ד שלשון אחרון עיקר דלשון תוכו משמע אמצעיתו דהיינו חללו דלאידך לישנא שפירש רש"י תוכו רגל שמאלי שהוא בפנים לא נכון הוא דמה לי ימין מה לי שמאל ע"כ וכתב רמ"א דהכי הלכתא כלשון אחרון וצריך שיעור כמלא אות קטנה:

עט **איפסיקא** ליה כרעיה דה"א בנקיבה. ומכאן כתב הטור יו"ד סימן רע"ד שצריך שלא תפסק צורת שום אות עד שאינה נקראת או דומה לאות אחרת בין בעיקר הכתיבה בין בקרע בין בנקב שניקב בה בין בטשטוש ועיין לעיל סעיף ס"ט וכתב רמ"א בשם הגה' מיי' דיכול ליטול דיו מן אות הכתוב כשצריך לדיו ובשם תשובת רבינו כלל ג' כתב שכן כשרוצה לגלול הספר וגרסינן בפרק שמונה שרצים דף ק"ח אמרי במערבא כל נקב שהדיו עוברת עליו אינו נקב והכי גרסינן לה בפרק העור והרוטב (חולין דף קי"ט) ומייתי לה רבינו בהלכות תפילין סימן ח' ע"ש ומשמע ודאי דאם אין הדיו עובר עליו הוי נקב ובב"י או"ח סימן ל"ב כתוב כל זה בהיפך והוא ט"ס וכתב הר"י אכסנדריני פירוש נקב קטן כחודה של מחט עד כשמעביר עליו הקולמוס בדיו נסתם שאין האות נחלקת בו לשנים אינו נקרא נקב וכותבין על גביו אבל אם הוא גדול שהאות נראית בו חלוקה לשתים ודאי נקב הוא ע"כ וכתב הב"י שמצא כתוב בסדר גט אשכנזי וא"ת היכי מכשרינן באפסיק שום אות בנקיבה והא אמרינן בהקומץ כל אות שאין גויל מוקף לה מד' רוחותיה פסולה וי"ל דלא איתמר אלא לפסול היכא שנדבקה באות אחרת אבל היכא דאפסיק בנקיבה לא והכי דייק לשון רש"י שפירש שאין גויל מוקף לה שמדובקת באות אחרת (וגבי) איפסיק וי"ו דויהרג בנוקביה כתב וי"ו דויהרוג אירע במקום נקב משמע דבשעת כתיבה פגע בנקב ואפ"ה כשר אי ינוקא דלא חכים ולא טיפש קרי ליה ויהרג ועי"ל דהא דמכשירין באיפסיק בנקיבה היינו דווקא בנפסק אחר שנכתבה דכיון דכשנכתבה היתה כשרה שהיה גויל מקיפה מד' רוחותיה אם ניקבה אח"כ כשרה כיון שתחלתה היה בכשרות אבל כשבתחלת כתיבתה היה שם נקב ונפסקה בו אע"פ שיש בה שיעור אות פסולה משום דמעולם לא הקיפה גויל וכן נראה בהדיא מרמב"ם ז"ל בפ"א ובתשו' הר"ר לוי בן חביב כתוב הלכה למעשה בימי הסופר המובהק הר"ר יוסף הכהן נ"ע באו לפני פעמים רבות תפילין שרגל הכ"ף פשוטה שלה היה הולך עד סוף הקלף בלי היקף גויל מתחלתם ופסלתי אותם לפני הרבנים הזקנים נ"ע ע"י סברת קצת פוסקים שכתבו כן בפירוש ולא היה פוצה פה וחולקים בדבר כלל ואע"פ שמדברי הרמב"ם אין לנו הכרח חזק לפסול מפני שכשמנה הדברים הפוסלים לא הזכיר דבר מזה אלא שנגעה אות באות הרי הירושלמי שהביא בעל ההג"ה שצריך היקף גויל תוך האות כשניקב העור שם וכ"ש שצריך היקף גויל בכל צדדי האות מבחוץ וכן מבואר שם בירושלמי והרב המאירי בספרו קרית ספר כתב בהדיא אם ניקב קודם כתיבה אם הדיו אינו עובר עליו פסול אבל אם ניקב אחר שכתבו אמרו על זה בגמ' ניקב תוכו של ה"א כשר ירכו אם נשתייר בו כמלא אות קטנה כשר ואם לאו פסול ואמרו עוד רמי בר תמרי אפסיק

ליה וי"ו דויהרג כו' ע"כ נראה שלדעתו ג"כ לדעת הרמב"ם כן הוא הדין מדלא הביא סברתו כלל גם בדברי טור או"ח יש לדייק שדעתו היה כן גם הרמ"ה בפ"ב דגיטין כשבא לבאר שאין דיבוק האותיות פוסל בגט תפס במוחלט שחסרון היקף גויל מצד שניטל הגויל פוסל בתפילין וס"ת כמו חסרון גויל מצד דיבוק האותיות עכ"ל ועיין סעיף פ"ג:

פ **דלא** חכים. פירש"י דאי חכים מבין שמחרף הוא לומר יהרג כלפי מעלה ואומר ויהרג וכתוב בסדר גט אשכנזי דיש ללמוד מכאן שיכול להראות לתינוק כל השורה וא"צ לכסות שאר האותיות:

פא **ואם** לאו פסול. וכתוב בתוספות דיש לדקדק מכאן דכתיב ויהרג חסר בלא וי"ו ע"כ דאי כתיב מלא ויהרוג כי נמי ליתא לוי"ו קמא היכי מצי קרי ליה יהרג וז"ל המרדכי מכאן משמע דיהרג הוי חסר דמשמע דעתה יש לו משמעות אחר מקודם וכן הוא ברוב ספרים ואע"פ שאין ראיה לדבר זכר לדבר עכ"ל:

פב **כתב** רבינו בפ"ב דגיטין סימן י"ט וז"ל אם נפלה טפת דיו לתוך האות ואינה ניכרת האות אינו יכול להעביר הדיו ולתקן האות דה"ל חק תוכות עכ"ל. וכ"כ בס"ה סימן ר"ה והיכא שנפלה טפת דיו בתוך חלל אות בי"ת והיא כמו פ"א אז אין שם בי"ת עליה או טפת דיו נפל בחלל אות אחרת ואין שמה עליה אין תקנה למחוק הטפה כמו חק תוכות דפסול כדאמר בגיטין וכתב ולא ומחק ומוקי לה בחק תוכות או טעה וכתב דלי"ת במקום ריי"ש או בי"ת במקום כ"ף אין תקנה למחוק התג לתקן האות וכ"כ סמ"ג ובהגהות מיי' פ"א וכתב עוד רבינו בתשובה כלל ג' מ"ם פתוחה שנדבקה פתיחתה ונסתמה שאין מועיל לגרור הדבק ולפותחה וכ"כ בס"ה וסמ"ג וכתב ב"י דנראה דדוקא האי תיקון לית לה אבל אין צריך לגרדה כולה וסגי כשיגרוד כל החרטום ותשאר כצורת נו"ן כפופה ואח"כ יכתוב מה שגרד והוי שפיר חק יריכות וגם בסה"ת כתב אין תקנה למחוק הדביקות בתער דה"ל חק תוכות וכיוצא בזה כתוב בסמ"ג וכן נראה מדברי תרומת הדשן סי' מ"ח וכן מבואר בתשובת הרשב"א והיא בתשובה המיוחסת להרמב"ן ז"ל סי' ל"ו וכן הורו גדולי הדור מהרי"ן חביב ומהרי"ל בנו והסכימו כל חכמי סלוניקי לדבריהם ואע"פ שמהר"ד הכהן ז"ל חלק עליהם בתשובה והאריך להוכיח שצריך לגרור כל האות אנו אין לנו אלא דברי הרבנים הנזכרים ז"ל דמסתבר טעמייהו ולפי זה מ"ש הרא"ש בתשובה מ"ם פתוחה שנדבק פתיחתה ונסתמה ימחוק כולה ויכתוב אחר במקומה צ"ל דכיון שמוחק עד שמבטל צורתה מוחק כולה מקרי והטור בהס"ת כשכתב תשובת הרא"ש לא כתב ימחק כולה ולפי זה אם עשה ריי"ש כמין דלי"ת יגרור הירך לבד או הגג לבדו ויחזור ויכתבנו כמין ריי"ש ושפיר דמי דמאחר שביטל צורת האות

לא הוי חק תוכות אלא שיש לפקפק ולומר דלא דמי למ"ם פתוחה דהתם כיון שצורת נו"ן שבה נעשה בהכשר כיון שגרד החרטום שנדבק וכתבו כשר אבל גבי עשה רי"ש כמין דלי"ת שבין הגג בין הירך נעשו בפיסול אפשר דלא סגי בגרידות אחד מהם וצריך שיגרוד את כולה וכך נראה מתשובת הרשב"א וכו' והכי נקטינן ע"כ וכתב רמ"י ז"ל בסימן ל"ב סעיף י"ח וז"ל מיהו נ"ל דהיינו דווקא כשהיה לו לכתוב רי"ש וטעה וכתב תחלה הגג עם עוקצו והתג מאחוריו למעלה כעין ד' ואח"כ עשה הירך מלמטה כמנהג קצת הסופרים שכותבין כן אבל אם מתחלה כתב הגג והירך בבת אחת עגול מאחוריו כצורת ריי"ש ואח"כ טעה ועשה בו תג מאחוריו ונעשה כמין דלי"ת סגי ליה כשיחזור ויגרוד הגג או הירך עם התג לבד ויחזור ויכתבנו כמין ריי"ש וא"צ יותר שהרי אות הרי"ש נעשית מתחלה כהלכתו ונפסל וחזר לכשרותו עם קצת חזרת כתיבה בגופו כהלכתו נ"ל להלכה והמחמיר תע"ב עכ"ל:

פג **גרסינן** בירושלמי פרק היה קורא עירב האותיות אית תני כשר ואית תני פסול מ"ד כשר מלמטה מ"ד פסול מלמעלה כגון ארצנו תפארתנו אבל ארצך ותפארתך צריכא. וכתבו הרשב"א בתשובה ופירש דה"ק מלמעלה פסול לפי שעד שלא נעשית אות נפסלה צורתה והלכך אם בא לגרוד ה"ז כחק תוכות שלא נעשית אות מעולם עד עכשיו שהוא גורד אבל כשנדבקו מלמטה נון של תפארתנו וארצנו אחר שנגמרה צורת האות הוא שנדבקה ומתחלתה כשרה היתה ואם בא עכשיו לגורדם אין זה כחק תוכות (כ"ה הלשון בב"י) והלכך אפילו אינו גורד כל שהוא יכול לגרוד כשר וכדרבי זירא דאמר כל הראוי לבילה אין בילה מעכבת בו אבל ארצך ותפארתך שהכ"ף דבוקה באמצעות רגלה עם התי"ו צריכא כלומר ספק דאיכא למימר דאף היא אינה אות עד שיגמור רגל האות שבה לגמרי ואיכא למימר דינה כלמטה וכשר עכ"ל וכן הוא בתשובות המיוחסות לרמב"ן סי' רל"ו וז"ל סמ"ג וכל אות ואות צריך שתהא מוקפת גויל מד' רוחותיה ואם נגעה אות לחברתה יועיל תיקון ולא מקרי חק תוכות אבל בירושלמי מכשיר נגיעות אות לאות מלמטה ופוסל נוגעות מלמעלה ומסופק אם נוגעות באמצע ע"כ אבל במרדכי בפרק הקומץ כתב הירושלמי הזה ואח"כ כתב אמנם בגמ' לא מפליג בין נוגע למטה או למעלה ופוסל בכל ענין אם אינה מוקפת גויל מד' רוחותיה וכתב המרדכי בשם רבינו שמשון שכ"כ רבינו אלחנן דאין לסמוך על הירושלמי וצריך היקף בין למעלה בין למטה וכן פסק בספר התרומה שאם נוגעות אות לחבירתה מלמעלה או מלמטה פסולה ותיקון מועיל בה ולא דמי לחק תוכות וכתב ב"י שכ"כ הגה' מיי' בשם מהר"ם וכן נראה שהוא דעת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש שלא הזכירו הירושלמי הזה וכן הלכה ע"כ:

פד **כתב** ב"י היכא שנגעו רגל הה"א והקו"ף שהוא פסול כדכתב רבינו לעיל סימן י"ב כתב המרדכי בהקומץ דלא מהני אם הפרידו בסכין ואח"כ כתבן שחזר בו הר"ץ והכשיר והגאון מהרי"ק כתב בסי' נ"ח שבא"ז וי"ד משמע דס"ל דלא מהני וכדברי ר"ן הראשונים וכ"כ האגור בשם מהר"ם דלא מהני וכ"כ הרשב"א בתשובה רגל הקו"ף הדבוק גורדין הרגל וחוזרים וכותבים וא"צ לגרוד כל האות כי הגג כדין נכתב וכ"כ בתשובה להרמב"ן סי' רל"ו וכ"כ בתרומת הדשן סי' מ"ח וטעמא דלא מהני הפרדה כשרגלי הה"א והקו"ף נוגעים למעלה כי הכא בנגיעת אות לאות משום דהתם אין הפיסול בצורת גוף האות וגבי רגלי הה"א והקו"ף הפיסול הוא בגוף צורת האות ואם נגע רגל האל"ף בגג האל"ף או פני האל"ף בפנים בגג שתחתיה וכדומה לזה כתב האגור כולן פסולים ואין תקנה במחיקה או בהפרדה שנקרא חק תוכות ופשוט הוא ומיהו בגרידה מה שנעשה בפיסול סגי כמ"ש בסמוך גבי רגל הה"א והקו"ף שנוגעים למעלה ומיהו אם כבר כתב לפניו אין תקנה לחזור ולתקנם משום דה"ל כתובים שלא כסדרן עכ"ל וכלומר לענין תפילין ומזוזות והיו בהוייתן יהו עי' בהל' תפילין סעיף קכ"ט ואם גוף יו"ד השי"ן והעי"ן והפ"א והצד"י נוגעין בגוף האות יותר ממקום דיבוקן כתבתי למעלה בסעיף נ"ב ורמ"י ז"ל כלל עמהן יו"ד של התי"ו:

פה ז' אותיות כו'. וכתב רש"י דבכללן צד"י כפופה ונו"ן פשוטה וכתב ב"י טא"ח ס"ס ל"ו בשם הר"י אכסנדריני וז"ל מהאותיות שיש להם גג יש לתייג מהם בכל מקום ה' וסימנם בדיק"ה והתג לכל אחת בסוף גגה בשמאל לא כסופרי הזמן שנותנים תג ע"ג כל אחת מהן. באות ח' מחלוקת רש"י ור"ת שרש"י מצריך לה תג בסוף גגה כאחרים ולא באמצע שכותבין הסופרים ור"ת (מצריך) שאין לעשות לה גג אבל עושה לה חטוטרת ויש שאמרו שסימן אותיות שיש להם תג אחד הבק"י בלבד אבל דלי"ת וחי"ת אינם בכלל שלא נמצא בשום מקום שיש לתייגם ויש שכתבו ואע"פ שדלי"ת לא נמצאת בפי' מאחר שמצינו בפי' שיש לתייג הה"א וכל ה"א תחילתה כתובה דלי"ת א"כ יש לתייג הדלי"ת כה"א עכ"ל ובהלכות תפילין על מ"ש בשימושא רבא שצריך בתפילין תגין אחרים משעטנ"ז ג"ץ אם חיסר מהם פסולין כתב רבי' דלא מסתבר כלל למפסל תפילין בשביל תגין אלו כיון שלא הוזכרו בגמ' ודקדק מזה הטור י"ד ס"ס רע"ד דכיון שנתן טעם לדבריו בשביל שאינן מוזכרים בגמ' מכלל דבחסרות תגי שעטנ"ז ג"ץ שמוזכרים בגמ' פסול וכן דעת ר"ת ע"כ וכתב ב"י א"ח ס"ס ל"ו שכן יש לדקדק מדברי בעל התרומה וגם בהגהות שבאגור כתב שר"ת כתב אם לא זיין שעטנ"ז ג"ץ פסולים דלא גרע מקוצו של יו"ד מיהו לפי מה שכתבו הגהות בשם רא"ם וכן במרדכי דזיונין של שעטנ"ז ג"ץ

לא בתגין אלא פירושו שלא יעשה ראשיהם עגול אלא ימשוך דלא איירי בהקומץ אלא בגוף האותיות ע"כ לפי זה לא מיפסלי בחסרון תגים כל שלא עשה ראש האותיות אלו עגול אלא משוך וכן נראה מדברי הרמב"ם ז"ל דלא מיפסלי בחסרון תגים והכי נקטינן היכא דאין נמצא מי שידע לעשות תגין עכ"ל הב"י. ובהל' תפילין נזכרים אותיות אחרות שצריכים זיונים וגם הרמב"ם כ' יש אות שיש עליה תג א' ויש אות שיש עליה ד' וכל תגים לא נאמרו אלא למצוה מן המובחר כו':

פו **צריכים** ג' זיונין. כעין קו דק הוא כל זיון וזיון כך נוהגים באלו הארצות אבל האגור כתב וז"ל אני המחבר נוהג לעשות התגין משעטנ"ז ג"ץ כמו ג' זיינין ולא די בתגין כי כן אומר שצריך לזיי"ן אותיות של שעטנ"ז ג"ץ וכן נוהגין בספרד ע"כ וכתב ב"י שכן נראה דברי הרמב"ם שכתב שהתגין הם כמוזייני"ן זקופות על האות ע"כ וכתב עוד הרמב"ם שהן דקין כחוט השערה:

פז **עוד** פירש שם שיש עושין שלשתן למעלה. וכן נוהגין טור:

פח **אין** קורין בו. ומשמע הא פחות מכאן קורין בו וז"ל התוס' בפ"ק דמגילה ריש דף ט' אדאמרינן התם מקרא שכתבו תרגום בשלמא תורה איכא יגר שהדותא כתבו התוס' וקשה אמאי מיפסלה בהכי והלא אילו היה חסר כל אלו בג' לא מיפסל בהכי כדאמרי' בגיטין ס"ת שחסר יריעה אין קורין בו משמע דוקא יריעה אחת אבל פסוק אחד לא ודחק הקונטרס לומר דגרע טפי כשהוא כתב תרגום מכשהוא לא נכתב כלל וי"ל דהכא לא בא אלא להשמיענו דהוי טעות וצריך להגיהו עכ"ל ובפרק הקורא את המגילה אדתנו רבנן השמיט בה הסופר (פירוש במגילה) אותיות או פסוקים וקראן הקורא כמתורגמן המתרגם יצא ומוקמינן לה במקצתה כתב שם הר"ן וז"ל כתב הרמב"ן ז"ל דמאי דאמרי' במקצתה כשרה קל הוא שהקילו חכמים במגילה מפני שנקראת איגרת כיון שאין הפסול מתפשט בכולה ודמי לגנאי דאמרי' לקמן בתפירה שאע"פ שאם תפרה בחוטי פשתן פסולה כל שהטיל בה ג' חוטי גידין כשרה אבל בס"ת אין הדין כן שאפי' לא השמיט בה אלא אות אחת פסול ואין קורין בו והביא ראיה ממה ששנינו בפ' הקומץ רבה בתפילין ומזוזות שתי פרשיות שבתפילין מעכבין זה את זה אפי' כתב אחד מעכבם והוינן בה פשיטא אמר רב יהודה לא נצרכה אלא לקוצו של יו"ד א"נ לאות שמקיף לה גויל מד' רוחותיה והיינו נמי באות אחת דאתמר עלה אגריה חמוה דרבי אבא איפסיקא ליה כרעיה דה"א דהעם בנקיבה ואתא לקמיה דרבי אבא וא"ל אם נשתייר בה אות קטנה כשרה ואם לאו פסול ורמי בר דיקולי אפסיק ליה כרעיה דוי"ו דויהרג בנקיבה ופסלה אלמא תפילין בהשמטת אות אחת נפסלין וכ"ש שכתב

בה טעות ותנן אין בין ספרים לתפילין ומזוזות אלא שהספרים נכתבין בכל לשון הא לענין טעות זה וזה שוין אלמא ספרים נפסלים בטעות א' עד שיתקן ואי קשיא הא אמרי' בפ' הניזקין ס"ת שחסר בו יריעה אחת אין קורין בו הא חסר פסוק א' משמע דקורין בו איכא למימר דהתם כשחסר יריעה אחרונה של ס"ת או של חומש א' ובין יריעה גדולה ובין יריעה קטנה כל דחסר במילתיה אין קורין בו אבל השמיט הסופר באמצע אפי' פסוק א' ואפי' אות אחת לא צריכה ליה דודאי אין קורין בו והיינו דאיצטריכא ליה לתנא למיתני למגילה וקראן הקורא ע"פ כמתורגמן יצא כלומר משא"כ בתורה אלו דבריו ז"ל ואיני רואה לראיותיו הכרח דמאי דאמרי' במנחות דפרשיות שבמזוזה ושבתפילין אפי' כתב א' מעכב ודאי שכן הדין בס"ת למה שס"ת שוה בו עם תפילין ומזוזות שתפילין ומזוזות אין מצותן לקרות בהן אלא שחייב כל איש מישראל לקבוע מזוזה ולהניח תפילין וכיוצא בזה בס"ת חייב כל אדם לכתוב ס"ת לעצמו ובמצוה זו כשם שתפילין ומזוזות אפי' אות א' מעכבו כך ס"ת אפי' אות א' מעכבו שלא קיים מצות כתיבתו עד שיתקן אבל לענין לצאת בקריאתו שהוא מתקנת נביאים ועזרא אין ללמוד ס"ת מתפילין ומזוזות שאף הרב ז"ל מצטרך להודות בס"ת שחסר פחות מיריעה בסופה שקורין בו ואילו בתפילין ובמזוזה הדבר פשוט שאפי' אות א' מעכבן וכיון שכן ע"כ אין ס"ת לענין קריאה שוה עם תפילין ומזוזות אפשר לומר שאפי' השמיט בה באמצע אותיות או פסוקים וקראם הקורא כמתורגמן יצא כשם שאמרו במגילה וכך אמר בתוס' שאף בתורה יצא עוד הקשה עליהם הרמב"ן ז"ל מדמכשרינן הכא השמיט בה הסופר אותיות או פסוקים עד רובה אע"פ שהטעיות מפוזרים בכולהו ואע"פ שלא תקן ואילו בפ' הקומץ רבה אמרי' ס"ת שיש בה ג' טעיות בכל דף ודף יתקן ד' יגנז בעינן התם דף א' שלמה והוא דכתיב רובא דספרא שפיר אלמא מאי דאמר הכא במגילה מקולי מגילה שנו ולא אמרו בס"ת אלא יתקן אבל קודם שתקן אפי' בטעות כל דהו מפסיל כתפילין ומזוזות וגם זו אינה ראיה אצלי דאה"נ במגילה שיתקן ויגנז כדאתמר בס"ת ומיהו אם לא תיקן וקרא בס"ת כמתורגמן אפשר דיצא כדאמרי' במגילה ואפשר עוד דדינא דיגנז ליתא במגילה דהתם היינו טעמא משום דמיחזי כמנומר ואם החמירו בס"ת בכך משום זה אלי ואנוהו אפשר שאין להחמיר כל כך במגילה עכ"ל הר"ן ז"ל וגם ראיתי לרבינו מהר"ר ליווא ז"ל בספרו הנקרא תפארת ישראל בפרק ס"ז שתמה שם על הרמב"ן במאי דמכשר טפי חסר יריעה בסופה מחסרה באמצעיתה איפכא מסתברא בסוף כשר היכא דחסר תיבה או פסוק כ"ש באמצע דהא בסוף נראה כספר חסר וכמ"ש הרשב"א וכתב כן בשמו הר"ן ז"ל שם פרק הקורא אדאמרינן אם חסר מגילה וקראו הקורא ע"פ כמתורגמן

המתרגם יצא והקשה הרשב"א ז"ל דהא אפי' למ"ד שיוצא בקריאה מאיש יהודי צריך שיהיה כתובה כולה לפניו ומשמע דאי חסר מתחלה עד איש יהודי אין יוצא בה ותירץ היכא דחסרה מקצת בתחלה או בסופה פסולה שנראה כספר חסר אבל כשהיא שלמה בתחלה ובסופה ובאמצעה היא חסרה כשרה ולדברי הרמב"ן ז"ל עדיף טפי החסרון בסופו ודבר זה אין הדעת סובל וגם מדמכשרינן במגילה השמיט הסופר פסוקים וקראן בע"פ נשמע דכ"ש בס"ת דאפי' במגילה אע"ג דמברכין על קריאתה אשר קדשנו במצותיו ואין זה אצל קריאת ס"ת אפ"ה יצא כ"ש בקריאת התורה דיצא דאין זה רק תקנת נביאים ואע"ג דלגבי כתיבה חמירא ס"ת כההיא דס"ת שיש בה ג' טעיות כו' לענין קריאה מיהת יותר קילא קריאת ס"ת מקריאת מגילה כל שיש על הס"ת שם ס"ת משא"כ אם אין עליה שם ס"ת דאז פסולה לקרות בו ולפיכך במגילה כה"ג נמי אם חסרה יריעה אחת שאין עליה שם מגילה אין קורין בה ובזה ניחא נמי קושית הרשב"א ז"ל דלעיל דחסרה עד איש יהודי אין שם מגילה עליה ולפיכך פסולה ועוד תמה על הרמב"ן דמביא ראיה מקוצו של יו"ד דמעכב בתפילין ומזוזות וה"ה בס"ת דהיאך אפשר לומר כן לענין קריאה דהא חזינן בפרק הניזקין דאי לאו טעמא משום כבוד צבור היה מותר לקרות בחומשין בצבור ועוד תימה על הרמב"ן שהוא בעצמו מקשה על הרמב"ם דמתיר במגילה בלא עיבוד לשמה מהא דאין בין ספרים למגילה וכו' והשתא תקשה דהא מגילה מותר לקרות בה אם השמיט הסופר כו' וגבי ס"ת פסולה לקרות בו לדידיה עכ"ד ועוד הביא ראיה מהא דספר העתים דלקמן דרב משה גאון התיר העבוד שלא לשמה דמותרת ספר שקורין בו בצבור לא נפיק ואפי' רבנן דתרתי מתיבתא ל"פ כי אם גבי עיבוד שלא לשמה דס"ל לרבנן דתרתי מתיבתא דהוי כאילו לא הוי על השם ס"ת דאם חסרה יריעה אחת אין קורין כ"ש הכא דהפסול בכולה אבל בדבר זה דנדון דידן אין הפסול רק במקצת נראה להקל ומותר לקרות בו וכו' ובסוף הסעיף אכתוב עוד מסקנתו ז"ל אבל הטור י"ד סימן רע"ט כתב ס"ת שחסר או יתיר אפילו אות אחת אפי' קרא בו בדיעבד לא יצא וחוזר לראש הסדר וכ"כ רבינו בתשובה בכלל ג' ס"ת שנמצא בו טעות דע כי כיון שפסול הוא הקריאה שקראו לאו כלום הוא נמצא שגם הברכה שברכו אינה ברכה והקוראים בכשר צריך לברך על קריאתה וכ"כ הרשב"א בתשובה וכ"כ מגדול עוז בתחלת הלכות תפילין שכך נהגו בכל ספרד וקטלוניא ושכן הסכימו הרמ"ה והראב"ד והרמב"ן והרשב"א ז"ל וגם הרמב"ם בפ"י מהס"ת כתב נמצאת למד שעשרים דברים הם שכל אחד מהם פוסל ס"ת ואם נעשו בו אחד מהם הרי הוא כחומש שמלמדין בו התינוקות ואין בו קדושת ס"ת ואין קורין בו ברבים אבל בשאלה להרשב"א כתב ששאלו השואל שמצא תשובה

להרמב"ם שהתיר לקרות ולברך על ס"ת פסול אם א"א להיות להם ס"ת כשר ושכן נהגו בפני גאוני עולם ותמה הרשב"א על תשובה זו וכתב שנ"ל שבילדותו כתב כן ובזקנותו חזר בו וכתב בחיבור לפסול והכלבו כתב בשם גאוני נרבונ"א כדעת אותה תשובה של הרמב"ם והאגור כתב שהרא"ש סובר שאע"פ שנמצא טעות בס"ת אין להחזירו ולהוציא אחר משום דאין לנו ס"ת כשרים שלא ימצא בהם חסר או יתר וכ"כ הר"י א"ז וכ"כ המרדכי פ"ג דמגילה נהוג עלמא כוותיה ע"כ וכתב ב"י א"ח סימן קמ"ג דמה שהעיד על הרא"ש עדות בטלה היא דהא בתשובה דלעיל כתב בהפך ממש ואפשר דט"ס הוא באגור וצ"ל הר"ש במקום הרא"ש גם מ"ש דנהוג עלמא כוותיה זהו אפשר לבני אשכנז אבל בני ספרד אין נוהגים אלא כתשובת הרא"ש שכתבתי בסמוך וכן ראיתי תמיד מעשים בכל יום בפני גדולי הדור ומיהו מורי הרב הגדול מהר"ר יעקב בי רב זלה"ה הנהיג היכא דנמצא טעות בספר בשעת הקריאה להוציא ס"ת אחרת ולהתחיל ממקום שנמצא הטעות ולהשלים הקוראים על אותם שקראו במוטעה ואם נמצא הטעות באמצע קריאת התורה גומר קריאתו בספר הכשר ומברך לאחריה ואינו חוזר לברך לפניה כי ברכה שבירך לפניה בס"ת הפסול וכן קריאה שקראו בו עלתה להם בדיעבד ונ"ט לדבר דכיון שהרמב"ם כתב בתשובה להכשיר אין לומר שחזר בו בחיבור אלא ע"כ לומר שמה שכתב בחיבור אינו לענין קריאה בצבור אלא לענין קיום מצות עשה לכתוב כל אחד ס"ת אבל לענין קריאה בצבור אין טעות מעכבבו וכיון שכן יש לסמוך עליו בדיעבד עכ"ל הב"י ודבריו בלתי מובנים אצלי שהרי הרמב"ם כתב בהדיא שאין קורין בו ברבים ועוד מאי קדייק דא"ל שחזר בחיבור ולמה אין לומר כן וכי לא מצינו לו ז"ל בכמה דברים שחזר בו בחיבור ממ"ש בפירוש המשנה שלו כמו שהבאתי דברי רבינו בספרי תוי"ט בס"ד ובפרט בסדר קדשים וטהרות וגם ב"י עצמו הזכיר כן בכמה מקומות ועוד וכי דבר של תימה הוא זה והלא מצינו לחכמי הגמרא שחזרו בהם בכמה דוכתי ומהדורא קמא ומהדורא בתרא דרב אשי מוכיחות על כולם ושוב מצאתי בכ"מ שכתב על תשובת הרשב"א דלעיל אדכתב שהרמב"ם חזר בזקנותו כתב וז"ל ולפי זה יקשה מ"ש שכן נהגו לפני גאוני עולם ואפשר לומר דהתם בדלא אפשר להו ומ"ש כאן שאין קורין בו בצבור הוא בדאפשר להו ומאחר שכן היכא שנמצא טעות בס"ת מוציאין ס"ת אחר ומתחילין ממקום שנמצא הטעות ומשלימין ז' על אותם שקראו במוטעה דכיון שהוא בדיעבד הוה ליה כמו לא אפשר להו והכי משמע שהרי מן הדין קורין לכתחלה בחומשין אם לא היה מפני כבוד הצבור ואע"ג דהאי חסר במילתיה בדיעבד מיהא יצא ולישנא דרבינו הכי דייק שלא כתב ואם קראו בו בצבור לא יצאו ידי חובת קריאה אלא אין קורין בו ברבים

דמשמע לכתחלה הוא דאין קורין בו אבל בדיעבד עלתה להם קריאה ואם נמצא הטעות באמצע כו' וכן הנהיג מורי הרב הגדול מהרר"י בי רב ע"כ. וכתב עוד בב"י דחילוק זה שבין לענין קריאה בצבור לענין קיום מ"ע לכתוב כל אחד ס"ת מצאהו בתשובה להר"ש בן הרשב"ץ בשם הר"ן והא אשתמיטתיה דברי הר"ן עצמו דבפרק הקורא שכתבתיה לעיל וכתב עוד הב"י שאע"פ שהר"ש בן הרשב"ץ השיב שם על דברי הר"ן מורי הרב הנזכר היה תופס דברי הר"ן עיקר וקרוב לשמוע כדי ליישב דברי הרמב"ם בתשובה עם דבריו בחיבור וכך אנו נוהגים אחריו עכ"ל הב"י וכתב רמ"א דאין חלוק בזה בין שנמצא הטעות בס"ת ראשונה ובין שנמצא הטעות בשניה שקורין בה חובת היום למפטיר וכתב עוד בהגהותיו לא"ח סימן קמ"ג בשם המרדכי פ"ב דמגילה שאם כבר קראו ג' פסוקים ואפשר להפסיק פוסקים שם ומברך אחריה ומשלימין המנין בס"ת האחרת שמוציאים וכתב עוד בשם האגור הא דמוציאין אחרת דוקא שנמצא טעות גמור אבל משום חסרות ויתירות אין להוציא אחרת שאין ס"ת שלנו מדויקים כל כך שנאמר שהאחרת תהיה יותר כשרה והכל בו והאבודרה"ם כתבו דבשעת הדחק שאין לצבור רק ס"ת פסולה ואין שם מי שיוכל לתקנה יש לקרות בו בצבור ולברך עליה והרשב"א סימן תפ"ז ות"ה מחמירים עכ"ד רמ"א ויראה לי דאף לדברי המקילים לא הקילו במאי דאתמר בהדיא בגמרא שאם חסרה יריעה אחת אין קורין בו וכתב בנ"י בפרק הניזקין וז"ל כתב רבינו להלכה ולא למעשה שאם נמצא בס"ת טעות בא' מן החומשים שמותר לקרות בשאר חומשים דהא אין חומשים מעכבין זה את זה אלא משום כבוד הצבור וכיון דהס"ת שלם שפיר דמי עכ"ל ורמ"א הביאו למעשה בא"ח סימן קמ"ג ונמשך אחריו תלמידו רמ"י ז"ל אבל רבינו בספר תפארת ישראל שהבאתי למעלה כתב על דברי נ"י אלו שהם בלתי מובנים דממ"נ אי מפרש כהתוספות והר"ן דדוקא יריעה אחת פוסלת א"כ אפילו באותו חומש נמי יקראו בו ואם אין חילוק בין תיבה ליריעה א"כ בשאר חומשים נמי לא יקראו דהא לא חזי למלתיה ותדע מדבעי בגמרא למפשט בעיא דמהו למקרי בחומשים בצבור מהא דס"ת שחסר יריעה אין קורין בו וא"כ על כרחך צריך לפרש אין קורין בו בכל ס"ת אפילו בשאר חומשים כו' ולמסקנא דסבירא לן דאין קורין בחומשים איך נאמר דמותר לקרות בצבור בס"ת שחסר בו דבר זה לא יתכן אי חשבינן חסרון תיבה או אות חסרון וכתב עוד וא"ת אי חסר כשר מ"מ היאך קורין בע"פ כדאמרינן במגילה לעיל הא הוה דברים שבכתב שאי אתה רשאי לאמרן בע"פ ותירץ דלא קשיא דהא אמרינן בסדר יומא גבי כ"ג דבעשור שבחומש הפקודים קורא ע"פ ופריך וניתי ס"ת אחריני ומשני משום פגמו של ראשון וה"נ משום פגמו של ראשון כי לפי דברינו דלעיל דאין

התורה פסולה לכך מותר לקרות בע"פ ובודאי לענין לכתחלה אסור להוציא את הס"ת שיש בו חסרון לקרות אותה פרשה דהא דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן בע"פ אבל לענין אם אין החסרון באותה פרשה שקורין בו אפילו לכתחלה שרי להוציא אותה ולקרות בו אבל בודאי אסור להשהות ס"ת שאינו מוגה כדאיתא בפרק ב' דכתובות (וכתב רבינו ג"כ לעיל ריש ההלכות). כשקראו בס"ת ומצאו בה חסר או יתיר קורין בה ואין להכניסה ולהוציא אחרת דשייך בזה משום פגמו של ראשון ולא עוד אלא שאם יש תוספת אותיות או תיבות בודאי מותר לקרות בה אפי' לכתחלה ומכ"ש שא"צ להוציא אחרת וכן אם חסר בה אותיות שבשביל אותה חסרון אין נשתנה הקריאה כגון במלא וחסר מותר לקרות בה דלא שייך לומר דאסור משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן בע"פ דהא לא שייך בחסר אות שהיה צריך להיות מלא אבל חסרון המקלקלים הקריאה בזה יש לאסור ולא משום שהיא ס"ת פסולה אלא משום דברים שבכתב אי אתה רשאי לאמרן בע"פ דלא שייך בזה כמו דאמרינן ביומא דמותר לקרות בע"פ ולא להוציא אחרת משום פגמו של ראשון דהכא לא שייך פגמו של ראשון כיון דקי"ל דס"ת פסולה היא מ"מ יראה דאותו חסר יקרא בחומש וא"צ להוציא ס"ת אחרת כלל ולא שייך כאן אין קורין בחומשין בשביל כבוד הצבור דלא שייך לומר כך כיון שיש כאן ס"ת הרי כבוד הצבור איכא רק שקורין תיבה אחת או שתים אין זה ממעט כבוד הצבור כיון שכל הקריאה היא בס"ת רק תיבה אחת או ב' ועוד יש לי לומר שלא אמרו דברים שבכתב וכו' רק כשהוא דבור שיכול לומר בלבד כמו ובעשור לחדש הוא מוסף של יוה"כ אבל תיבה אחת שאין לה משמעות כלל בלבד וצריך לצרף אותו אל דיבור שהוא עמו אין זה נקרא דברים והויא דומיא דברים שבע"פ דודאי דברים שבע"פ אין לפרש רק דברים שהם ענין אחד וכן פירוש דברים שבכתב כו' היינו כשהוא דיבור שלם אבל על תיבה שאין זה דיבור והוא טפילה אל הכתוב רשאי לאומרם בע"פ עכ"ל ומ"ש בחסרון אותיות המקלקלים הקריאה כו' דלא שייך פגמו של ראשון כיון דקי"ל דס"ת פסולה היא תמיהה לי דהא הוא סובר וקים ליה דכל שאינה חסרה יריעה לאו ס"ת פסולה היא ושמא לא כתב כן לסברא דנפשיה אלא שיש לצדד לאיסור בכל כי האי גוונא ולומר דפסולה היא ושוב מסיק וכתב וז"ל ומ"מ נראה פשוט דס"ת שהיא חסירה תיבה או אותיות מותר לקרות בה בצבור כי לקריאה בצבור היא כשרה וידענו כי הרמב"ן ז"ל והטור מאשר יקרה בעיניהם התורה צדדו להחמיר שלא יקילו ראש באותיות התורה שאם הוסיף אות או גרע אות כאילו מחריב כל העולם כולו כדאיתא בעירובין רפ"ק וגם כיון שאין אנו משתמשין בס"ת רק לענין קריאה אם מקילין אנו בקריאה יבא ח"ו להקל ולהניח כך

וירבו ח"ו בטעות מ"מ אמרנו לנהוג כדברי התוס' והר"ן ופשוט הוא עכ"ל וכן רש"י ס"ל כהתוס' והר"ן כנראה מתוך דברי התוספות והרי יש לו לרבינו מהר"ר ליווא ז"ל גאוני עולם שהזכיר הרמב"ם בתשובתו דמסייעים להאי מילתא וגם גאוני נרבונ"א שהזכיר הכלבו ומנהג אשכנז דהאגור וגם מצאתי ראיתי בפיסקי מהרא"י סימן ע' שכתב ראיתי את דודי מורי הקדוש מהר"ר אהרן זצק"ל שהורה הלכה למעשה בההיא דתשובה בא"ז שאין לקרות בס"ת אחרת אם נמצא טעות בקריאת התורה וכן אנו נוהגים אחריו עכ"ל ומדסתם וכתב אם נמצא טעות ולא חילק בין רב למעט ש"מ דכדברי התוספות והר"ן ס"ל דדוקא כשהיא חסירה יריעה אין קורין בה והואיל ואית בה נמי משום פגמו כמ"ש רבינו הלכך כשר הדבר לנהוג כך שאין להכניס ולהוציא אחרת וגם טעם נכון הוא הא דכתב האגור דאין לנו ס"ת כשרים במלא וחסר ואע"פ דהא ליתא בטעות מרובות כגון תיבות ופסוקים מ"מ יש לסמוך ולנהוג כדברי רבינו ז"ל וסיעתו וגם מהרא"י גדול שבאחרונים כך נהג ועוד דאין זה אלא תקנות נביאים ואינה מצוה מן התורה ממש והוי שב ואל תעשה לחוש לפגמו של ראשון כך נ"ל:

פט **ס"ת** שיש בו ג' טעיות. כתב הרשב"א בתשובה ס"ת שיש בו ג' טעיות אסור לקרות בו עד שיגיהנו כי הוא מוחזק כמוטעה בתלת זימני ע"כ ועיין בסעיף דלעיל:

צ **דלא** מיגניא הגרידה כולי האי. וכבר כתבתי במי"ט דברי המרדכי בזה דצריך להרחיב האות כו' ופסקו רמ"א בהגהותיו:

צא **ולא** מחזי כמעמר. וכתב בטור שאלה לרבינו ז"ל בכלל ג' וז"ל ולפי שנוהגין לעשות ס' שיטין ביריעה (כדלקמן סוף ההלכות) אם יכול למחוק שני שיטין או ג' ולכתוב במקומה ד' או ה' ולהכניס מה שדילג תשובה לא יתכן בעיני למחוק ב' שיטין או ג' ולכתוב ד' או ה' להכניס מה שדילג שממעט בכתב ומחזי כמנומר וטוב לסלק היריעה ע"כ וכתב הסופרים נהגו לתקן. עיין סעיף נ"ז:

צב **אלא** מקצר ויורד. פירש"י מקצר השיטין וכו' ואם אין בפסוק אחרון תיבות כמנין השיטות כו' כתב רבינו לעיל סי' ט' שיעשה אותיות ארוכות מלמעלה למטה כו' ובטור העתיק מלמטה למעלה ונמשך אחריו רמ"א בהגהותיו ואולי משום דהש"ע העתיק לשון הרמב"ם מקצר ועולה וכן הוא בריי"ף ובגמרא הגירסא מקצר והולך ונ"ל דהכל הולך אל מקום אחד דבין עולה בין יורד ענינו בכאן שמבליע כמה שיטין כאחת:

צג **אסור** לכתוב אפילו אות אחת שלא מן הכתב. וכתב הר"ן בפ"ב דמגילה דמוכח בירושלמי שאם כתב שלא מן הכתב אסור לקרות בו שלא בשעת הדחק והר"ר מעת כתב דוקא לכתחלה אבל אם עבר וכתב שלא מן הכתב לא פסל וצ"ע אם אותן פרשיות

שבתפילין יכול לכתוב בס"ת שלא מן הכתב הואיל וגריסין ע"כ טעמו דבתפילין עצמן שכתבו שלא מן הכתב כדלקמן בהלכות מזוזה ס"ס ו' כתב סמ"ג אסור לאדם אחר להקרות לסופר אלא א"כ חוזר הסופר וקורא בפיו קודם שיכתוב שלא יטעה כדגרסינן בפ"ק דב"ב הקב"ה אומר ומשה אומר וכותב וכ"כ סה"ת וסמ"ק והגהות מיי' והתוס' בהקומץ וכתב ב"י א"ח סימן ל"ב דמשמע מדברי סמ"ג דהיינו לכתחלה אבל בדיעבד אינו נפסל בכך וז"ל המרדכי ת"ר וימת שם משה ה"ג רש"י ומשה אומר וכותב (לאפוקי יש ספרים שאין כתוב בהם רק ומשה כותב כמו שהזכיר בס"ה סימן קצ"ח) מכאן ואילך הקב"ה אומר ומשה כותב בדמע מכאן יש להוכיח דס"ת תפילין ומזוזות הסופר צריך להוציא בפיו לקרות הוא עצמו פן יטעה רק בדברי פורענות כגון מן וימת ואילך לא היה קורא אלא כותב וכן ברוך בן נריה לפי שהן קינות וצריך ליזהר על כך ע"כ ומכל הלין לא שמעינן אלא לאפוקי שיהא אחר מקרא לו אבל אם הוא כותב מתוך הספר בזה לא אמרו שצריך ג"כ שיקרא בפיו אבל הטור א"ח סימן ל"ב כתב בזה הלשון וצריך שיכתוב מפי הכתב ושיקרא כל תיבה ותיבה קודם שיכתבנה ע"כ וכתב ב"י י"ד סימן רע"ד דאף בס"ת ס"ל לפי שסמך על מה שכתב שם בהלכות תפילין ע"כ ומדברי הר"ר מנוח דלעיל מוכח דכ"ש בס"ת ואלא מיהת קשיא לי דבש"ע א"ח סימן ל"ב סעיף ל"א כתב אם אינו כותב מתוך הכתב לא יכתוב ע"פ שמקרא אותו אחר אא"כ יחזור הוא ויקרא בפיו. ע"כ ואני תמה דהא משמע מתוך דברי הטור דאף בכותב מתוך הספר מצריך שיקרא כו' דאי תרתי קאמר לא הל"ל ושיקרא כו' אלא הל"ל או שיקרא כו' ובש"ע י"ד סימן רע"ד. סעיף ב' העתיק כלשון הטור ורמ"י ז"ל נתחכם ליישב זה שכתב אפילו כשיכתוב מתוך הכתב לא יכתוב עד שיקרא כו' ואם שגורות בפיו מותר לכותבן בע"פ שלא מן הכתב מיהו גם הוא יוציא כל תיבה מפיו ואפילו מקרא לו אחר וכו' והשתא דברי הש"ע נפרש אותם למי ששגורות לו בפיו והה"נ למי שאינו שגורות לו וכותב מתוך הכתב שצריך שיקרא כל תיבה ותיבה בפיו אלא שלא ה"ל לסתום אלא לפרש זה הדין בעצמו:

צד **תניא** בפרק קמא דמסכת סופרים הלכה י"ב אינו רשאי לכתוב אלא אם כן יודע לקרות וכתבו המרדכי בסוף הל' תפילין:

צה **אלא** פורס עליה את הבגד. או כופלה הרמב"ם בפ"א מה"ת:

צו **וא"ל** יגנז כו'. וכך היא גירסת הרי"ף דהך א"ל גורס בסוף דלא כגירסת הגמרא שהוא בהיפך ומשום כך כתבו הרמב"ם בפ"א מה"ת אבל לגירסת רי"ף ורבינו נראה דפסקו דיגנז וכ"כ הטור גם רבינו ירוחם וכ"כ הר"ן וכתב עוד דמיהו אפשר שאם הוחזקו

שבזזו עובדי כוכבים ספרי יהודים דתולים דאותם ספרים שלהם היו וקורין בהם דבכה"ג שכיח טפי עכ"ל ועיין בפרק השולח סי' מ"ה ומ"ו:

צז **נאמן** אתה להפסיד שכרך. וכתב המרדכי בפרק הניזקין הקשה תלמיד לראבי"ה ויתן לו לכל הפחות כשכר חומש בעלמא ללמוד בו תינוקות ותירץ דאה"נ רק העודף ששום ס"ת העשוי כדין יותר מחומש זה לא יתן ע"כ ועיין בפרק הגוזל עצים סי' י"ז:

צח **ואי** אתה נאמן להפסיד ס"ת. ואפי' אם יאמר לא טעיתי אין מאמינין לו כ"כ רמ"י ז"ל ראה לי דהיינו כשהוא אומר כן אחר שאמרנו לו אי אתה מזמן כו' אבל מתחלה כשבא ואמר שלא כתב האזכרות לשמן אמר ג"כ אע"פ שאני יודע שאפסיד את שכר כל הס"ת ודאי דמאמינין לו דמ"ש מהא דרבי אבהו דלקמן דהאמינו מתוך שהוא נאמן להפסיד שכרו ואע"פ שהרי אפשר דהתם לא ידע דמפסיד שכרו בעיבוד העורות שלא לשמן אפ"ה תלינן דמסתמא ידע והלכך מתוך וכו' וכ"ש הכא כשהוא אומר בהדיא יודע אני כו' דאמרי' מתוך כו':

צט **ובדיו**. מפורש לעיל סימן ו':

ק **מסרגלים** בקנה. עיין סעיף כ"ה:

קא **ודובקים** בדבק טוב. עי' ס"ס י"ד:

קב **ואם** שינה פסול. עיין בסעיף י"ח:

הלכות מזוזה

א **נאמר** כאן כתיבה. ובהלכות ס"ת סעיף כ"ב כתבתי דצריך כתיבה בימין וכתבו השו"ע בסימן רפ"ח סעיף י"ב וקשיא לי על רמ"א למה לא הגיה גם כאן די"א שיכתוב בקולמוס של קנה ולא של נוצה ומיהו רמ"י כתב בהס"ת דאין נוהגין כן:

ב **מזוזה** שעשה שתים ושלש ואחת כשרה. היינו בדיעבד וז"ל הטור סימן רפ"ח כותב כל שיטותיה ביושר שלא תהיה אחת ארוכה מחברתה וכתב ב"י זה פשוט דלכתחלה הכי בעי בס"ת תפילין ומזוזה וכ"כ הגה' מיי' פ"ב בשם סה"ק השיטין לא אחת ארוכה ואחת קצרה אלא שוות ואין כותבין ג' אותיות חוץ לשיטה ועיין בהלכות ס"ת בסי' ט':

ג **ובלבד** שלא יעשנה כקובה וכזנב. והרמב"ם בפ"ה מהלכות ס"ת הוסיף שלא יעשנה כמו עגיל ע"כ והטור כתב בשמו כעגול והכל חדא דעגיל שבכתוב עגיל וכומז הוא תכשיט עשוי בעיגול וכן לשון הראב"ע אולי נקרא כן בעבור היותו עגול:

ד **ידך**. ושאר חסרי ומלאי בה"ת בשמושא רבא: ועושה פרשיותיה סתומות. יתבאר בסימן דלקמן:

ה **על** הדוכסוסטוס. יתבאר בסימן ו':

ו **ונראה** שצריך להניח בתחלתה כדי לגול היקף כו'. וכך הם דברי התוס' וסמ"ג והגה' מיי' כתב בשם סה"ת שא"צ להניח בתחלתה כדי לגול היקף מדנהגו שיהא שדי נראה מבחוץ ושדי הוא כתוב כנגד ריוח שבין פרשה לפרשה ואם היה בתחלת גליון כדי לגול היקף היה שדי מכוסה עכ"ל מיהו אם יעשה נקב בגליון שהניח כדי לגול היקף כנגד שדי זהו טוב ונכון עכ"ל ההגהות ועיין בסוף ההלכות:

ז **וטוב** שלא יניח כשיעור ג' אותיות כו' וכן בראש השיטה כו'. וכתב רש"ל בתשובה סימן ל"ז שכותבים המזוזה המניחין חלק בראש והיה אם שמוע יותר מכדי ב' אותיות כדי שיוכלו לכתוב שדי מבחוץ כנגד האויר שלא יפה הן עושין ואם בעבור זה מניחין ריוח ג' אותיות כדי שיכתבו שדי מבחוץ על הריוח מי הוא הנביא שהגיד שיזיק אם לא יהיה הכל על הריוח או יתחיל קצת חוץ מגליון ועיין בסוף ההלכות:

ח **ונהגו** להצריך עיבוד לשמה. וכ"כ סמ"ג וכתב ב"י וז"ל ומדברי נ"י נראה שגם הרי"ף סובר דמזוזה בעי עיבוד לשמה ולענין הלכה צריך עיבוד לשמה לכתחילה אבל במקום שאם ימתין לעור מעובד לשמה יתבטל מהמצוה יכתבנה על עור שאינו מעובד הנמצא ויקיים המצוה מיד כדעת הרמב"ם בעוד שמבקש עור מעובד לשמה עכ"ל וכדמות ראיה מהך דספר העתים לעיל:

ט **לא** שייך ביה שינוי כו'. ועיין בהס"ת סעיף י"ז:

י **ומה** שנהגו לכתחלה לכותבה אגויל כו'. ואין דעת הרי"ף כן דלישנא דלעיל והא דאמרי' מזוזה על דוכסוסטוס היינו למצוה אבל אם כתבה על הקלף כשרה לשון הרי"ף הוא ורבינו הוא שכתב הא דרבי מאיר היה כותבן לכתחלה כו' לומר דאף לכתחלה כותבין אגויל ומדהרי"ף לא כתב כן משמע ודאי מדבריו דלא ס"ל הכי וכ"כ הר"ן בשמו בפרק המוציא יין ומיהו כתב עליו דלא מחוור מלישנא דהיה כותבה ואפשר דאע"ג דקתני היה כותבה היינו לפעמים כשלא היה מזדמן לו דוכסוסטוס היה כותבה על הקלף וכו' וא"נ ה"ק דהיכא דבעיא שימור כגון דעומדת במקום התורפה או במזוזה של רבים שאינה נבדקת אלא פעמים ביובל היה כותבה על הקלף מפני שמשתמרת יפה מן הדוכסוסטוס עכ"ל ודברי הרמב"ם כדברי הרי"ף שכתב אם כתב המזוזה על הקלף או על הגויל כשר לא אמרו דוכסוסטוס אלא למצוה ע"כ ודין קלפים שלנו נתבאר בדברי רבינו בהס"ת סימן ה' וע"ש בספרי זה סעיף י"ח:

יא **והלכתא** מזוזה צריכה שרטוט. ומשמע ליה להטור דצריכה ואם לא שרטט פסולה וכתב ב"י דיש לו ראיה מהא דפירש"י בפי' אחד בכתבה אגרת פסולה שכתבה בלא שרטוט כמ"ש בסי' דלקמן:

יב **ותפילין** א"צ שרטוט. כבר נתבאר בהס"ת ס"ס ז' וע"ש בספרי זה סעיף כ"ג:

יג **ואידי** ואידי נכתבות שלא מן הכתב. ותמיהני על בעלי הש"ע שלא הזכירו לדין זה מהלכות מזוזה סימן רפ"ח סעיף ז' כי שם כתבו הטור ועיין בספר זה בהלכות ס"ת סעיף צ':

יד **וכדקבע** לה מזוזה. כתב הטור ר"ס רפ"ט בא לקובעה יתננה בשפופרת של קנה או של כל דבר וכ"כ הרמב"ם בפ"ה ולא אתפרש בב"י ולא בכ"מ מנא להו ולי גמרא ערוכה בב"מ פ' השואל דף ק"א ומייתי לה רביע לקמן סימן י"ז מקום מזוזה על מי על השוכר או על המשכיר ופשיט לה על השוכר משום דלאו מעשה אומן הוא דהא אפשר בגובתא דקניא ואע"ג דרש"י פירש בגובתא דקניא ותולה אותה א"א לומר דתולה ממש קאמר מדלקמן תלאה במקל פסולה וכמ"ש התוס' בהקומץ אלא ה"ק שאפשר שע"י גובתא דקניא שמניחה בו שקובעה בלא מעשה אומן ע"י מסמרים משא"כ אילו לא הניחו בגובתא דקניא היה צריך מעשה אומן לנקוב סדק למקום הנחתה וז"ל נימוקי יוסף בגובתא דקניא שיניחנה בשפופרת של קנה ויקבענה במקום הראוי למזוזה בשני מסמרים והשתא לעולם מניחין אותה בגובתא דקניא ואפשר דקאמר היינו שאפשר ע"י כן לקובעה בלא מעשה אומן וכך מוכח עוד מדברי התוספות שאכתוב בסמוך דלעולם מניחים אותה בגובתא דקניא קאמר ורמ"י ז"ל יהיב טעמא דלכך מניחה בשפופרת כו' כדי שלא תתפתח גלילתה ותתקלקל מהרה אבל בתוספות דהשואל כתבו דלפרש"י (דבריש סימן ט') שפירש שמניחין המזוזה מעומד צריך גובתא דקנה שלא תפול ולפר"ת שמניח אותה מיושב כו' י"ל שלא תבלה מלחלוחית הכותל ע"כ והא דפירשו שלא תפול נ"ל דהיינו כי הא דתוספתא דכלים שהביאו התוס' בהקומץ דף ל"ג בד"ה הא דעבידא כו' דתני שפופרת שחתכה ונתן בה את המזוזה ואח"כ נתנה בכותל אע"פ שלא כדרך קבלתה טמאה נתנה בכותל ואח"כ קבע בה המזוזה כדרך קבלתה טמאה שלא כדרך קבלתה טהורה משמע שהשפופרת סתומה מצד אחד ובהכי מיירי כדי שלא תפול:

טו **אומר** בא"י כו'. ולא יברך בשעת כתיבה כ"כ הטור גם הרמב"ם ונתן טעם לפי שקביעתה היא המצוה והכי אמרי' בהתכלת דף מ"ב דכל מצוה שאין עשייתה גמר מצותה אינו מברך אלא בשעת גמר מצותה וכתב הרשב"א בתשובה מי שיש לו שנים או שלשה פתחים הראויים למזוזה אם בא לקבוע כולם ביחד אין מברך אלא ברכה אחת:

טז **סכנה** ואין בה מצוה. וכתב הטור סימן רפ"ט שאם שינה באלו אינו מעכב ופי' הב"י משום דמשמע ליה דמה שאמרו אין בו מצוה דהיינו לומר דלא קיים מצוה מן המובחר אבל מ"מ כשרה היא דאל"כ ה"ל למיתני פסולה אבל מדברי הרמב"ם נראה

דמפרש הא דקתני אין בה מצוה דהיינו לומר דלא קיים מצות מזוזה כלל וכההיא דתנן העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה דהיינו לומר דלא קיים מצות תפילין כלל דתפילין מרובעות הל"מ וכ"כ נ"י בהניחה אחורי הדלת דפסולה ע"כ ובש"ע אחרי שכתב שקביעותה במקום חלל הפתח בטפח הסמוך לחוץ הגיה רמ"א ז"ל אם שינה אינו מעכב ובלבד שיניחנה במזוזה עצמה ורמ"י כתב גם זה הלשון ואח"כ כתב דאחורי הדלת פסולה ומיהת אין זה מוכרח מדברי רבו ז"ל שהרי אפשר שהוא הולך לגמרי לדעת הטור שאינו פוסל כ"א בקביעה בשמאל בלבד וזה נראה יותר דאלת"ה כיון דאחורי הדלת לא נזכר בש"ע בהדיא אלו היה דעתו לפסול כיון שהגיה במקצת הדברים שאם שינה לא עיכב ה"ל לפרש דאחורי הדלת מיהת פסולה כמו שהתנה גם כן ובלבד שיניחנה במזוזה עצמה ה"ל להתנות זה ג"כ לכן נראה לי שסובר כדעת הטור דאין לפסול באחורי הדלת הלכך נראה לי דהני בתים הפתוחים ברחוב העובדי כוכבים ומניחים מפני כן מזוזות אחורי הדלת דיש להם על מי שיסמכו:

יז **קמ"ל** שצריך להניח בחללו של פתח. וגם בזה אם שינה לא עיכב כדלעיל:

יח **לשון** הטור ר"ס רפ"ח כיצד מצותה יקח עור אחד שיש בו לכתוב פרשת שמע והיה אם שמוע ויכתבם זה אחר זה כסדר ואם שינה והקדים והיה לשמע פסולה וכתב ב"י דבמכילתא תניא כתבן שלא כסדרן יגנזו ובכ"מ כתב דאפילו כתב אות אחת שלא על הסדר פסולה:

יט **ונראה** לפרש בשני דפין בשתי חתיכות. וכ"פ הרמב"ם בפ"ה וכתב עוד שאע"פ שתפרן פסולה וכתב הטור סימן רפ"ח דפסולה אפי' אם ידבקם ודלא כהתוס' דפרק הקומץ שכתבו דדוקא בדלא תפרן וכתב עוד הטור דאע"ג דלא נהירא פירש"י דפוסל אפי' בעור אחד בשני דפין מ"מ טוב לכותבה בדף אחד וז"ל הרמב"ם ואם כתבה בשנים או בשלשה דפין כשרה ובלבד שלא יעשנה כזנב וכו' וכתב הכ"מ דכך מפרש להא דאמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן מזוזה שעשאה שתים ושלש ואחת כו' דלעיל סימן ג':

כ **בין** בי גברא לבי נשי כו'. וכתב המרדכי אומר ר"י דוקא בין גברי לנשי ששניהם עיקר ושניהם פתוחים לרה"ר אבל מבית לחדר או לעליה שעיקר תשמישו ומוצאו ומובאו מבית לשם לא אזלינן בתר היכר ציר אלא יניחנה בחדר דלצרכו הוא עשוי ולהכי נקט מבי גברא לנשי וכן מצאתי אפילו אחד פתוח לרה"ר ואחד אינו פתוח לרה"ר כיון שעיקר תשמיש כניסה ויציאה דרך שם ולא משגחינן בה בהיכר ציר ע"כ וכתב רמ"י וז"ל פתח שנכנסים בו מן הבית לבית החורף שלנו נ"ל שעושין המזוזה בימין הכניסה שנכנסין מן הבית לבית החורף שעיקר תשמיש שלנו הוא בבתי החורף שלנו ולא משגיחין בהן

בהיכר ציר כלל דבין הציר היא מבחוץ בין היא מבפנים עושין המזוזה בימין הכניסה נראה לי עכ"ל ומן המרדכי שכתבתי יש לו ראיה גמורה:

כא **ולישנא** דגמרא לא משמע הכי כו'. ובמ"י כתבתי מה שהשיב הרמב"ם עצמו לשואלו בדבר הזה וכתב הב"י שנראין דבריו ואעפ"כ כיון שרש"י והרמב"ן והרא"ש והראב"ד חולקים עליו והם לחומרא הכי נקטינן ע"כ ואף על גב דחומרא דאתי לידי קולא ברכה לבטלה היא ל"ק דמ"מ חומרא היא לענין מצוה שמן התורה ובש"ע לא נמנע מלכתוב ג"כ דעת הרמב"ם:

כב **וכך** היו מזוזות של רמ"מ כמין נו"ן כפופה. חציה בזקיפה וחציה בשכיבה וכתב ב"י שמצא כתוב דהעושים כן יניחו ראש המזוזה כלפי פנים רגלי האותיות נגד הרחוב משום דכיון דמוקמינן לה באלכסון לקיים גם דברי ר"ת צריך לעשות האלכסון כדעבד ר"ת בשכיבה וכ"כ ת"ה סי' נ"ב ע"כ ודכתב באלכסון היינו כפירוש ר"י שכתבתי בשם המרדכי ורמ"י ז"ל כתב עוד וז"ל ויכוין שיהא שמע דהיינו סוף גלילתה לצד חוץ דהיינו לצד אויר הפתח וכן נוהגים שקובעים אותה באופן שרואים שד"י מבחוץ שהוא כותב בראש השיטה נגד והיה או נגד אוירו לפי מנהג קצת וממילא יזדמן כך שסוף גלילתה מבחוץ עכ"ל והב"י כתב דדעת הרמב"ם כרש"י ודהכי נקטינן ושכן נהגו אבל רמ"א אע"פ שהעתיק למנהג זה מ"מ מסיים דראוי לנהוג כהמדקדקים שמניחים אותה בשיפוע ובאלכסון ושכן נוהגין במדינות אלו.

כג **וכן** בית מדרשו של מהר"ם כו'. וכתב הב"י סי' רפ"ו דמדברי רש"י נראה ג"כ דבה"מ חייב במזוזה שהוא פי' בההוא פתחא דבה"מ דרב הונא וכן בבה"מ דרבי פתח קטן ה"ל כו' כלומר ולא פירש דהיינו פתח הבית כו' כדפירש רבינו אבל התוס' כתבו כדברי רבינו וגם הרמב"ם כתב בתי כנסיות ובתי מדרשות שאין בהם בית דירה פטורים לפי שהם קדש פתח שבין בה"מ או בית הכנסת וביתו כו' והיינו כדברי רבינו והתוס' וכן נראה מדברי הרי"ף ומיהו במרדכי כתב בה"מ חייב במזוזה אבל בהכ"נ ודאי פטור כו' ולענין הלכה אע"פ שהרמב"ם והתוס' והרא"ש מסכימין לדעת אחת נכון להצריך מזוזה לבה"מ כדברי הירושלמי ומהר"ם כי ירא אלהים יצא את כולם וכ"ש בדבר שאין בו חסרון כיס הרבה אבל לא יברך על קביעותה עכ"ל ועיין עוד סעיף ל"ו ודין בהכ"נ נתבאר בדברי רבינו ס"ס ט"ו:

כד **פי'** שלא ירחיק כו' אבל יכול לתתה כו'. אבל מדברי הרמב"ם נראה דלכתחלה מצוה להניחה בתחלת שליש העליון שכתב והיכן קובעין את המזוזה בתוך חלל של פתח כו' בתחילת שליש העליון של גובה השער ואם קבע למעלה מזה כשרה וכ"כ

הטור סי' רפ"ט בשמו וכתב ב"י דמימרא דרבי זירא הכי משמע דמצוה להניחה לכתחלה בתחלת שליש העליון בדוקא ורבי יוסי דברייתא שכתבתיה בספר מעדני יו"ט איירי היכא דבדיעבד קבעה למעלה מזה כשרה כל שהיא בגובה ולפי זה כי אמרינן ומאי תחלת שליש העליון דקאמר להרחק היינו לומר דמעיקרא הוה ס"ד דרבי זירא בתחלת שליש העליון דוקא קאמר ולא למעלה ולא למטה ומש"ה הוה קי"ל דלא אתי כר' יוסי ומשני דשפיר אתי כרבי יוסי ולא אתא אלא לאפוקי למטה אבל למעלה כשרה כרבי יוסי ומיהו לכתחילה מצוה להניחה בתחילת שליש העליון כך נ"ל עכ"ל וכתב עוד הרמב"ם שצריך שירחיקנה מן המשקוף טפח וכתב ב"י משום דמשמע ליה ז"ל דלא פליגי ר' יוסי ורבי יהודה בהך ברייתא שכתבתיה במ"י אלא בלמטה משליש העליון אבל למעלה לד"ה צריך להרחיקה מן הקורה טפח הכי משמע מדאמר רבי יוסי מה קשירה בגובה אף כתיבה בגובה וכי היכי דקשירה דהוי בגובה הזרוע אינו בסוף הגובה אלא מרוחק מסופו קצת ה"נ כתיבה דילפינן מינה דהויא בגובה אינו בסוף הגובה אלא מרוחקת ממנו מעט דהיינו טפח כנ"ל לדעת הרמב"ם אבל הרי"ף והרא"ש סתמו וכתבו דברי רבי זירא אמר שמואל בלבד ולענין הלכה יש לחוש לדברי הרמב"ם עכ"ל הב"י ובמ"י כתבתי בשם התוספות דירושלמי דלעיל דהניחה בין כתפותיו חולק על הגמרא שלנו אבל במרדכי כתב מסופק היה ר"י אם ההיא דירושלמי שהניחה ר' חנינא כנגד כתפותיו פליג אגמרא דידן מדלא מפליג בין גבוה לנמוך ומיהו נראה דלמעלה מכתפיו לא יניחנה אם הפתח גבוה כל כך דלא יניחנו לעולם במקום שאינה נראית לו וכן משמע מדקאמר מניחה בטפח הסמוך לרה"ר כדי שיפגע במצוה מיד עכ"ל וכן פסק רמ"י ז"ל:

כה **מצוה** להניחה בטפח הסמוך לרה"ר כו'. וכתב הטור דנראה שאם שינה לא עיכב ועיין לעיל סעיף ט':

כו **כי** היכי דתפגע ביה מצוה מיד. וכתב רמ"א בשם מהרי"ל כשאדם יוצא מן הבית יניח ידו על המזוזה ויאמר ה' ישמור צאתי וגו' וכן כשנכנס אדם לבית יניח ידו על המזוזה ויש לו סמך מן המדרש:

כז והוא משמרן מבחוץ. וכתב הטור ר"ס רפ"ה וז"ל צריך ליזהר מאד במצותה כמו שאמרו חכמים כל מי שיש לו תפילין בראשו ובזרועו וציצית בבגדו ומזוזה בפתחו מוחזק הוא שלא יחטא מפני שיש במזוזה יחודו של הקב"ה ותמיד בבואו ובצאתו יזכור יחודו של הקב"ה ויתן יראתו על פניו לבלתי יחטא וכל הזהיר בה יאריכו ימיו וימי בניו דכתיב למען ירבו ימיכם וימי בניכם ואם אינו זהיר בה יתקצרו דמכלל הן אתה שומע לאו וכן דרשו חכמים בעון מזוזה בניו ובנותיו מתים קטנים דכתיב דם נפשות אביונים

נקיים וסמך ליה לא במחתרת מצאתים ומסיים בה הטור דמ"מ לא יהא כוונת המקיימה אלא לקיים מצות הבורא יתעלה שצונו עליה ע"כ וכיוצא בזה כתב רבינו בסוף ההלכות ועיין עוד מה שאכתוב שם בשם ירושלמי תפילין ומזוזה איזהו קודמת:

כח **העמיק** לה טפח פסולה. אלא לא יעמיק כל כך וז"ל הטור סי' רפ"ט כיצד קובעה יסמר אותה במסמרים במזוזות הפתח או יחפור בה חפירה ויקבענה בה ובלבד שלא יעמיק כו':

כט **פרש"י** כגון שיש במקצוע הבית וכו'. וכתב הטור ס"ס רפ"ו ויראה מכאן אותן פתחים שהם חלוקים ועמוד באמצע די להם במזוזה אחת אפי' אם יש בעובי העמוד טפח אלא כשאחד למערב ואחד לצפון אבל כששני הפתחים ברוח אחת אפי' אם יש בעובי הפצים טפח חשוב הכל כפתח אחד ואפי' לפירוש השני שפירש"י כמו שדרך לעשות פתח קטן אצל שער הגדול וכו' אפי' לפי זה נראה שפתח החלוק א"צ דשאני התם שפתח הקטן נבדל משער גדול לגמרי שהרי נפתח ונסגר כל אחד בלא חבירו אבל הכא שאינן נבדלים זה מזה דכשזה נפתח גם זה נפתח וכן נסגרים ביחד ואין העמוד נעשה אלא לנוי ודאי כחד חשיבא ע"כ וז"ל הרשב"א בתשובה פתח אחד וחלקו בעמוד בינתים כל שיש היכר ציר בזה ובזה לצד העמוד הרי הן כשני פתחים וצריך מזוזה לכל פתח אבל כשאין צירים לצד העמוד אין העמוד מחלקו לשנים שאינו אלא לנוי בעלמא כעין חלונות שלנו וחלון א' נקרא ופתח א' נקרא עכ"ל:

ל **פי'** מקום שהדלת שוקף עליו כו'. שאין הפתח חייב במזוזה אפי' הוא עומד במקום החייב אא"כ עשוי כתיקונו כיצד שתהא לו שתי מזוזות ומשקוף על גביהם ואם אין המשקוף שהדלת שוקף עליו למעלה ישר כו' כך לשון הטור ר"ס רפ"ז ומה שקשה לי עליו אכתוב לקמן בסעיף מ' וסעיף מ"א:

לא **וכ"כ** הרמב"ם ז"ל דבית שאין לו תקרה פטור וכתב עוד היה מקצתו מקורה ומקצתו אינו מקורה יראה לי שאם היה הקירוי כנגד הפתח שהוא חייב במזוזה וכתב הר"ר מנוח דנ"ל דכשיש במקורה ד' על ד' דוקא וע"ל סי' ט"ז:

לב **מ"ט** פצימין לחזוק תקרה עבידי. ואמר אביי חזינא להו לאספלידי דבי מר דאית להו פצימי ולית להו מזוזתא קסבר חיזוק לתקרה הוא דעבידי וכתב הב"י דמכאן כתב הרמב"ם התקרה שאין לו כתלים אלא עומדת על עמודים מכאן ומכאן אע"פ שהיא כתבנית הבית פטורה לפי שאין לה מזוזות שאלו העמודים להעמיד התקרה הם עשוים דמפרש אספלידא היינו תקרה שאין לה כתלים אלא עומדת על עמודים מכאן ומכאן:

לג **בית** שער אכסדרה ומרפסת חייבים במזוזה. עיין לקמן סי' ט"ז:

לד **חייב** בשתי מזוזות. פירש"י אחת במקום שפתוח לבית כו' ומסיים בה חוץ מהמקום שנכנסים לו מרה"ר ופירש הב"י דה"ק חייב בב' מזוזות חוץ ממזוזה שלישית שהוא חייב בה אם יש לו פתח ג' פתוח לרה"ר ע"כ:

לה **ומדקאמר** כרב ושמואל לחומרא משמע דס"ל כרבי יוסי כו'. וכן נראה מדברי הרמב"ם שכתב וז"ל אפי' י' בתים זה פתוח לזה וזה פתוח לזה הואיל והפנימי חייב במזוזה כולם חייבים ומפני זה אמרו בית שער הפתוח לחצר חייב במזוזה ע"כ ועי' עוד בסעיף נ"ז:

לו **אבל** ב' פתחים וג' לבית אחד כו'. פתוחים לחצר או לרה"ר לשון הטור סי' רפ"ו והרמב"ם כתב וז"ל בית שיש לו פתחים הרבה אע"פ שאינו רגיל לצאת ולבא אלא באחת מהם חייב לעשות מזוזה בכל פתח ופתח וכתב עוד פתח שבין בה"מ או בין בהכ"נ וביתו אם רגיל לצאת ולבא באותו הפתח חייב במזוזה ע"כ וכתב הב"י דנראה שהוא ז"ל מפרש דהא דאמרי' במזוזה הלך אחר הרגיל היינו לומר דלהתחייב במזוזה בפתח שבין ביתו לבה"מ הלך אחר הרגיל שאם הוא רגיל לצאת ולבא תמיד דרך אותו פתח חייב במזוזה ואם אינו רגיל לצאת ולבא אלא פעם במקרה פטור עכ"ל ובכ"מ כתב דלישנא משמע טפי כפירוש זה דלדעת הרמב"ם ממה שפירש"י ז"ל וכתב עוד בב"י שמצא כתוב בתשובה אשכנזית יש פתח מרחוב למרתף וכמה פעמים שנכנסים מרחוב למרתף בשעת הבציר בהכנסת חביות וכיוצא ופתח קטן דלא גבוה י' ולא רחב ד' יוצא מבית למרתף וכמה פעמים כשפותחים ההוא פתח שבין מרתף לרחוב נכנסים מרחוב דרך מדרגה של מרתף ודרך פתח קטן לבית והשיב אי הוה פתח מבית למרתף הוה עניית דעתי נוטה דאותו פתח שברחוב פטור דאינן אלו תשמישים קבועים שכתבת ותשמיש הקבוע דרך פתח הפתוח לבית אבל כתבת דפתח הפתוח לבית לית ביה לא ד' ולא י' א"כ חור בעלמא הוא ועיקר פתח האוצר הוי ההיא דברחוב וחייב דלא ניחא תשמישתיה דאותה שבבית ובטלה דעת המשתמשים דרך שם ע"כ:

לז **אימור** דאמר ר"מ מימין כו'. עיין לקמן סימן מ"א:

לח **דרך** ביאתך מימין. וכתב סמ"ג שא"צ להניח מזוזה בימין לשמאל דתניא בספרי ר' יצחק אומר הרי הוא אומר ולקחו מן הדם ונתנו על ב' המזוזות זה בנה אב בכל מקום שנאמר מזוזות אינו בכלל ב' עד שיפרוט לך הכתוב שתי מזוזות ע"כ וכתב הרמב"ם שאם קבעה משמאל פסולה:

לט **וכי** עקר איניש רגליה דימינא עקר ברישא. וכתב המרדכי דאין לדקדק דאם הוא איטר ברגליו ורגלא דשמאלא עקר ברישא ישים המזוזה דרך שמאל ביאתו מידי

דהוי אתפילין דשאני מזוזה דהוי לשימור כל בני הבית משא"כ בתפילין דהויין ליה לחודא ע"כ:

מ **וכיפה** שיש ברגליה עשרה חייבת במזוזה וכו'. דכל כיפה למעלה בעיגול הוא מיצר ואינו רחב ד' כדפרש"י ולשון הרמב"ם בית שיש לו מזוזה מכאן ומכאן וכיפה כמין קשת על שתי המזוזות במקום המשקוף אם יש בגובה המזוזות י' טפחים או יתר חייב ואם אין בו י' טפחים פטורה מפני שאין לו משקוף וכתב רמ"א דכ"ש פתח שאין לו גובה י' טפחים דפטור ממזוזה וז"ל הרשב"א בתשובה כל שיש ברגלי הכיפה י' קודם שיתחיל להתעגל יש לה דין פתח וחייב במזוזה כדאיתא בפ"ק דערובין ע"כ אבל לפי' רש"י אפילו אין שם שתי מזוזות כלל אלא שמתחלה מתחיל להתעגל אם יש בו גבוה י' ברוחב ד' מחוייבת וכ"כ הב"י ז"ל וכתב שהעור עיקר פירושו כדברי רש"י אלא שנמשך קצת אחר דברי הרמב"ם שכתב ואם יש לו שתי מזוזות ואסקופה שעליהם עשויה כקשת עכ"ל הב"י ולפיכך אני תמה על הטור שבתחלת סימן רפ"ז כתב אין הפתח חייב במזוזה כו' אא"כ עשוי כתיקונו כיצד שתהא לו שתי מזוזות ומשקוף כו' וכמו שהעתקתי לשונו לעיל סעיף ל' והרי לפי פירש"י שהטור סומך עליו אין אנו צריכים לשתהיינה מזוזות כלל וצריך לומר דהא דמצריך ב' מזוזות לאו דוקא מזוזות ממש אלא כעין מזוזות ולאפוקי כהא דבי מר שמואל ולא לאפוקי כיפה אע"פ שמתעגל מיד דמ"מ כעין מזוזות הוי ומיהת אע"ג דהך מיתרצא מ"מ קשיא בסעיף דלקמן:

מא **ונראה** דהלכה כר"מ כו'. כבר כתבתי במ"י דלא קאי אדסמיך ליה אלא אר"מ דפצים אחד דלעיל ואף על זה כתב הב"י דהרי"ף אע"פ שכתב כל הסוגיא לא הכריע הלכה כדברי מי והרמב"ם פסק בהדיא כחכמים שכתב שאין הבית חייב במזוזה עד שיהיה לו שתי מזוזות ע"כ וכך פסק בש"ע ומכאן קשה ודאי על הטור שכתבתי לשונו בסעיף ל' שפסק להא דרמב"ם שצריך ב' מזוזות והרי הוא פוסק כרבינו ז"ל דהלכה כר"מ דבפצים אחד חייבת כשהוא בימין וצריך לי עיון:

מב **ואחד** שערי חצרות ואחד שערי מדינות ואחד שערי עיירות. והאידנא לא עבדי מזוזה בכל הני ואכתוב בזה בס"ד לקמן סעיף נ"א:

מג **ורפת** ולולין דלפעמים אשה מתקשטת בהן. וכתב הטור וז"ל כל מקום שהוא לדירה חייב אע"פ שהוא במקום טינופת וטוב לכסותם כדי שלא תהא נראית עד כאן וכתב הב"י דנראה שלמד כן מדברי סמ"ג וז"ל י"א שיש בירושלמי עיר שיש בה חזירים פטורים מן המזוזה ואומר ריב"א נשתקע הדבר ולא נאמר כי בדק בכולו ולא מצאו ועוד אפילו ישנו בשום מדרש זהו דוקא בפתח הבית שהחזירים מצויים שם אבל בחדרים ועליות חייבים

ואפילו בפתח הבית במקום שתחלת שליש העליון למעלה מי' יכול להניחה אמנם היה נוהג לכסותה וגם בחדרים במקום שהתינוקות מצוים שם אני מכסה הנקב במעט שעוה עכ"ל והעתיקו דבריו הגהות מיי' והמרדכי וסמ"ק והכלבו וכתב הכלבו על הא דבמקום טינוף טוב לכסותה ובמקום טהרה טוב להיות נראית וכ"כ סמ"ק ועל הא די"א דעיר שיש בה חזירים פטורים מן המזוזה כתב רבינו ירוחם כבר כתב הרשב"א שלא מצא כן בשני הש"ס ובאמת שעונש ביטולה גדול:

מד **התם** כשהבתים פתוחים לתוכו. דחייב אף במקום שנכנסים לו מרה"ר חוץ מהמקום שנכנסים לו מהבית כ"כ הטור ונראה שלמד כן מבי הרזקי דלעיל ס"ס י"ב ועיין בסעיף י"ד ודע דהרמב"ם וכן העור כתבו דה"נ הגינה שבית פתוח לתוכו חייב ג"כ במקום שנכנסים לו מרה"ר חוץ וכו' ועוד מוכח מדברי הרמב"ן דה"ה אכסדרה ומרפסת:

מה **ור"י** תירץ דחייבים מדרבנן. אפי' אין בית פתוח לו. טור:

מו **שהנשים** רוחצות בהן פטורים מן המזוזה. פירש"י ומשום דמקום גנאי הוא שעומדות שם ערומות כו' וכתב המרדכי חדר משכב נשים פטורים מן המזוזה לפי שעושות שם דבר גנאי וכתב סמ"ק והכלבו וז"ל כתב הר"ם בית משכב נשים פטורה מפני שמכבסות ורוחצות בהם ומתקשטות עצמן שם וכן איתא ביומא פ"ק וצ"ע וכ"כ הר"ם חדר או עליה שאיש ואשה ישנים בה פטור מן המזוזה והביא ראיה מפ"ק דיומא דאמר באמת אמרו בית הכסא ובית המרחץ ובית הבורסקי פטורים מן המזוזה מפני שהנשים מתקשטות שם כ"ש חדר שאיש ואשה ישנים בה עכ"ל הכלבו סימן נ"ו ומ"ש לפטור מפני שהנשים מתקשטות בהם אגב ריהטיה לא דק בסוגיא דפ"ק דיומא דף י"א דאדרבה מוכח התם דקישוט הנשים בה מחייבת אלא דאיכא ברייתא דקתני פטורה ולרבותא דאע"פ שמתקשטות בהן אפ"ה פטורה אבל שיהיה חדר פטור מפני כן שמתקשטות בה ליכא מאן דס"ל והך ברייתא דקתני מפני שהנשים מתקשטות פירש רב יהודה דה"ק אע"פ שהנשים מתקשטות בהן הלכך לא דק ובעיקר הנדון דחדר משכב נשים כתב עלה הב"י וז"ל ואני אומר דאין משם ראיה דעד כאן לא פטרו במסכת יומא מפני שהנשים רוחצות שם אלא בית התבן ובית הבקר כו' אבל בית דירה ממש אע"פ שהנשים רוחצות שם חייב במזוזה ועוד דאפילו בהנך לא פטרי אלא מפני שהנשים רוחצות שם ערומות וכדפירש"י וא"כ בחדר שאיש ואשה ישנים בה אע"פ שמשמשים אין עומדים ערומים חייב במזוזה וכן עמא דבר עכ"ל ואני לבי נוקפי בהא דכ' הב"י אע"פ שמשמשים אין עומדין ערומים דאטו ערום מבלי לבוש מגניא טפי מתשמיש והרי בפ' מי שמתו (ברכות דף כ"ה) ומייתי ליה רבינו נמי לקמן הל' תפילין סי' כ"ג תניא

בית שיש בו ס"ת או תפילין אסור לשמש בו המטה עד שיוציאם או עד שיניחם כלי בתוך כלי ורבינו מסיק שם דאף שאר ספרי קדש וחומשים דינם כתפילין וא"כ מזוזה מי גרע ומה שהיא מונחת בקנה ודאי דההוא לא הויא אלא ככלי אחד ואפי' כשהיא קבועה בחפירה בתוך הדף וגם בקנה לא הויא ככלי בתוך כלי כדאיתא התם דבכלי שהוא כליין אפי' עשרה מאני כחד מנא דמי וא"ת מזוזה אמאי לא קתני לה כי היכי דקתני תפילין ואדרבה מזוזה ה"ל למתני דהיא מחוייבת להיות בכל חדר וי"ל דאדרבה מש"ה לא קתני לה למזוזה משום דאין עושין מזוזה בחדר שמשמשין בה ואע"ג דהא דקתני בית כו' אסור לשמש כו' לאו דוקא בבית שרגילין לשמש בו ומיוחד לכך אלא בכל בית קאמר ע"מ איכא למימר דדברו בהווה ורגיל דהיינו בבית העשוי לכך ומש"ה לא קתני מזוזה משום דאותו בית פטור ואע"ג דאפשר לומר איפכא דמש"ה לא קתני מזוזה משום דאין ה"נ דמזוזה אינה אוסרת התשמיש ובית שמשכב נשים שם חייבת במזוזה אע"פ שמשמשין בה ואע"ג דלסברא זו דמזוזה הקבועה אינה מונעה מלשמש מש"ה אם אינו קבוע לא גריע משאר ספרים האוסרים לשמש אפ"ה לא קתני מזוזה משום דלאו מלתא דפסיקא היא ואדרבה אי קתני לה היה משמע דבמזוזה קבוע מירי וההיא שריא ולא מצי קתני לה מ"מ אין נראה בעיני לומר כן לפי שאחרי שמצינו שהתורה הוציאה כמה בתים מכלל חיוב מזוזה ומהם אותם שאינם עשויים לכבוד אף אנו נוכל לומר שגם חדר הקבוע לתשמיש אין כבוד שמים להיות שם מזוזה ומש"ה לא קתני לה מזוזה דבהוה ורגיל דברו חכמים ואין שם מזוזה וכדאין הן הני רבוותא דפטרי מזוזה בבית שמשכב נשים שם מפני שמכבסות ורוחצות שם ואע"פ שאינן משמשין מטותיהן שם לשמוע להן לכל הפחו' דמשמשין שם דפטור ואע"ג דהב"י ס"ל איפכא דמשמשי' לא גרע מכיבוס ורחיצה לי אין נראה כן מההיא דפ' מי שמתו והני רבוותא נקטי רחיצה וכיבוס לרבותא ומכ"ש כשמשמשין שם דפטור כך נ"ל דאפי' להר"פ דכתב בחדר משכב נשים דכביסה ורחיצה שצ"ע מודה בחדר משכב נשים שמשמשים שם המטה דפטור ולא צריכא למימר וכ' רמ"א דנ"ל דבמקום שהדלת מבפנים וכששוכבים שם סוגרים הדלת ונמצא שמזוזה מבחוץ לכ"ע עכ"ל ודבריו נכוני' ואלא מיהת איכא לברורי אם אותו החדר יש לפנים ממנו עוד חדר אחר ושם אינו משכב נשים לתשמיש המטה והוא חדר שחייב במזוזה אלא מפני שהיכר ציר הדלת סובבים באותו חדר וא"כ חלל הפתח מבחוץ לתוך חדר משכב נשים מה נעשה באותו חדר שמפני החדר עצמו היה ראוי ומחוייב במזוזה ומפני החדר שמבחוץ ששם חלל פתח חדר זה אין אנו יכולין לעשות שם המזוזה מפני משכב נשים לתשמיש המטה וא"ת נכסה אותה בכלי שאינו כליין

וכההיא דסעיף מ"ג נ"ל דלא דמי דהתם הכסוי היה דוקא בנקב ששם פתוח המזוזה מפני השם הכתוב בו וכסהו מפני כן אבל הקנה עצמו מקום שהמזוזה מונח בו גלו הוא מה שאין מועיל לעשות כן במקום תשמיש המטה אלא שיהיה צריך לכסות כל הקנה מקום שהמזוזה מונח בו כדי שתהיה בכלי בתוך כלי והוה דומה כאילו אין כאן מזוזה ועוד דאי תימא הכי א"כ בחדר משכב נשים שמשמשים בה המטה היה יכול לעשות כן ותיהדר קושיא לדוכתיה אמאי לא קתני מזוזה בברייתא דמי שמתו דהא השתא דינה שוה ממש לתפילין אלא ודאי כל כי כהאי גוונא לא הויא קביעות מזוזה כמצותה וכתיקונה ואע"ג דלא אשתמיט תנא או אמורא דקתני הכי דמזוזה המכוסה כולה בכלי שאינו כליה דלא הוי כתיקונא אפשר דלא צריכא למימרא דהא מש"ה שרינן תשמיש המטה בחדר שיש בו תפילין כשמונחים בכלי תוך כלי דהוי כאילו אין תפילין שם בחדר ההוא וה"נ הוה כאילו אין שם מזוזה ונמצא שלא קיים מצותה כלל ומיהו ראיתי בסמ"ג מ"ע ס"ס כ"ג שכתב שהיה נוהג לכסותה כולה בפתח הבית כ"כ אהא דמקום חזירי שבסעיף מ"ג אבל אפשר דהיינו כההוא דרמ"א דלעיל סעיף זה דפתח בית הוה הפסק ואינו מבטל בזה קיום המצוה ועדיפא מאחורי הדלת ועוד אני אומר דכי מכסה אותה אפי' כולה לא מהני לענין תשמיש אע"ג דלא מבטל ביה קיום המצוה ומהני לענין מקום מטונף לא מהני לענין תשמיש משום דהשתא הדר הך דבר המכסה אותה בו להיות ככליה ועשרה כלים כי האי גוונא כולם ככלי אחד דמו וכדכתבתי לעיל לכך נראה בעיני שיש לקיים מצות מזוזה בחדר שאנו דנין עליו לקבעה אחורי הדלת כמו שכתבתי לעיל סעיף ט"ז דיש לסמוך על דעת הטור בבתים הפתוחים לרחוב העובדי כוכבים מפני חשש בזיון המזוזה שאפשר שתבא לה מהעובד כוכבים וה"נ דכוותה וכ"ש שנראה לי דהמ"א ז"ל הכריע לפסוק כמותו בכל בתים דעלמא כמו שכתבתי שם ואע"ג דהטור לא הכשיר אלא אם שינה אבל לכתחלה ודאי דלא הכא שאני דבמקום דלא אפשר כדיעבד דמי כמ"ש במסכת חולין ובשאר דוכתי:

מז **ובית** השותפים. כתב המרדכי ספ"ק דעבודת כוכבים הר"ר אביגדור שאל לחמיו הר"ר ר' חיים בית שישראל ועובד כוכבים שותפים בו אם חייב במזוזה מההוא דראשית הגז דלא קאמר אלא ביתך למה לי למעוטי שותפות של עובדי כוכבים מכלל דשותפות דעובד כוכבים חייב במוזוזה או דילמא כיון דכתיב למען ירבו ימיכם דמרבינן מיניה שותפות ממילא שמעינן דלא דיבר הכתוב אלא בשותפות ששניהם ישראלים שהקפידה תורה בריבוי ימיהם ומביתך לא מצי למעוטי שותפות דעובדי כוכבים דא"כ ימיו מבעי ליה ואין לומר מביתך דפרשה שניה ההוא למעוטי שואל ושוכר דפטור מן

התורה כדמשמע בפרק התכלת והר"ר חיים השיב נ"ל דבית שישראל ועובד כוכבים שותפים בו פטור מן המזוזה והאריך ולא נפניתי עתה להאריך בזה עכ"ל ומאי דכתב מההוא דראשית הגז כלומר דהתם בפרק ראשית הגז איתא נמי להא דהכא ואלא ביתך למה לי ולא קאמר בין הכא בין התם למעוטי שותפות דעובד כוכבים כדקאמר התם מדגנך ושורך ובקרך וצאנך דאתיין למעוטי שותפות דעובד כוכבים ומ"ש ומביתך לא מצי למעוטי שותפות דעובד כוכבים נ"ל דתיבת דעובד כוכבים הוא ט"ס ולא אתא אלא למימר כי הא דכתב רבינו ואע"ג דתרי ביתך כתיבי ה"נ אתא המרדכי לפרש דלא תקשה אהגמרא אע"ג דכתיב למען ירבו ימיכם דילמא אכתי לאו לרבויי שותפים אתא אלא לרבויי אשה וביתך למעוטי שותפות ועיין עוד לקמן סעיף נ"א:

מח **ובהכ"נ** דחייבת במזוזה דוקא שיש בה בית דירה לחזן. ולאו דוקא לחזן אלא אורחא דמילתא נקט וכתב רבינו ירוחם אותם בתי כנסיות ובתי מדרשות שיש שם פתחים זו לפנים מזו אחד פתוח לרה"ר או למבוי ואחד בפנים פתוח לעזרה ובעזרה יש בית לש"צ או לשמש שהפתח האחד חייב ולא הפתח שלפנים כי מהפתח שלפנים ולפנים אין בו בית דירה עכ"ל ומעתה העזרה שאין בה בית דירה פטורה הה"נ החצר שלפני העזרה ובהכ"נ אחת פה פראג נקראת בהכ"נ דפנחס יש לה שתי עזרות זו לפנים מזו וגם חצר לפניהם ואין שום דירה לא בחצר ולא בעזרות אלא שיש מהלכים לבתים שלפני החצר דרך החצר ודרך העזרה החיצונה לרחוב אבל יש כח ביד בני הכנסת לסגור תמיד שער החצר והעזרה ואין מניחים בתמידות לצאת ולבא ונ"ל דאיכא לדמויי להא דגרסינן בפ"ק דסוכה ומייתי לה רבינו התם סימן י"א שתי סוכות של יוצרים זו לפנים מזו הפנימית חייבת והחיצונה פטורה ופרש"י דחיצונה לאו דירה היא שאינה עשויה אלא לצאת ולבא דרך שם ולהכניס שם תגרים ופריך בגמרא ותיהוי חיצונה כבית שער לפנימית ותתחייב במזוזה ומשני משום דלא קביעי וה"נ בנדון דידן לא קביעי מהלכי הבתים דרך החצר והעזרה והלכך נ"ל דפטורים ממזוזה ומיהת אם החזן ידור בבית דירה העשוי לו יצטרכו לעשות מזוזה לפתח החצר וגם בפתח הדרגא אע"פ שעולין דרך הדרגא ג"כ לעזרת נשים העליונה אפ"ה בתר דירה אזלינן לחייב מידי דהוה בהכ"נ עצמה שיש בה בית דירה לחזן:

מט **א"נ** בהכ"נ דכפרים דדיירו בה אורחים. וז"ל הטור בהכ"נ של כפרים סתם חייבים דמסתמא דרים בה ושל כרכים אם יש בה בית דירה לחזן כו':

נ **ודלא** כמ"ש הרמב"ם ז"ל שאם היה כו' הואיל ויש בו לרבע כו'. וב"י סימן רפ"ז כתב דלענין הלכה נקטינן כהרמב"ם דהא לא פליג עליה אלא הרא"ש ולישנא דד"א על ד"א

שלמד ממנו הרא"ש אינו מוכרח דכל שיש בו לרבע ד"א על ד"א בכלל ד"א הוא וכל שיש בו לרבע כן ראוי לדירה הוא וז"ל הרמב"ם אם יש בו כדי לרבע ד"א על ד"א בשוה אע"פ שהוא עגול או בעל ה' זויות ואצ"ל שאם היה ארכו יתר על רחבו הואיל ויש בו לרבע ד' אמות על ד' אמות חייב במזוזה ע"כ:

נא **ראהו** קסדור אחד ונטל ממנו אלף זוז. ובגמרא מסיק אביי דמהך טעמא לא עבדו רבנן מזוזה באבולי דמחוזא פירש"י בשערי עיר ששמה מחוזא והיו רובה ישראל שלא יאמר השר כשפים עשיתם בשערי עירי וכתב בספר האגודה וז"ל והנה בעת שנעשו השערים לרחוב קלוני"א שאלתי את רבותי בגליל העליון אם יש לעשות מזוזה ולא השיבוני והיה בדעתו להוציא על זה כי בסייעתא דשמיא נבנו ע"פ ובינותי כי שערי קהילות וורמיש"א לא היה בהן מזוזה ונתתי אל לבי דגם תלמיד אחד הזכיר לי מהני אבולי דמחוזא דפטירי משום סכנה ה"נ אחרי שעובדי כוכבים דרים בתוכה ובית העצה תוך הרחוב פטור עכ"ל וכן שמעתי בוורמש"א יש ברחוב בית ריחיים ושאר דברים השייכים לעירוני העיר ולפי זה פה ק"ק פראג וכן בשאר הקהילות שיש להם שערים ברחובותיהם ואין לעובדי כוכבים שום בית כלל בתוך הרחוב צ"ע מפני מה אין עושין מזוזה בשעריהם ודוחק לומר דאכתי יש חשש סכנה פן יודע לשר ויאמר כשפים הם עושים לכל באי שער עירם:

נב **על** השוכר לעשות לו מזוזה. וכתב הר"ר מנוח דמסתברא שאפי' השכירו בחזקת שיש לו מזוזה ואין לו לא הוי מקח טעות כדאמרינן בריש פסחים ניחא ליה לאינש למעבד מצוה בין בגופיה בין בממוניה עד כאן:

נג **וכשהוא** יוצא לא יטלנה בידו ויצא. כתבתי הטעם במ"י בשם התוס' דהוי כאילו מזיק לאותן שידורו בבית בלא מזוזה אבל בנימוקי יוסף ראיתי שכתב וז"ל לא יטלנו.. כו' וכתבו בשם רב אחא משבחא ז"ל דה"מ בדלא קבעה לאלתר בבית אחר ואי קבעה לאלתר בבית אחר מותר ליטלה כדאמרי' מתירין ציצית מבגד לבגד צ"ע עכ"ל ואני מצאתי שהתוס' כתבו תירוץ זה ג"כ בפרק במה מדליקין (שבת דף כ"ב) ואעתיק לשונם בהלכות ציצית במ"י סי' י"א וכן הוא בתוס' דהתכלת אבל לפי דברי התוס' דהשואל וכתבוהו נמי לתירוץ זה בבמה מדליקין פשיטא מילתא דאסור אפי' לקבעה לאלתר בבית אחר וה"נ משמע דלא יטלנה בידו כלל קאמר וכתב הר"ר מנוח וז"ל לא יטלנה כו' פי' ואם הא' מקפיד על דמיה טוב לשלמה לו אבל אין מוציאין ע"כ:

נד **ובעובד** כוכבים נוטלה כו'. לשון הרמב"ן אם היה הבית של עובד כוכבים נוטל כו' וכ"כ הטור ס"ס רצ"א ואם שכרה מעובד כוכבים כו' ועי' בסעיף נ"ו ומיהו כתב הר"ר

מנוח דה"ה אם היתה של ישראל והשכירה לעובד כוכבים דנוטלה בידו כשיוצא ופשוט הוא וכתב רמ"א בשם מהרי"ל דעובד כוכבים שביקש שיתנו לו מזוזה ורוצה לקבעה בפתחו שאסור ליתנו לו וכ' עלה רמ"א דנראה לי דמ"מ במקום דאיכא למיחש משום איבה שירעו משום זה לישראל שרי כנ"ל ע"כ:

נה **טלית** שאולה כו'. יתבאר בהלכות ציצית סימן ב' בס"ד:

נו **והשוכר** בית בח"ל כו'. וכתב ב"י שהר"ר מנוח כ' שדין שואל בית בח"ל כדין השוכר והכי משמע בגמרא עכ"ל הב"י ונראה לי דהיינו מדמדמינן שוכר לדין טלית שאולה כתבו הגהת מיי' בפ"ה דבתים ששוכרים ישראלים מעובדי כוכבים פסק ר"י שפטורים ממזוזה דכתיב ביתך ולא בית אחרים כדאיתא גבי טלית שאולה כל ל' יום פטורה מציצית דכתיב כסותך ולא כסות אחרים ואף לאחר ל' יום אינו חייב אלא מדרבנן שלא יאמרו שלו הוא אבל בית עובד כוכבים לא אתי למעוטי דקלא אית ליה והא דאמרינן מזוזה חובת הדר היא היינו לפטור ישראל כשעובד כוכבים שוכרו ממנו אבל לחייב ישראל כשדר בבית עובד כוכבים לא אך קשה אמאי לא דרשינן ביתך ולא בית אחרים ויפטור כששוכר ישראל מישראל דדרשינן כסותך ולא כסות אחרים ואם תתרץ דחשבינן ליה ביתו דשכירות קניא כמו כן שאלה קניא ע"כ מצאתי ודעת רבינו המחבר דחייב אפילו בבית עובד כוכבים כל זמן שהוא בתוכה כדמוכח לשון העמוד עכ"ל ואני אין אני רואה בלשון הרמב"ם אלא מה שהוא בברייתא דלעיל ובעובד כוכבים נוטלה בידו ויוצא וא"כ תקשה הברייתא לר"י ואם תתרץ דברייתא באם עשאה קאמר ולא שיהא חייב לעשותה אף לשון הרמב"ם יכולני לתרץ כך ובסמ"ג כתב דאיתא בירושלמי סוף מגילה השוכר בית מהעובד כוכבים צריך ליתן בו מזוזה ע"כ וראיתי בירושלמי עצמו ומצאתי דהכי איתא התם השוכר בית מישראל צריך מזוזה השוכר בית מעובד כוכבים צריך ליתן מזוזה וכשהוא יוצא נוטלה ובשל ישראל אסור לעשות כן כו' שמעינן דהיא היא הברייתא דבגמרא דידן פרק השואל דלעיל אלא שמפורשת יותר בירושלמי וגם הא דמקשה ההג"ה אמאי לא דרשינן ביתך ולא של אחרים כו' דחויה היא דהא רבינו כתב לעיל ס"ס ט"ז דאה"נ דהכי דרשינן ליה וכתבתי שם בשם התוס' דהך דהכא דמחייב היינו מדרבנן ועי' עוד מדיני בית עובד כוכבים בסעיף מ"ז וסעיף נ"א ונהיגי עלמא שלא לעשות שום מזוזה בחנויות שלהם השכורים מעובד כוכבים ונראה לי שני טעמים בדבר חדא כי הא דלעיל בשערי רחובות ועוד כבסעיף דלקמן בשם הרמב"ם החנויות שבשווקים אע"פ שיש קצת לחלק דהני הם כיפות וחדרים לעליות בנוים כבית דירה:

נז **ואם** יש בה כמה חדרים ועליות זו לפנים מזו כולם חייבות במזוזה. וכתב רמ"א ס"ס רפ"ז וז"ל המנהג נתפשט במדינות אלו ורוב עולם סומכים על מזוזה אחת שעושין על פתח בתיהם ואינו נכון ואין להם על מה שיסמוכו לכן כל ירא שמים יתקן ביתו כדינו בכל הפתחים החייבים וכמו שנתבאר ע"כ:

נח **סוכת** החג כו'. וז"ל הטור סי' רפ"ו סוכת החג בחג והבית שבספינה והחנויות שבשוקים פטורים ומדברי הרמב"ם הוא ולא רציתי להגיה בלשון רבינו מפני שגם בקיצור ליתא:

נט **בריוח** שבין פרשה לפרשה. לשון הב"י גם הרמב"ם כתב כן ולא מצאתי לו רמז בשום מקום ובספר הזוהר פרשת ואתחנן כתב שצריך לכתבו כנגד תיבת והיה וז"ל ת"ח והיה שמא קדישא מתתא לעילא ועל דא שדי אתרשים מלבר לקבל שמא דא והיה מלגיו שד"י מלבר למהוי נטיר בר נש מכל סטרין מלבר ומלגיו ע"כ וכן ראוי לנהוג עכ"ל הב"י ורמ"י ז"ל כתב סי' לדבר והיה שדי בצריך אל תקרא בצריך אלא בצירך כלומר במזוזה שיש בה צירי יהיה שדי כנגד והיה ע"כ ומיהו רמ"א כ' דנהגו כדברי רבינו והרמב"ם לכתוב שדי כנגד הריוח וכן כתב רמ"י וכתב המרדכי שמניחין נקב בקנה כנגד שם שדי כדי שיהא נראה מבחוץ:

ס **כנגד** ה' אלהינו ה' מבחוץ. ונהגו להפך האותיות להיפך מכתיבת המזוזה כדי שיגיע כל אות כנגד אות שהוא מתחלף בו כ"כ הגהות מיי':

סא **גרסינן** בירושלמי תפילין ומזוזות מי קודם ויתבאר בדברי רבינו בהלכות תפילין סי' ל' ועוד שם סימן ל"א ממי ניקחין:

הלכות תפילין

א **ומניחן** בד' בתים בעור אחד. וכתוב בס"ה שיהיו הד' בתים מחוברים יחד מעור א' או שמא מד' עורות ובלבד שיהיו תפורים זה לזה וטוב ונכון לעשותן מעור אחד עכ"ל ולשון הקיצור ומניחן בד' בתים הקבוע בעור אחד ונראה שר"ל העשוים מעור אחד לאפוקי מד' עורות ותפורים יחד ועיין לקמן סימן ד' וכתב רמ"י סימן נ"ב סעיף ל"ח שיעשה כל הבתים שוים שלא יהא אחד גדול מחבירו שזה נוי להם ועיין עוד לקמן:

ב **מדברי** רבי יוסי חזר בו רבי יהודה. וכתב האגור בשם הר"ר יהודה החסיד ובשם הרוקח שיכול לתפרם ומהר"ם הצריך לדבקם בדבק עכ"ל וכתב הב"י דנ"ל דלמצוה הוא דמצרכו הכי ולא לעיכובא שהרי חזר רבי יהודה והודה לרבי יוסי שאמר א"צ לדבק

עכ"ל. ובספר ברוך שאמר כתב שנהגו לדבקם בדבק ויזהר ליטול דבק כשר כדלקמן סימן ד':

ג **ושל** ראש אין עושין אותם של יד. וכתב הרמב"ם בפ"ג מה"ת שכן רצועה של תפלה של ראש אין עושין אותה לתפלה של יד:

ד **ולמ"ד** הזמנה מילתא היא דאתני עליה מעיקרא. ואע"ג דפסקינן בפ' מי שמתו סימן ל"ג כמ"ד הזמנה לאו מילתא הוא אפ"ה לא נמנע רבינו מלכתוב להא לאשמועינן דתנאה מהני ונשמע מיניה למאן דאמר לאו מילתא היא דאפילו בעתיקתא כי התנו עליה מעיקרא דמהני וכ"כ מהר"ר יצחק אבוהב בשם א"ח דתפילין של ראש דאתני עלייהו מותר לעשותן של יד אפילו הם ישנים וכתב שדקדק כן מדאמרינן בגמ' ולמ"ד הזמנה מילתא היא דאתני עלייהו עכ"ל ועי' בפ' הנזכר בספר זה:

ה **עור** בהמה טהורה כשרות. וכתוב בס"ה שיכול לעשותן מקלף שגם הוא נקרא עור דהא תניא כתבם על ד' עורות ומעור שליל אע"ג דחשיב כבשר לענין טומאה וטעמא משום דלאהגרע מעור עוף דכשר כדאיתא בפ"ח שרצים אע"ג דלגבי טומאה חשיב כבשר וכתב עוד די"א דעור שליל יותר הגון למצוה כי לא נעבד בו עבירה שלא היה בו תשמיש דזכר ונקבה וכ"כ סמ"ג ומרדכי כתב כן גם לענין רצועות:

ו **הלכך** הקלף כו' כולן צריכים עבוד לשמה. וכ"כ בס"ה דברייתא בעור בתים מיירי והרמב"ם כתב דא"צ עיבוד כלל שכתב בפ"ג עור שמחפים בו א"צ עיבוד כלל אפילו עשהו מצה כשר ומקומות הרבה נהגו לעשות אותם בעור מצה ע"כ צ"ל שהוא מפרש אע"ג דרישא דברייתא מיירי בעור בתים סיפא מיירי בקלף שנכתבים בו וברצועות ולא בחפוי כיון דלחפות בתים א"צ עיבוד דכל שהוא מעור מצה יותר חזק א"ל שיהא צריך עיבוד לשמה כ"כ בב"י ל"ב וכתב עוד וז"ל ולענין הלכה כיון דרבי' פליגי עליה דהרמב"ם וגם כי פשטא דברייתא משמע כוותיה הכי נקטינן ומיהו היכא דלא אפשר למצוא חפוי הבתים מעובד לשמה מוטב לסמוך על דברי הרמב"ם מלהתבטל ממצות תפילין ע"כ ומיהת ברצועות כתב ג"כ הרמב"ם שצריכים עיבוד לשמן ומ"ש ב"י כשאין נמצא מעובד לשמה לי נראה דאף באין מעובד כלל וקשה לי על הטור שכתב בשם הרמב"ם דאין צריך עיבוד לשמה וכתב ב"י א"ח סימן ל"ב וז"ל ואם עבד לשם מזוזה נראה דודאי לא מהני לכתוב בו תפילין ולא מבעיא לדברי האומרים מזוזה אינה צריכה עיבוד דכי עיבד לשמה לאו כלום הוא אלא אפילו לדברי האומרים מזוזה צריכה עיבוד לא מהני משום דקדושת תפילין חמורה מקדושת המזוזה כדאיתא בפ' הקומץ אבל אם עיבד לשם ס"ת מהני לכתוב בו תפילין דקדושת ס"ת חמורה מקדושת תפילין כדאיתא בפ' מי שמתו דבית

שיש בו תפילין מותר לשמש בו ע"י שיניח בכלי בתוך כלי ובס"ת אסור עד שיוציאנו ואם אין לו בית אחר צריך לעשות מחיצה גבוה י' טפחים עכ"ל ועיין בעשיית ציצית דכתב רבינו שאין מועיל גירוד כו':

ז **ופירשתי** למעלה דין העיבוד. וכתב ב"י בשם הר"י אכסנדרני שהסופרים הזריזים עושים ג' מיני קלפים העב ביותר לכתוב בו פרשה שמע שהיא קטנה והדק ממנו לפרשה והיה אם שמוע שהיא יותר גדולה ולפרשה קדש ולפרשה והיה כי יביאך שהן ארוכות עושין קלף דק מאד ובזה יתמלאו הבתים בשוה וזה נוי לתפילין עכ"ל:

ח **וצריך** שיאמר שכותב לשמה והאזכרות יכתוב כו'. ועיין לעיל בהס"ת סימן ד' ובסעיפיו וכתב הר"י אכסנדרני יש מי שפוסק צריך לומר כן בהתחלת כתיבת כל פרשה ע"כ וכתב עליו הב"י שאין נראה כן מדברי הפוסקים אלא כשיאמר בהתחלת כל הפרשיות סגי:

ט **והאזכרות** יכתוב לשם קדושת השם. ולעיל בהלכות ס"ת כתב רבינו צריך שיחשוב כו'. וכתבתי שם בספר זה בשם הב"י דלאו דוקא אלא צריך שיאמר כו'. וכך מסיק בש"ע שלו בהס"ת וכן בכאן בהלכות תפילין בש"ע בב"י הלכות תפילין אחר שכתב ג"כ צריך שיאמר כו'. כתב דבספר אורחות חיים כשכותב אחד מהאזכרות צריך שיכוין לכתוב אותם לשם אלהי ישראל ושיוציא בשפתיו ואם לא עשה כן אין להם תקנה ולפי דעת בעל התרומה אינו צריך שיאמר בפירוש אלא בתחלת כתיבה אבל מחשבה ודאי בעי על כל שם ושם וכן דעת הרמב"ם ז"ל ע"כ ויש לתמוה עליו שכתב כן בשם הרמב"ם שהרי דבריו סתומין כדברי הגמ' ואין בהם הכרע וגם מ"ש בשם בעל התרומה אינו מכוון בספר התרומה נסתפק בו דשמא אין די במחשבה כתב עכ"ל הב"י רמ"א ז"ל בהגהותיו כתב כדברי האורחות חיים וכתב דיש להקל בדיעבד מה שלא עשה כן בהס"ת ואולי לפי שלא ראה כך שם בב"י אבל אני תמה דמ"ש ס"ת מתפילין לענין זה שאין נראה מדברי הארחות חיים דדוקא בתפילין הוא דכתב כן והב"י לא חש לכתבו בהלכות ס"ת דאיהו לא ס"ל כוותיה אף בס"ת וכתב עוד רמ"א בשם הא"ז דכשבא לנמנם לא יכתוב דאינו כותב אז בכוונה:

י **ותפילין** נכתבים על הקלף במקום בשר. עיין בהלכות ס"ת סי' כ' ובסעיפיו:

יא **ותני** חדא יגנזו. אע"פ שכתבתי במ"י שהב"י מסיק דרבינו ס"ל להלכה כמאן דתני ישרפו מ"מ בש"ע שלו כתב ג"כ די"א יגנזו:

יב **כותי**. עי' בפרק השולח סימן מ"ה ומ"ו:

יג **וקטן**. וכתב המרדכי דאפילו הגיע לחינוך דהא ליתא בקשירה מדאורייתא:

יד **פסולין**. וכתב הטור סימן ל"ט שכל הפסול פסול בכל תיקון עשייתן וז"ל הרמב"ם בפ"ג אין עושין תפילין אלא ישראל שעשייתן ככתיבתן מפני השי"ן שעושין בעור לפיכך אם חפן עובד כוכבים או תפרן פסולות וה"ה לכל הפסול לכתבן שלא יעשה אותם ע"כ וכתב הב"י ואיכא למידק מאחר שכתב דטעמא דפסולים מפני השי"ן לא יפסל ע"י העובד כוכבים אלא עשיית השי"ן לבד וצ"ל דכיון דיש בעשייתן דבר שהוא ראוי ליפסל אם נעשה ע"י הפסול אין לחלק בין קצת עשייה לקצת עשייה עכ"ל ועיין בפרק השולח סימן מ"ה ומ"ו וגם עיין לקמן בסוף זה ההלכות:

טו **כותבין** תפילין ע"ג עור בהמה טהורה. וכן ע"ג עור עוף טהור ועור דג טהור מבעיא כדלעיל בהלכות ס"ת סימן ב' וע"ש:

טז **ונכרכות** בשערן כו'. כל זה יתבאר באורך בתיקון תפילין בס"ד:

יז **ובמכילתא** משמע כפירש"י וכו'. וכ"כ הרמב"ם וכתב סמ"ג והמרדכי ששלחו כתב מא"י שנפלה בימה של קבר יחזקאל ומצאו שם תפילין ישנים מאד כסדר הרמב"ם ורש"י והרשב"א בתשובה להרמב"ן סימן רל"ד האריך בדבר זה ודחה דברי ר"ת והעמיד דברי רש"י והרמב"ם וסוף דבר כתב דדעתו נוטה כרש"י והרמב"ם ועליהם אנו סומכים ועושים מעשה וכן היו נוהגים ה"ר יונה ז"ל והרמב"ן ועושין מעשה בעצמן עכ"ל וכן נוהגין:

יח **ירא** שמים יצא ידי שניהם. וכתב ב"י ס"ס ל"ד שמצא כתוב בתשובת אשכנזים בלשון הזה שני זוגי תפילין לא חזינן לרבנן קשישי ז"ל דעבדי הכי וגופא אזיל בתר רישא וסמכינן על מ"ש סמ"ג בההוא דקבר יחזקאל גם ר"ת עשה שאלת חלום על ככה וכדומה הואיל ולא נהוג מיחזי כיוהרא ואין ליטול את השם אלא מי שמוחזק ומפורסם בחסידות מה שלא היה כן כל אותם שראיתים נוהגים כן והנוהגים טוב להניחם בבת אחת ואם עכ"פ לא יכול להניח בבת אחת נראה לברך על של רש"י הואיל ונוהגים כוותיה ושל ר"ת אינם אלא כדי לצאת ידי כולם וכה"ג עבדינן בליל פסח דמברכים אמצה לחוד כרבנן והדר עבדינן כריכה בלא ברכה כהלל וכן מאן דקרי מגילה בי"ד וט"ו מברך בי"ד כרובא דעלמא ונראה דשל רש"י יהיו עליו בשעת ק"ש ותפלה כיון דנהוג עלמא כרש"י לא יפרוש מן הצבור לעשות אגודות ואחר תפלה יניח של ר"ת ואם ידאג שלא יהא כמעיד עדות שקר בעצמו יקרא בהם שמע והיה אם שמוע עכ"ל ובש"ע כתב וז"ל ואם אינו יודע לכוין המקום ולהניח שניהם יחד יניח כדברי האחד של יד ושל ראשו יניח האחרים על סמך ברכה ראשונה ואם לא יוכל להניחם בבת אחת יניח של רש"י ויברך עליהם כו' עכ"ל ולפי שנראה כפל לשון נדחק רמ"י ז"ל לעשות ב' חלוקות בדבר וכתב דיניח של ר"ת תחלה ויברך עליהם ואח"כ יניח של רש"י כדי שיקרא בהם ק"ש ותפלה והדר

כתב דיותר טוב שיניח תחלה של רש"י ויברך עליהן ויקרא בהן ק"ש ותפלה כו' כדמסיק הש"ע ולי אין נראה כדבריו אלא דהש"ע מעיקרא כתב שאם אינו יודע כו' שיניח בזה אחר זה ולא יברך כ"א על א' והדר מפרש איזו מניח תחלה ואין כאן ב' חלוקות כלל:

יט **ואין** כאן בל תוסיף אלא בעושה חמש בתים. וכתב רמ"י ז"ל בס"ס ל"ד וז"ל ולהניח שתי זוגות תפילין מסדר אחד שנוהגין בו יש להסתפק אם יש בו משום בל תוסיף דשמא דומיא דציצית שיכול ללבוש כמה בגדים שיש ציצית בהם וה"ה תפילין וכן משמע אמרם ז"ל בענין בל תוסיף כגון ה' פרשיות בתפילין דמשמע הא שתי זוגות לית בהו משום בל תוסיף או נימא ה"ה שתי זוגות מסדר אחד ואינו דומה לציצית שכל כסות חייב בהן ואגב ה' מינין בלולב אמרו ג"כ ה' פרשיות בתפילין ויש להחמיר שלא להוסיף כלל עכ"ל ופשיטא לי מלתא דבמחילה מכבוד תורתו שלא ראה הסוגיות שבגמרא שכתבתי אותן במעיו"ט דלסוגיא דבפרק הנחנקים הא אמרינן בהדיא דלא הוי בל תוסיף דהאי לחודיה קאי והאי לחודיה קאי ולסוגיא דר"פ בתרא דעירובין הא משמע בהדיא דקעבר בבל תוסיף ומש"ה אין לו להכניס אלא זוג זוג כשמצא אותם בשבת וכך פסקו כל הפוסקים גם רמ"י בעצמו כתב כן בא"ח סימן ש"א סעיף מ"ב אלא מיהת ליישב הסוגיות י"ל דההיא דהנחנקים לענין זקן ממרא דוקא דאינו נעשה זקן ממרא בהוראה זו אבל לענין איסור בל תוסיף בהא לא קמיירי בהנחנקים אלא הוי דינא כדאיתא בפרק בתרא דעירובין דאה"נ דאיסורא איכא ולפי זה יפה הורה דיש להחמיר וראיתי שכך מסיק המזרחי בפ' ואתחנן שכל שבזמנו ומוסיף דבר חדש איכא איסורא אע"ג דלא אגידי בהדדי אלא דאי הכי תקשה מאי מייתי רבינו ראיה מהא דהנחנקים כיון דלא איירי אלא בדינא דזקן ממרא וצ"ע גם עיין בדברי רבינו שם ובדברי חמודות סעיף ס"א:

כ **לכסות** פי הבתים. ומתוך לשון זה נראה דקאי אתפילין של ראש מ"מ כתב רבינו בתיקון תפילין דאף בשל יד עושה תיתורא ומעברתא כדרך שעושה בשל ראש:

כא **ומכניסין** בו הבתים. והנשאר בעור הדק של הבתים מד' רוחות פושטו אותו הנה והנה בין שני הכפלים של העור העב ותופרין אותו עמהם כ"כ הטור והוסיף רמ"י ז"ל ויש לוקחין עוד חתיכת עור מרובעת כמדת עור העב הכפולה ומניחים אותה ג"כ בין הכפלים כדי לעשות התיתורא יותר עב וחזק ואח"כ תופרים אותם יחד ע"כ:

כב **וכן** נהגו האידנא. והב"י ס"ס ל"ב כתב דהאידנא לא נהגו להעביר רצועה זו ע"כ ורבינו לקמן בסדר תיקון תפילין כתב דאע"ג דאין הפירוש של מעברתא כן אפ"ה נהיגי הכי הסופרים לפי שתפלה של יד גבוהה וקצרה ומשימין אותה תחת הבגדים ומתנדנדים ונפסדים ומתקלקלים ע"כ וצ"ל דאלו הארצות חוששין לכך ולא כן בני אותן הארצות

שכתב הב"י אבל לי נראה טעם אחר וע"פ אותו הטעם יתיישב דדוקא באלו הארצות יש טעם לעשותו כן ולא באותן הארצות והוא זה שאני אומר שכשעושין הבית של תפילין של יד בהכרח נעשו קמטים והוא אינו נוי וכתיב זה אלי ואנוהו התנאה לפניו כו' לכך נהגו להעביר רצועה זו לחפות ולכסות הקמטים אבל בארץ ישראל מקומות של הרב הב"י ז"ל עושין הבית של תפילין של יד בענין שאין בו קמטים לפיכך אין מעבירין עליו רצועה זו ואף באלו הארצות נתפשט ג"כ הדרך הזה שעושין בארן ישראל בענין תפלין של יד דאין מעבירין עליו רצועה זו כשעושין אותם כן:

כג **שי"ן** של תפילין הל"מ. ופרש"י לבית חיצונה עושין כמין קמטים כו'. וכתב באורחות חיים שיזהר שלא יעשה השיני"ן בדפוס שאם עשאם לא יצא מפני שהוא כחק תוכות וכ"כ הר"ר יונה והרשב"א עכ"ל וכתב הב"י דנראה מדברי הרמב"ם והרא"ש והטור לדקדק כן שלא כתבו שיעשה השיני"ן בדפוס ושמעתי שהאשכנזים נזהרים בכך שמקמטין העור במלקט על ידי כפילה שכופל מהעור עד שנעשים סעיפי השיני"ן בחקיקות ירכות אבל אנו נוהגים לעשות השיני"ן בדפוס וגם בא"ת כתב שי"א שאין לחוש בזה ופוק חזי מאי עמא דבר עכ"ל ואני כתבתי בגיטין פ"ב סי' י"ח דנ"ל דדפוס כשר לכל דבר שצריך כתיבה ע"ש:

כד **ומשמאל** ארבע רישי. לשון הסמ"ג פירוש שני יודי"ן יעשה בתוכה כדאיתא בשימושא רבא ע"כ וכבר כתבתי במעיו"ט בטעם הב' שיני"ן בשם הנקדן הכתוב בסמ"ג וכתב ג"כ על זה הפירוש שהוא קשה בעיניו לפי הטעם דשי"ן של ד' ראשין שהוא כנגד כתב הלוחות שכל האותיות היו מן האויר ואם היו שם שני יודי"ן לא תהיה בגופו שי"ן לפי שהראש אמצעי צריך שיגיע עד שולי הבתים בכתיבה ספרדית וכן לשוקעת עכ"ל ובב"י כתוב בכתיבה נפרדים ונדחק בהגהות הלבוש מלכות לפרש לשון זה ולא יתכן לפי פירושו לשון דוכן לשוקעת אבל הגירסא בסמ"ג בכתיבת ספרדים כלומר כתיבה הבולטת והיא כתיבה תמה לאפוקי כתיבה הנקרא כתיבה משיט"א והוא הכתב שאנו כותבין בו איגרותינו וספרים מלבד ס"ת ומגילה וכיוצא בזה:

כה **ושמא** בשל יד קאמר כו'. גם המרדכי כתב דיש לפסול כשכורך קלף או מטלית על הפרשיות משום דאין בית החיצון רואה את האויר ואין לפסול מהאי טעמא כו' (עיין בדברי רבינו ס"ס דלעיל) ובסוף דבריו העלה פוק חזי מאי עמא דבר דהלכה רופפת בידי וכבר נהגו כשימושא רבא עכ"ל ולקמן בסדר תיקון תפילין יתבאר יותר היאך נוהגין בזה:

כו **עוד** כתוב שם בתיקון של תפילין שעושין אותן רחבים כו'. וכל סדר תיקון עשייתן כיצד עושין יתבאר שם בס"ד:

כז **פי'** חריץ של שי"ן כו'. וכתב רמ"א בשם הברוך שאמר שלא ימשוך השי"ן הרבה אלא שגם שולי השי"ן יהיה נראה על התפר ע"כ וכתב בשם סמ"ג שהיו"ד שבשי"ן צריך ליגע למטה בשולי השי"ן ע"כ וכבר ראית לשון הנקדן לעיל סעיף כ"ד:

כח **וכן** הלכה. עיין מה שכתבתי בזה בהלכות ס"ת סעיף ע"ו:

כט **רצועות** שחורות הלמ"מ. משמע שאם לא עשאן שחורות פסולות ורמ"י ז"ל נשתבש בזה בסימן ל"ב סעיף מ' שכתב שהוא הל"מ ודוקא לעיקר מצותן ועוד אכתוב על דבריו בזה לקמן סעיף ל"א ובסימן ל"ג סעיף ג' סתם הל"מ דרצועות שחורות ולא כתב דהיינו דוקא לעיקר מצותן וכתוב בס"ה בפנים סימן קצ"א שיש להסתפק אם עובד כוכבים יכול להשחירם לבדו כמו שאר תיקוני עור או שמא כיון דרצועות שחורות הל"מ צריך השחרה לשמה ואסור בעובד כוכבים כמו גבי ציצית דבעינן טוייה לשמה וגם צביעה דבעינן לשמה והמתע"ב ובמפתחות כתב סתם שלא ישחירם עובד כוכבים אלא ישראל כמו טוייה דציצית וצביעה דבעינן לשמה עכ"ל וכדבריו הללו כתב הטור בסימן ל"ג וכתב רמ"א דמצא כתוב דאפי' בדיעבד פסול:

ל **אלא** במינן. פירש רש"י של עור ומסיים נ"י טהורה והכי איתא בפ' במה מדליקין דף כ"ת תני רבי יוסף לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד למאי הלכתא לתפילין ופרכינן תפילין בהדיה כתיב בהו למען תהיה תורת ה' בפיך מן המותר בפיך אלא לעורן פרש"י עורו דפום שלהן דהאי לא מלמען תהיה נפקא דהא לאו תורה כתיבה ביה ופרכינן והאמר אביי שי"ן של תפילין הלמ"מ פירש רש"י וכיון דאות השם נכתב בקמטים שלו מותר בפיך בעינן ומקרא נפיק ומסקינן אלא לרצועות:

לא **ומ"מ** נוי תפילין הוא שיהא הכל שחור. וכתב הטור סימן ל"ב ואם עשאן מצבע אתר כשרים אלא שעיקר מצותן להיות שחורות ולא כתב כן בסימן ל"ג גבי רצועות שחורות והיינו טעמא דהתם הל"מ הן ואם עשאן מצבע אחר אה"נ דפסולות וגם בזה נשתבש רמ"י ז"ל בסימן ל"ב סעיף מ' שכתב הלמ"מ שיהיו שחורות בין הבתים בין הרצועות והיינו דוקא לעיקר מצותן מיהו אם עשאן כו' וטעה בתרתי חדא דאין דין שניהם שוין דהבתים אינם הלמ"מ ושנית דדוקא בתים הם לעיקר מצותן בלבד ולא כן הרצועות אלא אפי' לעכב וכבר כתבתי זה לעיל סעיף כ"ח ולענין להשחיר את הבתים ע"י עובד כוכבים לכתחלה טוב שישחירם ישראל לשמן ולא עובד כוכבים כדלעיל סעיף כ"ח

לענין רצועות מיהו כתב רמ"א שמצא כתוב דבדיעבד כשר אם השחיר עובד כוכבים עור הבתים:

לב **תניא** תפילין מרובעות הל"מ. נמצא בתשובה אשכנזית אע"ג דגבי ציצית קי"ל שאם ניתקו מחוטי הערב עד שלא נשאר כשיעור מן הקרן כשר דהיינו דוקא בציצית דכתיב ועשו להם ציצית כלומר בשעת עשייה דוקא קפיד קרא אבל תפילין מרובעות הל"מ וכל שעתא בעינן שיהיו מרובעות עכ"ל:

לג **ולא** מבעיא בתפילין עצמם דצ"ל מרובעות כגון ארבע בתים כו' וכתב הרמב"ם בפ"ג מה"ת בענין מעשה התפילין וז"ל לוקח עץ מרובע ארכו כגבהו ואם היה גבהו יותר על רחבו או פחות ממנו אין בכך כלום ואין מקפידין אלא על ארכו שיהא כרחבו וכ"כ סמ"ג דבגובה הבתים אין קפידא בריבוע וכתב עוד דבבית א' לבדו א"צ ריבוע וכתב רמ"א בשם הברוך שאמר שיעשה כל הארבעה בתים בשוה שלא יהא אחד גדול מחבירו:

לד **ותופרן** סמוך לבתים. ויזהר שלא יתפור הכתב עם העור כ"כ המרדכי ועוד יתבארו דיני התפירה בסדר תיקון תפילין:

לה **בערוך** פירש טבלן היינו עור הבתים. וכך מסיק עוד רבינו לקמן וז"ל הטור סימן ל"ג עור מושב הבתים וכתב הב"י דנראה שהוא מפרש דפני טבלן היינו התיתורא ומדברי נ"י נראה דהיינו עור הבתים מלמעלה ולי נראה דפני טבלן קיימים היינו לומר דבעינן שיהיו שלמים מכל שאר צדדין דלא מכשרינן אלא כשנקרעו בין בית לבית דוקא עד כאן לשון הב"י ובש"ע שלו העתיק לשון הטור והגיה עליו רמ"א גם הבתים צריכים להיות קיימים אלא שנקרעו קצת ע"כ ורמ"י ז"ל כתב וגם קצת מן הבתים קיים נראה דלא דק בדברי רבו ובדברי הב"י ובין כך ובין כך קשה לי דהא משמע דרב הונא ורב חסדא פליגי ורב הונא גדול מרב חסדא כדאי' בפ' הדר סימן (קט"ו) וכ"ת דשאני הכא כיון דאמוראי מפרשי מילתא דרב חסדא הלכך הלכה כמותו א"כ תקשה אמאי מצריכינן לשתהיה פני טבלא קיימת לכן צ"ל דרב חסדא אמילתא דרב הונא מהדר וה"ק דהא דכשרות דאמרת דוקא נפסקו שתים כו' ואע"ג דמדברי רבינו והרי"ף אין הכרע מ"מ הרמב"ם כתב בהדי הך דרב הונא נמי כמו שאעתיק לשונו בסעיף ל"ט ובקיצור השמיט הא דרב הונא לגמרי נראה שהיה סובר כמו שכתבתי דהלכה כרב חסדא דאמוראי מפרשים למילתיה ודלא מהדר רב חסדא אדרב הונא כלל:

לו **לא** אמרן אלא זה שלא כנגד זה. מסיים בה הטור שאם נתקלקלו ג' בתים בכל ענין פסולים:

לז **לא** אמרן אלא בחדתתא אבל בעתיקתא לית לן בה. וכן הגירסא בגמרא אבל ברי"ף הגירסא בהפך לא אמרן אלא בעתיקתא אבל בחדתתא לית לן בה וע"פ גירסא זו פירש בנ"י בעתיקתא יש לחוש שיקרעו במהרה מרוב יושנן בחדתתא אם היה העור שהבתים מכוסים בהם חדש אע"פ שנקרעו זה כנגד זה כשרים שהעור הוא חזק ולא יקרע יותר ע"כ וגרסת הרמב"ם כגירסת הרי"ף אלא שפירש בעיקר השמועה פירוש אחר ואכתוב דבריו בסעיף ל"ט בס"ד וכתב רמ"א דנ"ל דיש להחמיר כשתי הגרסאות:

לח **א"נ** היכא דמתלי במיתנא אתיא אבתריה. פרש"י במיתנא ברצועה כו' ואינו נותקן ולשון הטור שאם היו מושכין אותן בעור הרצועות הבית מתפשט ונפתח:

לט **וזה** שלא כנגד זה היינו שנפסק עור בית אחד כו'. וכתב הטור שהרמב"ם מפרש כל זה על התפירות וז"ל הרמב"ם בפרק ג' מה"ת תפילין שנפסק התפירות שלהם אם היו שתי התפירות זו בצד זו או שנפסקו ג' תפירות אפילו זו שלא כנגד זו הרי אלו פסולות בד"א בישנות אבל בחדשים כל זמן שפני טבלא קיימת כשרות ואלו הן החדשים כל שאוחזין מקצת העור שנקרע תפרו ותולין בו התפילין והוא חזק ואינה ניכרת הרי אלו חדשים ואם אין ראוי לתלות בו אלא הוא נפסק הרי אלו ישנות עכ"ל וגם בזה כתב הטור כגירסת אביו רבי' ז"ל דבחדשות פסולות בישנות כשרות וכתב רמ"א דנ"ל דטוב לחוש לשתי הגרסאות והב"י בס"ס ל"ב כתב על פי' המפרשים כדברי רבינו והערוך ועל פירוש הרמב"ם וז"ל ולענין הלכה במקום דלא אפשר יש לסמוך על דברי המיקל כדי שלא יתבטל ממצות תפילין עכ"ל ובש"ע שלו לא כתב כלום מזה ומ"מ כשכתב לפירוש הרמב"ם לא סתמו אבל כתבו על שמו של הרמב"ם:

מ **זה** משמע כפר"ת. אבל בהגהות מיי' כתבו ובשימושא רבא פסק להחמיר ובס"ה כתב שאין להקל בלא ראיה וסמ"ג ומרדכי נטה לדעת ר"ת ומדברי הרמב"ם נראה דס"ל ג"כ כרש"י ומסיק הב"י ס"ס ל"ג דלענין הלכה היכא דאפשר חוששין להחמיר אבל היכא דלא אפשר מוטב לסמוך על דברי המיקל מלהתבטל ממצות תפילין עכ"ל:

מא **ויראה** דמיירי שנפסקה הרצועה המקפת הראש והזרוע וכתב בתרומות הדשן שהוא מסופק בדעת רבינו אי הרצועה המקפת הקיבורת דוקא קאמר דהיינו מקום שהצריך בו הכתוב קשירה או כל שיעור רצועה דהיינו כשיעור שיש מן הקיבורת עד האצבע וכדי שיכרוך באצבע ג"פ (כמ"ש בסעיף מ"ד בס"ד) וכ' הב"י דבס"ה משמע בהדיא בתוך שיעור רצועות היד דהיינו כדי שתגיע עד אצבע אמצעי ויכרוך בו ג"פ אם נפסק אין לו תקנה לר"ת בקשירה ולרש"י אפילו בתפירה ולפי דבריו אפשר דה"ה לרצועות הראש שאין להם תקנה אם נפסקו תוך שיעורן דהיינו של ימין עד הטבור ושל

שמאל עד החזה (כדלקמן בסוף סדר תיקון תפילין) ובתרומת הדשן העלה דאין לאסור ברצועה של יד באורך השיעור שמן הקיבורת עד אצבע האמצעי וכפי מה שיכול לכרוך ג"פ סביב האצבע אלא אם היה פושט הרצועה מן הקיבורית עד האצבע בלא כריכה סביב הזרוע אבל כל יתרון האורך שהוא בשביל שכורך הרצועה כמה פעמים סביב הזרוע כמו שרגילין העולם באותו יתרון אין להקפיד אקשירה ותפירה כלל דאינו מן הצורך וכן הוריתי כמה פעמים להתיר עכ"ל ת"ה מסיק הב"י דהיכא דלא אפשר מוטב לסמוך על דברי המיקל מלהתבטל ממצות תפילין:

מב **מר** בריה דרבינא עביד כי דידן. פירש"י כמנהג שלנו וז"ל התוספות עביד כי דידן דפשיט ושדי להו על כתפיו מלפניו:

מג **ופותיה** דרצועה כאורכיה דשעורה. וכתב הרמב"ם שאם היתה רחבה מזה השיעור כשירה. וכתב עוד ושירי הרצועה פסולים עד שיהא ארכה ורחבה כשיעור או יותר עליו וכן משמע בסמ"ק דאם פיחת פסול אבל המרדכי כתב בשם הסמ"ג דאם פיחת או יתר לית לן בה וכתב הב"י ס"ס כ"ז דהיכא דלא אפשר מניחים כמות שהן עד שימצא אחרות כשיעור ולענין ארכן של הרצועות יתבאר בסוף סדר תיקון תפילין:

מד **דשיעור** רצועה של יד אמר ר"ל עד אצבע צרדה. והרמב"ם כתב בפ"ג וז"ל ואורך רצועה של יד כדי שתקיף את הזרוע ויקשור ממנה הקשר ותמתח רצועה אחת על אצבע אמצעית ויכרוך ממנה על אצבעו ג' כריכות ויקשור ע"כ וכ"כ סמ"ג בשם הרי"ף וכן משמע מדברי שימושא רבא וכתב המרדכי שנ"ל שמפרשים הכי רבא קטר לה כלומר קושר רצועה באצבע צרדא רב אחא בר יעקב קטר ג"כ באצבע צרדא ומתלית פירוש גודל סביב אצבעו ג"פ א"נ מתלית כמו משלש והיא היא ע"כ וכתב הב"י והם תופסים עיקר כרב אחא ולא נזכר בדברי הפוסקים כמה פעמים צריך לכרוך הרצועה על הזרוע והעולם נוהגים לכרוך שש או שבע כריכות עכ"ל ועיין עוד בסוף סדר תיקון תפילין וכתוב בספר מהרי"ל בהל' תפילין דמהרי"ל אמר שאין מקובל לו מנהג בני אוישטרייך דכורכים נמי הרצועה פעם אחת גם כן על התיתורא שבזרוע כדי להדקה בחוזק על הזרוע ואין נכון רק יהיו תלוין כעין של ראש וקשרתם דאמרה תורה נתקיים במה שקשרה עם הרצועה שבתוך המעברתא עכ"ל וכלומר שכמה שהקציצה של ראש אין מהדקין על תיתורא שלה ברצועה כלל אלא הרי היא תולה ברצועה שבתוך המעברתא כך גם הקציצה של יד תהיה תלויה ברצועה ולא יהדק עליה שום רצועה שאין לנו לחלק ביניהם כלל ורמ"י ז"ל לא ידע מקומה של הגהת רבו ז"ל ולפיכך בדה מלבו טעם לדבר ואיננו מ"מ נ"ל שבני אושטרייך לכך נהגו להדק של זרוע מפני שמכסים אותה בבגדים ואם הבגדים

צרים מתנדנדת התפלה ממקומה ע"י בית הזרוע כשפושט אותן לכסות הזרוע וכדלעיל סעיף כ"ב:

מה **ובשמושא** רבא מפרש שיעורייהו ויתבאר לקמן בסוף סדר תיקון תפילין:

מו **ומטעם** זה היה מסתפק הרי מ"א אם צריך לחלוץ תפילין של יד כו'. ותימה לי דהטור בסימן מ"ג לא הזכיר כלל להך ספיקא נראה מזה דמאי דמספקא ליה להרימ"א מפשט פשיטא ליה משום דסבר דכיון דאין לדל"ת ויו"ד שייכות שם של שד"י הלכך אין להם קדושה זו שלא ליכנס בהם לבה"כ ומדברי רש"י דבסימן ק' אדשלא תהא רצועה יוצאה כו' נראה נמי דס"ל דאין לרצועה של יד קדושה זו וע"ש ומ"מ תמוה הוא שלא הזכירו כיון דאביו רבינו ז"ל כתב ספיקו ולא פשיט ליה וכבר כתבתי זה ג"כ במעיו"ט דפרק מי שמתו סימן כ"ו.

מז **נוייהן** של רצועות. שסובבות סביב ראשו. כ"כ הטור בס"ס כ"ז ועיין לקמן בסעיף הסמוך:

מח **ומיהו** גם על הקשר קאי. ולאו דוקא של ראש אלא ה"ה של יד כמו שאכתוב בסעיף דלקמן בשם המרדכי:

מט **מאן** דאפיך רצועה של יד. והטור לא הזכיר אלא בשל ראש נראה שסובר כדברי תשובה הראשונה אבל המרדכי כתב ג"כ כדברי תשובה אחרת שכתב אהא דאתהפכא ליה רצועה וז"ל אי קאי ארצועות של ראש כ"ש אקשר של יד ועוד דלא אשכחן חילוק בין של ראש לשל יד ואין בידי להקל וטוב להחמיר ע"כ וז"ל הרמב"ם ולעולם יזהר להיות פני הרצועה למעלה בעת שקושר אותם על ידו ועל ראשו וכתב ב"י שמהר"י אבוהב ז"ל כתב דלישנא דרמב"ם דייק דלא קפדינן אלא שלא תתהפך הרצועה בשעת הנחה אבל אם הניחה כתיקנה ואח"כ נתהפכה אינו נקרא פושע ע"כ ונ"ל שאין זה דקדוק דכל שמניחה כתיקנה אינה עשויה להתהפך מעצמה עכ"ל הב"י וטעמו דקפידא דהיפוך אינו אלא ברצועה שמסבב הראש כלישנא דהטור שכתבתי בסעיף דלעיל ודכוותה נמי בשל זרוע ברצועה המסבבת הזרוע ויראה נמי דלא בכל הרצועה שכורכים סביב הזרוע אלא ברצועות של סיבוב הראשון דהיינו שבסיבוב ההוא מהדק הקציצה בזרועו:

נ **כלפי** פנים. פרש"י ממול עורף וכתב הב"י וז"ל כתב הרמב"ם צריך לכוין אותה. באמצע כדי שיהיו בין העינים ונראה שטעמו מהא דאמרינן צריך שיהא כלפי פנים כדפירש"י והרא"ש ז"ל דכיון דהקשר ממול עורף ממילא הקציצה היא בין העינים ובלאו הכי צריך לעשות כן לקיים קרא דכתיב והיו לטוטפות בין עיניך עכ"ל הב"י:

נא **בתפילין** של יד קאי. וכתב מהר"י אבוהב דרבינו האי פירש נמי בשל יד ושנראה ממ"ש העיטור בשמו שגם לסברא זו הקשר יהיה לצד ימין והתפילין יהיו למעלה ולא בא לומר אלא שלא יעשה המעברתא כ"כ גדולה שיטה הרבה למטה כשיקשור התפילין אלא שלא תהיה גדולה אלא כדי שתכנס בה הרצועה ואז יהיה הקשר סמוך לתפילין ויהיה הקשר והתפילין בגובה אבל בעל המאור כתב וצריך שיהא הקשר מלמעלה ולמטה ממנו מעט בעיגול הזרוע תהיה התפילין ששם לב האדם הנה נראה מזה שצריך שיהיה הקשר למעלה לצד שמאל והתפילין למטה לצד ימין ובעל העיטור כתב עוד דבמנהגא תליא מלתא וכתב שנהגו שיהא הקשר נוטה מעט לצד ימין עכ"ל וקשה לי להבין מה ענין זה שכתב במעברתא שלא תהא גדולה כו' ועייו במ"מ על לשון רבינו ומרחיק הקשר וכו' וכתב מהר"י חביב דשני מנהגים אלו ראה בעיניו ושכל אחד מהם בנוי על יסוד שוה לשניהם והוא שלעולם עושים קשר של יד בקצה האחד של הרצועה ואח"כ מכניס התפלה ברצועה ועל יסוד זה יש שני המנהגים יש שמכניסים התפלה ומתחילים בקצה האחד של הרצועה ומעביר במעברתא של תפילין כל הרצועה עד שמגיע לקשר אשר הוא בסוף האחד ואז תשאר התפלה למטה והקשר למעלה ר"ל שהתפלה היא יותר פנימית וקרובה ללב מהקשר את זה ראיתי בימי חרפי אח"כ מנהג אחר גם הוא בנוי על היסוד הנזכר אבל אינם עושים כמנהג הראשון להכניס ראשונה בתפלה קצה הרצועה האחד שאין בו קשר רק עושים באותן שלעולם ישאר הקשר יותר תחתון וקרוב אל הלב מהתפלה ולעשות זה מדקדקים שלא להכניס הרצועה תוך המעברתא כשיתחילו להכניס ראשונה קצה הרצועה האחד שאין בו קשר רק מכניסין כפל הרצועה הנמשך אחר עשיית הקשר תוך המעברתא ונשאר הקשר והיו"ד אשר בו למטה מהתפלה אבל כניסת הרצועה תוך כפל הקשר תבא למעלה מהתפלה וזה נראה לעין המנהג הזה ראיתי נוהגין כותבי תפילין מדקדקים ושמעתי שהיו נוהגין כן במאמר ארי הגדול הרב רבי יצחק די ליאון ז"ל וכן נוהגין עתה ואין ספק שהיה מדקדק בזה כדי לקיים דברי הגאון כמו שכתובים למעלה ע"כ ובסוף דבריו כתב עוד כי זה המנהג השני הוא הנכון ע"כ ומ"ש במנהג השני שמדקדקים שלא להכניס כו' רק מכניסים הרצועה כו' תמיהני על זה שהרי יכולים להכניס קצה הרצועה האחד שאין בו קשר באופן שישאר הקשר והיו"ד אשר בו למטה מהתפלה והוא שיכניסוהו בצד הימיני של המעברתא כשהקציצה מונחת לפניו והמעברתא סמוך אליו ולא עוד אלא שלהכנסת כפל הרצועה כו' צריך שתהא המעברתא רחבת ידים או שהקשר שבו הכפילה הזאת צר ודק מאד ואולי גם שניהם יחד וזה לא יתכן לרוב הפעמים אם מפני תוכן הרצועה ועור ואם מפני תוכן עור המעברתא

וכתב בספר הזוהר בפרשת פינחס על פסוק שמע ישראל יו"ד איצטריך דלא יעדא כלל מגו תפלה של יד דלא יעביד פרודא והאריך בטעם הדבר ובסוף כתב דמאן דרחיק ליה ירחיק ליה מעידונא דלעילא ועל דא כתיב כי מכבדי אכבד ובוזי יקלו ע"כ וכתב בתרומת הדשן דבמקצת מקומות נוהגים לתקן קשר של תפילין של יד בענין שכשמניחין אותו בזרוע המעברתא שבה הרצועה עוברת מונחת לצד הכתף והקציצה לצד היד ובקצת מקומות נוהגים לתקן איפכא שהקצוצה מונחת לצד הכתף והמעברתא לצד היד ע"כ וכתב ב"י דעכשיו נהגו כל העולם כמנהג הראשון שהמעברתא לצד הכתף והקציצה לצד היד ע"כ:

נב **משעת** הנחה ועד שעת קשירה. פרש"י דכיון דעדיין לא קשרן עובר לעשייתן הוא ולקמן ר"ס י"ז כתב רבינו משעת הנחתם פירוש משיתחיל להניחם עד שעה שיהדקם בזרועו ובראשו כדי שתהיה הברכה עובר לעשייתן וכתב ב"י שכ"כ הר"ר יונה בפרק תפלת השחר גבי תפלת הדרך והרמב"ם כתב וכל המצות כולם מברך עליהם עובר לעשייתן לפיכך צריך לברך על תפלה של יד אחר הנחה על הקיבורת קודם קשירתה שקשירתן זו היא עשייתן ע"כ ויש לדקדק היכי קאמר דמשום דכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן לפיכך צריך לברך אחר הנחה דאדרבה אם יברך קודם הנחה הוי מברך טפי קודם לעשייתן וי"ל דבעינן שיברך קודם עשייתן בסמוך וקשירתן זו היא עשייתן וכשמברך אחר הנחה וקודם קשירה הוי שפיר קודם לעשייתן אבל לא יברך קודם הנחה משום דה"ל קודם דקודם עכ"ל הב"י ואע"ג דכתב עוד תירוץ אחר ולאותו תירוץ אם רצה לברך קודם הנחה מעת שהמצוה מזומנת לפניו לעשותה הרשות בידו וכתב שאפשר שזה דעת רבינו ירוחם אלא דמדברי הרא"ש והר"ן בפרק לולב הגזול נראה כתירוץ הראשון דאינו יכול לברך קודם הנחה וכן ראוי לנהוג עכ"ל וכן נראה ג"כ ממה שפירש נימוקי יוסף אמאי נקט שמואל עובר לעשייתן ולא קודם לעשייתן דלא תימא שיקדים הברכה הרבה לעשייתן כו' וכן הוא מוכרח ג"כ ממ"ש הטור א"ח ס"ס ר"ו אברכת המוגמר וכתבתי לשונו בפ' כיצד מברכין במעיו"ט ר"ס ל"ה והוי יודע שאע"פ שהרמב"ם ז"ל לא פירש אלא ברכת תפילין של יד מאימתי היא כבר כתבתי לעיל לשון רבינו דכן נמי בשל ראש:

נג **אמר** רב חסדא סח בין תפילין לתפילין חוזר ומברך. וכתב המרדכי דדוקא אומר ר"ת אם סח דברים בטלים אבל סח בצורך תפילין אין חוזר ומברך כדאמרינן בברכת המוציא ע"כ ועיין בסימן דלקמן:

נד **להניח** תפילין. כתב האגור בשם מהר"י מולין שיש לברך להניח בקמ"ץ תחת הה"א אבל לא בפת"ח ודג"ש אף כי אין חילוק במשמעות מ"מ ראוי לברך בלשון הכתוב כמו להניח ברכה אל ביתך עכ"ל בסימן ל"ז ודלא כמו שחשב רמ"י ז"ל דסוף דבריו הן דברי הב"י ומ"מ יפה כתב לחלוק עליו ממ"ש דאין חלוק ואמר הוא ז"ל דטובא איכא בינייהו ואדרבה הרי הם כשני הפכים שכשהוא בקמ"ץ והוא כמו להניח שרשו נוח מנחי העי"ן שענינו נח כמו ותנח התיבה וכשהוא בפתח הוא כמו אחיכם אחד הניחו אתי שרשו ינח מנחי פ"א שענינו הנחה ועזיבה כמו ויניחהו מחוץ לעיר ומטעם זה עצמו לא יאמר בפתח שיהיה כאומר שיעזוב התפילין עכ"ד ואומר אני דלמ"ד דתפילין ידגיש שהרי פירש רבינו לעיל סימן ב' דתפילין לשון פלילה הוא ששרשו פלל וצריך דגש בלמ"ד להורות על הכפל:

נה **על** מצות תפילין. נ"ל הנכון לומר בפתח הוי"ו שהוא דבוק וכ"ש לפרש"י דלא קיימי ברכה כלל אלא על של ראש בלבד בודאי דא"א לומר בחול"ם אבל לר"ת דסובר שברכה זו ניתקנה בלשון זה לפי שהוא גמר המצות לפי זה נוכל לומר בחול"ם כאילו הוא לשון רבים ויכלול ג"כ תפילין של יד אלא דאף לפירוש רבינו תם לא כתב רבינו דקאי אשל יד אלא משום שבתפילין של ראש נגמר בה מצות תפילין משום כך לא תקנו להניח שהוא ההתחלה ותקנו על מצות כלומר שעכשיו נגמר המצוה ואדרבא על להניח כתב לר"ת דקיימא אשל ראש ולפיכך אף לר"ת הנכון לומר בפתח הוי"ו מיהו למה שאכתוב בסעיף דלקמן ללשונו של הטור מבואר דסובר דברכה דעל מצות קיימא ג"כ על של יד יש לומר בחול"ם והבורר יברור ואני רגיל לומר בפת"ח דלרש"י ודאי הנכון לומר כן ואף למאי דנימא דקיימא נמי אשל יד מ"מ שפיר קאמרינן בפת"ח שהרי יכולים אנו לכלול שתי התפילין במצוה אחת על שם ששתיהן תפילין הם וכחדא חשיבין אע"פ שאינן מעכבות זו את זו עיין בסוף סימן דלקמן:

נו **וקאי** נמי על של ראש. ומהאי טעמא כתב רבינו בתשובה שמיד אחר שקשר של יד על הזרוע היה מניח של ראש קודם שהיה כורך הרצועה סביב זרועו מפני שברכה של יד שייכא גם על התפילין של ראש וכריכת הרצועה סביב הזרוע אינה ממצות הנחת תפילין וכ"כ רבינו ירוחם בשם המפרשים והטור ס"ס כ"ה כתב שטעמו מפני שברכה שניה חוזרת גם על של יד וכתב ב"י דנראה דהיינו לומר דכיון דברכת על המצות היא על גמר המצוה וכמו שכתב ג"כ רבינו א"כ קיימא גם על של יד ומ"מ איני יודע למה שינה דברי הרא"ש עכ"ל וכתב עוד הב"י וז"ל יש נוהגים לתקן תפילין של יד וקודם שיניחוהו לוקחים של ראש ומתקנים אותו כדי שלא יצטרכו להפסיק בין הנחת תפילין של יד

להנחת תפילין של ראש בתיקון תפילין של ראש וכתבו רבינו הגדול מהרי"א ז"ל והרב מהרי"ן חביב ז"ל דטעות הוא בידם לפי שהם מעבירים על המצות וצריך למחות בידם וללמדם שאחר שיניחו של יד יקחו של ראש ויתקנוהו ויניחוהו דאותו תיקון כיון דצורך הנחה הוא לא הוי הפסק וראיתי בתשובות הר"ר יוסף גאקטיליא ז"ל שע"פ הקבלה אסור להוציא תפילין של ראש מהתיק עד שתהיה תפילין של יד מונחת עכ"ל הב"י וכתב רמ"א וז"ל יש מי שכתב להניח של יד מיושב ושל ראש מעומד ובמדינות אלו לא נהגו כן אלא שתיהן מעומד עכ"ל ורמ"י ז"ל כתב דמנהג הראשון אינו מנהג ולא עשה יפה בזה דאילו ידע מבטן מי יצאו אלו הדברים לא מילא את לבו לומר כן שבשם הזוהר כתב כן האגור בסימן פ"ד וכתב שיש לו טעם בקבלה:

נז **וכן** היה נוהג מהר"ם מרוטנבור"ג. והאגור כתב וז"ל ואני המחבר מצאתי בספר הזוהר בפרשת פינחס מאמר דרשב"י דאין לברך על שניהם אלא ברכה אחת וז"ל אמר ר"ש תפילין דרישא אינון על מוחא לקבל זכור ותפילין דדרועא שמאלא על ליביה לקבל שמור ומה זכור ושמור בדיבור אחד נאמרו אף הכא ברכה אחת לתרוייהו ולא צריך לאפרשה בשהייה בעלמא בין דא לדא כמה דאוקמוה ואני תמהתי על הני רברבי החולקים על רשב"י אם היה שידעו מאמר זה ומכל מקום העולם נוהגים לברך שתים עכ"ל וכתב עליו הב"י ואיני יודע למה תמה על זה יותר מכמה דינים שמצינו שכתב רשב"י בספר הזוהר הפך ממסקנא דבגמרא ואין הפוסקים כותבים אלא מסקנא דבגמרא וטעמו משום דאפילו אם היו יודעים דברי רשב"י לא יהיו חיישי להו במקום דפליג אגמרא דידן והמפרשים דלעולם צריך לברך שתים משמע להו דבהדיא קאמר גמרא הכי ולפיכך פסקו כן כ"ש שבימי הפוסקים עדיין לא נגלה ספר המאור הקדוש בעולם (אמר י"ט זה לא ה"ל להקשות שהרי האגור בעצמו. התנה תנאי זה אם היה שידעו כו' ואדרבה זה כסותר הנחתו דלא הוו חיישי כו') ועוד שאין המאמר מכריע שלא לברך אלא ברכה אחת דהא אפשר דאיהו נמי סבר דמברך שתים וממה שכתב אף הכא ברכה אחת לתרוייהו היינו לומר דברכת להניח קאי נמי אשל ראש ומש"ה אין להפסיק ביניהם והרב מהרי"ן חביב כתב ששמע מקובלים אומרים שמצאו בספר הזוהר שאסור לברך שתים ושהראוי לו רבים מהם אותם המאמרים וראה שאין בהם עזר כל כך לקיים מה שאומרים בשמם ושמקובל אחד הראה לו מאמרים שאפשר לקיים מהם שראוי לברך שתים והוא ז"ל כתב שהיה נוהג לברך שתים כדברי ר"ת ולהציל עצמו מספק ברכה לבטלה היה אומר אחר הברכה ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד ואע"פ שאין משיבין את הארי אין דבר זה נראה בעיני שיביא האדם עצמו לידי ספק ברכה לבטלה ויסמוך על

שיאמר ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד והרשב"א כתב בתשובה כדברי קצת הגאונים והרי"ף שאמרו שאין מברכין אלא ברכה אחת על שתיהם אנו נוהגים ע"כ וכן הלכה מאחר שהרי"ף והרמב"ם ז"ל מסכימים בכך וכ"ש שרש"י והרשב"א סוברים כן וכן נהגו העולם שלא לברך אלא ברכה אחת לבד עכ"ל הב"י אבל מנהג אשכנז כדברי ר"ת לברך שתי ברכות אפי' אם לא הפסיק כמ"ש רמ"א ז"ל וכתב ג"כ דטוב לומר תמיד אחר הברכה שניה בשכמל"ו וטעמו נ"ל דלא חש לדברי הב"י לפי שאנו נמשכין לענין הלכה אחר ר"ת בזה ולרווחא דמילתא טוב לומר בשכמל"ו לא שמכניסין עצמנו בספק ברכה כלל והב"י מפני שמנהג שלו וכל ארצות ההם שלא לברך אלא אחת מפני כן חשב למכניס עצמו בספק כו' הא דיש לומר בשכמל"ו כתב רבינו בפ' כיצד מברכין סי' ך' ומ"ש רמ"א דטוב לומר תמיד כולל בלשון הזה אף אם היה סח ביניהם דאע"ג דלרש"י נמי מברך על מצות כשסח מ"מ אינו חוזר ומברך להניח ולדידן אליבא דר"ת חוזר ומברך ג"כ להניח ולפי שאין להפסיק בין שתי הברכות עם בשכמל"ו לכך כתב דתמיד אפי' בענין זה אומר בשכמל"ו אחר הברכה שניה אלא דאז כשסח צריך שיכוין באומרו בשכמל"ו על ברכת דלהניח שחזר ובירכה:

נח **כל** אימת דממשמשי בהו מברכי. וכתב רמ"א דאם ממשמש באחד מהם מברך כמי שמניח תפלה אחת כבסוף הסי' דלקמן:

נט **פירש** ר"י כשהיו ממשמשין בהם להחזירן למקומן וכו'. דלא כפרש"י שנראה מדבריו שאע"פ שלא נשמטו ממקומם מברך עליהם כל זמן שממשמש בהם ואע"פ שכן נראה ג"כ מדברי התוס' וסה"ת ונימוקי יוסף מ"מ פסק הש"ע כדברי ר"י ורבינו ונראה לי משום שכן נראה ג"כ דעת הרמב"ם ואע"פ שבב"י כתב שיש לפרשו ג"כ שדעתו כרש"י מ"מ נראה יותר שיש לפרשו דדעתו כר"י וגם הטור ורבינו ירוחם כתבו כר"י וכתב עוד הטור בסי' ח' די"ל דהא דכל אימת דממשמש בהו מברך היינו כשזזו ממקומם ולא ידע שלא היה במקומם אבל אם הזיזם ממקומם אדעתא להחזירם מיד לא היה צריך לברך ולזה דעתי נוטה ונחלק עליו הב"י מהא דאמרינן בפרק לולב וערבה רבא לא עביד כשמעתיה אלא מקדים וקאי ועייל לבית הכסא ונפיק ומשא ידיה ומנח תפילין ומברך וכי איצטריך זימנא אחרינא עייל לבית הכסא ונפיק ומשא ידיה ומנח תפילין ומברך וכי היכי דבהסירם על דעת להחזירם מיד צריך לברך ה"נ נשמטו ממקומם דנראה שדינם שוה להסירם ממש דהא כל אימת דממשמשי בהו כשנשמטו ממקומם צריך לברך עליהם כאילו הוסרו ממש ע"כ ורמ"א ז"ל כתב כדעת הטור ודהכי נהוג ונ"ל טעמו דאע"ג דנשמטו ממקומם דינם שוה להסירם ממש וכדברי הב"י אכתי לא דמי אלא להסירם

על דעת להחזירם ולא שהיה מפסיק ביניהם בעשיית צרכיו כההיא דרבא דהתם שאני שכיון דבשעת ההפסק לא חזי לתפילין הוי הפסק גמור וצריך ברכה אחרת כמו הפסקת הלילה דאפי' לחכמים מברך שחרית מיהת אבל במסיר אותם ע"מ להחזיר לשום טעם אחר ואינו מפסיק בין ההסרה להחזרה בענין דלא חזי לתפילין לא הוי הפסק לא בהסרה ממש וכ"ש בהשמטה בעלמא ע"מ להחזיר וסעד לחילוק זה מהא דפ' מי שמתו סימן כ"ג גבי אם שהה כדי לגמור את כולה וע' עוד בסעיף דלקמן בשם הראב"ד ומה שיש להקשות על דברי רמ"א מדבריו דהכא שבהלכות ציצית סימן ח' יתבאר בס"ד לקמן במקומו בהלכות ציצית סעיף ס"ח וכתב בתשובת מהרי"ק שרש רל"ג וז"ל עוד בקשתיך להודיעני דעתך הרחבה בענין מי שמניח תפילין של יד ובירך עליה בעוד שהוא מהדק הרצועות על זרועו ובתחלת ההידוק נפסק הקשר של יד והוצרך לעשות קשר אחר אמנם לא הסיח דעתו ועשה קשר אחר האם יצטרך לחזור ולברך על של יד אחר שנעשה הקשר החדש וחזר והניח תפילין של יד או לא ע"כ ולא נכתבה התשובה שם ומסיק הב"י דשאלה דשאילה היא דוקא כשנפסק בתחילת ההידוק כיון דאכתי לא הויא הנחה נמצא דברכה שבירך תחלה עדיין לא חלה על שום מצוה וכיון שלא הסיח דעתו ממנה חיילא שפיר על הנחה שניה ולזה הדעת נוטה שמאחר שלא הפסיק בדבר שאינו מענין התפילין עלתה לו ברכה ע"כ וזה לשטתו של הב"י דבחולץ ע"מ להחזיר צריך לברך הלכך אי הוה דכבר הידק נמצא דפשיטא דחוזר ומברך וכ"כ ב"י בהדיא אבל לרמ"א שפסק כהטור דאין חוזר ומברך בחולץ ע"מ להחזיר נוכל לפרש השאלה אפי' בכה"ג נמי ותפשוט נמי דאין צריך אף בכה"ג וקשיא על רמ"א שלא הגיה בש"ע על מה שדקדק הפנים לכתוב בתחלת ההידוק וכתב עוד ב"י שמצא כתוב באורחות חיים כלשון הזה כתב הראב"ד בתשובה שאם הותר של יד קודם הנחת תפילין של ראש מהדקן וא"צ לחזור ולברך עליהם אבל אם הניח של ראש ואח"כ הותר של יד מהדק ומברך עכ"ל וגם על זה אני תמה שזה נראה סותר סברתו של הב"י במ"ש דאם נפסק אחר שנתהדק דחוזר ומברך לפי שטתו ואילו הראב"ד מצריך דוקא שהניח של ראש ג"כ אחר ההידוק ותסייע למרן הטור ורמ"א וקושיא זו קשה גם בש"ע דכתב בדברי מהרי"ק דבתחילת ההידוק הוא וכתב ג"כ ללשונו זה של הראב"ד:

ס **סח** בין תפילה לתפילה עבירה היא. ואפי' להשיב שלום לרבו אסור כ"כ הרמב"ם בפ"ד מה"ת וכתב בפסקי מהרא"י סימן ק"ז דאפי' למאן דס"ל דבחוה"מ מניחין תפילין בלא ברכה כמ"ש רבינו לקמן ס"ס ט"ז אעפ"כ אסור לדבר ולהסיח בין תפילין לתפילין דלאו טעמו דאיסורא משום דמביא עצמו לידי ברכה שאינה צריכה לו אלא בלאו הכי

עבירה יש להסיח כדמוכח מהך טעמא דכתב רבינו על שחוזר מעורכי המלחמה וכן בפ' בתרא דר"ה סימן ל"ב ועוד בפ' כיסוי הדם עד כאן:

סא **עבירה** היא בידו. פרש"י כשלא בירך על של ראש אלא סמך על ברכה ראשונה וכתבו התוס' מתוך פירושו משמע דאם סח ובירך שרי וליכא איסורא אלא אדרבה מצוה ושכר ברכה וכתב ב"י ס"ס כ"ה שאין כן דעת כל הפוסקים אלא שבכל ענין אסור לדבר אפילו חוזר ומברך:

סב **ואף** ליהא שמיה כו' אין להפסיק. ומסיק הב"י דלפי מאי דמסקי דשותק ושומע בתפלה כמ"ש בפרק מי שמתו סעיף נ"ד ה"נ שותק ושומע והוי כעונה לענין לצאת י"ח ענייה ולענין שיחשב כהפסק לא הוי כעונה:

סג **כתוב** באורחות חיים בשם העיטור שמותר לברך על תפילין שאולין אבל לא על גזולים דבוצע ברך ניאץ ה' עד שיהא בהם יאוש ושינוי רשות ע"כ ועיין בר"פ לולב הגזול:

סד חולץ של ראש תחלה. וכתב ב"י סי' כ"ח שכתב בספר מערכות האלקות שצריך לחלוץ תפילין של ראש מעומד:

סה **אמר** ר"ל אין מעבירין על המצות. ומסקי התוס' דלא שייכא דר"ל אלא היכא דבעינן למיעבד תרוייהו שיש להקדים ההוא דפגע ביה ברישא אבל היכא דלא עבדינן אלא חד לא גמרינן מיניה ונעביד לתדיר לחודיה ולא נעביד לשאינו תדיר ודייק הכי מדבפרק איזהו מקומן גבי שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי קאמר בגמרא מדכתב אל פתח אהל מועד ותיפוק ליה מאין מעבירין על המצות וכן תו התם גבי שירי הדם היה שופך על יסוד דרומי דלמד ירידתו מן הכבש מיציאתו מן ההיכל וכן בר"פ קדשי הקדשים כו' ע"כ ובגמרא דיומא פרק בא לו (יומא דף ע') אמרינן דכשאינו עסוק במצוה אלא רואה אע"ג דאיכא ברוב עם הדרת מלך מ"מ אין זה בכלל אין מעבירין מדתנן התם הרואה פר ושעיר הנשרפים אינו רואה כ"ג כשהוא קורא ולא מפני שאינו רשאי:

סו **כי** יצטרך להסיר של ראש כו'. וכ"כ התוס' דפירקין ודיומא ולפי זה אם אירע שפגע בשל ראש תחלה צריך להעביר על אותה מצוה ויניח של יד תחלה וכ"כ הרא"ש בהדיא בתשובה וכך הם דברי הרמב"ם ז"ל ודלא כנימוקי יוסף שכתב שיניח של ראש תחלה ולא יעבור על המצות ב"י סימן כ"ח ועיין לעיל סעיף נ"ו דיש למחות ביד המוציא תפלה של ראש ומתקן אותה קודם הנחה דיד כו':

סז **והר"ר** אליהו ז"ל פי' דלענין משמוש קאמר וכו'. וכתב בקצור וכך בטור לשני הפירושים דלעיל ודהך משום דאפשר דתרווייהו איתנהו:

סח **וקאמר** דבשל יד ממשמש תחלה דפגע בהן ברישא. וכתב הטור בסי' ס"א שכשקורא ק"ש ויאמר והיה לאות על ידכה ימשמש בתפלה ש"י וכשיאמר לטוטפת בין עיניך ימשמש בשל ראש וכתב ב"י סי' כ"ח דכן נהגו ועוד יתבאר בזה בהלכות ציצית סעיף ע"ג בס"ד ומכל מקום הטור והב"י גם שניהם ולרבות רמ"י ז"ל אגב רהיטייהו לא דייקי דנסבי לקרא דוהיה ואיננו בשמע ולא בוהיה אם שמוע כי אם בוהיה כי יביאך ומה ענינו לק"ש ובש"ע נשמר מזה וכתב לקרא דוקשרתם:

סט **כתב** הר"ד אבודרה"ם בשם גאון שמנהג החכמים לנשק התפילין בשעת הנחתן ובשעת חליצתן וכ"פ בספר אורחות חיים:

ע **אין** מעכבין של ראש. פירש נ"י ויברך על מצות תפילין על אותם של ראש שנמצאים וזה לשיטת רש"י דסימן דלעיל וכבר נתבאר שם בדברי רבינו דלר"ת מברך שתים כשמניח של ראש לבדו ותמה הב"י סי' כ"ו על ר"י לפי דגבי סח מברך שתים אע"ג דכתב לפרש"י מ"מ מסיק בשם הסמ"ג דלא כוותיה אלא כר"ת:

עא **היכא** דאיכא שום אונס. כבר כתבתי במעיו"ט בשם הב"י דבלא אונס אסור ומיהא מסיק דמ"מ נראה שאם לא הניח אלא אח' מהם אע"פ ששתיהן בידו ולא ה"ל שום אונס יצא ידי אותה מצוה שיקיים:

עב משיתחיל להניחם מפורש. לעיל סעיף נ"ב:

עג **היה** רוצה לצאת לדרך מניחן כו'. כבר כתבתי במעיו"ט דהגי' בגמ' ומתירא שמא יאבדו וז"ל הב"י סי' ל' כתוב בסמ"ק הא דשרי למשכים לצאת לדרך להניחם מיד במתירא שמא יאבדו היא ובהגה' כתוב ונראה דאפילו בלא חששא דשמא יאבדו מותר להניחם לכתחלה קודם היום בהשכים ויצא לדרך דליכא למיחש שיישן כיון שהשכים לצאת ע"כ ואפשר דמטעם זה כתבה הרי"ף אע"ג דמשמע דס"ל דאין מניחין תפילין בתחלה בלילה דהכא שאני כיון דהשכים ויצא לדרך ליכא למיחש שיישן בהם ולענין הלכה כיון דכתבו הרי"ף והרא"ש להאי ברייתא הכי נקטינן עכ"ל הב"י וכתב רמ"י ז"ל דנ"ל דהיינו דוקא כשרוכב על סוס או הולך ברגליו שאינו יכול לישן בהליכתו אבל ההולכים בעגלה ודאי אסורין להניחם שמא יישן בהם עכ"ל:

עד **ואין** נ"ל לסמוך על האי פיסקא משום דקי"ל הלכה כר"ע מחבירו. וגם המרדכי כתב בשם ר"י דנ"ל ראיה גמורה מן הירושלמי וכתבו התוס' בפרק בתרא דעירובין דכן עמא דבר והרשב"א כתב בתשובה שאין מניחין תפילין בחוה"מ וכן דעת התוס' והראב"ד ז"ל וכן אנו נוהגים ע"כ וכתב ב"י סי' ל"א וז"ל ועכשיו נהגו כל בני ספרד שלא להניחם בחוה"מ ושמעתי שמקודם היו מניחין אותם בחוה"מ כדברי הרא"ש ואח"כ מצאו שכתב

רשב"י במאמר א' שאסור להניחס בחוה"מ ועל פיו נמנעו מלהניחם בחוה"מ וכ"כ מורי דודי הר"ר יצחק קאר"ו ז"ל בתשובה ומאמר ההוא איתיה במדרש הנעלם שיר השירים על פסוק לריח שמניך טובים וז"ל רב המנונא סבא הכי אמר אלין אינון ימים דאיקרון טובים ואינון תפילין דרישא דקב"ה מנח להון ועל דא אקרון טובים בגין דאינון נהרין ברישא דקודשא עילאה ובכל אתר יו"ט אינון תפילין דרישא (ואינון תפילין) דקב"ה מנח להון חולו של מועד דלא אקרי יו"ט אלין תפילין דדרועא דהא לית לה לסיהרא מגרמה כלום אלא מנהירו דיו"ט תפילין דדרועא דאיהו תפילין ש"י לא נהירא אלא מגו נהירו דתפילה של ראש תפילה דרישא ימים טובים תפלה דדרועא חולו של מועד ושפיר קאמר והכי איהו ועל דא חוש"מ אינון לענין עבידתא כגוונא דיו"ט ואיצטריך חדוה כגוונא דיליה ובגיני כך באלין יומין דאינון תפילין דמארי עלמא אסור לאנחה שאר תפילין דהא אלין יומין דאינון תפילין עילאין שראן על ראשיהון דישראל קדישין ר"א שאיל לר"ש אבוי תינח תפילין דרישא דשריין על רישיהון דישראל קדישין ביו"ט תפילין דדרועא דאיהו חולו של מועד היך אנו אחידו לה א"ל בגין דאינון אחדין לה ואיהו יד כהה אסור למיעבד עבידתא בסטרא דיליה איכא למיעבד חדוה בסטרא דתפילין דרישא ועמא קדישא אחדין תפילין ושריין עלייהו ביו"ט ובחולו של מועד ואסור לעברא תפילין דמארי עלמא מעל רישיהון ולאנחא תפילין אחרנין דאינון דוגמא ודיוקנא לתתא עכ"ל ומאחר שבגמרא דידן לא נתבאר דין זה בפירוש מי יערב לבו לגשת לעבור בקום עשה על דברי רשב"י המפליג כ"כ באיסור הנתתם עכ"ל הב"י ולי נראה דמכיון דטעמו של הרשב"י משום איסור מלאכה בחוה"מ א"כ לרבינו וסייעתו דסברי דאין איסור מלאכה בחול המועד אלא מדרבנן אין להשגיח במאמרו של הרשב"י בזה וכי הא דכתבתי לעיל סעיף נ"ז בשם הב"י עצמו שכתב כה"ג לענין ב' ברכות של תפילין ע"ש ולפיכך לא כוון יפה רמ"י ז"ל במה שכתב דטעמא דהאוסרים להניח תפילין בחוה"מ משום דפסח אסור באכילת חמץ ובסוכה חייב לישב בסוכה אלא ה"ל לכתוב טעמו של הרשב"י ז"ל. ומיהו עוד נראה לי דאין לנו להשגיח בזה על מאמרו של הרשב"י מכיון דגמרא דידן דמסכת מו"ק מוכח דחייבים וכן הירושלמי וכתוב בש"ע בס"ס תכ"ג וז"ל נוהגים לחלוץ תפילין כשרוצים להתפלל מוסף וטעמו כתוב בב"י סי' כ"ה משום דבאותה תפלה אומרים כתר כו' אבל מנהג העולם לחלוץ אף במקום שאין אומרים כתר כמ"ש שם רמ"א בהגה' ופירש רמ"י הטעם לפי שתפלת מוסף היא במקום קרבן מוסף ובשעת הקרבת המוסף הוא כמו יו"ט ממש וא"צ אות וכתב עוד ולי נראה לחלוץ התפילין בעת קריאת הס"ת קודם שקוראין ובראשי חדשיכם דלא גרע מוסף דקריאת הס"ת ממוסף דתפלה נראה

לי עד כאן לשונו ולי אין נראה כן כמו שאכתוב בסמוך אחר שאעתיק לפני זה לשונו של רמ"י שבהלכות פסח סימן ת"צ סעיף ב' וז"ל יום שלישי שהוא חולו של מועד כו' ואנו נוהגים להניח תפילין כו' ובמוסף מסירים אותם דבשעת הקרבת הקרבן מיהו יו"ט הוא וא"צ אות ומוסף במקום הקרבת הקרבן הוא וכן בר"ח ונראה לי דבר"ח וכן בחוה"מ דפסח מסירים אותם קודם קריאת פרשת המוסף בס"ת דהא הקריאה היא ג"כ במקום ההקרבה כמו התפלה ובחוה"מ דסוכות יש להסיר אותם קודם שמברכים על הלולב שקודם ההלל דהא (ע"פ סוד הקבלה) כל מה שיכוונו סוד הד' פרשיות שבתפילין יש בסוד הד' מינין שבלולב וכיון שיש בידינו אות ד' מיני הלולב א"צ אות דתפילין נ"ל עכ"ל ולי אין נראה שום טעם בזה לא בתפלת מוסף ולא בקריאת התורה או נטילת הלולב שאין כל אלו כדאים להיותן אותות שידחו בשבילן לאות התפילין דשביתה ממלאכה הוי אות שהרי כל היום שובת וכן הא דאיסור חמץ וחיוב סוכה כל היום הוא ואע"ג דנטילת לולב כשר כל היום מ"מ בנטילה אחת יוצא וסגי בה ועוד לא מצינו סברא זו בגמ' לחלק היום ולומר שמקצת היום חייב בתפילין וקצתו לא ולפיכך המנהג הזה שהזכיר בש"ע אינו אלא כעין פשרה בין שתי הדעות המחייבת והפוטרת וכל כי הא נ"ל טפי למיקם אדינא ומכיון דאנן יושבי גלילות אשכנז קי"ל כסברת רבינו וסייעתו דבחוה"מ חייב הלכך אין לנו לסלקם ולהסירם אלא כמו בשאר ימים וכ"ש בר"ח וכדלקמן בסעיף ע"ט:

עה **והמברך** לא הפסיד. וכתב המרדכי שכן עשה מהר"ם שהיה מברך עליהם מההיא דירושלמי ע"כ וגם האגור כתב בסימן מ"ג שכן עשה אביו וכתב רמ"א שכן נוהגים בכל גלילות אשכנז אלא שאין מברכין עליהן בקול רם בחוה"מ כמו בשאר ימות השנה עכ"ל וגם למנהג זה לא ידעתי לו טעם נכון ואולי מפני אותם הסוברים להניחם בלא ברכה דיש להם טעם משום ספק ברכות והיו העולם נוהגים כן כמ"ש האגור הלכך אותם שראו להעמיד הדבר על הדין ולברך כדעת רבינו וסייעתו כדי שלא לבא לידי מחלוקת הנהיגו לברך בחשאי וזכר לדבר בשכמל"ו שאומרים בחשאי כדאיתא בפ' מקום שנהגו:

עו **היה** בא בדרך כו'. פרש"י בע"ש וכן נראה מדקתני וקדש עליו היום אבל התוס' פירשו בחול משום דלעיל מהא במימרא אתמר ושקעה עליו החמה וכתב דטעמו דבחול מניח ידו עליהן דילמא מישתלפי מידיה אבל פירש דאתיא כמ"ד לילה לאו זמן תפילין והב"י פי' אליבא דהטור דס"ל דלילה זמן תפילין ואפ"ה מיירי בחול וטעמא דיניח ידו עליהם שלא יראו הרואים ויטעו להניח לכתחלה ונדחק בל' דקדש עליו היום ואכתוב בסעיף ע"ח ותו תניא היה יושב בבית המדרש וכו':

עז **אבל** בגמ' גרסינן בכל הספרים וחשך והוה מנח תפילין וכן פרש"י כו'. וכבר כתבתי במעיו"ט בשם הב"י שכ"כ הר"ר יונה ולפ"ז אם לשומרן מורין כן שהרי רב אשי הורה כך וכך מסיק הב"י בהא דרב אשי אלא דמסיק כדברי הרמב"ם דלהניח אסור אפי' לשומרן ואם שלא לסלקם בהא איכא לאפלוגי שאם לא לשומרן אינו מסלקן רשאי ואין מורין כן ואם לשמרן מותר ומורין כן וכן פסק בש"ע ורמ"א לא הגיה עליו כלום אבל רמ"א כתב ג"כ כדעת רבינו יונה בהא דלשמרן מותר להניחן אבל השמיט דאף בלא לשמרן מתיר אלא שאין מורין כן וכתב נמי דאם לשומרן אע"ג דיכול להניח לכתחילה אין לו לברך עליהן ונ"ל דטעמו דאע"ג דמורין כן וכדפרישית אפ"ה מכיון דמדרבנן לאו זמן תפילין הוא אין לברך אע"פ שהתירו בכה"ג דהא במשכים לצאת לדרך התירו נמי בסי' דלעיל ואפ"ה אינו מברך עד שיגיע זמנן:

עח **מודים** לת"ק דאין מניחן לכתחלה משתשקע החמה. וכתב הב"י דבס"ה כתוב דהאי שקיעה דאסור להניחם מדרבנן היינו סוף שקיעה סמוך לצאת הכוכבים וכ"כ המרדכי עכ"ל ועל מה שפירשו התוס' בהא דלעיל היה בא בדרך כו' למ"ד דבחול מיירי וקתני בה וקדש עליו היום כתב הב"י דצריך לומר דאשמועינן דמשעה שקדש היום בע"ש הוי לילה לענין הנחת תפילין ע"כ ואני תמה דלא הרגיש לפרש דהוא דלא כס"ה והמרדכי דקידוש היום לאו סוף שקיעה היא והכי פרש"י בהדיא בריש פרק קמא דברכות אדתני מאימתי מתחיל לקרות שמע בערבין משעה שקידש היום בע"ש דהיינו בין השמשות ספק יום ספק לילה וכיון דספק הוא קדש היום מספק ע"כ ולכך נ"ל יותר לומר דהתוס' גורסין ג"כ בהךברייתא ושקעה עליו החמה כי היכי דאתמר בההיא מימרא דלעיל מינה ומיהת כתוב בכתבי מהר"ר איסרלן סימן קכ"א שמי שלא הניח תפילין עד אחר תפלת ערבית שאסור לו להניחם אז הואיל ועשה לאותה שעה לילה בתפלתו דתרי קולי לא עבדינן עכ"ל:

עט **אבל** למ"ד זמן תפילין א"צ לחלוץ. ולפיכך בתשעה באב שמניחים תפילין בתפלת המנחה כמו שאכתוב בפ' בתרא דתענית אין לחלוץ אותם קודם תפלת ערבית ומה שהעם נוהגים לחלון אותם היינו טעמא דלאו כ"ע דיני גמירי וחכמי הדור אין להם להורות דהא אין מורין כן וראיתי בב"י סימן כ"ה שכתב וז"ל כתבו הגהות מיי' פ"ד בשם העיטור כך ראינו שהגאונים וכל ראשי ישיבות שאין חולצין עד כימי השמים על הארץ דערבית ע"כ ונראה שהיו מניחים אותם עליהם כל היום ולא היו חולצים עד אותה שעה עכ"ל הב"י וטעם המנהג דמניחים אותם עד אחר קריאת פרשיות של תפילין ולי נראה כמו שכתבתי עוד כתב הב"י דעכשיו נהגו העולם להניח תפילין עליהם עד אחר קדושת

ובא לציון ע"כ וכתב רמ"א בשם פתח עינים וספר המוסר שלא לחלוץ עד שאמר בהם ג' קדושות וארבע קדישים דהיינו לאחר קדיש יתום ונתנו טעם לדבר ע"צ הקבלה והכי נוהגים המדקדקים ע"כ עוד כתב הב"י ביום שיש ס"ת נוהגים העולם שלא לחלוץ תפילין עד שיסלקו ס"ת ויניחוהו בהיכל וסמכי ליה מדכתיב ויעבור מלכם לפניהם וה' בראשם ע"כ ופירש דבריו רמ"א דהיינו במקום שמכניסים התורה לאחר ובא לציון גואל אבל לפי מנהג המדינות אלו שמכניסים התורה מיד לאחר הקריאה אין לחלצם רק כמו בשאר ימים ע"כ עוד כתב הב"י דביום ראש חודש נהגו העם לחלוץ תפילין קודם מוסף ושמעתי הטעם משום דבאותה תפלה אומרים כתר ואין נכון להיות באותה שעה כתר דתפילין כעין שכתב הזוהר בתפילין דחוה"מ כמו שכתבתי לשונו לעיל סעיף ע"ד ורמ"א כתב עוד דהמנהג לסלקם קודם מוסף בכל מקום אף במקומות שא"א כתר אלא נעריצך כו' ועיין מה שכתבתי בסעיף ע"ד:

פ **חייב** אדם למשמש בתפילין כל שעה ושעה וימשמש בשל יד תחלה כדלעיל סימן ט"ז וכן כשקורא שמע ואומר וקשרתם וגו' כמו שכתבתי בסעיף ס"ח:

פא **זה** הכלל יניח תפילין ביד תשש כח. וכן נראה שהוא מסקנת המרדכי ובהרגיל עצמו לעשות שום דבר ביד שמאל כתב דלא הוי הרגלתו כלום למקרי איטר אא"כ נולד כן מדלא מוקי מתני' דפרק הבונה כשהרגיל עצמו לכתוב בשמאל ויש לדחות היינו הך דמשני בשולט בשתי ידיו ומיהו נראה לר"ן דבעיקר כח תליא מלתא ע"כ אבל בסמ"ק כתוב השולט בשמאלו בכל דבר שמניח תפילין בימינו אבל אם הוא שולט גם בימינו בכתיבה הוי כמו שולט בב' ידיו מניח בשמאל וכתוב ע"ז בהגה' ולכך היה אומר מורי הר"ר יחיאל דאדם שהוא איטר ביד ימינו שרגיל לכתוב גם בימין אז יניח בשמאל עצמו דעיקר תלוי בכתיבה כדאמרינן מה כתיבה בימין כו' עכ"ל ונכתבה הגה' זו בהגהות מיימוני וגם הטור סי' כ"ז לא נקט אלא לדברי הר"ר יחיאל וכתב רמ"א דהכי נהוג:

פב **כתב** הב"י שמצא כתוב ששאלת אדם שיש לו מכה בזרועו היכן מניח תפילין הא מסקינן בר"פ המוצא תפילין מקום יש בזרוע להניח ב' תפילין ע"כ ועיין לקמן סעיף פ"ד:

פג **על** ידך בגובה של יד וכו' או אינו אלא על יד ממש כו' ומ"מ קרא דכ' על ידך שמעת מיניה דביד תליא מלתא ולפיכך גידם שאין לו יד רק זרוע פטור מהתפילין וכ"כ בא"ז דפטור אבל בתוס' כתבו דחייב ומסיק רמ"א דיניחם בלא ברכה:

פד **ור"ת** ז"ל אומר שהוא גובה בשר שבזרועו כו'. וכתוב בהגהת סמ"ק דמיהו אין כולו כשר להניח כ"א חצי הזרוע של צד הקוד"א כדאי' בשימושא רבא פלג זרוע ע"כ:

פה **ש"מ** דתפילין נמי אבישרא מנח להו. וכתב באורחות חיים שנשאל הרשב"א רצועה של יד אם יש עיכוב להניח מבפנים על הבשר כדרך שמניחים תפילין עצמה על הבשר או שדינה כרצועה של ראש שמניחים אותה על הבגדים מבחוץ אע"פ שהתפילין עצמם מניחים על הראש ממש והשיב מנין לך שתפילין של ראש צריך להניחם על הראש ממש אני אומר שאפילו על הבגד שעל הראש כו' כמו שאכתוב דבריו בזה בסעיף דלקמן ובסוף דבריו כתב ומעתה אין לנו ראיה לרצועות של יד מרצועות של ראש מ"מ כך נראין הדברים ומתפילין של יד עצמם הן מוכרעין שהרי הקציצה צריכה שתהיה במקום שדרכו להיות מכוסה עד שהיה רב אשי סבור שצריך להיות מכוסה לעולם ומעתה לא היו מתירין להיות הרצועה נראית מבחוץ והלא היא עוברת על היד ונכרכת באצבע אלא שלא הקפידה התורה להיות במקום לך לאות על הרצועה אלא על הקציצה ע"כ וכתב רמ"י ז"ל דמיהו מקפידים גם במה ששייך לקשירה בין בראש בין ביד:

פו **אלמא** שאין יכול להניח על המצנפת. וכ"כ ג"כ בתשובה שצריך שלא יהא דבר חוצץ בין תפילין לראשו ובין תפילין לזרועו וטעמא משום דכתיב לאות על ידכה שלא יהא דבר חוצץ בינו לידו כדדרשינן ילבש על בשרו שלא יהא דבר חוצץ בינו לבשרו וכן דרשינן לטוטפות בין עיניך שלא יהא דבר חוצץ בין תפילין לבין עיניך אבל הר"ן אהא דתנן בפרק הקורא את המגילה עומד נתנם על בית יד אונקלי הרי זה דרך החיצונים כתב דהיינו שנתן תפילין של יד על חלוקו מבחוץ כנגד הקיבורת לא על בשרו ממש ועבדי הכי משום דכתיב לאות על ידך וכיון שהן לאות סבורים הן שראוי שיראו לכל ולא דרשי והיה לך לאות ולא לאחרים לאות ומכאן דקדק הרשב"א דתפילין של ראש מותר לתת אותם על כובע או על כסוי הראש דהא בשל יד לא אסרו ליתן אותם על גב אונקלי אלא משום דכתיב בהו לך לאות הא לאו הכי שרי ואילו תפילין שבראש אדרבה כתיב בהו וראו כל עמי הארץ כדאמרינן בעלמא אלו תפילין שבראש והא דאמרו מקום יש בין ציץ למצנפת להניח בו תפילין אפשר דהיינו משום דאסור לתת כלי אחר של מצוה על המצנפת עכ"ל והריב"ש כתב בתשובה למה אתה חושש מהנזילות אפשר לך למעבד כרשב"א ז"ל שכתב דתפילין של ראש מותר להניחם על כובע או על כיסוי הראש ודייק לה מדאסרו תפילין של יד משום לך לאות כו' אלא שעדיין קשה לי דבפרק כל הצלמים גבי עטרת מלכם שהיה מניחה במקום תפילין מקשה נמי דהא בעי לאנוחי תפילין ואיצטריך לשנויי מקום יש בראש להניח שתי תפילין. אבל ראיתי נוהגים להניח תפילין על הכובע לפי סברת הרשב"א ז"ל והר"ן כתב סברתו זאת בלי שום חולק עכ"ל ובתשובת הרשב"א תירץ קושיא זו דהריב"ש וכתב וז"ל ועטרת דוד שאני דאילו לא היה שם מקום

מגולה לא היה אפשר להניח תפילין על עטרה כנגד מקום שמוחו של תינוק רופס אבל כתב הב"י דהרשב"א עצמו לא כתב שדעתו כך בבירור כמ"ש הר"ן בשמו אלא שמתוך טענה זו בא לידי ספק זה שהרי בין עיניך אפשר שאינו אלא לסיים להם מקום ומסיק בתשובה דלמעשה בין בשל ראש בין בשל יד רואין אנו מה שהרבים נוהגים וננהוג כן וכמו שאמרו בירושלמי בכיוצא בזה כל הלכה שהיא רופפת בידך ואינך יודע מה טיבה צא וראה מה צבור נוהגים ונהוג כן ע"כ ומאחר שהרשב"א עצמו לא סמך על עצמו לענין מעשה צ"ל שגם הר"ן לא נתכוון אלא ללמדינו דמהכא אפשר למילף שמותר ליתן דבר חוצץ בין תפילין לראשו אבל לא שיהא כן הלכה למעשה והריב"ש נראה שלא ראה תשובת הרשב"א אלא דברי הר"ן שכתב בשמו ראה ותפס אותן כפשוטן ומ"מ אדם שהוא עלול לנזילות ואם לא תתיר לו להניחם על הכובע לא יניחם כלל יש לסמוך על דברים הללו דמוטב שיניחם על הכובע כיון דאפשר דנפיק בהכי משיתבטל ממצות תפילין של ראש ואפשר שזה היה טעמו של הריב"ש ואע"פ שראה תשובת הרשב"א שלא כתב כן אלא להלכה ולא למעשה הוא ז"ל ראה כן למעשה מפני דמוטב שיניחם על הכובע משיתבטל מלהניח תפילין של ראש מיהו נ"ל שיכסנו כדי שלא ילמדו הרואים להניחם על הכובע בלא סיבה מספקת עכ"ל הב"י. והא דיכסם יש לו ראיה מהא דלעיל סעיף ע"ו וכתב עוד הב"י וז"ל אח"כ מצאתי בקיצור תשובת הרשב"א בלשון הזה כתב הרשב"א דמותר להניח תפילין של ראש ע"ג כובע למי שחש בראשו ויש אוסרים ומביאים ראיה מרבי יוחנן דלא הוה מנח תפילין בסיתווא מפני הקרירות ואי שרי לאנוחי ע"ג כובע למה היה נמנע ע"כ ונ"ל לדחות ראיית האוסרים דע"כ לא שרי להניחם בהפסק אלא ע"ג כובע דק הסמוך לראש אבל ע"ג כובע גדול או על המצנפת לא משום דא"א להניחם על גביהם כנגד מקום שמוחו של תינוק רופס וכמו שכתב הרשב"א גבי עטרת מלכם ור' יוחנן כיון שהיה צריך להסיר הכובע הגדול או המצנפת כדי להניחם היה מזיק לו הקרירות ומשום הכי לא הוה מנח להו בסיתווא עכ"ל הב"י וכתב רמ"א דהמניחים כך לא יברך על ש"ר רק יברך על ש"י להנית:

פז **מהתחלת** השער. ל' הטור סי' כ"ז מהתחלת עקרי השער במצחו:

פח **במשוי** של ד' קבין. כשהוא דבר שדרכו לשום עליו צריך כולי האי כמ"ש במעיו"ט:

פט **ותי'** הר"ר יונה דכ"כ היה חושש בראשו כו'. משמע דאי לא"ה שרי לכסויינהו וכתב המרדכי דבשמושא רבא כתוב צריך לכסויינהו כדי שלא יראו דכתיב לך לאות ולא לאחרים לאות והר"ן אומר דתפילין ש"ר נאמר עליהם וראו וגו' וכתיב נמי וראית דאוקימנא אקשר ויש לפרש דשמושא רבא מודה שצריך לראות הקשר ומיהו עתה

חיישינן ליוהרא ומכסין אותן אע"פ שאין נכון עכ"ל ומדברי בעל התרומה נראה דלא איירי שמושא רבא אלא בתפילין ש"י דוקא וכך הם דברי א"ח שכ' וז"ל תפילין ש"י צריך לכסותן דכתיב לך לאות ולא לאחרים לאות אבל של ראש טוב להיותם גלוים ונראים דכתיב וראו כל עמי הארץ וגו' ואמר רבי אלעזר אלו תפילין שבראש עכ"ל ורמ"א ז"ל כתב בזה הלשון ובשל יד אין להקפיד אם הם גלוים או מכוסים וטעמא כדאיתא בסימן דלעיל בעובדא דאמימר דמסיק במקום לך לאות אתמר ומש"ה לא כוון יפה רמ"י ז"ל שכתב כלשון האורחות חיים דצריך לכסותן ולא היא שהיה לו לומר בלשון רבו כדתנן בעדיות וכתוב עוד בספר אורחות חיים בשם רבינו האי. מנהג הגאונים והחכמים ואבות ב"ד שמניחים אותם בגלוי אבל תלמיד בפני רבו אין מדרך ארץ לגלות תפילין בפניו שלא ישוו עצמם לרבותם בפניהם ונראים כעזי פנים וחוששים לעונש דמפני שתפילין דרך כבוד דכתיב וראו כל עמי הארץ וגו' עכ"ל וכתב רמ"א דנראה לו שעכשיו שאין מניחין אלא בזמן ק"ש ותפלה אפילו תלמיד לפני רבו יכול לגלות אף בשל ראש וכן המנהג שלא ליזהר עכ"ל ועי' בשמושא רבא:

צ **בתפילין** כשהן בראשו קאמר. כך פי' רש"י ועיין בסעיף דלקמן דעת הרמב"ם גם בשני סימנים הסמוכים לקמן ועוד עיין לעיל סימן י"ב וסעיף מ"ו:

צא **לבית** הכסא קבוע. כתב רש"י שכל בתי כסאות שבגמרא ע"פ השדה הם בלא חפירה ורוצה לומר דאילו שבבית פשיטא שלא יכניסם כלל כיון שיכול להניחם שישתמרו וכדמסיק רבינו בסמוך וכתב הטור סימן מ"ג דכל הסוגיא הזו דבדיני תפילין לבית הכסא ליתא אלא בשל שדות כבר כתבתי במעיו"ט בפרק מי שמתו כתב רבינו דבית הכסא עראי פשיטא שמותר דבה"כ עראי היינו שמשתין ולית הכא אלא גזירה דניצוצות ולא שייכין כשהן בראשו כמו שיתבאר בסימן דלקמן ומש"ה התיר הרשב"א שהרופא יכול ליקח העביט של מי רגלים בידו ותפילין בראשו דהא ודאי דקיל טפי ממשתין עצמו ומ"מ כתב דבעל נפש לא יסמוך על זה אבל הרמב"ם סובר דהך בעיא נמי לא מיירי אלא כשאינן בראשו דאילו כשהן בראשו פשיטא דאסור ואפילו בבית הכסא עראי דכל שמשפשף הוי גנאי וכדי בזיון לקדושת תפילין שעליו ואפי' אינה באותו יד שמשפשף בה וכתב הבית יוסף שנכון לחוש ולהזהר כדבריו:

צב **ולא** קשה מידי. ומיהו כתב רמ"א דטוב להחמיר כדברי רבינו האי:

צג **ובה"א** אוחזן בידו כו'. ולא פליג אהרחקה ארבע אמות בין בחליצה בין בהנחה וכן מפורש בקיצור ובטור:

צד **ובלילה** עושה להן כיס טפח. פירוש כשהוא חולצן בביתו ורבינו פירש כשנכנס לבית הכסא ואין צריך עוד להניחה כו' כמ"ש תהר"י בשמו בפרק מי שמתו:

צה **גרסי'** תו התם בגמרא דרבי יוחנן כי הוה אזיל לבית הכסא והוה ספרא דאגדתא בידיה וכו' וכתבו רבינו שם בפ' מי שמתו ס"ס כ"ז ועיין עוד שם בד"ח סעיף צ"א:

צו **לא** יאחז כו' וס"ת בזרועו ויתפלל. וכתב בתרומות הדשן דה"ה לכל כתבי הקדש ואפילו מחזורים ותפלות ואם אחזם בידו כדי להתפלל בהם שרי דדמו ללולב דבפרק לולב הגזול (סימן ל"ב) דמתפלל ולולבו בידו משום דמתוך שחביב עליו אין משאם ושמירתם כבד עליו ולא טריד והכא נמי הואיל ותופסם לשם תפלה עצמה כדי להתפלל בעיון ובדיוק יפה ולא לשמירתם אין שמירתם כבר עליו ולא טריד ועיין בפרק מי שמתו סימן ל"ט:

צז **אבל** כשהן בראשו מותר. ולעיל סעיף נ' כתבתי דעת הרמב"ם:

צח **הנכנס** לישן ביום. וכל ביום הוי שינת עראי שאין דרכו לישן בקבע וכל בלילה כיון שדרכו לישן בקבע חולץ אפילו לשינת עראי כך פירש הב"י בסי' מ"ד אבל הרמב"ם מפרש דעראי היא שמניח ראשו בין ברכיו והוא יושב ויישן ור"י אמרה התם בסוכה ועוד התנה הרמב"ם שעם שינת עראי לא תהא ג"כ עמו אשה. וטעמו כתב הכ"מ דסיפא דאורייתא דסוכה רבי יוסי אומר הילדים לעולם חולצין ואינם מניחים מפני שרגילים בטומאה וס"ל להרמב"ם דלאו דוקא ילדים אלא אורחא דמלתא נקט דסתם בחורים נשותיהם עמהם והתנה עוד הרמב"ם שצריך שיניח סודר על התפילין וכתב עוד שאם היו התפילין כרוכים בידו מותר לישן בהם אפי' שינת קבע וכל זה תלוי בסוגיא דהתם שבסוכה דתלת בריית מתנייא במילתא חדא תני ישן עראי ולא קבע וחדא תני ישן בין קבע בין עראי וחדא תני לא קבע ולא עראי ולא קשיין הא דנקט ליה בידיה והא דמנחי ברישיה והא דפריס סודרא עילוייה והא קמן דמפרש להך דישן בין קבע בין עראי היינו דנקיט בידיה ופירשה בכרוכים בידו ולאפוקי אחוזים בידו בלבד דבברייתא דפירקין שהיא אחיזה בעלמא בלא כריכה והיא ג"כ אסורה אפי' בעראי והך דעראי ולא קבע היינו דפריס סודרא עילוייה נשאר ע"כ אותה ששנאה דבין קבע בין עראי לא יישן שהיא היינו דמנחו ברישיה נמצא שלשיטת הרמב"ם כל זמן שהן בראשו (והש"ע כתב ג"כ או בזרועו) אסור אף בשינת עראי אא"כ שהניח סודר עליהן ולא היתה עמו אשה דאז יישן עראי והוא שמניח ראשו בין ברכיו והוא יושב ויישן ואם התפילין כרוכים בידו (או שהם בנרתקן. ב"י בשם העיטור) ואם אוחזן בידו ואינם כרוכין בידו אסור אף בשינת עראי כך הם דברי הב"י כן פסק בש"ע דלא כרבינו שלא חילק בהני חילוקים וגם דלא כוותיה

בפירוש שינת עראי והרב רמ"י ז"ל שינה סדרי הש"ע בלשונו בזה ונפל בטעות גדול שהתיר לישן כשיושב ראשו בין ברכיו אפי' כשהם בראשו ובזרועו ומשמע ג"כ לדבריו שאין זה שינת עראי ולא פירש מה היא ובטעם אין אשה עמו ג"כ לא הזכיר טעמא דבגמ' וכמו שהארכתי בזה בספר מלבושי י"ט בס"ד:

צט **כשהן** בידו. ובב"י כתוב בשם ס"ה וז"ל כשהן בידו דוקא הוא דאסרו להשתין משום ניצוצות אבל בחיקו אם חגור חגורה או בבגדו בידו פשיטא דשרי בין להשתין בין לפנות דהא ליכא למיחש משום ניצוצות ע"כ ומיהו אין לפרש כן לדברי רבינו שהרי בפ' מי שמתו כתב לאחזן בבגדו וצ"ל התם דבבגדו ובידו קאמר דבבגדו לחוד לאו רבותא הוא דאדרבה זמנין דמשתלו כדלעיל וז"ל הטור שאם אחזן בידו אסור להשתין בהם מעומד אפי' אם הוא תופס אותם בבגדו מפני שצריך לשפשף כו' ולפיכך אני תמה על הש"ע שהעתיק לדברי שניהם דברי הטור ודברי הס"ה וכאילו אין מחלוקת ביניהם ורמ"י ז"ל הרגיש בזה ומפני כן בהעתקתו ללשונו של הס"ה מסיים דמיירי בבה"כ קבוע אבל א"א לומר כן כמו שעינינו הרואות מלשון הס"ה וגם אילו נתכוין הש"ע כהבנתו של רמ"י ז"ל ודאי שהיה לו לפרש ולא לסתום אחרי שיש לו לטעות להרואה את גוף דבריו בספר הב"י וגם אילו לא בא לומר הש"ע אלא בבה"כ קבוע לא חידש כלום במה שכתב שבבגדו ובידו מותר דזה הוא מה שכבר כתב בראש הסימן ולא עוד אלא דשם לא הזכיר שיהא צריך לתפסם בבגדו ג"כ אלא כשאוחזן בידו מותר. לכן יותר נראה בעיני דהש"ע לפום ריהטיה לא דק שז"ש בשם ס"ה שהוא חולק עם מ"ש כבר בשם הטור ושטעם הס"ה שסובר כפרש"י גבי אוחזן בידו דלעיל שכתב שלא בבגדו ודכוותיה א"כ בשל עראי לא מיתסר אלא בידו לבד. אמנם מה שדקדק רמ"י ז"ל לכתוב בידו בימינו ודאי שכן צריך לפרש דאל"כ ניחוש שיקנח דבשמאל מקנחים וכמ"ש במעיו"ט על ומצוה לשפשף כדלקמן:

ק **וי"ל** דבבית הכסא קבוע עושה צרכיו מיושב. שכך דרכו של בה"כ קבוע שעושה בו צרכיו מיושב ואם בבה"כ עראי היינו שמעולם לא היה בה"כ הוא רוצה לעשות צרכיו ג"כ דינו כן וכן נמי אם אינו אלא משתין מעומד אף בבה"כ קבוע דינו כבשל עראי וכולה מלתא תליא במיושב ומעומד אלא שחכמים דברו בהווה ורגיל כך כתב רמ"א ודברים ברורים הם בטעמם:

קא **וכלין** מי רגלים. ואם הוא עפר תיחוח כלים אפי' בעמידה וכן כשמשתין למקום מדרון אפי' כשהמקום קשה. הרמב"ם. והוא בפ' כיצד מברכין ובר"פ כל היד ושם כתבו רבינו:

קב **עד** שיגמור עמוד הראשון. ויוצא וחולצן וחוזר ונכנס. טור:

קג **עד** שיניחם כלי בתוך כלי. ומסיק רבינו בפ' מי שמתו סימן נ"ה דלא קאי אס"ת אלא אתפילין כמ"ש במעיו"ט וכתב עוד שם דשאר ספרי קדש דינן כתפילין וע"ש בד"ח סעיף קס"ד וקס"ה וקס"ו:

קד **אמר** רבא גלימא אקמטרא כו'. פרש"י ארגז של ספרים ובמגילה קמטרי דספרי כו' ולשון הראב"ד בספר בעלי הנפש כתבו הב"י א"ת סימן ר"ס עד שיתנם בכלי תוך כלי ויהיה העליון כלי שאינו כליין כגון גלימא עילוי קמטרא ע"כ ובסימן מ' כתב הב"י דנראה דל"ש לן בין עליון כליין ותחתון אינו כליין להיכא דהוי איפכא בכל גוונא שרי ע"כ ומכל הלין שמ"ש רמ"א בהגה' שלו אם שניהם אינם מיוחדים להם או שהפנימי אינו מיוחד להם וחיצון מיוחד להם מותר לא לאפוקי איפכא כשהחיצון אינו מיוחד והפנימי מיוחד דהא היינו גלימא אקמטרא שבגמרא אלא לרבותא נקט שאע"פ שמיוחד להם הוא מבחוץ מותר וכ"ש כשהמיוחד מבפנים ושאינו מיוחד מבחוץ וכדברי הב"י שבכל גווני שרי:

קה **לסעודת** קבע. משמע דלאכילת קבע דוקא צריך לחלצן אבל לא לאכילת עראי והכי איתא בהדיא בירושלמי פרק שני דברכות וכ"כ המרדכי וכ"כ הרמב"ם ב"י ס"ס מ':

קו **האי** סודרא דאזמניה כו' וצר ביה כו'. וכתב המרדכי בפ' בני העיר דאזמניה פירוש לעולם ולא לפי שעה אז כי צר חד זימנא קדיש וכ' הב"י ס"ס מ"ג דמשמע דאי צר ביה חד זימנא אדעתא למיצר ביה לעולם היינו אזמניה וצר ביה וכן נראה מדברי הרמב"ן בתורת האדם לגבי קבר ע"כ ורמ"י נשתבש בכאן שהצריך הזמנה לעולם וצר ביה חד זימנא אדעתא דהכי וכמ"ש בס"ד במלבושי יו"ט וכתב עוד הב"י בשם מהרי"א דאם התנה על הסודר בתחלה כשהזמין מהני:

קז **אזמניה** ולא צר ביה שרי. וכתב בס"פ ננמר הדין דדוקא בהזמנה דמשמשין הוא דאמרי' דלא מהניא אבל הזמנה דגוף הדבר עצמו מהניא כגון עבוד עור הקציצה של תפילין ועבוד הקלף עצמו אי עבדינן לשמה אסור להשתמש בהן חול בהך הזמנה גרידתא ורמ"י כתב שצ"ע אם התנה עליהן מתחלת עבודן אי מהני ולי בעניי איני יודע מהיכא תיתי דלא מהני:

קח **תחת** מרגלותיו לא מיבעיא לי כו'. ולהניחן במטה כנגד צדו נראה דאזלינן לחומרא ודייניין ליה כתחת מרגלותיו מפני שפעמים מתהפך במטה וישכב עליהן כ"כ תהר"י ז"ל בפ' מי שמתו וכ"כ בקיצור:

קט **ואפי'** אשתו עמו. ומשמש מטתו כדפרש"י לקמן סימן כ"ח גבי יום טבילה הוא ומיירי כשנותנה בכלי תוך כלי דבלא"ה אסור לשמש כדלעיל סימן כ"ג אבל אם אינו רוצה לשמש מניח בין כר לכסת ולא בעינן כלי בתוך כלי ואפי' אשתו עמו במטה דאל"כ כי קתני לעיל אסור לשמש עד שיניחם בכלי תוך כלי הל"ל אסור להיות אשתו עמו במטה עד שיניחה כו' אלא דוקא כשרוצה לשמש אסור אבל כשאינו רוצה לשמש לא ולא חיישי' לשמא ימלך לשמש וישכח תפילין וכך דקדק הב"י סימן מ' וכתב דאף הרמב"ם ס"ל כך דבאין אשתו עמו א"צ כלי בתוך כלי אע"פ שתהר"י ז"ל כתבו בפ' מי שמתו שאין נראה כן מדבריו:

קי **מניחן** בין כר לכסת. ובאשתו עמו בכלי תוך כלי כדפרישית לעיל ולשון הקיצור מותר להניחן בתיק שלהן בין כר לכסת וכך כתבו תהר"י ז"ל דהיינו כלי אחד והכר שהוא כלי שני אבל הב"י כתב דמדברי הרמב"ם פ"ד מה"ת נראה שצריך להניחם כלי בתוך כלי קודם שמניחם בין כר לכסת וכן הלכה ע"כ:

קיא **שלא** כנגד ראשו אבל כנגד ראשו אסור בכל ענין אפי' בכלי תוך כלי ואפי' אין אשתו עמו כ"כ תהר"י ז"ל ודקדקו כן מתוך הסוגיא שבגמ':

קיב **ויניח** תפילין ויקרא ק"ש ויתפלל. וגם בעטיפת ציצית צריך ליזהר בשעת תפלה כ"כ הטור סי' ס"ד ור"ל כל ענייני תפלה וק"ש בכלל וכיוצא בזה ירושלמי העתקתי בשם התוס' ברפ"ק דברכות במעיו"ט וע' בפ' הרואה סעיף ע"ו שם כתבתי סדר עטיפת ציצית והנחת תפילין:

קיג **חולי** מעים פטור מן התפילין. וכתב הרמב"ם בפ"ד מה"ת וז"ל מצטער ומי שאין דעתו מיושבת עליו ונכונה עליו פטור מן התפילין שהמניח תפילין אסור לו להסיח דעתו מהם ע"כ וכתב הר"ר מנוח אע"ג דבשאר מצות אמרינן דמצטער אבעי ליה ליתובי דעתיה הכא שאני משום היסח הדעת ע"כ המרדכי כתב שחולה פטור מן התפילין ותמה הב"י ר"ס ל"ת דא"כ אמאי נקט רב יהודה חולה מעיים לימא חולה סתם וניחא ליה בהא דהרמב"ם דכיון דנטר ליה למצטער הלכך כל חולה פטור אם הוא מצטער ורב יהודה נקט חולה מעיים אפילו באינו מצטער ע"כ אלא דנקט להא דהרמב"ם בשם האורחות חיים שכתב כך בשמו ולהלן בסי' זה הביא ללשון הרמב"ם בעצמו וגם בטור כתוב ללשונו של הרמב"ם בזה וכתב רבינו בתשובה ריש כלל ד' וז"ל מי שברי לו שאינו יכול להתפלל בלא הפחה מוטב שיעבור זמן התפלה ממה שיתפלל בלא גוף נקי ואם עבר זמן תפלה אנוס הוא ודינו כשוכח ולא התפלל ערבית שמתפלל שחרית שתים כדאיתא בפרק תפלת השחר סי' ב' ואם יראה לו שיוכל להעמיד עצמו בגוף נקי בשעת

קריאת שמע בין אהבה רבה וק"ש יניח תפילין ויברך דאנוס הוא ועדיף הוא מעובדא דרב דאמר שלוחא הוא דעוית עכ"ל והך דרב הוא בפרק היה קורא סי' י' וכתב הכלבו בשם הר"ם ועל הבחורים ששאלת אשר מהרהרים אפי' בשעת ק"ש לא יניחו תפילין ואפי' חולי מעיים אסור להניחם וכל שאינו יכול לשמרם שלא יפיח בהם אסור כ"ש שלא ינהוג בהם קלות ראש בתאות נשים עד כאן וכתב עליו הב"י ותמיהני דהא תניא בפ"ב דסוכה ר"י אומר הילדים לעולם חולצין מפני שרגילים בטומאה פרש"י שרגילים בטומאה קס"ד שמא יראו קרי שההרהור מצוי בהם ומתמה גמ' לימא קסבר ר"י בעל קרי אסור להניח תפילין אמר אביי בילדים ונשותיהם עמהם עסקינן שמא יבואו לידי הרגל דבר הרי בהדיא דמשום הרהור לא מתסר ואפשר לומר דהר"ם מפרש דקס"ד דמפני שרגילים בטומאה היינו שהן בעלי קריין ובעל קרי אסור להניח תפילין ומש"ה מתמה דבעל קרי ודאי חייב בתפילין ומיהו בעוד שהם עליו צריך שלא יהרהר ואם אינו יכול להעמיד עצמו מלהרהר בשעה שהן עליו לא יניח ובספר א"ח כתוב על הא דהר"ם וכן משמע מהירושלמי שמפרש גוף נקי ממחשבה רעה עכ"ל ול"נ דאין לפטרם ממצות מפני כך אלא יש לכופם בדברים ולמשוך לבם ליראת שמים כדי שיסיח לבם מדברי הבאי המזיקים לגוף ולנפש ויפנו לבם לקבל עליהם עול מלכות שמים עכ"ל הב"י אבל במהרי"ל בסוף הלכות תפילין כתוב שהוקשה לו למהרי"ל על הבחורים שאין נשואין עדיין לנשים שהם מניחים תפילין וגם הנשוי כבר עדיין רך בשנים לא ניחא שיניחם מפני שיצרן תקפה עליהן והתפילין צריכין גוף נקי שלא להרהר בעודן עליו ותמיהני מאין הרגלים שמניחין כ"כ בינקותן ואני המלקט בתר לקוטים שוב ראיתי כתוב כן בתשב"ץ עכ"ל וגם רמ"א פסק כן שאם א"א לו בלא הרהורים דמוטב שלא להניחם:

קיד **נשים** ועבדים פטורין מן התפילין. וכתב הכלבו בשם הר"ם שאם רצו הנשים להניח תפילין אין שומעין להם מפני שאינן יודעין לשמור עצמן בנקיות עכ"ל ובספר א"ח הקשה עליו מדאמרינן בר"פ המוצא תפילין דמיכל בת כושי היתה מנחת תפילין ולא מיחו בה חכמים והב"י תירץ שטעם הר"ם כמ"ש התוס' דאיתא בפסיקתא שמיחו בה חכמים ופירשו הם דטעמא משום דתפילין צריכין גוף נקי ונשים אין זריזות ליזהר והר"ם רצה לחוש לדברי הפסיקתא ע"כ:

קטו **נשים** ועבדים פטורים. ובמתניתא שנינו נמי וקטנים ושם פרק מי שמתו סי' י"ג מפורש דין הקטנים בדברי רבינו ע"ש גם עיין לעיל ס"ס קי"ב ועוד עיין בס"פ לולב הגזול:

קטז **וליתא** להך ברייתא כו'. והר"ר יונה כתב בפ' היה קורא דלא בא במכילתא לפטור שלא יניחם כלל בשעת ק"ש ותפלה שזה צריך הוא כדי לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה אלא החיוב של כל היום הוא שפוטר למי שעוסק בתורה ע"כ וכתב הב"י דלפי דבריו שפיר נקטינן כברייתא זו וליתא לקושיא דרב שמואל בר חפני דרבנן קשישי בשעת תפלה הוו מנחי להו ובהא לא איירי במכילתא:

קיז **וכן** מנהג בשתי ישיבות. ועי' לעיל סעיף ע"ע גם בפ' בתרא דתענית סי' ל"ו:

קיח **בר"פ** אלו מגלחין מנודה ומצורע איבעיא לן מה הן בתפילין ולא איפשיט. וכתב הב"י ס"ס ל"ח שכתוב בעיטור דאסור ע"כ ותמיהני דלא אשגח על מקומו שבטור י"ד דהתס סי' של"ד נזכר מחלוקת בדבר וגם שם בב"י אשתמיטתיה שלא כתב מאן נינהו הנהו י"א דאסור שזכר בטור ונראה לי שהיה לו לומר שהן דברי העיטור שזכר בא"ח סי' ל"ח ושם בי"ד כתוב בטור דאסור והרי"ף והרא"ש פסקו לקולא וכתב ב"י דנראה כן מדברי הרמב"ם בפ"ז מהל' ת"ת והיינו לפי שלא מנה לה באסורי המנודה וכך נמשך בשו"ע דלא מני לה באיסורין וא"כ דבריו סותרין זה את זה דבשו"ע י"ד מתיר ובשו"ע א"ח אסר ורמ"א גם רמ"י ז"ל לא הרגישו בזה וגם במצורע נראה מדברי הרמב"ם פרק עשירי מהלכות טומאת צרעת דמותר בהן:

קיט **מן** התפילין. פרש"י משום דשכיחא שכרות וקלות ראש ונראה לי דלפי זה דווקא בבית המשתה של החופה ששם שותין ומשתכרין וכשהולכין לב"ה או בבית אחר חייבין:

קכ **רבי** שילא אומר כו'. החתן פטור וכתב רבינו שם בפ"ב דסוכה ס"ס מ"ה דהלכה כרבי שילא דאמר חתן פטור מק"ש:

קכא **פטורים** מק"ש כו'. שהיה אומר העוסק במצוה כו' וכתב הב"י סימן ל"ח וז"ל וצ"ל דבשעה שהן עסוקים במצותן דוקא קאמר שלא יפסיקו ממנותן כדי לעשות מצוה אחרת אבל בשעה שאינן עסוקים במצותן הרי הן כשאר כל אדם וחייבים בכל המצות וכמ"ש שם התוספות והרא"ש והר"ן גבי הא דתנן שלוחי מצוה פטורים מן הסוכה ולפי מה שכתבו הם ז"ל שם היינו דוקא כשהוא בענין שאם יניחו תפילין או יקראו ק"ש או יקיימו אחת משאר המצות תבטל המצוה שהם עסוקים בה כגון שאדם א' רוצה לפרוש בים או בשיירא עכשיו ורוצה לקנות תפילין או תכלת וא"א לו להמתין עד שהסופר או התגר יקיים המצוה הבאה לידו אבל אם אפשר לו להמתין יעשה הסופר או התגר מצוה הבאה אם היא מצוה עוברת ואח"כ יחזור לכתוב ספרים תפילין ומזוזות או למוכרן וכ"כ רבינו ירוחם על ברייתא זו ודוקא כשמתבטלין ממלאכתן בשעה שיתעסקו במצוה

אחרת אבל אין כן דעת הר"ן שהוא כתב שם שהעוסק במצוה פטור מן המצוה אע"פ שהוא יכול לקיים את שתיהן לפי שכל שהוא עוסק במלאכתו של מקום לא חייבתו תורה לטרוח ולקיים מצוה אחרת אע"פ שאפשר ומיהו מודינא ודאי שכל שאינו צריך לטרוח כלל אלא כדרכו במצוה ראשונה יכול לצאת ידי שניהם ומהיות טוב אל יקרא רע ע"כ וכדברי הר"ן כתוב שם בהגהת אשר"י בשם א"ז ואפשר לומר דלא פטרה ברייתא זו לכותבי ספרים כו' אלא ממצות הנחתם כל היום אבל בשעת ק"ש ותפלה חייבים הם להניחם כדי לקבל עליהם עול מ"ש וכ"כ הר"ר יונה אהא דפטר במכילתא לקורא בתורה מן התפלין כדלעיל סעיף קט"ו עכ"ל הב"י וכפי דברי עצמו סתם בשו"ע ורמ"א הגיה עליו לדבריו של הר"ן וא"ז:

קכב **כמ"ש** לפנים. ושם בסוף שימושא רבא נחלק עליהם בזה וכן כל הפוסקים השמיטו לדבריהם הללו.

קכג **מי** שלקח ממי שאינו מומחה כו'. בודק ממנו תפלה אחת כו' וכ"כ רבינו ירוחם וכ"כ הטור סימן ל"ט אבל הרמב"ם בפ"ב מה"ת כתב וז"ל לקח ממנו מאה קציצות בודק מהם ג' קציצות או שתים של ראש ואחת של יד או שתים של יד ואחת של ראש אם מצאם כשרים הוחזק זה האיש והרי כולם כשרים ואין השאר צריך בדיקה ואם לקחן צבתים צבתים כולם צריכים בדיקה שחזקת הצבתים מאנשים הרבה לקוחים ע"כ וז"ש או שתים של ראש כו' פרושא קמפרש למאי דכתיב דבודק שלש קציצות דהיינו או שתים של ראש כו' ומ"ש ואם לקחן צבתים צבתים כולם צריכות בדיקה היינו לומר (כיון) דכל הצבתים צריכים בדיקה אבל כיון שבדק מהצבת שתים של ראש ואחת של יד או איפכא כל קציצות שבאותו צבת בחזקת כשרים וכל דברי הרמב"ם מבוארים ופשוטים בפרק בתרא דעירובין דף צ"ז כתבתי ריש מילין במעיו"ט ותמה הב"י למה השמיטום הפוסקים ואני תמה יותר דהך תוספתא שפסקו סותרת להך דבגמרין ובש"ע סתם כהרמב"ם ורמ"י ז"ל כתב ג"כ דיש אומרים כי הא דהתוספתא וכ"כ רבינו בתשובה על המוכר תפילין ואמר שהיו של אדם גדול שהוא נאמן דע"א נאמן באיסורים היכא דלא איתחזק איסורא ומסתמא אותו אדם גדול לא הוציא מתחת ידו דבר שאינו מתוקן ע"כ:

קכד **אלא** שאין דומה כו'. ומ"מ כתוב באורחות חיים שאם אינו מניחן אלא לפרקים בודאי צריכים בדיקה ב' פעמים בכל ז' שנים וכתב עוד שם בשם רב יוסף גאון במקום שאין שם מי שיודע לתפור תפילין ולבדקם ויש אצלם ישנות יניח אותם בלא בדיקה הואיל ואי אפשר לבדקם ולא לעשותם ואע"ג דמצוה כתקנה לא עביד דשכר מצות תפילין איכא ע"כ:

שימושא רבא

א **וא"ר** יוחנן שחלץ תפילין לפניו. פרש"י שהיה לו לפנות לצד אחר מפני אימת מלכות ולחלוץ שלא בפניו ועיין לעיל סעיף פ"ח:

ב **וצריך** שיכתבם בימינו ואם כתב בשמאל פסול כמו שסתמו הגה' מיימ' וכתבתי לשונם בהס"ת סעיף כ"ב גם ע"ש שי"א שצריך לכתוב בקנה:

ג **לכך** צריך שיהא מאד ירא וחרד כו'. ולא כמו שעושין עכשיו כמה סופרים שמניחים נערים המתלמדים לכתוב תפילין כדי שירגילום בכתב ואח"כ רואה הסופר אם נכתבו כהלכתן בחסרותן ויתרותן וסגי ליה בהכי ואח"כ מניחים אותם בבתים ומוכרין אותם ומחשבין להם הסופרים אותו המעות בשכר הלומדים לנער ומראים להם פני היתר לומר הרי אנו בזה כגומלי חסדים עם הנערים העניים ללמד להם מלאכת הכתיבה בחנם שהיא מלאכת ה' אבל אני אומר שיצא שכרם בהפסדם ואדרבה לא טוב המה עושים בעמם כי הנער נער ואין יודע בין ימינו לשמאלו ואין לו שום כוונה בעולם רק הם כמתעסקים בכתיבה ליפות הכתב ולא לשם קדושה ושום כוונת מצוה בעולם והרי עונש הסופר מרובה מאד שמכשיל את הבריות שמניחים אותם התפילין הפסולים ולא עוד אלא כדי להשביח את מקחן יאמר הסופר לכל אני כתבתים ובכוונה כתבתים תיפח רוחם ונשמתן של העושים כן ובודאי עתידים ליתן את הדין ולקבל עונשם הרבה מאד ועליהם נאמר ארור עושה מלאכת ה' רמיה וגו' ע"כ יזהר כל סופר ויתרחק מזה וטוב לו עכ"ל רמ"י ז"ל וכתב עוד וז"ל עוד ראיתי להם לסופרים ושמעתי כמה פעמים מפיהם שנפלו בטעות ושבוש א' ואפשר דחד בורות גרמה להם כל זה והוא שאינם מבינים פירוש מה שאמרו חכמינו ז"ל שצריך לכותבן לשמן (כדלעיל בסמוך) והוא שכמה פעמים שמעתי מפי הרבה סופרים שיאמרו ללוקחים מהם תפילין קנה לך תפילין ואכתוב לשמך וכן עוד שמעתי מפי הרבה אנשים שוטים הקונים מהם יעשו למדקדקים וחסידות של שטות ואומרים להם כתוב תפילין לשמי ואקח אותם ממך דמשמע מתוך לשונם זה שהם מבינים לשמן דגבי תפילין כמו לשמה דגבי גט ר"ל דכמו דגבי גט פי' דלשמה שיכתבנו לשם הבעל והאשה כך פי' דלשמן דגבי תפילין ג"כ שיכתוב לשם הבעל הרוצה להניחה ולא ידעו ולא יבינו בחשיכה יתהלכו שפירוש לשמן דתפילין שיכתבם לשם קדושת תפילין והוא ג"כ הטעם של הסופרים שאין מקפידים ומניחים נערים לכותבם והמה מנוערים ולו חכמו ישכילו יבינו פירוש דלשמן דתפילין היו נזהרים ומרוחקים מן הטעיות והשבושים הללו ע"כ ודאי הוא מן הראוי למי שיש כח בידו למנות כותבי תפילין מהוגנים אנשי אמת שונאי בצע בעלי תורה יראי אלהים וחרדים אל דברו בכל

עיר ועיר ובכל פלך ופלך כמו שממנים שוחטים ובודקים ולא יאמינו לכל הסופרים שאין כונתם אלא להרויח ממון על ידי כתיבה ותיקון יפה בעשיית התפילין ואף כי גם זה כוונה טובה היתה לייפות המצוה בנוייה אין להם כוונת קדושה ג"כ אשר בזה אינם נזהרים עכ"ל:

ד **וכל** פרשה ופרשה אחר שיכתבנה יקראנה כו'. וכתב הר"י אכסנדרני וז"ל סופרי תפילין כתבו שצריך לנסות הקולמוס קודם שיתחיל לכתוב הפרשה שלא יהא עליו דיו יותר מדאי ויפסיד וכן יזהר קודם שיכתוב כל שם ושם בתפילין ומזוזה לקרות כל מה שכתב כדי שלא יבואו לידי גניזה על ידו ואחר שישלים הפרשה יקראנה כולה בדקדוק היטב ואח"כ יכתוב פרשה שניה וכן בשניה יבדוק בין כל שם ושם וכשישלימנה יחזור על כולה קודם שיתחיל שלישית וכן ברביעית ולמה יחזור לדקדק ולהגיה כל פרשה אחר שהשלימה מפני שאם ימצא טעות בשום פרשה לא היא לבדה נפסלה אלא כל מה שאחריה ג"כ נפסל על ידו משום דא"כ היו שלא כסדרן ופסולות משום דכתיב והיו בהוייתן יהיו ע"כ ומ"ש קודם שיתחיל לכתוב הפרשה אינו ר"ל תחלת הפרשה דוקא אלא כלומר קודם שיתחיל לכתוב בהפרשה וכתב עוד הר"י הנזכר די"א שראוי להקדים ג"כ פרשיות של יד קודם לשל ראש מפני שמוקדם בפסוק מיהו אם לא הקדים לא פסל ע"כ:

ה **ואם** ייתר אות אחת יש תקנה שיגרוד אותה. וכתב הר"י אכסנדרני דמ"מ יש מחקים שהם פסולים כגון שהיתה תיבה שדינה להיות חסרה וכתב הסופר מלאה שעכשיו אם גרד אותו יתר נחלקה התיבה לשנים ופסולה ואל יקשה לך מויו"ו דחמר דהוה גהיט מתפילין דרבא דאיתא בהדיא דמשמע דכשרים היו התפילין מדמונה זו בכלל הרעות שגרם בר הדיא ע"י פתרונותיו ואם איתא טבא היא ליה שמנעו מלהניח תפילין פסולים דהתם הסופר אחר שכתבו מלא הרגיש בעצמו שקלקל ומחק היתר וכתב רי"ש דחמר על מקום המחק אמנם אם אירע כזה לתפילין אחר שיצאו מיד הסופר לפעמים אפשר לתקן ולפעמים אין להם תיקון כיצד בפרשה ראשונה חמר שאר זבח שדינם להיות חסרים וכתבן מלאים ולא תקנם מתחלה אין להם תיקון אחר כך שנמצאת תיבה נחלקה לשנים ואם ימחק רגל הרי"ש ואחורי הבי"ת וידחוק אותם למקום האות שנמחקה פסולים מפני שבמחיקת רגל הרי"ש והבי"ת ביטל צורתן וכשחזר וכתב נמצא כתובים שלא כסדרן ופסולים וה"נ למאדך לטטפת מזוזות שבשמע ופרשת והיה אם שמוע נתן הטבה אתם חסר וי"ו אלו וכיוצא בהם אין בהם תיקון כלל אמנם במה שאפשר למחוק היתר ולהמשיך האות הסמוכה לה מבלי שיקלקל צורתה הראשון זה ודאי מותר כגון שהיה

התיקון תלוי בבי"ת או בכ"ף או בדל"ת או ברי"ש שאפשר להמשיכן מעט למלאות מקום הגרידה לפי שא"צ לגרוד מהאות ההוא כלל אלא להאריכה מעט ובאותו האריכות אין האות מתקלקל וזה כגון לאבותיך שכתבו מלא בוי"ו מוחק הוי"ו וממשיך הבי"ת מעט וכן העבודה שכתב מלא בוי"ו או יביאך שכתב יו"ד וכן כיוצא בהם אמנם יש להסתפק במצות הראשון אם כתבו מלא ומחק אח"כ הוי"ו אם מועיל אריכות הצדי"ק למטה אח"כ או דלמא כל עוד שאינו מאריך האות למעלה נחשבת כשתי תיבות אע"פ שדבקה מלמטה וכן נותן שמשפטו להיות חסר וכן הוצאך אם כתבו מלא ביו"ד בין צ' לאל"ף ומ"מ כל שנראה כשתי תיבות הרי זה פסולה עכ"ל:

ו **ואם** אות נוגעת בחברתה יגרוד ביניהם וכו'. ואפילו לאחר שכתב כל הפרשה דהא קאי אדסמיך ליה שכל פרשה ופרשה אחר שיכתבנה יקראנה כו' וכן משמע מלישנא דכתבן שלא כסדרן דכתיבה דוקא הוא דמקרי שלא כסדרן אבל לא התיקון שע"י גרידה ומיהו היכא דרגל ה"י וקו"ף נוגעים למעלה כתב רבינו בהלכות ס"ת דבתפילין אין תקנה שצריך לכתבן כסדרן וביודי"ן שעל אלפי"ן ועל שיני"ן ועייני"ן שלא נגעו בגוף האות ותינוק דלא חכים ולא טפש קורא אותם אמר מהר"ם לתקנם אפילו אחר שנכתבו הפרשיות. הגה' מיי' פ"ב ובעל תרומת הדשן סי' מ"ח נסתפק אי ס"ל לרבינו דדוקא הני דאין להם תקנה במחיקה לחודה שיפרידנה מגגה משום דהוי חק תוכות ואפי' בס"ת דלא קפדינן אכסדרן פסולה אלא אם בא לתקן צריך לכל הפחות למחוק כל הרגל ולחזור ולכתוב (וכמו שכתבתי שם בהס"ת סעיף פ"א) וכה"ג ודאי הויא כתיבה שלא כסדרן וא"נ אפשר דרבינו קאי התם נמי אדכתב בתר הכי דצריכא היודי"ן שעל האלפי"ן והשיני"ן להיות דבוקים ור"ל דבהר נמי א"א לתקן בתפילין וכתב ב"י סי' ל"ב דמשמע מדבריו כסברא קמא דרבינו לא קאי איודי"ן וכו' והאגור כתב שאם נגע רגל האל"ף בגג האל"ף או פני האל"ף בפנים בגג שתחתיה וכדומה לזה כולן פסולים ואין להם תקנה במחיקה או בהפרדה שנקרא חק תוכות ומיהו בגרידת מה שנעשה בפיסול סגי ובתפילין אם כתב לפניו אין תקנה לחזור ולתקנם וכמ"ש כל זה כבר בהס"ת סעיף פ"א וז"ל הר"י אכסנדרני אם כתב בתפילין ומזוזות אות אחת חלוק לשתי אותיות כגון צד"י שכתב יו"ד נו"ן או שי"ן שכתבה עי"ן יו"ד או חי"ת שני זייני"ן אינו יכול לחברם אח"כ שנמצאו כתובים שלא על הסדר וכ"כ הרא"ש על ה"א וקו"ף שדבקו בתפילין שאין להם תקנה בתיקון כי צריך לכתבו כסדרן הרי שפסל לתקן אפילו הקו"ף אע"פ שאין דיבוקה מדמה אותה לאות אחרת כ"ש פירוד שמדמה לב' אותיות אבל אם היה הפירוד בשאר אותיות שאין פירודן מדמה אותן לאות אחרת כגון אות תי"ו או אל"ף שלא חיברן יש שפסקו

שנראה שיכול לחברן ואין בזה משום שלא כסדרן כיון שקודם שנתקנו היה להם שם אותה האות ולא שם אחר כיון שקודם תקנתם יניק דלא חכים ולא טפש מצי קרי להו אלא שלא נדבקו כדינם והביאו ראיה מהירושלמי פ"ק דמגילה תולין בספרים ואין תולין בתפילין ומזוזות דבעינן בהו והיו שיהו נכתבות על הסדר משמע מהכא תליה דוקא הוא דמפסל אבל לתקן אות בעלמא שפיר דמי ע"כ וכתב הב"י סי' ל"ו שמצא כתוב אם חוטרא דחי"ת למעלה אינם נוגעים זה לזה אך מ"מ אין ניכר להדיא פרידתם והראינו לתינוק חכים וקראו בב' זייני"ן ואין התינוקות מורגלים באלו דאפי' המוכשר כתיקונו קורין לו ב' זיינין נראה דשרי לתקן כי היכי דשרי מהר"ם לתקן כשאין גוף האות נוגע ואי משום דתינוק לא קרי היינו משום שאין מורגל בחיתי"ן דחוטרא ודאי אי הוה מופרד להדיא עד שנראה כב' זייני"ן ונשתנה צורת האות אהא לא הוה דייקינן מאין תולין דגרע דאין כאן אות עכ"ל:

ז **כתב** המרדכי בס"פ הקומץ שכתב רבינו שמשון ודלא כפי' ר"י שמותר להפריד אותיות של שם והטור כתב בסי' רע"ו בהס"ת דיכול להפריד וא"צ אח"כ להעביר עליו קולמוס לקדשו והם דברי רבינו בתשובה כלל ג' וכתב ב"י דכדאי הם ר"י והרא"ש לסמוך עליהם ויתר דיני השמות יתבארו בפרק שבועות העדות בס"ד:

ח **כדי** גגה של למ"ד. וכ' רמ"א בשם מהרי"ל וברוך שאמר שיהיו ג"כ מוקפין גויל ומש"ה דקדק רמ"י לכתוב כמלא גג של למ"ד ומשהו:

ט **אבל** בתחלתן וסופן אין צריך מסיק ב"י דטעמו מדלא נהגו הכי אפילו כמ"ש בד"ח הלכות מזוזה סעיף ו' ואע"ג שנתפרש בה שיעור בגמרא ומיהו כתב רמ"א בשם הרוקח שהסופרים נהגו להניח קצת בתחלה וסוף עוד כתב רמ"א שצריך להניח בין כל תיבה ותיבה כמלא אות ובין כל שיטה ושיטה כמלא שיטה ובין כל אות ואות כמלא חוט השערה וכמו שנתבאר בס"ת בהס"ת סי' ט' וכתב עוד רמ"א וז"ל גם צריך להניח מעט חלוק בין פסוק לפסוק ע"כ ולא ידענא זו מנין לו שצריך לעשות כן ומהא דתשובת הריב"ש שכתבתי בהס"ת סעיף ע"א אין הכרע ללמוד ממנה שצריך לעשות כן אלא שרשאי לעשות כן וגם בהס"ת ס"ס רע"ד לא כתב כן רמ"א אלא שאם הניח כך דכשרה:

י **ויעשה** השיטות שוות כו'. ומ"מ אין דין תפילין חמורות בזה מבס"ת דתניא נזדמנה לו תיבה בת ה' אותיות כו' שכותב שלש בתוך הדף ושתים תוץ לדף כו' כ"כ הטור סימן ל"ב ועי' דינין אלו בהל' ס"ת סימן ט' ובסעיפים השייכים לברייתא זו:

יא **ועושה** כל הפרשיות פתוחות מלבד האחרונה. וז"ל הרמב"ם וצריך ליזהר בפרשיות שאם עשה סתומה פתוחה או הפתוחה סתומה פסול ושלשתן פרשיות הראשונות כולן

פתוחות ופרשה אחרונה שהיא והיה אם שמוע סתומה עכ"ל וכתב הב"י דקשיא לו מדאמרינן בהקומץ דמזוזה עושה פרשיותיה סתומות ואם עשאן פתוחות כשרה מפני שאינה סמוכה לה בתורה והשתא בתפילין בשלמא פרשת קדש ופרשת והיה כי יביאך שהן סמוכות זו לזו בתורה דין הוא שאם שינה פסול אבל שמע ופרשת והיה אם שמוע כיון שאין סמוכות בתורה אמאי פסול אם שינה ושמא כיון דבקצת פרשיות אם שינה פסול לא מפליגינן בינייהו עכ"ל ותירוץ דחוק הוא שהרמב"ם יפסול מסברא דנפשיה מה שלא נזכר כלל בש"ס ומצאתי שהקשה כן רש"ל ז"ל בתשובה סימן ל"ז וכתב ליישב לשון הרמב"ם שלא אמר פסולה אלא קאמר פסלן דה"ק שפסלן מהכשר תיקונן ולצדדין קאמר יש מהן שפוסל לגמרי כגון מן הפתוחה סתומה ויש מהן שפוסל מהכשר מצותן כגון מן הסתומה לפתוחה שהרי מצוה מן המובחר בסתומה כמו מזוזה ומש"ה מיושב במ"ש וצריך ליזהר בפרשיות ולא די לו במ"ש ג' פרשיות הראשונות כו' ע"כ וכתב הב"י דנהגו שפרשת קדש לי ופרשת והיה כי יביאך ופרשת שמע מתחיל בראש שיטה ובסוף פרשת קדש לי ובסוף פרשת והיה כי יביאך מניחין חלק כדי לכתוב ט' אותיות ובסוף פרשת שמע אין מניחין חלק כלל ואם מניחין הוא פחות מכדי לכתוב ט' אותיות ופרשת והיה אם שמוע מתחילין מאמצע שיטה עליונה ומניח לפניה חלק כדי לכתוב ט' אותיות ונמצא שג' פרשיות הוו פתוחות בין להרמב"ם בין להרא"ש (כמ"ש לעיל הלכות ס"ת סי' י"ג) ובפרשה אחרונה נוהגים כדברי הרמב"ם ודלא כהרא"ש משום דא"א לעשותה שתהיה סתומה לדעת שניהם ותפסו דברי הרמב"ם עיקר וכתב מהר"י אבוהב ז"ל שאע"פ שפרשה קדש אין ניכר שהיא פתוחה לפי שאין כתוב קודם לה דבר באינך דאפשר לתקוני מתקנים ופרשת קדש תקרא פתוחה לפי שהיא התחלת תפילין ואין קודם לה דבר וכן נמצא בקרית ספר להר"ר מנחם לבית מאיר שהפרשיות שבראשי הספרים שבתורה אין מקום לכלול לא בפתוחות ולא בסתומות לפי שהם תחלת ספר ע"כ וכן יש לדקדק מדשתק הרמב"ם מלזכרם והתחיל יהי רקיע פתוחה וכן בואלה שמות התחיל בויקם מלך חדש וכן בשאר ספרים לא זכר הפרשיות הראשונות וכתב עוד שאע"פ שלדעת הרא"ש צורה זו שעושין בוהיה אם שמוע צורת פתוחה אין לחוש מפני כך לעשות שני זוגי תפילין דכל כה"ג סמכינן על בעל העיטור שכתב שכל ד' פרשיות שבתפילין יעשה פתוחות עכ"ל הב"י והוא לפי מנהג א"י ואגפיה אבל במדינות אלו כתב רמ"א דנוהגים אף בפרשת והיה אם שמוע בריש שיטה כשאר הפרשיות ע"כ והיינו כדעת בעל העיטור וכתב רמ"י וז"ל אע"פ שבתורה דינה להיות סתומה מ"מ הואיל ופרשת שמע אינה סמוכה לה בתורה אין מקפידין בפתיחות בתחלתה אבל בסופה אין מניחין

חלק כלל רק מסיימין על הארץ בסוף השיטה התחתונה ולפי דינם שיש להם בתורה בג' הראשונות שדינם להיות פתוחים בתורה גם בתפילין אם שינה דהיינו שלא הניח חלק בסוף פרשת קדש בשיטה אחרונה וכן בפרשת כי יביאך בשיטה אחרונה כדי ט' אותיות פסולין (עיין בהלכות ס"ת סעיף נ"ז) ואפילו בין פרשת שמע לוהיה אם שמוע אם לא הניח חלק בסוף השיטה התחתונה של פרשת שמע כדי ט' אותיות והתחיל פרשת והיה אם שמוע בראש השיטה העליונה פסולה שצורה זו אינה לא צורת סתומה ולא צורת פתוחה לדברי כל הפוסקים אם לא שהתחיל פרשת והיה אם שמוע מאמצע שיטה והניח לפניה חלק כדי ט' אותיות שזהו צורת סתומה לדברי הרמב"ם וכן נוהגים בכל ארצות ישמעאל ואף להרא"ש צורה זו פתוחה היא ג"כ והרי אנו נוהגים בכולם פתוחות מהטעם שכתבתי ואדרבה אי איישר חילי הייתי מנהיג אפילו לכתחלה לעשות כן גם באלו הארצות כמו שעושים בארצות ישמעאל שהרי צורה זו כשרה לכל הדעות כמ"ש ותפילין שלנו פסולין הם לדעת הרמב"ם ז"ל עכ"ל ולפי מה שכתבתי לעיל בשם רש"ל ז"ל אף לדעת הרמב"ם תפילין שלנו אינם פסולים ואע"ג דמסיק לעשות בענין אחר ע"ש לא חשתי להאריך בדבריו כיון שמנהגנו מנהג ותיקין וכשר הוא ואין להרעיש עולמות ולחדש הלכות ושיבא ח"ו ע"י כן לכלל הוצאות לעז על הראשונים:

יב **ואלו** הן ראשי השיטין. וכתב רמ"י ז"ל שהסופרים שלנו אין נזהרים בראשי השיטין ומשנין כאשר יזדמן ואין קפידא אבל נזהרין לעשות בשל יד ז' שיטין ובשל ראש ד' שיטין ע"כ:

יג **לבניך**. ובטור העתיק לבבך:

יד **והני** זיוני דמפרשי הכא היינו תגים גדולים כו'. ובספר התרומה סימן ר"א כתב עוד חילוק אחר דהכא מיירי בכל ג' ראשי השי"ן צריך תגים וכן בשני ראשי עי"ן וטי"ת וצד"י משא"כ בכל מקום א"צ אלא לראש שלישי ג' תגין אכן לעי"ן טי"ת וצד"י לראש שני שני תגין אבל בראש ראשון של אות א"צ כלום עכ"ל וז"ש לעי"ן וטי"ת וצד"י שני תגים וגם הב"י העתיק כך ללשונו ולי נראה שהוא טעות סופר וצ"ל שלשה תגין דהא רבא הוא דאמר דשעטנ"ז ג"ץ צריכים ג' זיונים כדמייתי לה רבינו בהלכות ס"ת סימן ט"ו וגם בספר התרומה העתיקו כך:

טו **ולא** מסתבר כלל למיפסל תפילין בשביל חסרון אלו התגין. וכתב בטור יו"ד דנראה מדבריו דתגים דשעטנ"ז ג"ץ מעכבין ובחסרונן מפסל הס"ת וכבר כתבתי בהלכות ס"ת סעיף פ"ב ללשונו של הב"י על זה באו"ח סימן ל"ו ודמסיק דלא מפסל אף בחסרון תגים דשעטנ"ז ג"ץ:

טז **הוציא** מלא. משמע מלא בויו"ו ויו"ד וכתב ב"י שכן נוהגים לכותבו מלא וי"ו ויו"ד:

יז **ובלטטפת** השלישית נחלק עליו ר"ת ואומר שלם הוא חסר שני ווי"ן. וכתב המנהיג דטוב לעשות מלאים כדאמרינן בהקומץ לא שנו אלא בחסירות אבל ביתירות לית לן בה ע"כ וכבר כתב רבינו בהלכות ס"ת ס"ס י"ז דטעות הוא פירוש זה כי היתרון פוסל כמו החסרון כו' ע"ש ובפרש"י דהתם:

יח **ויכרוך** על כל פרשה ופרשה שער של בהמה טהורה. וכתיב לעיל בשמושא רבא שצריך שיהיה שער זה של עגל כדי שיזכור מעשה העגל ולא יחטא דכתיב המעט לנו את עון פעור אשר לא הטהרנו ממנו וכתב הרמב"ם שכך נהגו וכתב עוד שנהגו לכורכם בשער זנב העגלים ופירש הכ"מ לפי שהוא ארוך ונאות לקשירה יותר משער שעל גופו ע"כ וכתב הר"י אכסנדרני ז"ל אם לא מצא של עגל יעשה בשל פרה או של שור וירחיץ השער היטב בתחלה עד שיהיה נקי ע"כ וכתב בספר הזוהר והביאו הרקנט"י סוף פרשת בא שער זה צריך שיראה חוץ לבתים והאריך בסוד הענין:

יט **ובצרפת** ובאשכנז לא נהגו לכרוך עליהם לא מטלית ולא קלף. ולעיל סעיף כ"ה כתבתי בשם המרדכי דנהגו כשמושא רבא וכתב הרמב"ם שבתחלה כורכין הפרשה במטלית ועל המטלית שיער וכתב הב"י וז"ל וכתב סמ"ג עליו ודבר זה נהפך בירושלמי דמגילה פ"ק הל"מ שיהיו כותבין בעורות כו' וכורכים בשער וטולין במטלית וכ"ה בשימושא רבא וי"ל לדעת הרמב"ם דכיון דמוטב לכרוך השער על המטלית מלכרוך השער על הפרשה ואח"כ לטלות במטלית דאז לא יהיה המטלית מיושב על הפרשה כמו שהוא כשכורך השער מעל למטלית יש לנו לומר דירושלמי ושמושא רבא לא אתו אלא לאשמעינן שצריך שיהיה שם כריכת שער וטליית מטלית אבל לא לענין שיהיה קפידא על הסדר וכ"כ בסמ"ק וא"ח והגה"ה מיי' פ"ק ובכלבו דאין קפידא על כריכת המטלית אם תהיה קודם כריכת השעור או לאחר כן עכ"ל הב"י וא"ת אכתי תקשה למה לא מנאן כסדרן ונ"ל דל"ק כלל לפי שזה שהקדימה לשנות כריכת שיער היינו משום דקאי אענייני הבהמה וחיה מה שעושין בהם שכותבים בעורות שלהן וכורכין בשיער שלהן וכתב האגור ומנהג לעשות כדברי שניהם כורכין בשיער מתחלה וטולין במטלית או בקלף וחוזרים וכורכים ע"כ וכתב בסמ"ק ובא"ח ובהגהות מיי' שיש שמקפידים שאין כורכים אותו אלא בקלף כשר ע"כ כתב הב"י וז"ל ואיני מוצא להם טעם דהא בברייתא טולין במטלית תניא ובמטלית לא שייך כשר ופסול וא"כ כל קלף חזי שפיר לכרוך ומיהו אפשר לומר דבכל מילי דתפילין בעינן מן המותר בפיך והלכך אם בא לכורכן בקלף צריך שלא יהא מדבר פסול אבל במטלית דלא שייך ביה פסול שפיר דמי עכ"ל:

כ **ושתהיה** זקופה הפרשה כו'. וכ"כ המרדכי וז"ל ומכניסה מעומד בבתים ראש הפרשה תחלה דרך הנקב כדי שיהיו ראויין לקרות כמו שהן מונחים וכ' הר"י אכסנדרני ז"ל קודם שיניח כל פרשה בבית שלה יעיין ויסתכל להיכן תחילת הקלף שהוא פתיחת הפרשה כי זה הכלל שתהא הפ' לעולם לצד ימין בהכנסת הפרשיות לבתים דבכה"ג יעמדו האותיות כהלכתן כ"א תהיה הפתיחה לצד שמאל בהכנסת הפרשיות לבתים אז יעמדו האותיות הפוכות הרגלים למעלה וראשיהם למטה עכ"ל וכתוב בת"ה סימן מ"ט דכיון דאמרינן שצריך שהפרשיות יהיו מונחים כסדרן כנגד הקורא קפדינן בהו שראשי הפרשיות מונחין כך בבתים שיהא פונה כלפי חוץ נגד הקורא אם היה בא לפותחו ולקרות בהם יהיו מונחים לפניו כהלכתן ע"כ וכ"כ בא"ח צריך להעמיד הפרשה מעומד הגליון עליון תחלה שזהו שורה עליונה וגליון התחתון לצד פה הדפוס ע"כ:

כא **יתפור** אותה בגידי בהמה טהורה. או חיה טהורה כדלעיל סימן ד' וכתוב לעיל בשמושא רבא דאיכא דאמרי בגידי שור ומסיק הש"ע דטוב לתפור בהן וכתב האגור בשם מהר"י מולין שאין לקנות גידין לתפור התפילין מן העובדי כוכבים דשקלי נמי מבהמה טמאה וספקא דאורייתא הוא וכל קבוע כמחצה על מחצה דמי ע"כ והעיטור כתב גבי הא דאמרינן גבי ס"ת קרע הבא בתוך ב' שיטין יתפור כו' וה"מ בגידין אבל בגרדין לא (כדלעיל בהס"ת סי' ס"ט) והן הנימין שנשתיירו מן הבגד אבל בגרדין לית לן בה והן טליידור"ש שעושין מן הקלף וכיון דמינו הוא מותר ומסתברא לן שהן כגידין עצמן ותופרין בהן ס"ת עכ"ל וכתב הב"י סי' ל"ב דנראה דבמקום הדחק שאין גידין מצויין יש לסמוך על בעל העיטור שלא להתבטל ממצות תפילין ותופרין בטליידור"ש שעושין מהקלף עד שיזדמנו להן גידין ע"כ:

כב **שיהא** בין הכל י"ב תפירות. ולעיל בשמושא רבא כתוב שאם עשה עשר או י"ד שפיר דמי ומשמע מדבריו שאם פחת מעשר פסל אבל המרדכי כתב שאם פחת או הוסיף לא פסל וכתב ב"י שכן נראה מדברי הרמב"ם ומדברי כל הפוסקים וכתב הר"י אכסנדרני שי"ב תפירות אלו צריך שיהיו כולן בחוט אחד ולא יפסוק החוט ואם נפסק פסולים עכ"ל ואע"פ שכתב עליו הב"י שאינו יודע מנין לו מ"מ לא נמנע מלכתוב דבריו בש"ע שלו אלא שהשמיט מלכתוב שאם נפסק פסולים וכן נראה דעל הירושלמי שכתבתי במי"ט לקמן בסמוך ר' זעירא איפסק גידא דרצועתא כו' כתב בס"ה דנראה דהגירסא היא גידא דתפילתא ובשמושא רבא ובהגה' של רי"ף כתב ואם נפסקו ג' חוטין בתפרן פסול דאע"פ שהתירו ההפסק בשני מקומות בדוחק כדקאמר ולא מן אולפן בג' מקומות

לא התירו ע"כ ומן התימה על הב"י שלא כתב על דברי הר"י הנ"ל דס"ה חולק עליו ורמ"י ז"ל הרגיש בזה:

כג **ואם** נפסקה התפירה בג' מקומות כו'. ובש"ע השמיט לזה וכתב לדברי הרמב"ם שכתבתי לשונו לעיל סעיף ל"ט:

כד **ויעשה** קשר של תפילין. לשון רמ"א בס"ס ל"ב ולא יעשה הקשרים אלא לאחר שעשה השי"ן בתפילין ואח"כ יעשה הדל"ת ואח"כ היו"ד כסדר אותיות השם ע"כ:

כה **וכורך** עליהן שיער כו' עד ונותנן לבית. עי' לעיל סעיף קמ"א וקמ"ב וקמ"ג:

הלכות ציצית

א **וקי"ל** כר"ש. וכתב הטור סי' י"ז וז"ל כתב הרמב"ם שיתעטפו בלא ברכה והוא הולך לשטתו שפירש שנשים אין יכולות לברך בדבר שהן פטורות אבל ר"ת כתב שיכולות לברך אע"פ שהן פטורות ויותר טוב שלא יברכו עכ"ל הטור ורבינו כתב לדברי רבינו תם בפרק קמא דקדושין סימן מ"ט ודחה שם לראיותיו ובפרק בתרא דראש השנה סי' כ"ז לא כתב הדחיות וכן בפרק כל הבשר סי' כ"ו וכתב ב"י דנקטינן כהרמב"ם דספק ברכות להקל אבל רמ"א כתב דמנהגנו שהנשים מברכין על מצות עשה שהזמן גרמא וכתב האגור בשם מהר"י מולין דנשים הלובשות ציצית שטות הוא ומחזי כיוהרא ואחת היה בשכונתינו שהיתה לובשתו עכ"ל וכ"כ רמ"א שאין לנשים ללבוש ציצית הואיל ואינו ואלא חובת גברא וכתב הרמב"ם בפ"ג מהלכות ציצית וכן הטור סי' י"ז דטומטום ואנדרוגינוס חייבים מספק וכתב רמ"א דלפי מה שנהגו הנשים לברך אמצות עשה שהזמן גרמא גם הם מברכות ורמ"י כתב דהכי הלכתא דהוי ס"ס חדא שמא זכרים הם ואת"ל נקיבות דלמאהלכה כמ"ד מברכים וכלומר דאפי' למ"ד דנשים אין מברכות הני מברכים משום ס"ס ואין נראה לי כן דאע"ג דס"ס הוא מ"מ לא יצאנו מידי ספק ברכות להקל ואף רבו לא אמר אלא לפי מה שנהגו הנשים לברך וכו' וקטן היודע להתעטף כו' כתוב בסוף ההלכות בסי' כ:

ב **תניא** אם היתה מיוחדת ליום וללילה חייבת בציצית. וסדינים המיוחדים ללילה אלא שאדם ישן בהם אף בבקר יתבאר דינם בדברי רבינו לקמן בעשיית ציצית:

ג **ה"ג** כסות יום חייב אפי' בלילה. וכ"כ בסה"מ שריצב"א היה מברך בליל יוה"כ כו' אבל הרמב"ם פ"ג מהלכות ציצית כתב כסות של פשתן אין מטילין בה תכלת גזירה שמא יתכסה בה בלילה שאינו זמן חיוב ציצית ונמצא עובר על לא תעשה בעת שאין שם מצות עשה ומותר לאדם ללבוש ציצית בלילה בין בחול בין בשבת ואע"פ שאינה

זמנה ובלבד שלא יברך ע"כ ומדכתב שמא יתכסה בה בלילה ולא קאמר גזירה משום כסות לילה כלישנא דגמ' ש"מ דאכסות יום קאי ויש בו משום כלאים אם לובשו בלילה ופטור מן הציצית ג"כ כשלובשו בלילה אע"פ שמיוחד ליום וכן נמי בסוף דבריו שכתב שלא לברך בלילה ומאימתי יברך על ציצית בשחרית וכן סתם וכתב שאינו מברך על הציצית בלילה ומברך עליו בשחר ולא חילק בין כסות המיוחד ליום לכסות המיוחד ללילה וכמ"ש הטור בשמו כ"כ הב"י סי' י"ח וכתב עוד וז"ל נראה לי שמ"ש מותר ללבוש ציצית בלילה כשאין בו כלאים היא ואיצטריך לאשמועינן דאע"ג דלילה לאו זמן ציצית הוא מותר ללבוש טלית שיש בה ציצית ולא עבר משום בל תוסיף ותו אשמועינן דבשבת מותר לצאת בטלית מצוייצת אפי' בלילה דלאו זמן ציצית הוא משום דציצית אינם משוי אלא מנוי הבגד ותכסיסיו וכמ"ש בפי"ט מהלכות שבת עכ"ל וכתב עוד הב"י וז"ל כתוב בהגהות מיי' שרש"י פי' כדברי הרמב"ם ורבינו שמשון פי' כר"ת וכן רא"מ ולענין הלכה נקטינן כהרמב"ם דרב מובהק הוא וכ"ש דרש"י ס"ל כוותיה ועוד דספק ברכות להקל ע"כ וכ"כ ג"כ רמ"א דספק ברכות להקל על כן אין לברך עליו אלא כשלובש ביום והוא מיוחד ג"כ ליום וכתוב בכתבי מהרא"י סי' קכ"א שאחר תפלת ערבית אע"פ שעדיין הוא יום אינו מברך עליו ע"כ ומ"מ נהגו להתעטף אח"כ מי שאומר קדיש יתום משום כבוד צבור וגם שם כתב מהר"א דמי ששכח או הזיד ולא התעטף בציצית כל היום שאחר שהתפללו ערבית יתעטף בלא ברכה ואע"פ שאין הנדון דומה לו לגמרי דהתם לא התעטף כלל וכתוב בתשב"ץ וז"ל בליל יוה"כ מתעטף בטלית מבעוד יום ומברך משום דלילה לאו זמן ציצית הוא אבל כשהוא מתפלל סליחות קודם שיעלה עמוד השחר מתעטף בטליתו ואינו מברך וכשהיום מאיר ממשמש בטליתו ומניחו על ראשו ומברך עכ"ל ועיין לקמן סעיף ס"ד בענין המשמוש וז"ל הרמב"ם מאימתי מברך על ציצית בשחר משיכיר בין תכלת ללבן שבה וכתב ב"י שאפשר שלמד כן ממה שנתנו שיעור זה לזמן קריאת שמע בפ"ק דברכות והר"ר יונה שם גבי הא דאמר אביי לתפילין כאחרים כתב וז"ל וציצית שמצותה ביום אפשר שזמן התחלתו הוא גם כן משיראה את חבירו ויכירנו או אפשר שזמנו משיכיר בין תכלת שבה ללבן שבה והמרדכי כתב בפ"ב דמגילה דציצית כיון דלא כתיב ביה יום בהדיא אלא וראיתם אותו בראייה תליא מילתא ומעמוד השחר שרי לכתחלה וכן עמא דבר עכ"ל וכ"כ רמ"א דנוהגים לברך עליו כשלובשו מעמוד השחר ואילך. דין הסדינין שאדם ישן בהם אף בבקר נתבאר בדברי רבינו לקמן בעשיית ציצית:

ד **שעד** ל' יום פטור. ואח"כ חייב. עיין לקמן סעיף וא"ו:

ה **אבל** השואל מחבירו טלית מצויצת צריך לברך כו'. וכן מסיק בפ' כל הבשר סי' כ"ו וכתב עוד שם דנהגו להתעטף בטליתו של חבירו אפי' בלא ידיעתו וסמכו על זה דניחא ליה לאינש למיעבד מצוה בממונו ואם מצאה מקופלת יחזור ויקפלנה כבראשונה דאי לאו הכי לא ניחא ליה עכ"ל וע' מ"ש על זה שם סעיף קכ"ח וז"ל נ"י במקום שנוהגים להניח טליתיהן בבהכ"נ אם בא אדם להתעטף בה לפי שעה ולהחזירה למקומו מותר ולא חשיב שואל שלא מדעת גזלן הוי כיון דליכא חשש כילוי קרנא ניחא ליה לאיניש דליעבד מצוה בממונו משא"כ בספרים דשמא יבא לקרות בהם הרבה עד שיקרע מרוב משמוש ע"ש ואולי שמשום כך דקדק הקיצור שם בפרק כל הבשר לכתוב שמותר להתעטף כו' בשעת תפלה וכתב עוד נ"י בפרק הספינה דתפילין מניחן שלא מדעת בעליהן כמו בטלית ע"כ:

ו **גרסינן** בר"פ ראשית הגז (חולין דף קל"ו) ציצית אע"ג דכתב רחמנא כסותך דידך אין דשותפות לא כתב רחמנא על כנפי בגדיהם לדורותם ואלא כסותך למה לי לכדרב יהודה דאמר רב יהודה טלית שאולה פטורה מן הציצית כל שלשים יום ועיין לקמן בדברי רבינו סימן יו"ד גם במיו"ט שם:

ז **שאין** להטיל בכל הכנפים אלא בד' מהם וכ"כ הרמב"ם בפ"ג מהל' ציצית ומסיים בה לפיכך כשהוא עושה ציצית לבעלת ה' או שש אינו עושה אלא לד' כנפים המרוחקות זו מזו מאותן הה' או הו' בלבד שנאמר על ד' כנפות כסותך ע"כ ונ"ל דממשמעותיה דקרא דייק דמשמע ד' כנפות יעשה אותם והמרוחקות זו מזו טפל עליהם ביותר שם הכנפות ולא ישרו בעיני דברי הכ"מ שכתב דנראה שמסברא אמר כן דאי הכי אמאי מסיים ואמר שנאמר על ארבע וגו' ותחלת דבריו הי' בזה הלשון על ד' כנפות כסותך בעלת ד' ולא בעלת ג' וכו' שנאמר על ארבע וגו' תו למה לי:

ח **וחייב** חטאת דהני ציצית הוי משוי. וכתב רבינו בתשובה כלל שני סימן ט"ו וז"ל ראיתי לקצת רבותי שהם פושטים טלית שלהם כשהיו יוצאים לרה"ר ואני אומר שחומרא שאין לה טעם היא דלמאי איכא למיחש דאי חיישת שמא נפסקו החוטין ולא נשאר בהם כדי הכשר ציצית א"כ היאך בירך עליו בשעה שלובשו כי עונשו גדול הוא לברך ברכה לבטלה וא"ת שבדק כל ד' ציצית בשעת לבישה א"כ יבדוק גם בשעה שיוצא בהן לרה"ר והעולם לא נהגו כן לבדוק כל הציצית בכל שעה שמתעטף בטליתו משום דמוקמינן ליה בחזקת כשרות עד שיודע לו שנפסלו (וע' בדברי רבינו בעשיית ציצית) ועוד דציצית אינו נפסל בקל דתכלת אינו מעכב כו' ומפרש בגמ' לגרדומי וכו' (כדלקמן סי' ז') הלכך אינם נפסקים בקל ליפסל והעולם רגילים לתקנם אף קודם שיגיעו לידי

פיסול הלכך מוקמינן להו אחזקתייהו לענין ברכה וכן לענין לצאת לרה"ר ומי שאינו רגיל לילך ד"א בלא ציצית ראוי לו לסמוך על החזקה ולצאת בו ואם ירצה להחמיר יבדקם בשעת יציאה וי"א שכל טליתות שלנו הויין מצויצות שלא כהלכתן ואין יוצאין בהן ברה"ר ואינם דברים של טעם דאם אינם מצויצות כהלכתם היאך אנו מברכין עליהם אלא ודאי התורה אמרה שיש ליתן בכנף ב' חוטין לבן וב' חוטין תכלת והל"מ שהתכלת אינו מעכב את הלבן והיה מספיק לנו בשני חוטי לבן אלא שאנו נותנים עוד שני חוטין זכר לתכלת (ועיין בדברי רבינו לקמן ריש סימן ז') ועוד אף לפי דבריהם שאינן מצוייצים כהלכתן מותר לצאת בו לרה"ר דאמרינן בשבת בפרק ר"א דתולין מתעטף אדם בכילה ובכסכסים ויוצא בה לרה"ר ומ"ש מדרב הונא דאמר היוצא בטלית שאינה מצויצת כהלכתה בשבת לרה"ר חייב ציצית לגבי טלית חשיבי ולא בטלי הני לא חשיבי ובטלי ופר"י ז"ל האי דציצית חשיבי ולא בטלי כי דעתו לתקן שאר ציציות ולצרפם לזו שהיא כשרה הלכך לא בטלי הנך כסכסים בטלו לגבי כילה ומתוך כך פסק ר"י ז"ל שמותר לצאת ברצועות הקשורות באבנט אע"פ שאינו קושר בהן בתי שוקים או מנעלים משום דבטלי גבי אבנט וכן נמי טליתות שלנו שיש להם ד' ציציות אפי' אי חשבת להו אינן מצוייצות כהלכתן בטלי לגבי (ציצית) טלית עכ"ל וכ"כ בכלבו שרז"ל לא חש ליה למהר"ם שלא היה יוצא בטלית קטן בשבת ברה"ר ובב"י סוף ההלכות כתב שיש לחוש בטלית קטן לפי שאין בו עיטוף גמור ותחת גלימא העליון שנראה כמשוי וכמלבוש כפול וטוב הוא לעשות באמצעיתו אחיזות כעין סרבל ע"כ וכתב עליו הב"י סימן י"ג שאינו יודע טעם חשש לזה כלל מהא דבפרק תולין דהביא רבינו בתשובה כדלעיל ומפרק חבית האולייריו מביאין בלורי נשים לבי בני ובלבד שיתכסה בה ראשו וכל שכן בהני טליתות שהם מלובשים ממש דשרו ואין טעם להצריך להם אחיזות וכן נוהגים העולם לצאת בה לרה"ר וכן דעת הרשב"א שכתב בתשובה שהרי"ף פסק כמ"ד אין התכלת מעכב את הלבן ונראים דבריו וכך אנו עושים מעשה כדבריו בין בחול בין בשבת ע"כ וכן דעת הרמב"ם בפי"ט מהלכות שבת וכיון דכל הני רבוותא מסכימים להתיר הכי נהגינן וכן נהגו העולם עכ"ל הב"י ומ"מ צריך ליזהר שלא יהא מונח על כתפו כשיוצא בו בשבת דאז הוי כמשוי כדאיתא בס"פ חבית ע"ש וכתב רמ"י ז"ל בהלכות שבת סי' ס"א סעיף ל"א וז"ל ואם אין בה ציצית כלל מותר לצאת בה אע"ג דלא שפיר עביד לצאת בה בלא ציצית מ"מ לבושו הוא ואין בו משום איסור שבת עכ"ל וע' לקמן בסמוך בשם המרדכי:

ט **גרסי'** בהקומץ בתר הך דהכא רבינא הוה קאזיל בתריה דמר בר רב אשי לשבתא דריגלא איפסק קרנא דחוטי ולא אמר ליה מידי כד מטא לביתיה אמר ליה מהתם

איפסק א"ל אי אמרת לי מהתם שדיתיה והאמר מר גדול כבוד הבריות שדוחה את לא תעשה שבתורה תרגמה רב בר שבא בלאו דלא תסור (כגון טלטול איסור דמדרבנן ואבנים מקורזלות מותר להכניס לבה"כ משום כבוד הבריות אבל לשאת משוי דכתיב בהדיא לא דחי כבוד הבריות) ואיכא דאמרי מהתם א"ל וא"ל מאי דעתיך למשרייה גדול כבוד הבריות שדוחה לא תעשה שבתורה והא תרגמא רב בר שבא בלאו דלא תסור ה"נ כרמלית דרבנן היא וכתב ב"י ס"ס י"ג דנראה שאפילו אם נודע לו כשהוא עומד בכרמלית שבשעה שיוצא בו פסול היה לא קנסינן ליה מפני שלא בדקו דאפי' אם תמצא לומר שהיה לו לבדקו ולא בדקו לא קנסינן ליה במקום דאיכא כבוד הבריות וכ"ש דלא אשכחן שחייבוהו חכמים לבדוק ומסיק דאין לחלק בין טליתות שלהם שהיו נושאים אותם במקום גלימא ואם פושטים אותו בשוק איכא משום כבוד הבריות דאפילו בטלית דידן נמי אע"פ שאין לובשים אותו משום מלבוש מ"מ איכא זלזול אם יצטרך לפושטו בשוק וא"נ דלא פלוג רבנן בין טלית לטלית ע"כ וכתוב במרדכי אומר הר"ר שלמה מדרויי"ש שאם נפסק לאיש חוט של טלית בשבת אסור ללובשו עד שיתקן אותו שאם לובשו עובר בעשה והשיב ר"י דליתא כדמוכח בשמעתין דאע"ג דאיפסק לא הוי שרי בכרמלית דרבנן לכך נראה לר"י דמ"ע דציצית אינו אלא להטיל בו ציצית כשילבשנו ולא אמר הכתוב בלשון לא תלבש בגד שיש לו ארבע כנפות בלא ציצית דאז ודאי היה הדין עמו אלא מ"ע גרידא להטיל בו ציצית ומ"מ אין הטלית אסור ללבוש וגם אין עובר כיון שאין אתה יכול להטיל בו שהוא שבת ובחול ודאי עובר כל שעה שלובשו בעשה להטיל בו ציצית ע"כ וכתב ב"י דבתשובה אשכנזית מצא כתוב בלשון הזה שאלת בני אם נפסק אחד מהציציות אם מותר להתעטף ולברך בשבת המברך בו מוציא ש"ש לבטלה דקי"ל דד' ציצית מעכבות זו את זו דלית הלכתא כרבי ישמעאל. ומיהו אם הלך אדם לבית הכנסת ומצא טליתו שנפסקו החוטים ואינה מצויצת כהלכתה ומתבייש לשנות מנהגו לישב בפני הקהל בלא טלית אפשר דמותר להתעטף בלא ברכה כדאשכחן בהקומץ רבה בכרמלית דרבנן גדול כבוד הבריות ע"כ ואינו נ"ל דלא דמי יושב בפני הקהל בלא טלית לפושט טליתו בשוק עכ"ל הב"י אבל רמ"א ז"ל פסק להא דתשובת אשכנזית:

י **ופירוש** זה עיקר. והמרדכי כתב ג"כ שאין נראה לר"י פי' רבינו תם אלא כשרים אפילו איגרדום כולהו דמה לי ב' מה לי כולם ועמא דבר מינייהו לקולא מינייהו לחומרא ומיהו בסמ"ג תפס שיטת ר"ת עכ"ל וכתב ב"י דלענין הלכה נקטינן כסברא שהסכימו בה הר"י והרא"ש ז"ל ומיהו היכא דאפשר טוב לחוש לסברת ר"ת להחמיר ע"כ ורמ"א ז"ל כתב דנוהגים כר"ת:

יא **ואם** יש אפילו בחוט אחד פחות מכדי עניבה פסול. הלכך כיון שכל אחד כפול לשנים אם נפסקו ב' ראשים פסול שמא נפסק חוט אחד אבל אם לא נפסק אלא ראש אחד כשר כ"כ הטור סימן י"ב וכתב הב"י דזה דוקא במי שאינו מדקדק בעת עשיית הציצית שיהיו ד' ראשין מצד אחד לקשרו ד' לצד האחר אבל לפי מה שאנו נוהגים לדקדק בעת עשיית הציצית לתת סימן בד' ראשין בענין שלעולם הד' ראשין הם מצד אחד של הקשר וד' הראשין מצד האחר דאז אנו יודעים בודאי שכל ד' ראשין מצד אחד לקשר הם חציי חוטין ואין בהם חוט אחד שלם הילכך אם נפסקו מעיקרם שני ראשין מצד אחד כשר דהא ודאי אינם חוט אחד אלא משני חוטין והרי נשאר מכל אחד הראש השני שהוא יותר מכדי עניבה ומיהו היכא דנפסק ראש אחד מצד אחד לקשר והראש השני מצד האחרון בהא שייך נמי למיחש דשמא שני ראשין אלו מחוט אחד הוא ע"כ וכתב עוד הב"י וז"ל היכא דנפסקו ב' ראשי החוט ולא נשתייר בשום ראש כדי עניבה ובצירוף שיעור שני הראשים יש כדי עניבה היה נראה להכשיר ואפשר היה לומר דמפני כך כתב רבינו לעיל בדברי ר"ת שאם נפסקו שתים מן השמנה ונשאר בהם כדי עניבה כשר דמשמע דאע"פ שאין בשום אחד משני הראשין לבדו כדי עניבה מאחר שבהצטרפות שניהם יש כדי עניבה כשר אלא שלא מצאתי מי שכתב כך ואיכא למימר דכל שאין בשום א' מראשי החוט כדי עניבה אע"פ שבצירוף שניהם יש כדי עניבה כיון שאין כדי עניבה במקום אחד לא מינכר ולא חשוב כלל דכמאן דליתיה דמי עכ"ל:

יב **ואזלינן** לחומרא וכו'. וכתב הב"י אבל הרי"ף והרמב"ם לא הזכירו דין זה משמע דסברי דאזלינן בה לקולא וטעמא משום דסבירא להו דשיעור זה אינו אלא מדרבנן דאילו מדאורייתא בכל דהו סגי והכי נקטינן היכא דלא אפשר אבל היכא דאפשר טוב לחוש לדברי הרא"ש ז"ל עכ"ל ובשו"ע שלו סתם כדברי רבינו הרא"ש ז"ל:

יג **ב"ש** דמינכר וכשרין. וכתב רמ"א דמשערינן בחוטין בינונים:

יד **ש"מ** צריך לקשר על כל חוליא וחוליא. ע"ל סי' ט"ו:

טו **ורש"י** דחק לפרש כו'. והמרדכי כתב תחלה להכריע ובנשאר כדי עניבה מהגדיל כשר ואח"כ כתב בשם רבינו שמשון לדחות אותם ראיות והעלה ואין כח בידי להכשיר עד יבא מורה צדק עכ"ל ודברי רבינו הם דברי התוספות וכ"כ ג"כ סמ"ג ורבינו ירוחם שאפילו לא נשאר כדי עניבה אלא מהגדיל כשר וסמ"ק כתב שתי הסברות ולא הכריע וכתב ב"י דמנהג העולם כדברי רש"י ומיהו היכא דלא אפשר כגון שהוא במקום שאין ציציות מצוים לתקן כדאי הם ר"י והרא"ש לסמוך עליהם ועוד שיש לדבריהם ראיה מההיא דסיפרי וסוגיא דגמרא אתיא שפיר לשטתם עכ"ל:

יז **טלית** שהקטן מתכסה בו ראשו ורובו. וז"ל הרמב"ם בפ"ג ותהיה מדתה כדי שיתכסה בה ראשו ורובו של קטן המתהלך לבדו בשוק ואינו צריך אחר לשומרו ולילך עמו ע"כ וכתב הראב"ד יפה אמר שלא בכל קטן משערין אלא בזה שיכול לילך לבדו שהרי אמרו והגדול יוצא בו עראי אלמא דלא בכל קטן משערין ע"כ ולשון הטור ר"ס ט"ז כל שהקטן בן ט' שנים יכול לכסות בו וכתב ב"י דמשמע דהיינו דלא כהרמב"ם דהא פחות מבן ט' נמי מתהלך לבדו בשוק ואפשר שהטור מפרש דה"ק הרמב"ם קטן המתהלך לבדו בשוק עס טליתו וא"צ אחר לשמרו שלא יאבד הטלית וכדמשמע מדברי סמ"ג וסובר הטור דכל שהוא פחות מבן ט' צריך לשומרו שלא יאבד הטלית עכ"ל הב"י וכתוב באורחות חיים כדי שיתכסה בו ראשו ורובו של קטן פירוש באורך וברוחב:

יז **והגדול** יוצא בו עראי חייבת. והרמב"ם השמיט לזה כמו שתראה מלשונו שהעתקתי בסעיף דלעיל וכתב הכ"מ שטעמו לפי שמה שאמרו בברייתא והגדול יוצא בה אינו תנאי לטלית להתחייב בציצית כי הכל תלוי באם קטן מתכסה בו ראשו ורובו דאז מיקרי כסות ואם לאו לא מקרי כסות ומשום דקטן לאו בר חיובא הוא תלו הדבר בגדול ואמרו שהטעם שמתחייב הגדול בכסות כזה מפני שדרך הגדול לצאת בטלית כזה עראי והדר קתני סיפא שאם אין הקטן מתכסה בה ראשו ורובו אע"פ שלפעמים על צד הדחק גדול יוצא בה עראי לא מיקרי כסות ופטורה עכ"ל הכ"מ וכ"כ ג"כ בב"י בשם הר"י ן' חביב ז"ל ונתרעם על הטור שנכנס בתחלת הדברים בלשון הרמב"ם שיעור טלית להתחייב בציצית כל שהקטן כו' וסיים בלשון הברייתא וגדול אינו מתבייש כו' אבל רמ"א ז"ל סובר שזה הגדול כו' הוא תנאי ג"כ שלמד שצריך שיהיה בטלית זה התנאי שהקטן מתכסה כו' יהיה בו ג"כ תנאי זה שהגדול לובשו פעמים עראי ויוצא בו לשוק ואתיא ברייתא כפשטה וכמשמעה ונמשך אחריו ג"כ תלמידו רמ"י ז"ל ומסיים בה שאם הוא קטן כ"כ שאין דרך סתם בני אדם להתכסות בו זה שיוצא בו באקראי לשוק ואינו מתבייש בטלה דעתו אצל כל אדם:

יח **טלית** כפולה חייבת בציצית ור"ש פוטר. גם הרי"ף סתם וכתב ולא פירש הלכה כדברי מי משמע משום דסמכו דמן הסתם משמע דהלכה כת"ק וכ"כ הטור סימן י' דמלשון רבינו ז"ל יראה דחייבת אפילו לא תפרה וכך פסק רבינו ירוחם אבל הרמב"ם פסק בפ"א כר"ש וגם בנ"י כתוב דהלכתא כוותיה וכתב ב"י משום דמשמע להו דהא דאמר רבה לאו היינו כנף דכתב רחמנא באורייתא ולא קא"ל לא תתעטף בה אלא כשהיא כפולה ש"מ דאפי' בעודה כפולה אסר ליה להתעטף וכר"ש והא דלא א"ל מעיקרא כי חזייה דמיכסי טלית כפולה מפני שרצה להמתין עד שיפשיטנה ויראה דקאים כנף להדי

רישיה וכן משמע מדאכסי גלימא אחריתא ולא כפל את זו ומיכסי בה וגם רבה בר רב הונא דא"ל זיל רמי ליה הל"ל זיל כפלה אלא ודאי משמע דהלכה כר"ש וגם ברוקח פסק הלכה כר"ש ושוב נדחק ליישב דאפשר לומר דגם הרי"ף ורבינו ס"ל דהלכה כר"ש וסמכו בזה על שהביאו להך עובדא דרבה בר רב הונא והוקשה לו דא"כ הוה ליה להביא ג"כ האוקימתא דבגמרא דתפרה היינו דנקטה בסיכי כמ"ש במיו"ט וניחא ליה משום דשמעינן ליה מהך עובדא דלא קפיד אלא דלא ליפשוט וליקום חוטא להדי רישא וכי נקטה בסיכי וא"א דליקום חוטא להדי רישא פשיטא דמטילים בה ציצית כשהיא כפולה ומשום כך פסק הב"י דהלכה כר"ש כיון שיש לפרש דעת הרי"ף והרא"ש כהרמב"ם למעט במחלוקת עדיף אבל רמ"א כתב ג"כ די"א דחייבים אף בלא תפירה כת"ק מ"מ מסיק דטוב לעשות לה ציצית אבל לא לברך עליה וכתב עוד הב"י דהא דפטר ר"ש היינו מלהטיל בכנפיה הכפולים אבל בד' כנפיה הפשוטים צריך להטיל דאטו משום דכפליה איפטרא לה והכי דייק לישנא דהרמב"ם שכתב אין כופלין את הטלית לשנים ומטילין ציצית על ד' כנפות כשהיא כפולה משמע דוקא על ד' כנפות כשהיא כפולה אין מטילים אבל ד' כנפות פשוטים מטילים עכ"ל:

יט **ושוין** שאם כפלה ותפרה חייבת. וכתב הרמב"ם שאפילו תפרה מרוח אחת חייבת וכתב הב"י דנ"ל שלמד כן מדאוקמי לה בדנקטי בסיכי כמ"ש במי"ט וסובר הוא ז"ל דנקטיה בסיכי היינו תפרה מרוח אחת א"נ כיון דטעמא דאין מטילין בה ציציות כשהיא כפולה הוא משום דמפשט וקם חוטא להדי רישא כל שתפורה מרוח אחת דליכא למיחש להכי שפיר דמי להטיל בה כשהיא כפולה וממילא משמע דה"ה לנקטיה בסיכי דהיינו תפירה רחבה כדפירש רש"י דתפרה סתם קאמר דאפילו תפירה רחבה במשמע עכ"ל הב"י:

כ **בזקן** שעשאה לכבודו דפטור. וכתב בנ"י ואע"פ שלובש אותה לפעמים בחייו כיון שאין עיקר עשייתה לאיכסויי מחיים לכסות לילה שפטורה אפילו ביום ע"כ וכתב ב"י סימן י"ט ואפילו להרמב"ם שמחייב ציצית לכל כסות שלובש ביום ואע"פ שהוא מיוחד ללילה (ופמ"ש לדבריו הללו לעיל סעיף ב') שאני הכא דכיון דכתיב על ד' כנפות כסותך משמע דוקא כסות המיוחד לאדם חי יצא שאינו מיוחד לכסות אדם חי דה"ל כאילו אינו כסות כלל ופטור ע"כ:

כא **והאידנא** נהגו להסיר. והרמב"ן בתורת האדם העלה שאין קוברין את המת אלא בטלית שיש בו ציצית ואין כאן בית מיחוש וכך מסיק בש"ע י"ד סימן שנ"א ורמ"א כתב דנהגו לקברו בציצית אך שפוסלים הציצית תחלה או כורכין אחד מן הכנפות:

כב **מכאן** ואילך חייבת. וכתב נימוקי יוסף בשם הריטב"א דהני ל' יום צריך שיהו רצופים שלא הרזירום בינתים כלל ע"כ:

כג **אבל** השואל טלית מצוייצת יברך לאלתר. ועיין סעיף ה' וסעיף ו':

כד **פירש"י** ז"ל דחיישינן דילמא פייש כו'. והלכך אפילו קרע כל דהו אסור לתופרו כשהוא בתוך ג' מן הכנף כ"כ רבינו בתשובה כלל ב' סימן י"א:

כה **כיון** דאית ביה ג' על ג' וכו'. וז"ל התוספות דף מ' ריש ע"ב אדאמר גזירה שמא יקרע סדינו כו' דהיינו שנקרע הכנף שהציצית תלוי בו ולא נשתייר ג' דהוי כאילו נפסק לגמרי אבל אם נשתייר בו ג' לד"ה חבור מעליא עכ"ל וכתב הב"י סימן ט"ו דמשמע דהיינו כפירוש רב עמרם ולפי זה תוך ג' וחוץ לג' לא קאי ארוחב הטלית דל"ש לן בין נקרע תוך ג' ברוחב הטלית לנקרע חוץ לג' אלא אאורך כלומר שאם מה שנשאר שלם הוא חוץ לג' יתפור דכיון דאיכא ג' אצבעות שלם לא חשיב כפסיק אבל אם כל השלם הוא תוך ג' כיון שאין בשלם ג' כפסוק דמי ולא יתפור וכ"כ הרא"ש ורבינו ירוחם עכ"ל ומ"מ כתב ב"י לעיל מיניה בשם רבינו ירוחם דאם נקרע ונשתייר כל שהוא כשר ופירש הב"י דקאי אפירושו של רב עמרם ובזה נראה שנחלקו רבינו והתוס' דמדבריהם משמע דבלא נפסק לגמרי מיירי ואפ"ה תוך ג' פסול ובסוף שיטה זו כתב ג"כ הב"י דהא דרבינו ירוחם מכשיר בנשתייר כל שהוא אינו מוכרח ולפיכך יש לתמוה שבש"ע שלו סתם כדברי רבינו ירוחם בזה אבל רמ"י כתב המחלוקת שעליו די"א שאין נקרא חיבור אא"כ נשארו בו ג' אצבעות שלמים ומסיק הש"ע ז"ל דירא שמים יצא את כולם היכא דאפשר ורמ"י השמיט היכא דאפשר ולא כוון יפה דודאי היכא דלא אפשר מוטב שלא יתבטל מציצית ואע"ג דהתורה לא הזקיקתו אם אין לו כדינו כדלעיל בסי' ט' מ"מ שמא הך יש לו כדינו מקרי וכתב הב"י וז"ל אם נקרע ונשתייר ממנו כל שהוא ותפרו ואח"כ הטיל בו ציצית לדעת רש"י אם הוא של צמר כשר דשמא ישייר מחוט התפירה ליכא למיחש כמבואר בדברי הרא"ש ומשום דנפסק ליכא למפסליה דתפירה הויא חיבור ולא דמי למאן דחייטיה לגלימיה (שכתבתי במי"ט סימן ה) דלא עשה כלום דשאני התם דכיון דלא פסק הכנפים גלי דעתיה דסופיה למישרינהו ואם היא של שאר מינים שדרך לתפור בחוטין של אותו מין לא יתפור דאיכא למיחש שמא ישייר מחוט של תפירה ולפירוש רב עמרם שכתבו הרא"ש ורבינו ירוחם נראה דבין של צמר בין של שאר מינים יתפור דהא לא פסל אלא משום דלא נשתייר תורת בגד הא לאו הכי משמע דשפיר הוי תפירה חבור וכן נראה לדעת נימוקי יוסף אליבא דרב עמרם דכל שתפרו ואת"כ הטיל בו ציצית כשר בין בטלית של צמר בין בטלית של שאר מינים מיהו היכא דנקרע לגמרי ותפרו ואח"כ

הטיל בו ציצית איכא לספוקי לכולהו פירושי אי מהני בהו תפירה אי לא עכ"ל הב"י ומסיק רמ"י דטוב להחמיר ונ"ל דדוקא היכא דאפשר וכדלעיל בסמוך ועוד כתב רמ"י דהא דמכשיר בשלא נקרע לגמרי דלהתוספות ליתא לפי דלדידהו צריך להשתייר רוחב ג' אצבעות שלם וכבר כתבתי לעיל בזה וכתוב בהגהות מיי' פ"א בשם הר"ם ז"ל ויש ליזהר אותם שתופרים חתיכות מעיל בכנפות הטלית שלא תהא שום תפירה שתופרין ומחברין אותם לטלית למטה מג' ולמעלה ממלא קשר גודל (מהטעם שיתבאר בסימן י"ד) אלא התפירה התחתונה ושבצדדים תהיה בסוף הטלית פחות ממלא קשר גודל והתפירה העליונה שבצדה השנית יהיו מרוחקים מסוף הטלית יותר מג' וכתוב בתרומת הדשן על מה שנוהגים לתפור סביב הנקב שהציצית תחוב בו בחוטי משי כדי שלא יתרחב הנקב וישמט הציצית ממקומו דאין קפידא משום תוך ג' לא יתפור דלפי' רב עמרם כיון שהטלית שלם ואינו תופרה אלא כדי לחזק הנקב לא שייך טעמא דכמאן דפסיק דמי ולפרש"י כיון שתופר הטלית של צמר במשי שאינו ראוי לציצית שרי והא דמהר"ם י"ל דאיירי בטלית של משי ותופר פסקי המעיל במשי דחוט התפירה ממין הטלית ואיכא למיחש שמא יצרפנו עם שאר חוטי הציצית ע"כ וכתב רמ"א דה"ה בכל מקום שתופר בחוט שהוא מין הציצית דחיישינן שמא יקח אותו חוט לחוטי הציצית ע"כ וכתב עוד בת"ה דנראה דאפילו אם תופר טלית של משי בחוטים של משי אלא שצבועים החוטים אדום או ירוק אין להקפיד כה"ג דה"נ ליכא למיחש שיצרפנו עם החוטים הואיל ולא נהגינן כלל האידנא בשום מקום רק בציציות שהם לבנים ולא צבועים ואפילו בטלית קטן שהוא ממיני צבעונים לא ראיתי מימי אחד שיהא מצוייץ רק בציצית לבן ולא צבוע ואע"ג דאין קפידא בצבע כלל הואיל ולא נהגו כן נראה דליכא למגזר ביה שמא יצרפנו עם החוטים ומ"מ פה ק"ק פראג בבהכ"נ דפינחס שהייתי רגיל בה קודם שנתמניתי לאב"ד יש ארבע כנפות ממשי בצבע ירוק כחלמון ביצה וכן הציציות שבו ג"כ ממשי ירוק כחלמון ביצה והובא לכאן מרעגנשבורק והוא של הקדוש רבי שלמה מלכו הי"ד עוד שני דגלים שלו וגם סרגינוס שקורין קיטל:

כו **ואי** עביד ביה ציצית לא פטר ליה לטלית. ולא מבעיא ואצ"ל שהציצית שכבר תלויים בו שהם פסולים לכשיתפור הקרע משום תעשה ולא מן העשוי וכ"כ רבינו ירוחם אבל בנימוקי יוסף כתב בשם רב עמרם בזה הלשון טלית שיש בו ציצית ונקרע הכנף סמוך לציצית אם הוא חוץ לג' יתפור שהרי לא נתבטל הציצית כיון שנשאר שיעור שלם להיות כנף דהיינו ג' על ג' תוך ג' אם נקרע תוך ג' בטל הציצית מיד שלא נשתייר בו שיעור כנף וכשחוזר ותפרו ה"ל תעשה ולא מן העשוי ע"כ וכ' ב"י דמשמע דתוך ג' וחוץ לג'

הוא מפרש שברוחב הבגד קאמר כפירש"י אלא דלרש"י כל שנקרע תוך ג' אפילו תופרו ואח"כ הטיל בו ציצית פסול ולרב עמרם לא נפסל אלא ציצית שהיו בו בעת שתפרו אבל ציצית שהטיל בו אחר שתפרו כשר ולזה נוטים דברי הרמב"ם שכתב בפ"א נפסק הכנף שיש בהן ציצית חוץ לג' אצבעות תופרה תוך ג' לא יתפור משמע דוקא לפסול ציצית שיש בה בשעת קריעה קאמר וכיון דהרמב"ם סבר כרב עמרם הכי נקטינן ומיהו היכא דאפשר נכון לחוש לדברי רש"י עכ"ל הב"י וכתב עוד הב"י וז"ל והיכא דנקרע מנקב שהציצית תלוי בו ולמטה אם קדם הטלת הציצית לקרע אותו ציצית שהיה שם בשעת הקרע כשר כיון שתחלתו נעשה בכשרות כי הא דרבינא דלקמן סימן י"ד דאיסתר קרנא דגלימא וכו':

כז **ושוין** שמביא תכלת ממקום אחר ותולה בה. ומכאן השיב הרשב"א למה שנשאל על טלית מצוייצת כהלכתה דחלוקה לשנים ובכל חלק יש בו שיעור להתעטף ונשארו לכל חלק מהציציות אחת או שתים והשיב שאין באותן ציצית משום תעשה ולא מן העשוי מדתניא הכא ושוין שמביא כו' דאלמא שכל שאר הכנפים לא נפסלו משום תעשה ולא מן העשוי אע"פ שנקרע וניטל מקצתה וכיון שכן מה לי אם נקרעה מקצתה או חלוקה לשתים הכל דין אחד וטעם אחד וכאן וכאן כשר דאין כאן משום תעשה ולא מן העשוי עכ"ל ורמ"י כתב דלא גרע מטלית חדשה שעושין בה ציציות בתחלה אחת ושתים ואח"כ מוסיפים עליהם להשלים אע"פ שמפסיק זמן רב הכא נמי ל"ש עד כאן לשונו:

כח **מתירין** מבגד לבגד. וכתבו התוס' בפ' במה מדליקין דאפילו שמואל לא שרי להתיר ציציות מבגד זה אלא כדי להניחם בבגד אחר אבל שלא להניחם בבגד אחר לא ומה שנהגו להתיר ציצית מטליתות של מתים (כדלעיל סי' ט') ל"ק דדוקא בטלית שהוא בר חיובא אין מתירין ע"כ וכתב רמ"י דנ"ל דדוקא כשמתירין שלא על מנת לעשותם בבגד אחר וגם אינו רוצה לעשות ציצית אחרות בבגד זה דה"ל ביזוי מצוה לציצית או לבגד אע"ג דקי"ל ציצית חובת גברא הוא (כדלעיל ס"ס ט') מ"מ אסור להתירם ממנו שלא לצורך כלל אבל אם רצה להתיר ציצית מן הבגד ולהשליכם ולעשות בו ציצית אחרות יפות מן הראשונים נ"ל ודאי שהוא מותר דהוי נוי מצוה וכתיב זה אלי ואנוהו עכ"ל:

כט **וד'** בגודל. וכתב המרדכי אומר ר"ב שצריך לשער במקום רוחב הגודל ולא מראשו שהוא קצר עכ"ל ואפשר להבין מזה כוונת שתי גרסאות שכתבו התוספות בפרק התכלת סוף (דף מ"א) ובפרק קדשי קדשים (זבחים דף ס"ג:)

ל **בתוך** ג' אצבעות. ופשוט דהני אצבעות נמי כדפירש לה רב פפא אדארבע דב"ה דהא הנהו נמי בהך מחתא דהכא מחתינהו רב פפא גופיה ומכיון דמפשטא דגמרא מוכרח כך

ולא היה מן הצורך לב"י שהביא כל הפוסקים שכתבו דהיינו אצבעות היינו גודל וכתב עוד הב"י וז"ל וראיתי הרבה אנשים מודדים בג' אצבעות הסמוכים זה לזה ביד שהאחד נקרא אצבע והב' אמה והג' קמיצה וטעות הוא בידם ואין להם על מה שיסמכו ע"כ:

לא **והכי** נהגינן לעשות ציצית י"ב אצבעות שליש גדיל וכו'. ולפיכך בתחלה יקח החוטים שיהו ארוכין כאצבע יותר מי"ב אצבעות כדי שיעור הקשרים וכ"כ ב"י בשם מהרי"א וכתב עוד שאפשר שמפני כך כתוב בכל בו שיהו אורך החוטים י"ג אצבעות ולפי זה כשמתחלה לוקח אותן פשוטים קודם שיכפלו יהיו ארוכין כ"ו אצבעות וכתב עוד הב"י וז"ל ויש לדקדק שהיה לרבינו להוסיף על אורך החוטים ב' או ג' אצבעות שהרי מקום תליית החוטים בכנף קודם שיתחיל לעשות גדיל הוי ממלא קשר גודל עד ג' אצבעות ואפשר שאותו חלק מהחוט כיון שהוא סמוך לבגד חשוב כגדיל ויותר נראה לומר די"ב אצבעות דקאמר היינו לבד מהחלק ההוא וסברא אחרונה זו פסקה רמ"א ז"ל:

לב **ה"נ** אין לו שיעור למעלה. וכתב המרדכי שר"י היה נוהג לעשות ארוך משום גרדומים וכתב עוד ואם הוא ארוך יותר מדאי ראוי לקצרו ולא מקרי תעשה ולא מן העשוי כיון שאינו עשוי בפיסול עד כאן:

לג **כתוב** באורחות חיים. וזה לשונו יש מי שכתב שאסור לתת שום בגד בנקבי הטלית שמכניסים בהם הציציות דכתיב הכנף מין כנף וע"כ מקיפין הנקב בפתיל או במשי ויש מי שכתב שאין לחוש בזה כלל כי אין עושים זה אלא לחזק הבגד כדי שלא יקרע וכן כתב בעל התרומה וז"ל הטור שאדם נותן בכנף לחזק מין כנף מיקרי שאינו שם אלא לחזק ע"כ וכתב ב"י שכל העולם נוהגים לתת טלאי סביב הכנף בין שהוא מינו בין שאינו מינו ובארץ מצרים נוהגים לטלות חתיכות עור סביב הכנף ואפי' למ"ד דהיא של בגד וכנפיה של עור זיל בתר כנף ופטורה הכא חייבת דשאני התם שכל הכנף מעור וחברו לבגד וכ"כ המרדכי בשם תוס' שנ"ץ ע"כ:

לד **תלאן** ואח"כ פסק ראשי חוטין שלהן פסולין. אבל אם תחבם בכנף ואח"כ חתכם כשרה רק שיחתכם קודם כריכה כ"כ הטור ס"ס י"א וכ"כ סמ"ג ומכ"מ כתב דטוב שיחתכם קודם שיתחבם כלל וטעמו פירש ב"י כדי שלא ישכח מלחתכם עד אחר קשירה וכתב עוד הב"י וז"ל ונ"ל כיון דקי"ל (בסי' ט"ו) דאפילו לא כרך בה אלא חוליא אחת כשרה אם כרך בה חוליא אחת ואח"כ פסקן פסולה ומיהו דוקא בשקשר קשר אחד אבל אם לא קשר כלל לא משום דלא הוי מן העשוי דהא קי"ל קשר העליון דאורייתא הלכך כל שפסקן אחר שקשר ולא כרך או אחר שכרך ולא קשר כשרה אבל אם כרך חוליא וקשר אחריה אם פסק אח"כ פסול ואף שעדיין לא גמר הכריכות והקשרים משום

דבהכי מתכשר חשיב שפיר מן העשוי עכ"ל והקשר דנקט היינו שקשר ב' פעמים אבל קשר רק אחד ואח"כ חתכן כשרה דהא מסקינן לקמן דבעינן ב' קשרים וכ"כ רמ"י ז"ל:

לה **וצריך** לפרודי כו'. וכתוב בעיטור בעידן תכלת קאמר להפריד תכלת לצד אחד ויפה לדקדק ולעשות זכר לתכלת עכ"ל מהא שמעינן דליכא קפידא כולי האי האידנא ואפשר שזהו הטעם שהשמיט בקיצור וכתב רמ"י ז"ל שיפרידן זה מזה קודם שיברך עליהם ונכון הוא שהרי בברכה מזכיר ציצית ואין ציצית כו' ועיין סעיף ע"ד:

לו **אבל** אשה כשרה כו'. וכתב המרדכי שכן מנהג שהנשים עושות ציצית ומיהו מצאתי שמהר"ם היה מקפיד להניח לנשים לעשות לפי שמי שפטור מן הדבר אין פוטר אחרים ונ"ל דהיינו לכתחלה דאל"כ תקשה מסוכת גנב"ך דכשרה ובפרק הספינה ארגז גנוז לאשתו של ר"ת ב"ד דשדיא תכלתא לצדיקים לע"ל ע"ש ועי' בדברי רבינו פרק השולח סי' מ"ו ובסמ"ג ובספר התרומה פסקו ג"כ דנשים יכולות לעשות ציצית וכתב ב"י סי' י"ד דלענין הלכה נהוג עלמא כדברי המכשירים דרובא נינהו וגם כי טעם נכון יש להם ע"כ אבל רמ"א כתב דטוב להחמיר לכתחלה להצריך לאנשים שיעשו אותן וכתב רמ"י ז"ל דדוקא לענין תלייתו בבגד דהך קרא דועשו להם בתלייתן בבגד כתיב ולא בתיקון הציצית בעצמו בטוייתן ושזירתן דההוא מגדילים תעשה לך נפקא כמ"ש במי"ט ר"ס דלקמן ובההוא קרא לא כתיב בני ישראל ולכך מניחין אותן לכתחלה לטוות ולשזור ודברים הללו הלא הם כתובים בהגה' מיי' שכך מצא בשם רבינו משה דאין לנשים לעשות ציצית משום דכתיב בני ישראל ועשו להם ציצית אבל שאר תיקוני הטלית וטויית ציצית יכולות לעשות ע"כ וז"ש תיקוני הטלית מלתא דפשיטא הוה ולא צריכא למימרא:

לז **קוצים** היינו תוטים התלויים ביריעה וכו'. וכן פרש"י אבל הרמב"ם מפרש בענין אחר שכתב בפ"א מהלכות ציצית ואין עושים אותם לא מן הצמר הנאחז בקוצים כשהצאן רובצים ביניהם ולא מן הנימין הנתלשים מן הבהמה ולא משיורי שתי שהאורג משייר בסוף הבגד אלא מן הגיזה של צמר או מן הפשתן וכתב ב"י דנראה שהטעם משום ביזויי מצוה ובש"ע שלו לא כתב רק לדברי הרמב"ם ולא זכר כלל לדברי רש"י ורבינו בזה ואני תמיה על זה כמ"ש בסעיף הסמוך:

לח **משום** דבעינן תלייה לשמה. וכן פרש"י ז"ל וכתב ב"י בסימן י"ד דאפשר נמי דחוליא אחת וקשר א' דצריכים מדאורייתא (כדלקמן בסי' הסמוך) צריך שיעשה לשם ציצית ע"כ וכבר כתבתי בסעיף דלעיל דהרמב"ם מפרש הך דקוצים כו' בענין אחר ולדידיה לא שמעינן מהכא דבעינן תלייה לשמה ובהדיא פסק בפ"א מהל' ציצית דישראל שעשה

אותן בלא כוונה כשרה וההיא בתלייה מיירי דא"א לומר דמיירי בטוייה דהרמב"ם עצמו פוסק נמי כשמואל דבסעיף דלקמן דבעי טווייה לשמה ואתיא שפיר להרמב"ם דשמואל דהכא לא פליג ארב דלעיל דאמר ועשו להם ציצית בני ישראל ולא העובדי כוכבים דלרש"י ורבינו דמפרשים לדשמואל דטעמיה משום דבעינן תלייה לשמה צריכים לומר דפליג אדרב דאי איתא דרב ס"ל נמי בהא כשמואל א"כ לא ה"ל קרא למעוטי עובדי כוכבים כיון דאפי' ישראל העושה בלא כוונה פסול עובד כוכבים צריכא למימר דלא אתמהא דהא ודאי דעובדי כוכבים לאו בני עשיה לשמה נינהו וכמ"ש כבר במי"ט ומסיק הב"י דלענין הלכה יש לחוש לדברי רש"י ורבינו לעשותו בכוונה ובאין ציציות מצויים לתקנו כדאי הוא הרמב"ם לסמוך עליו וכך פסק בש"ע שלו ולפיכך אני תמה דמכיון דחושש הוא לדברי רש"י ורבינו בהא דפורש בדשמואל דהכא במאי דשמעינן מינה דבעינן תלייה לשמה לא היה לו למנוע מלכתוב גם דבריהם בפי' קוצים ונימין וגרדין בש"ע שלו ולא לסתום לפירוש הרמב"ם בלבד אע"פ שיש לומר שסמך בזה דממילא נשמעיניה מהא דמצריכים תלייה לשמה דכל הני גווני דפירשו רש"י ורבינו בקוצים נימין וגרדין דפסולים דידהו:

לט **בעינן** טויה לשמה ומסיק רבינו לקמן בריש עשיית ציצית דלא מהני השזירה לשמה אם לא היתה הטוייה לשמה לאפוקי דעת בעל העיטור דמכשיר ועוד יתבאר שם דיני השזירה ע"ש וכתב המרדכי שצריך להוציא בפיו בתחלת הטויה שהוא עושה כן לשם ציצית א"נ יאמר לאשה טוי לי ציצית לטלית ותו לא צריך וכתוב בנ"י עובד כוכבים ועובדת כוכבים לאו בני לשמה נינהו ואפי' ישראל עומד על גבן וזהו דעת הרמב"ם בעיבוד לשמה ורבינו נחלק עליו בהלכות ס"ת סי' ג' וכתבתי שם במי"ט דנוהגים שיסייע ישראל מעט ועיין מה שכתבתי שם בסעיף ט' וכתב המרדכי בשם מהר"ם שיש להחמיר לנפץ הצמר של ציצית לשמה וכתב הב"י דלא ידע למה מאחר שלא אמרו בגמרא אלא בעינן טויה לשמה מניין לו להחמיר בלא ראיה ושום אחד מהפוסקים לא כתב כך ולא ראינו מי שחשש לכך עכ"ל ויפה עשה רמ"י ז"ל שאע"פ שרבו ז"ל כתב לדברי מהר"ם וכתב עליו שהמנהג להקל בניפוץ הוא השמיט כל דבריו בזה ולא כתבן כלל לא לדמהר"ם ולא להמנהג:

מ **בפ"ק** דסוכה דף ט' אמרינן ועשו להם ציצית משלהם למעוטי צמר גזולה. וכתב הרמב"ם שאם עשה מצמר גזולה פסול וכ"כ הטור וכתב ב"י שבנימוקי יוסף כתוב דלא מפסיל אלא כשגזל חוטים ממש אבל אם גזל צמר ועשאם חוטים כשרה דקנייה ביאוש ושנוי הגוף אבל לכתחלה אסור משום שונא גזל בעולה והרמב"ם שכתב פסול אפשר

דמיירי קודם יאוש א"נ אפי' אחר יאוש לא קני משום דהוי שינוי החוזר לברייתו עכ"ל הב"י ורמ"א ז"ל סתם כדברי נימוקי יוסף ולענין ברכה עיין ברישׁ לולב הגזול אבל רמ"י ז"ל כתב ג"כ לתירוץ השני דהב"י וכתב עוד בנ"י חוטין שאולים כשרים דמסתמא על דעת הלואה הוא ואפי' לכתחילה וכ"כ בעיטור וז"ל חוטין שאולים הלואה היא דלא הדרי בעינייהו וכדידיה דמי ע"כ כלומר דמסתמא מצי לשלומי ליה בחוטין אחריני:

מא **גרסי'** בפ' כל הצלמים (עבודה זרה דף מ"ז) בעי רב פפא המשתחוה לבהמה צימרה מהו לתכלת הואיל ודבר מצוה הוא מי מאיס כלפי גבוה או לא ולא איפשטא ופסקו הרמב"ם והטור לחומרא וכתבו עוד המשתחוה לפשתן נטוע כשר לציצית וכתב ב"י דנלמד מהא דהתם בעיא לן המשתחוה לקמת חטים מהו למנחות ופשטינן לה דמותר דמעיקרא חטי והשתא קמחא והוי שינוי גמור:

מב **ראב"י** פוסל בשתיהן. והלכה כמותו כ"כ נ"י וטעמא נ"ל משום דמשנתו קב ונקי ועוד דסוגיין אליביה אתיא:

מג **על** הגדיל פירש"י חוט העב כו'. ול"א פי' חוטין שבשפתי שני הצדדין וכ"כ הטור ולמאי דמסקינן דצריך שירחיק מלא קשר גודל הכי פירושו על הגדיל כלומר שאם היה הגדיל רחב יותר מכדי מלא קשר גודל ונתן הציצית בגדיל אע"פ שהיא למעלה מכדי מלא קשר גודל פסול וכ"כ הב"י ועיין עוד בסעיף מ"ה:

מד **צריכה** ציצית שתהא נוטפת כו'. פרש"י שתהא תולה ומכה כו' וכתב בכל בו ובאורחות חיים שצריך לתלות הציצית באורך הטלית ולא ברחבו וכ"כ הרוקח ופי' באורך כלומר שיהיו נתונים בנקב ויצאו מזה ומזה בצד האורך ובהגהות מיי' כתוב כתב רא"ם וצריך לתת הציציות לאורך הטלית ולא לרחבו דבעינן שתהא נוטפת על הכנף פי' תלוי על הקרן ואי הוי ברחבו לא הוי נוטף שהרי כלפי הקרקע הוא תלוי וכן הנהיג מהר"ם לדקדק בו בטלית שיהא הציצית נוטף על הכנף בשעה שמעוטף בו האדם ויש כנף שהוא תולה הציצית בארכו ויש ברחבו הכל לפי מה שמתעטפים בו ושוב חזר בו ואמר דהכל נקרא נוטף על הכנף ולא אמעיט אלא שלא יהא הציצית תלוי באלכסון על קרן זויות ורש"י פירש שתהא תולה ומכה כו' עכ"ל וטעמא כתב ב"י בשם מהרי"א ז"ל דתניא בספרי על הקרן פסולה משום ד' ולא ח' והיינו כשנותנים הציצית על הכנף באלכסון שהציצית נראה שהוא עשוי לכנף זה ולכנף זה וה"ל כשתי כנפות עכ"ל ונ"ל שזהו ג"כ טעמו של הטור שלא כתב להא דצריכא שתהא נוטפת וגם הרמב"ם לא כתבו:

מה **וצריך** שירחיק מלא קשר גודל. ופירש הטור דשיעור כזה באורך הבגד הוא דהיינו שימדדו למדת האורך של הבגד אבל לתוך מדת רוחב הבגד אין לו שיעור רק שלא יתנהו

על החוטין שעושין בשפת הבגד וטעמו פירש הב"י דמפרש הטיל על הקרן שזהו לאורך הבגד דקרי ליה קרן שהוא סוף האורך ואהא קאי רבי יוחנן דאמר שצריך להרחיק מלא קשר גודל ודקתני על הגדיל הוא השפה שבסוף רוחב הבגד לשני צדדיו אורנייש"ש בלע"ז ובלשון אשכנז קרויין בענד"ר ומשמע ליה דלא מיפסל בקרוב לשפת הבגד ברחבו אלא במטיל הציצית בגדיל עצמו אבל במטיל בבגד עצמו אע"פ שלא הרחיקו משפת רוחב הבגד כלל כשר וכתב מהרי"א ז"ל שמ"ש הטור שאין לו שיעור ברוחב היינו לומר דאין לו שיעור למטה כלומר שיכול להטילו סמוך לשפת הבגד אבל למעלה בהכרח הוא שיש לו שיעור מאחר שאין אנו יכולין להרחיק מן הקרן יותר מג' אצבעות ע"כ וכתב הב"י דאע"ג דהטור מפרש על הגדיל שהוא ברוחב הבגד הה"נ בגדיל שבאורך דמידי הוא טעמא אלא לפי שהגדיל אינו נחשב מן הבגד מ"ש גדיל שברוחב מגדיל שבאורך ומה שפירש על הרוחב מפני שהוא היותר מצוי שהרי אם באת לחתוך טלית מבגד שלם מאיזה מקום שתחתוך תמצא גדיל בשני צדי רחבו אבל בארכו לא תמצא גדיל אפי' מצד אחד אא"כ חתכת הטלית מראש הבגד או מסופו ע"כ והסמ"ג כתב המטיל ציצית בבגד לא יניחנו למעלה מג' אצבעות וכו' וגם לא יניחנו ממש בשפת הבגד שגודלין כדי שיהיה חזק שקורין בלע"ז ליישיד"א שהרי על כנפי בגדיהם כתיב וזה אינו נחשב מן הבגד והכי אמרי' בפרק התכלת הטיל על הקרן או על הגדיל ראב"י פוסל ע"כ וכתב ב"י נראה מדבריו שהוא מפרש כלישנא בתרא דרש"י דעל הגדיל דקתני קאי נמי אאורך הבגד (שהן גדילי חוטי השתי שהן בסוף האורך של הבגד) כלומר שאם הגדיל שבסוף אורך הבגד היה רחב והטיל בו ציצית אע"פ שהוא מרוחק יותר מכדי מלא קשר גודל פסול מפני שהוא נתן בגדיל שאינו נחשב מהבגד ולפ"ז אין מכאן ראיה לומר דבתוך רוחב הבגד אין לו שיעור דכיון דקתני הטיל על הגדיל בהדי הטיל על הקרן אלמא כי הדדי נינהו וכי היכי דהטיל על הגדיל מפסיל גם ברוחב דכיון דטעמא דפים ולא דגדיל מפני שאינו נחשב מן הבגד מה לי אורך מה לי רוחב ה"נ הטיל על הקרן בין באורך בין ברוחב פסול דכל שאינו מרוחק מלא קשר גודל בין באורך בין ברוחב קרן מקרי ולא כנף וכן נראה מדברי בעל נימוקי יוסף שכתב והלכתא חוטין בתוך ג' אצבעות מן הכנף בין מן הצד בין מלמטה וכתב מהרי"א שכך סברת בעל העיטור שגם לרוחב הבגד צריך להרחיק כמלא קשר גודל וכתב הר"ב ז"ל שכן ראוי לעשות וכ"כ הר"ר יונה באגרת התשובה וז"ל צריך שירחיק מקום הנחת החוטין משפתי הטלית מזה ומזה קשר גודל ויזהר שיהיה בתוך ג' אצבעות עכ"ל וגרסי' בסוף מסכת ב"ק אדתנן התם הכובס נוטל ג' חוטים והן שלו יותר מכן לבעה"ב וכו' אמר רב יהודה הכל עולין למנין תכלת ויצחק

ברי קפיד עלייהו וכתב הרשב"א הכובס נוטל ג' חוטין דרך האורגים שאורגים בסוף הבגד שנים וג' חוטים רחוק מן האריגה ועושים זה כדי להציל הבגד שלא תסתר אריגתו בראש הבגד ע"י הכביסה ואותם החוטים אם נשמטים משם בשעת הכביסה הכובס נוטלן והכל עולין למנין תכלת פי' שצריך להרחיק מן הכנף כמלא קשר גודל ואותו ארוג שבאותו הבגד עולה לשיעור קשר גודל ולהרחקות ג' אצבעות ויצחק בנו של רב יהודה היה מסופק בדבר שהיה מקפיד בו ומן הספק היה נוטלו מן הבגד דשמא עולים ושמא אין עולים ומ"מ כיון דרב יהודה אמר להדיא עולים אע"ג דרב יצחק בריה מקפיד קי"ל כרב יהודה ועולים עכ"ד והב"י קודם שראה לדברים הללו כתב מסברא דנפשיה ומנימוקי יוסף בענין הזה ומסיק דמיהו אם אין הגדיל רחב ביותר טוב להרחיק מעיקר הבגד מלא קשר גודל שנמצא שהוא תוך ג' אצבעות לתחילת הגדיל דהשתא ממ"נ כשר שאם הגדיל דינו ליחשב במדידה הרי אינו מרוחק ג' אצבעות ואם דינו שאינו נחשב במדידה אלא מעיקר הבגד עצמו הוא שמודדים הרי הוא מרוחק ממנו כמלא קשר גודל עכ"ל ואע"פ שיש לומר שאחר שראה לדברי הרשב"א דפסק כרב יהודה דעולים שוב לא חש ליה לחלק בין שהגדיל רחב או אינו רחב וכן בש"ע שלו סתם וכתב דעולים לשיעור מלא קשר גודל כו' מ"מ רמ"א ז"ל כתב כן בהגהתו וכתב עוד רמ"א דמדידות הללו דמלא קשר גודל וג' אצבעות יהיה ביושר ולא באלכסון מן הקרן:

מו א"ל בשעת עשיה אתמר. וכתב הטור דמ"מ טוב לעשות אימרא בשפת הבגד שלא ינתק וזהו אליביה דפירוש השני שכתב רש"י שנסתר הבגד מלמטה כו' וכדי לתקן ג"כ אליבא דפירוש הראשון דנסתר ונרחב (הגדיל) הנקב כו' כתב רמ"א דנוהגים לעשות אימרא סביב הנקב שלא ינתקו שם ויהיו פחות מכשיעור:

מז **אבל** האידנא שאין לנו תכלת אין לדקדק במנין החוליות וכו' וכתב הרמב"ם בפ"א מהל' ציצית וז"ל העושה לבן בלא תכלת לוקח חוט אחד מהח' חוטים וכורך אותו על שאר החוטים עד שלישן ומניח שלישותן ענף ויש מי שאינו מדקדק בדבר זה בלבן עכ"ל וכתב הב"י דנראה שטעם מי שאינו מדקדק בדבר זה בלבן משום דדייק לישנא דאמרי' נוי תכלת שליש כו' דמשמע דבזמן דאיכא תכלת דוקא דקדקו בכך ולא בזמן דליכא תכלת וטעם מי שדקדק בכך מפני שהוא סובר דתכלת דקאמר לאו דוקא אלא עיקר מצוה נקט וה"ה להיכא דליכא תכלת דלבן במקום תכלת קאי עכ"ל ולי עדיפא מהא דהרי רש"י פירש לעיל בסמוך אתכלת שכרך רובה דתכלת זהו שם של כל הציצית וגם רבינו לעיל סימן ו' כתב מכמה דוכתי דתכלת שם לכלל הציצית וא"ת דתקשה השתא לאותן שאין מדקדקים ונראה לי דהא נמי לא קשיא וטעמא דידהו כדכתב רבינו בענין

מנין החוליות אין לדקדק בהן כיון שאין תכלת והלכך אין אנו צריכים ג"כ לדקדק בנוייהן כלל דדוקא כשנדקדק במנין החוליות אז יש לדקדק ג"כ שיהא שליש כו' אבל כשאין לנו לדקדק במנין גם בענין הנוי אין לדקדק ומ"מ הא מסיק רבינו לקמן דהאידנא נמי נהיגי לעשות שליש גדיל וכו':

מח **והאידנא** נהוג לעשות ד' אוירים כו' שוין כל אחד רוחב כו'. וכתב רמ"א שאם האריך הציצית יראה ששלישיתו יהיה גדיל וב' חלקים ענף ע"כ וכתב הב"י דרבי ירוחם אחר שכתב מנהג זה שכתב רבינו סיים ביה ובאויר שבין קשר לקשר עושים כריכות קטנות כעין חוליות כל אחד לפי מנהגו ואני קבלתי לעשות י"ג כנגד י"ג מדות של רחמים ע"כ ואני ראיתי שנוהגים לכרוך באויר ראשון ז' כריכות ובשני ט' ובג' י"א ובד' י"ג שעולים כל הכריכות מ' כמנין ה' אחד שעולה ל"ט ועם השם עולה מ' ונ"ל שטעמם לפי שהם סוברים דהא דתניא לא יפחות מז' ולא יוסיף על י"ג אכריכות שבין קשר לקשר קאי כפירוש אחרון שכתבו התוספות (בסד"ה לא יפחות כו') וכתבו נימוקי יוסף ומש"ה מתחילין בשבע דהפוחת לא יפחות מז' ועולים והולכים משום דמעלין בקודש וגומרין בי"ג שהוא תכלית העליה שאין מוסיפים עליהם עכ"ל הב"י ורמ"י ז"ל כתב שהוא שמע ג"כ במספר הכריכות בענין הזה אלא שבחוליא השניה שמע ח' במקום ט' ועכשיו הם בין הכל ל"ט כמספר ה' אח"ד והאריך עוד בטעם לכל מספר הכריכות לכל חוליא בפני עצמה ואין מן הצורך להאריך בזה ויראה שלעולם ידקדק לעשות הכריכות שיהיו כל החוליות שוים ברחבן שלא תהיה חוליא זו רחבה או קצרה מזו וזה יוכל לעשות כשידקדק בעשיית הכריכות שיהיו בחוליא הראשונה מפורדות הרבה ובשניה לא כל כך ובשלישי יקרבם עוד יותר וברביעי יהיו מקורבים לגמרי ובזה הם נוי ציצית והיינו דדייק רבינו וכתב ד' אוירים כו' שוים כו' אבל ראיתי ציציות של הקדוש רבי שלמה מלכו זצ"ל שאינם שוים לגמרי וגם במספרם ראיתי שהכריכות ראשונות שאצל הטלית הן עשרה ואח"כ ה' ואח"כ ו' ואח"כ ה' היינו כאותיות שם ההוי"ה:

מט **ועושין** הקשר. לשון הטור וקושר ב' פעמים וטעמו כדכתב רבינו לעיל בסמוך בשם ר"ת דבלאו הכי לא מתקיים ואע"פ שענין הקשר של ר"ת הוא בחוט הכרך לבד מ"מ גם בקשר שע"י כל החוטין כדהכא ודאי דאינו מתקיים אם אינו בשני קשרים זה ע"ג זה וז"ל המרדכי ויש נוהגים לקשר בד' שמכאן וד' שמכאן בענין שקושרין הראשין בטלית וכן עושין כל הקשרים וכן נכון לעשית בעיני רבי עכ"ל:

נ **רב** אמר לעולם פתיל בעינן. כתב המרדכי פירש ר"י דהכי פירושא לעולם פתיל נמי בעינן אבל פשיטא דכולו פתיל דהיינו ענף כשר דהא כתיב קרא בהדיא ונתנו על הכנף

פתיל תכלת וגו' דהיינו ענף וקשה דהא אמר רב לעיל אפי' לא כרך בה אלא חוליא אחת כשירה משמע דכולה בלא חוליא פסולה וי"ל היכא דאיכא גדיל בעינן חוליא אבל בלא חוליא היה כשר אבל אין נראה לפרש כן דרישא דברייתא תכלת שכרך רובה כשרה לא מצי לפרושי הכי דכולה ענף פסולה ודומיא דהכא בלבן ולכן נראה דבעינן פתיל וגדיל ובחד לא מתכשר והכי עבדינן השתא והכי תניא בספרי פרשת שלח ועשו להם ציצית שומע אני יעשה כולה ציצית ת"ל גדילים יכול יעשה כולה גדילים ת"ל ציצית הא כיצד גדילים מן הכנף וציצית מן הגדילים אלמא תרווייהו בעינן עד כאן וכתב עוד המרדכי לעיל גבי כיון דאשתרי כו' דקי"ל הלכה כרב שהיה גדול בחכמה ובמנין וכולהו אמוראי הכי אית להו גבי תכלת שכרך רובה כשרה עד כאן:

נא **מן** התגר כשרה. ופירש בנ"י מן התגר הקבוע ומוחזק ליקח מישראל ולמכור דחזקה לא מרע נפשיה להפסיד סחורתו ולוקח מן המומחה וכתב ב"י סימן כ' דלאו למימרא דבתגר שעסקו הוא ליקח טליתות מציוצות מישראל ולחזור ולמכרם עסקינן דבתגר שאר סחורות דלאו טליתות מציוצות נמי מהימן שהוא מוחזק שאינו משקר שאם ימצא בדאי בדבר אחד שוב לא יאמינוהו וכן משמע מדברי רש"י עכ"ל וכתב רמ"א בהג"ה שאומר שלקחן מישראל נאמן:

נב **מן** ההדיוט פסולה. פרש"י דשמא הוא צבעה כו'. וז"ל נ"י שאם צבועה היא חיישינן שמא הוא צבעה ואם חוטי לבן שמא הוא עשאה וציצית שעשאה עובד כוכבים פסולה וכ"כ רבינו ירוחם וכתב ב"י דמהרי"א הקשה על זה דדוקא גבי תכלת נחוש לקלא אילן דמשום דתכלת דמיו יקרים מזייף אבל בלבן משום ריוח דעשיה שהוא דבר מועט אינו עושה אלא ע"י ישראל ע"כ וי"ל דאיכא טעמא אחרינא להפך דתכלת כיון שאפשר לבודקו הל"ל דלא מזייף ואפ"ה חיישינן כ"ש בעשיית ציצית שא"א לבדוק ועוד דהא לא תניא תכלת אלא מצויצות ומצויצות בלבן נמי משמע ואף על פי שרש"י פירשה לענין תכלת לאו לאפוקי היכא דכולה לבן אלא חדא מינייהו נקט עכ"ל הב"י:

נג **אע"פ** שאמרו אין אדם רשאי למכור כו'. וכתב נ"י דלאו דוקא למכור אלא אפילו למשכן ולהפקיד ולתת אסור אלא אם כן הוא לפי שעה דליכא למיחש להא ע"כ:

נד **וכדאי** הוא הרב אלפסי לסמוך עליו. ובסמוך מייתי עוד לדברי הרי"ף להוסיף ראיה לחייב פשתן במינו ומש"ה כתב הטור ס"ס ט' דרבינו הסכים לדעת הרי"ף אבל הב"י כתב וז"ל ולי נראה שמלשון הרא"ש משמע שנראין בעיניו דברי ר"ת אלא שכדי שלא להרפות מצות ציצית ביד אנשי ספרד לא רצה להורות כמותו כדכתב ולכך לא מחיתי כו' שלא להרפות כו' וכ"כ בהדיא בתשובה כלל ב' סימן ח' וז"ל וכן נהוג באשכנז

ובצרפת שלא לעשות טלית של פשתן ואני בבואי לארץ הזאת ראיתי שכולם לובשים טלית של פשתן אמר לי לבי אם תאסר להם טלית של פשתן תבטל מהם מצות ציצית כי אינם נמצאים כל כך טליתות של צמר בארץ הזאת ואמרתי הנח להם כי נתלים באילן גדול הרב אלפס שמתירו ועוד אף לפירוש ר"ת אין לאסרו בזמן הזה דעיקר טעם האיסור הוא דלמא אתי למרמי ביה תכלת שהוא עיקר המצוה ובכסות לילה או אם יקרע סדינו ה"ל כלאים שלא במקום מצוה אבל בזמן שאין לנו תכלת ואין לנו היתר כלאים בציצית כלל לא שייך למגזר כלל דלא שייך לדמותו לדבר שנאסר במנין דאין לו היתר אלא ע"י ב"ד הגדול ממנו בחכמה ובמנין דכיון שטעם האיסור ידוע אם נתבטל הטעם בטל האיסור ממילא דלא דמי לביצה מתקנת ר' יוחנן ואילך וגם ללך אמור להם שובו לכם לאהליכם ולר' אליעזר שביקש להפקיר כרם רבעי שלו דהיתר ביצה אין הטעם ידוע כל כך לעולם שיהא ההיתר תלוי במה שתקן שיהו מקבלין העדות כל היום כולו וכן בשובו לכם לאהליכם לא משמע מתוך הפסוק זמן להתיר התשמיש אם לא שפירש במשוך היובל המה יעלו בהר דהכי משמע פירוש דקרא היו נכונים לשלשת ימים לקבל התורה אל תגשו אל אשה ולא נקבע זמן לאותה פרישה של אשה שהסברא נותנת כיון דבשביל קבלת התורה נאסרה בתשמיש כשנתנה התורה יהיו מותרין ובההיא דר"א שביקש להפקיר כרמו משום שבימיו נתמעטו הפירות בירושלים והיה ראוי שיוליכו פירות מכל סביבות ירושלים אל תוכה לעטר שוקיה בפירות אי לאו דהתירו התקנה אבל בנדון זה אין כאן תקנה אלא ב"ש אוסרים משום גזירה וכיון דהשתא לא שייכא הך גזירה שרי ממילא. כל זה דקדקתי שלא לאסור לבני הארץ הזאת טלית של פשתן עכ"ל הרי אתה רואה שהוא נדחק כדי להעמיד מנהג הארץ ההיא אבל סברתו הוא לאסור כדברי ר"ת לכן כל ירא שמים יש לו ליזהר שלא לעשות טלית של פשתן היכא דאפשר אבל היכא דלא אפשר ליה מוטב שיעשה טלית של פשתן ויברך עליו משיתבטל ממצות ציצית וכמו שנהג הרא"ש עם אנשי ספרד עכ"ל הב"י ורמ"י ז"ל כתב דבזמן הזה אדרבה כ"ש הוא שלא לעשות טלית של פשתן כיון שאנו נוהגים לעשות בה ציצית מצמר ואם יעשום בבגד של פשתן הוי כלאים עכ"ד ובמחילה מכבודו דלא דק בתשובת רבינו ז"ל שכדי להמלט מסברא זו כתב בזה הלשון אבל בזמן שאין לנו תכלת ואין לנו היתר כלאים בציצית כלל לא שייך למגזר כו' כלומר דכולי עלמא הא ידעין דכלאים אסור ואין להם שום היתר כלאים בציצית הלכך לא שייך למגזר שמא יעשו ציצית של צמר בשל פשתן וכתוב בסמ"ק שנכון שלא להטיל שום ציצית של פשתן אפילו בטלית של משי ומסיק הב"י דמשי דנקט לאו דוקא אלא ה"ה לשאר מינים וטעמא משום דחייש דלמא

אתי להטיל ציצית בטלית של פשתן ע"כ וכתב רמ"א דהכי נהוג וכל זה היכא דאפשר בענין אחר אבל היכא דלא אפשר סמכינן אדברי רבינו וכמ"ש בסעיף דלקמן:

נה **וכן** יראה דהלכה כרבא דהוא בתראה. וכן כתב המרדכי בשם ר"י וכן פסק סמ"ג אבל הרמב"ם בפ"ג מהלכות ציצית פסק כרב נחמן וכתב ב"י דכיון דהרי"ף והרמב"ם קיימי בחדא שטתא הכי נקטינן ובסוף הסימן כתב וז"ל כיון דהרי"ף והרמב"ם סוברים דשאר מינים בר מצמר ופשתן לא מחייבים מדאורייתא נכון שלא לעשות הטלית משום דבר אלא מצמר רחלים כי היכי דלקיים מצות ציצית דאורייתא וכ"כ האגור בשם הר"ר ישעיה והר"י מולין שירא שמים יוציא נפשו מפלוגתא ולא יעשה טלית אלא מצמר ומיהו היכא דלא אפשר ליה יעשה משאר מינים ובלבד שלא יעשה של פשתן כדי לחוש לכתחלה לדברי האוסרים (בסימן דלעיל) ואם לא אפשר ליה יעשה אפילו של פשתן ומברך עליו כהסכמת הרי"ף והרמב"ם והרא"ש עכ"ל ורמ"א ז"ל כתב דהלכה כהני רבוותא דפסקי כרבא דכלהו מינים חייבים מדאורייתא ונ"ל דלדבריו אין לנו להשגיח בדברי הב"י בזה ואף לכתחילה יש לנו לעשות טליתות ממינים אחרים והכי נהוג עלמא לעשות ממשי גם מנוצה של עזים הנקרא טשמלו"ט והא דלא הגיה רמ"א בש"ע סוף הסימן דאין לחוש לזה שכתוב שם דירא שמים עושה של צמר רחלים משום דסמך על המבין דדעת לנבון נקל דמכיון דפסק בהדיא הלכתא דמדאורייתא כולהו חייבים שוב אין לפקפק ולא ישרו בעיני דברי רמ"י ז"ל שנראה מדבריו דאף אחר שנפסקה ההלכה דכולהו מדאורייתא חייבים אפ"ה ירא שמים יעשה של צמר כו' דהא אי איתא דדוקא לסברת האומרים דשאר מינים אינם אלא מדרבנן הוא שכתב כן ה"ל לפרש לפי שהוא כתב כל הדברים כענין חבור אחד כאילו מבטן אחד יצאו משא"כ רבו ז"ל דמכיון שהגיה בראש הסימן לא היה מן הצורך כ"כ להגיה עוד בסוף הסי' ויכול היה לסמוך על המבין מדעתו:

נו **גרסינן** בפרק שני דבכורות דף י"ז בענין רחל בת עז כו'. אמר רב פפא הכל מודים שצמרו פסול לתכלת והתם כתבו רבינו בסימן ג' ושם יתבאר בס"ד:

נז **כתוב** בתרומת הדשן שראה חד מרבוואתא דה"ל טלית של משי מצוייצת בג' ציצית של משי וחד של צמר וצ"ע אי שפיר דמי בכה"ג דלא הכנף מין כנף הוא וגם לא גדילים תעשה לך מהם אינם לגמרי עכ"ל:

נח **תניא** (דף מ"א ע"ב) טלית אין פוטר אלא מינה. ופירש"י טלית אין פוטרים בה לשם לבן אלא מינה אם אדומה היא יטיל בה שני חוטים אדומים וב' חוטים תכלת וכן שאר גוונים ע"כ וכתב הטור שכ"כ ג"כ הרמב"ם ואע"פ שמהר"י חביב ז"ל פירש לדברי

הרמב"ם בענין שאינו סובר שחייב לעשות כן כבר קיים ב"י לדברי הטור בסברתו של הרמב"ם בזה דתייב לעשות ס"ל ואין לו להאריך בזה והתוספות (דף מ"א סוף ע"א) כתבו על פרש"י דתימה מידי ציבעא גרים (דהכי פרכי' בגמרא דף ל"ח ע"ב) ושמא משום זה אלי ואנוהו הוי ע"כ והראב"ד בהשגותיו לפ"ב מהלכות ציצית כתב שראה מי שהקשה קושיא זו דמידי ציבעא קא גרים ולאו קושיא היא דהתם לענין אקדומי תכלת ללבן קא פריך דאין ראוי שיקדים תכלת ללבן בשביל הצבע שאע"פ שהטלית כולו תכלת וכו' מ"מ צריך שיהו בו ממין צבע הטלית כדי שיהיה ממין הכנף ע"כ נראה שסובר ג"כ שצריך לעשות הציצית מצבע הטלית אבל סמ"ג כתב דמדמקשי בגמרא גבי סדין בציצית לא יהא אלא לבן יש ללמוד שהמטיל ציצית צבועות בטלית לבן אין לחוש דהא משמע שאינו חושש בצבע ועוד אומר בפ' התכלת מידי ציבעא גרים ורש"י שפירש גבי טלית אין פוטר בה אלא מינה במין הצבע לא דק ע"כ וכתבוהו לדבריו הגהות מיי' בפ"ג וכתב מהרי"א ז"ל שמצא בתשובת הרשב"א שכתב על דין זה לא ראיתי לאחד מרבותי שחששו לזה כלל וכן נ"ל ע"כ וגם בת"ה סימן מ"ו כתב דלא נהגינן האידנא בשום מקום רק בציציות שהם לבנים ולא צבועים ואפילו בטלית קטן (ר"ל מה שאנו קורין ד' כנפות) שהוא ממיני צבעים לא ראיתי מימי אחד שהיה מצוייץ רק בציצית לבן ולא צבוע ומהרי"א ז"ל כתב בשם בעל העיטור שציציות של לבן קודמים לכל הצבעונים באיזה צבע שיהיה הטלית שכשאמרו מין כנף שיהיה הציצית ממין הכנף סתם טליתות שלהם היו לבנים אבל אם אין לנו לבן אז צריך שיהיו הציצית מצבע הטלית ועיין לקמן ומסיק הב"י דמ"מ כיון דהרמב"ם ורש"י סוברים שצריך שיהיו מצבע הטלית וגם התוספות והראב"ד נראה שאינם חולקים נכון ליזהר בדבר וכן ראיתי המדקדקים נוהגים לעשות הציצית מצבע הטלית עכ"ל וגם אנכי הרואה כן בטלית קטן של הקדוש ר' שלמה מלכו זצ"ל שיש פה בבהכ"נ והיא נקראת בהכ"נ דפינחס וכבר הזכרתי זה לעיל ס"ס כ"ה אבל רמ"א ז"ל כתב שהאשכנזים אין נוהגים לעשות הציצית רק לבנים אף בבגדים צבועים ואין לשנות עכ"ל ונ"ל קצת ראיה לדבר מהא דסוף פרק שואל שכתבו רבינו בסוף ההלכות דדרשינן בכל עת יהיו בגדיך לבנים אלו ציצית ופירש"י זה ציצית שמלובן הבגד ע"כ ש"מ דסתם ציצית של לבן ומיהו י"ל שהכתוב דיבר בהווה וכי הא דכתב מהרי"א ז"ל כדלעיל:

נט **הטיל** לבעלת שלש כו'. וגדולה מזו כתבתי לעיל סעיף ל"ד דאפילו לא קשר אלא קבע בפסול ואח"כ השלים הד' ציצית הוי בכלל תעשה ולא מן העשוי וע"ש:

ס **כשרים** בהני בתראי אי פסקינהו לקמאי דקמאי מתבטלי בהני בתראי ותו לא מתכשרי אפילו אי פסיק להו לבתראי וכך מסיק הב"י אליביה דרבינו:

סא **כיון** דקאי בבל תוסיף לא הוי מעשה. אבל בגמרא מתקיף לה רב פפא ממאי דגברא לאסופי קא מכוין דילמא לבטולי קא מכוין ואע"פ שכתבתי במ"י בשם הב"י טעמא לדברי רבינו דלא חש להך אתקפתא מ"מ הרמב"ם חש לה שכתב בפ"א מהלכות ציצית הטיל ציצית על ציצית אם נתכוין לבטל הראשונה מתיר הראשונה או חותכה וכשרה ואם נתכוין להוסיף אע"פ שחתך אחת משתיהם הרי זו פסולה שהרי כל שהוסיף פסל את הכל וכשהתיר או חתך התוספת נמצא השאר נעשה מן העשוי שעשייתו הראשונה פסולה היתה ע"כ וכתב הב"י וז"ל א"א לומר שמפרש כפירש"י דהא לפירש"י כשנתכוין להוסיף כשרה וכשנתכוין לבטל פסולה ולהרמב"ם הוי איפכא ונראה שהוא מפרש דהא דאמר רבא השתא בבל תוסיף קאי מעשה לא הוי היינו לומר דהטלת ציציות בתראי כיון דקאי עלייהו בבל תוסיף שפיר חשיב מעשה ולא קרינן ביה מן העשוי ולא דמי להטיל לבעלת ג' דחשיב מן העשוי משום דלא עבר בה משום בל תוסיף ולישנא בתמיה הוא כלומר השתא בבל תוסיף עבר בהטלת ציציות בתראי והיכי אפשר לומר דלא הוי מעשה ורב פפא פליג עליה ואמר ממאי דהא דמכשירין בהטיל למוטלת במתכוין לאוסופי היא דילמא איפכא הוא מכוין לאוסופי כיון דעבר בבל תוסיף ליכא מעשה בכשרות ושתי הציציות פסולים ואין להם תקנה משום דכיון דנפסלו הראשונים כשהטיל השניה בכוונת תוספת בטלו עשייתן הראשונה והוי כאילו נעשה בפיסול וכשחתך השניה ה"ל קמאי מן העשוי בפיסול וכ"ש אם חתך הראשונים שפסולים השנים שהרי תחלת עשייתן היתה בפיסול וכי מכשרינן בהטיל למוטלת בנתכוין לבטל את הראשונות דוקא הוא דמכשרינן דכיון דלא נתכוין להוסיף מעשה איכא כלומר מעשה העשוי בכשירות איכא בהטלת ציציות בתראי שמאחר שנתכוין לבטל הראשונים הוי מעשה חשוב כיון דיש בטלית זו ד' כנפות הלכך לא דמי לבעלת ג' ולפי זה רב פפא ג"כ בא לחלוק בין הטיל לבעלת ג' להטיל למוטלת ונקטינן כוותיה עכ"ל וכתב עוד ולענין הלכה נראה דאע"ג דהרא"ש כפירש"י כיון דרש"י מפרש הוא ולא פסקן ה"ל הרמב"ם והרא"ש ז"ל חד לגבי חד והלכה כרמב"ם ז"ל דמסתבר טעמיה דבנתכוין לאוסופי פסול ונתכוין לבטולי כשר ועוד שדברי רב פפא מיפרשי שפיר טפי אליביה ממאי דמפרשי אליביה דרש"י עכ"ל ואני אומר שזו שטען ודוחה בזה לדרש"י דלא למנותו מן המנין כשנעמוד על הרוב במאי דפרשן ניהו ולא פסקן אין דעתי נוחה בזה כלל דחס ליה לרש"י שיפרש הסוגיא לפי מה דנראה לו ואע"פ שהוא עצמו אינו סובר שכך הוא אליביה דהלכתא וכי לא יחוש לחורבא דתיפוק מיניה חלילה אבל אין ספק שכל פירושיו שמפרש הן לפי דעתו ומסקנתו אליבא דהלכתא. והלכך ודאי עולה הוא מן המנין כשנעמוד למנין להטות אחר

הרבים וכמדומה לי שקרה לו להב"י בזה מה שהוא ז"ל כתב בכיוצא בזה על מהר"י חביב בסימן נ"א שמשכן נפשו לחלוק על פירוש הטור בדברי הרמב"ם אע"פ שרש"י סובר כן דשמא עביד הכא משום דסוגיין דעלמא הכא הוא טרח עצמו להעמיד דבריו כמותם ע"כ וכן הוא ז"ל טורח עצמו להעמיד דברי הרמב"ם להלכה בכל מה דאפשר לו ומ"מ בנדון דהכא אפי' אם נאמר שלא להעמיד לרש"י ז"ל מן המנויין הלא הראב"ד בהשגותיו ס"ל ג"כ דבכל ענין כשר כרבא לפי פירושו בדרב פפא דלא פליג לענין הכשר ציצית כלל וא"כ בלא רש"י הוו הראב"ד ורבינו תרי לגבי חד דאיהו הרמב"ם וכ"כ רמ"א בהגהותיו דהעיקר כדברי המכשירין בכל ענין לאחר שחתך הראשונות והב"י בספרו אשתמטתיה להא דהראב"ד ומש"ה נמי בש"ע שלו סתם כהרמב"ם ורמ"י ז"ל שגם הוא לא ראה רק הספר ב"י ולא חש לדקדק בחיבורים אחרים מש"ה חש לדברי רבו ולדברי הב"י שאע"פ שכתב גם לדברי רבינו לא סגי ליה בדברי הרמב"ם לחוד אלא כתב לשתי הסברות כדי לחוש לדעת רבו מ"מ לא כתבו שהעיקר כדברי רבינו אע"פ שרבו כתב כן משום דחש נמי לדברי הב"י שלא להכריע כרש"י והרא"ש כנגד הרמב"ם ואולי נמי מאידך טעמי דכתב הב"י אבל אין ספק אילו ראה שגם דעת הראב"ד כרבינו היה סומך על דברי רבו לתפסן שהעיקר כדברי רבינו דבתראה הוא וגם הראב"ד ורש"י כוותיה ס"ל:

סב **כתב** מהרי"א אלו הד' כנפות לדברי הכל צריך שיהיו מרובעות לא שיהיו עגולות. וכ"כ בעיטור וז"ל בספרי כסותך פרט לתיכל"א לתיפלטי"ן לפי שאינן מרובעות כעין מחשי"א ואגליפר"א שהן עגולים ואין להם קרנות עכ"ל וכתוב עוד ואלו הד' כנפות אינם כוללות לכסות הראש כגון הביק"א שמביאים בזה הזמן שמבואר אמרו בספרי כסותך ולא של ראש עכ"ל ובספר כפתור ופרח כתב וז"ל כתוב בה"ג שדרו ממתיבתא דמצנפת אינה ראויה לציצית ובספרי ממעט סודר הראש מכסותך דהאי לאו כסות הוא ע"כ וכתב ב"י שכ"כ בספר א"ח וכתב עוד בספר כפתור ופרח ומסתברא שאין כל טכסיסי המצנפת שוים וזה שמצנפת ארצות המערב שמכסים ראשיהם מאמצעיתם ושני ראשיה מושלכים על כתפיהם ועל גופם כגון זאת אין ראוי לפוטרה שהרי מתכסה בה אבל מצנפת ארץ כנען וארץ מצרים שמקפלין כולה בסבוב כעטרה ולא יראה ממנה זוית תהיה פטורה עכ"ל וז"ל העיטור בספרי בה פרט למעפורת סודר שאין מתכסה בה ראשו ורובו עכ"ל וכתב ב"י דמדברי מהרי"א ודברי כפתור ופרח נראה דמפרשי מעפורת סודר הראש ואפילו מתכסה בה ראשו ורובו נמי פטור וכ"כ בפירוש בספר א"ח עכ"ל הב"י ואני תמה שהרי אדרבה מדברי כפתור ופרח משמע בהפך מדמחייב למצנפת שבארצות המערב וכפי הלשון שכתב הוא בשם כפתור ופרח כך ראיתי כתוב שם בפרק האחרון מהספר

ההוא וגם להלן עוד כתב הב"י במה שנוהגים בני ספרד להביא חתיכת בגד כאמה או אמתים אורך מוטלת על כתפיהם שלפי מ"ש בשם כפתור ופרח ה"ל לעשות בו ציצית לפי שאפי' בשעה שמכסה בו ראשו היא משולשת על כתפיו ועל גופו וחייבת בציצית ע"כ ומיהת מסיק הב"י בענין הא דבני ספרד דנראה דלא ס"ל כוותיה דכפתור ופרח אלא כל שעיקרו עשוי לכסות הראש אע"פ שקצותיו יורדים על גופו פטור משום דה"ל כסות הראש וזה טעם בני ארצות המערב שאין מטילין ציצית במצנפותיהם וכתב עוד הב"י שע"פ זה י"ל שנהגו בני ארץ מצרים שלא להטיל ציצית בסודרים שנותנים על הצואר שמתחלה עיקר הבאתם לא היה אלא כדי לכסות בהם המצנפת בלכתם לקצות העיר בין הישמעאלים והם רוכבים כמו שהוא מפורסם למי שיודע מנהג המקום ההוא ה"ל כסות הראש ופטור אלא שאנו רואים שגם הישמעאלים מביאים אותם ואע"פ שאינם צריכים לכסות מצנפותיהם ואפשר דטעמי דפטרי להו היינו משום דלא מקרי כסות אלא דבר שהוא דרך לבישה או עיטוף אבל הני סודרים שאינם אלא דרך העלאה לא שהרי כתב המרדכי וז"ל ונ"ל שאין חייבים בציצית כלל אלא אותם שהם דרך לבישה ואשר תכסה בה משמע נמי דרך לבישה ואפי' דרך העלאה שחייב בכלאים הדעת נוטה לפטור דלא איתקש אלא ללבישה וכרים וכסתות נמי משמע בספרי דממעט מאשר תכסה בה ולא הודה לי רבי עכ"ל המרדכי ואע"ג דלא הודה לו רבי נקטינן כמאן דפטר משום דמסתבר טעמיה וכתב עוד טעם אחר לפי שעיקר הבאת הסודרים ההם הוא להתעטף בהם סביבות הראש מפני הקור ולעשות צל על הראש מפני החום ומש"ה ה"ל כסות ראש ופטור ועוד י"ל שעיקר הבאת הסודרים ההם היא להשתמש בהם לכמה דברים לצרור בהם מעות להביא בהם פירות לקנח הזיעה לחגור בהם כשעושים שום עבודת משא לחזק בהם את הידים לתפוס הידים בו ואע"פ שנהנים בהם בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים כיון שעיקר הבאתם אינה לכך לא חשיבא ולא קרינא ביה אשר תכסה בה ודמיא למוכרי כסות שמותרים להביא בגדי כלאים על כתפיהם למכור אע"פ שנהנים בחמה מפני החמה ובגשמים מפני הגשמים כדתנן במסכת כלאים פ"ט וכי היכא דהתם לא קרינא ביה לא תלבש מהא טעמא ה"נ לא קרינא ביה אשר תכסה בה ע"כ וכתב רמ"י ז"ל דמהא דאמרן דהעשוי עיקרו לכסות הראש פטור מן הציצית אין לתמוה על טליתות שלנו שעושין לה ייפוי משאר בגד במקום המונח על הראש וקורין לו עטרה כאילו עיקר הטלית לא נעשה אלא להניחו על הראש שאין הדבר כן שהרי הוא משולשל על כתיפו ועל גופו ועיקרו לכך נעשה אלא מפני שיש בו צניעות יתירה כשמונח על ראשו וגם קי"ל שבשעת העטיפה צריך לכסות בו עצמו על ראשו כדי שתהא עטיפה

מעליותא כמו שאמרנו למעלה לכך מייפין בו מקום המונח על הראש ולא שעיקרו נעשה לכך מ"מ מנהג יפה הוא מנהג ארצות ישמעאלים שאין עושין עטרות לטליתות להראות שאין עיקרו נעשה לכך עכ"ל ואני שמעתי טעם אחר למה עושין העטרה והוא כדי שיש להיות היכר למקום המונח על הראש שלא להורידו פעם אחרת מהא דמעלין בקדש ואין מורידין ועיין סעיף ע':

סג **תניא** בספרי זוטא אשר תכסה בה פרט לחלוקים. וכתבו בהגהות מיי' דפירוש ר"י שעשאו סתום למעלה כעין חלוק וכתוב עוד בהגה' דמכאן פטר הר"ם קוטי"ת שלנו והביא עוד ראיה מהא דלעיל סימן י' היא של עור וכנפיה של בגד פטור דאלמא דאזלי בתר הגוף ולא בתר הכנפים ה"נ הני קיטות שלנו כיון דגופן סתום אזלינן בתר הגוף לפטור ע"כ ובספר כפתור ופרח פרק ס' כתוב כלשון הזה כתב ר"מ מרוטנבורק שהבגדים שפתוחים מעט מלמטה בד' כנפות שאין חייבים בציצית דבתר גופא אזלינן ע"כ וכתב ב"י משמע שכל שאין רובו סתום בגד ד' כנפות מיקרי וחייב בציצית ולא פטר הר"מ אלא בשרובו סתום דומיא דהיא של עור וכנפיה של בגד דמייתי מינה ראיה דודאי לא מיפטרי אלא דוקא בשרובה של עור כ"כ מהרי"ק בשורש קמ"ט דלא פטר רבינו שמחה אלא דוקא בשרובה סתום אבל אם רובה פתוח חייבת והרשב"א כתב ששאלוהו על מלבוש שקורין גוניל"א שחותכין אותו מלפניו ומאחריו ודומה שיש לו ד' כנפים אם חייב בציצית אם לאו והשיב אין נקרא בגד של ד' כנפים אלא בטליתות שכולם פתוחים והן הן יש להם ד' כנפים אבל הבגדים שתפורים ומחוברים למעלה כגון גולינ"א או קוט"א אין זה כסות של ד' כנפים וכך היו נוהגים בראשונה בכל מקומותינו להיות כנפי אותם מלבושים ארבעה ומעולם לא ראינו מי שחשש ומן הטעם שאמרתי ואותן שאמרת שמחמירין להטיל להם ציציות אין אלו מן המחמירין אלא מן המתמיהין ע"כ וכתב מהרי"ק בשורש קמ"ט שגם הרשב"א לא פטר אלא דוקא כשרוב הבגד סתום ומיעוטו פתוח מלמטה וכדברי רבא דאזיל בתר עיקר הבגד בהיא של עור וכנפיה של בגד אבל אם רובן פתוח ומיעוטו סתום חייב בציצית לדברי הכל ומש"ה כתב הרשב"א כגון גוניל"א וקוט"א לומר דדוקא בכגון הני שהרוב סתום הוא דפטר ובהכי הרשב"א ורבינו שמחה מסכימים לדעת אחת ואם חצי הבגד סתום וחציו פתוח נ"ל דמטילין אותו לחומרא וחייב בציצית ואין יוצאים בו בשבת עכ"ל הב"י וכתב עוד מהרי"ק בשורש קמ"ט על דבר הקאפ"ה שהיא פתוחה בענין שיש לה ד' כנפות שאם יקבעו בה אשרינג"א לעשותה כסתומה כדי לפוטרה מציצית שאינו מועיל תיקון זה אם לא תהיה קבועה מחצי ארכה ולמטה לכל הפחות וגם שתהיה קבועה למטה מהחגור למען יהיה הרוב הסתום רוב

הנראה לעינים דאל"כ יאסר משום מראית העין ומצינו שחשו חכמים למראית העין גבי טלית שאולה שחייבוה בציצית לאחר שלשים יום מפני החשד כדפירשו התוספות בפרק התכלת ע"כ וכתב רמ"י דלפיכך אותם הבגדים הקטנים שעושין עכשיו לטלית קטן לעשות בו ציצית וללובשו תחת הבגדים שקורין לו סרידא"ק צריך שיעשוהו רובו פתות משני צדדין רוב הנראה לעינים וגם לא יעשו בו קרסים קבועין עד למטה מחציו דה"ל כסתום ואפי' אם הוא ארוך לא יעשה הקרסים למטה מהחגור משום מראית העין שלא יאמרו שהוא מברך עליו שלא כדין נ"ל עכ"ל ועי' עוד מזה לקמן סעיף ע' וכ' הב"י שיש לדקדק במלבושים שלנו שהם פתוחים מלפניהם מלמעלה למטה שהרי יש להם ד' כנפות שנים סמוך לצואר ושנים למטה סמוך לארץ למה אין מטילין בהם ציצית ומיהו במלבושים של מטה יש לדחוק ולומר דכיון שאנו חוגרים אותם ה"ל כסתומים משם ולמעלה ודמו לקוט"א וגוניל"א שכתבו הרשב"א ורבינו שמחה שהם פטורים אבל הני גלימות שלנו שאנו מביאים למעלה מכל הבגדים שהם פתוחים מלמעלה למטה אין טעם למה פוטרים אנו אותם מציצית ושמעתי שמקצת זקני ספרד היו עושים בה שתי קרנות עגולות דכל שאינם מרובעות לא חשיב כנפות כמ"ש (בסעיף דלעיל) בשם העיטור ותימה גדול הוא בעיני שכל העולם לובשים אותם בקרנות מרובעות ולא ראיתי מי שפקפק בדבר מעולם והאריך בזה וסוף דבריו דנ"ל דטעמא משום דלא מקרי כסות אלא הבא להגין על האדם מפני החום והקור זכר לדבר ואין כסות בקרה והגלימא אין לובשין אותה להגין אלא מפני הכבוד שהרי אפילו יש לאדם כמה מלבושים אינו יוצא לחוץ בלא גלימא ואע"פ שלפעמים נהנה מחומה כיון שתחלת עשייתה אינה להתחמם בה לא חשיב כסות ופטור א"נ דכיון שאם היינו מחייבים אותו בציצית היו נפסקים בכל עת הציצית התחתונים בדריסת הרגלים והיה צריך בכל עת לתקנם איכא למימר דלא חייבה תורה בכך דכל דרכיה דרכי נועם וכל מקום שהלכה רופפת בידך הלך אחר המנהג עכ"ל ועל הטעם הראשון שכתב יש קצת לפקפק א"כ טליתות שלנו שאין אנו עושין אלא לשם מצות ציצית בלבד ואין כאן לא להגן מפני החמה ולא מפני הקור היאך יוצאים בו ולא עוד אלא שפטורה היא לגמרי וצ"ל דכיון שכל עצמו אנו עושין אותו לקיים בו מצות ציצית קרינן ביה כסותך להתחייב בציצית ולפי הטעם השני אכתי תקשה לי על הגלימות הקצרים שעושים במדינות הללו שלא יהיו נדרסים הציצית התחתונים היאך פטורים הם ורמ"א ז"ל כתב שהמלבושים של גלילות בני אשכנז וספרד הואיל ואין כנפיהם עשויין שיהיו ב' לפניהם ושנים לאחריהם מכוונות זו כנגד זו פטורים ע"כ וגם ב"י הזכיר סברא זו בשם ספרא שהביאה מהרי"ק שורש קמ"ט אלא שמהרי"ק עצמו

כתב עליה שלא ידע בה פי' נכון ורמ"י ז"ל לא כתב לדברי רבו בזה ואולי מזה הטעם בעצמו כתב טעם אחר לפטור הגלימות שלנו לפי שיש להן למעלה מכתף לכתף סרוח שקורין כן גאלני"ר שעי"כ כנפי הבגד עצמן אינן וגם כנפי הגלני"ר עצמן הרי הן כאילו הם תפורים שם הואיל וכך מונחין על הבגד תמיד עכ"ד וכתב שזה הטעם יספיק ג"כ במלבושים התחתונים שלנו ועוד מלבד הטעם שכתב הב"י שחוגרים אותן יש לשלנו ג"כ קרסים שסותמין אותן בהם עד למטה מהחגור ע"כ:

סד **רב** יהודה אינישׁ צניע הוה ולא שדי ליה לגלימיה בכולי יומא. מכאן הביא נ"י ראיה לדברי הגאון שכתב דמותר לאדם ליכנס לטלית לבה"כ ועושה צרכיו שלא אסרו אלא תפילין שיש בהם משום קדושה וצריכים גוף נקי שלא יפיח בהם ושלא יישן בהם דאלת"ה הרי רב יהודה היה צריך לסלקו כשעושה צרכיו וכן המנהג פשוט עכ"ל וכ"כ הרמב"ם בפ"ג והטור סימן כ"א וכתב בכל בו שנהגו שלא לשכב בטלית שיש בו ציצית גם נהגו שלא יכבסנה עובדת כוכבים וכל זה כדי שלא יהיו המצות בזויות עליו ע"כ וכ"כ בא"ח בשם הר"ר אשר וכתב ב"י דלא ראינו ולא שמענו מי שהקפיד בזה מעולם ועיין פרק בני העיר סימן מ"ב:

סה **ולא** הוה שדי לגלימיה כולי יומא אלא בערב פושטה וכו'. ומכאן כתב רבינו בתשובה כלל סימן י"ג על ששאלוהו הלן בטליתו בלילה כשעומד בבקר אם חייב לסלקו מעליו ולהחזירו לברך עליו או די לו למשמש בו ולברך והשיב דיראה לו שא"צ לסלקו מעליו דהא משמע מהכא דמעיקרא היה סבור שלא היה פושטו בלילה ולכך הקשה כיון דסבור דלילה זמן ציצית אמאי היה מברך דאם היה פושטו בלילה מאי קשה ליה אם מברך בבקר כשחוזר ולובשו אלמא לדידן דקי"ל לילה לאו זמן ציצית הוא יש לברך בבקר אף אם לא יפשוט טליתו ולכאורה טוב למשמש בציצית בשעת ברכה עכ"ל וכתב הב"י ס"ס ח' דיש לדקדק למה כתב ולכאורה טוב למשמש כו' דהל"ל וצריך למשמש כו' כדאשכחן גבי תפילין דאע"ג דלילה זמן תפילין אמרינן היה משכים לצאת לדרך ומתיירא שמא יאבדו מניחן וכשיגיע זמנן ממשמש בהן ומברך עליהן (וכתבו רבינו לעיל בהלכות תפילין סימן ט"ו) ומשמע שצריך למשמש בהן וכן נראה מפירוש רבינו שלמה ז"ל שכתב ממשמש בהו דהוי כאילו מניחן ושמא י"ל דהרא"ש מספקא ליה אי דוקא גבי תפילין דמצוה למשמש בהם אמרו ממשמש בהם ומברך אבל גבי ציצית שאין המשמוש בו מצוה א"צ למשמש בשעת ברכה או דילמא לא שנא ולכך כתב שטוב למשמש בשעת ברכה ועי"ל דתפילין כיון דלכתחלה אין מניחין אותן בלילה צריך למשמש בהם אבל ציצית שמניחין אותן לכתחלה בלילה אפשר דא"צ למשמש בשעת

ברכה או דלמא ל"ש ולכך כתב שטוב למשמש בשעת ברכה עכ"ל וכתוב בהגהות מיי' פ"ג בשם ספר התרומה אדם המשכים קודם היום ונתעטף בציצית א"צ להסיר טליתו כשיאיר היום כדי לברך אלא ממשמש בציצית ומברך כדתניא בס"פ הקומץ רבה גבי תפילין היה משכים לצאת לדרך וכו' ע"כ ואע"פ שנראה מהגה' זו דמדמינן לגמרי ציצית לתפילין אעפ"כ העתיק הש"ע כלשון התשובה דרבינו שטוב למשמש כו' ורמ"י ז"ל העתיק שתי הלשונות ולא דקדק יפה בזה ומיהו מצאתי גם לרבו ז"ל שהעתיק בס"ס י"ח ללשון התשב"ץ שכתב גם כן כלשון הגה' מיי' ולא חש למאי דכתב בפנים סימן ח' בלשון דטוב כו' וכן עוד להטור וכתב ג"כ בש"ע סי' ח' סעיף י' שאם נרצה להתעטף מיד בקומו כדי שלא ילך ד' אמות בלא ציצית או שיש לו טלית קטן יכול ללובשו מיד בעוד שאין ידיו נקיות ולא יברך עליו וכשיטול ידיו ממשמש בציצית ויברך עליו או כשיתעטף אח"כ בטלית אחרת יברך עליה ויכוין גם לפטור את זאת שלבש כבר ע"כ וגם בזה לא חש הש"ע בעצמו וכתב ב"י ואע"ג דקי"ל דצריך לברך עובר לעשייתן כתבו הר"ר יונה בפרק תפלת השחר גבי תפלת הדרך שמאחר שכל זמן שציצית ותפילין הם עליו הוא מקיים המצוה אע"פ שאינו עובר לעשייתן ממה שעבר מ"מ הוו עובר לעשייתן ממה שמקיים אח"כ ע"כ ורמ"י ז"ל כתב עוד טעם אחר מידי דהוה אטבילת גר כדאיתא בפ"ק דפסחים סימן י' ושם כתב רבינו דאגבה נהגו כן בכל ברכות הטבילה ואהא דכתב הטור דאם מתעטף בטלית אחר יוצא בברכתו גם על זה מסיים בש"ע שא"צ למשמש בציצית של הראשון ונ"ל דיצא לו מהא דכתבתי בשם תשובת אשכנזית דלקמן סעיף ס"ח:

סו **ומכאן** יש ראיה דאדם שהוא לבוש כו'. וכשהוא מתפלל מתעטף בטלית גדול צריך לברך ומיירי שמניח טלית קטן בביתו וטלית גדול בבהכ"נ דההליכה מביתו עד בהכ"נ חשיב הפסק כ"כ בב"י ובש"ע שלו מסיים בה ואם מתפלל בתוך ביתו אם היה דעתו מתחלה גם על הטלית גדול ולא הפסיק בינתיים בשיחה או בדברים אחרים אין צריך לחזור ולברך וזה יתבאר ממה שאכתוב בסעיף ס"ח:

סז **דחייב** אדם לעשות ציצית בכל בגדים שלו. וכתב הרמב"ם בסוף פ"ג שאם נתכסה בבגד שהוא חייב בציצית ולא הטיל בו ציצית ביטל מ"ע ובהתכלת דף מ"ד גרסינן דעובר בה' עשה ופירש"י ועשו והיו וראיתם גדילים תעשה לך ועיין מה שכתבתי בסעיף ט' שיש חילוק בזה בין בחול לבין בשבת:

סח **אבל** אם מתעטף בהם בזה אחר זה בלא הפסק כו'. וכתב הב"י דנראה דהיינו דוקא כשהיה בדעתו מתחלה על כולם אבל אם לא היה בדעתו מתחלה על כולם צריך לברך על כל אחת ואחת אפילו אם לבשם זה אחר זה וכ"כ האגור בשם הרשב"א עכ"ל וכתב

האגור בתחלה נהג מהר"ם שלא להתעטף בטלית קטן עד צאתו מבהכ"נ ואז הפסיק בדברים (בטלים) ולבשו ובירך אבל הר"ר משה פרנס כתב שחזר בו מהר"ם ולבשו בתחלה ולא היה מברך עד בואו לבהכ"נ ונתעטף בטלית גדול ונתכוין להוציא שניהם וכן הוא בא"ח וכתב הב"י דהא דרבי משה פרנס מצא בתשובה אשכנזי). ומסיים בה דאפילו משמוש והסתכלות בקטן א"צ אך דעתו יהיה על כל בגדיו המצוייצות אשר לבוש ע"כ ונ"ל דשאני הכא מדלעיל סעיף ס"ה דבעינן משמוש וא"נ טוב הוא כו' דהכא מברך על טלית אחר וכמות שהוא בענין אכילת פירות ושאר דברים וכתב עוד הב"י דבתרומת הדשן לא הביא אלא מה שנהג הר"ם בתחלה שכתב וז"ל העתיק אחד מן הגדולים מתשובת הר"ח א"ז וז"ל אם סח בין טלית קטן לטלית גדול הוי הפסק וצריך לחזור ולברך ומהר"ם שלא הלך בקטנה לבהכ"נ אלא כשחזר לבית בירך עליו נראה טעמו לפי שלפעמים לא היה צריך להסיח בין הטליתות וגם לא היה רשאי להסיח את עצמו בלא צורך לחייב את עצמו בברכה כיון שיכול לפטור בברכה אחת ואז היה מסתפק אם יברך על הגדול הלכך היה ממתין אחר התפלה עד שהיה צריך להסיח ובאשר"י כתב מכאן יש ראיה דאדם הלבוש טלית קטן שהוא נושא כל היום וכשהוא מתפלל מתעטף בטלית גדול צריך לברך אבל אם מתעטף בזה אחר זה בלי הפסק מברך ברכה אחת על שתיהן והשתא אם באנו להשוות דברי מהר"ם ואשר"י צריך לומר דהא דכתב אשר"י בזה אחר זה בלי הפסק לאו דוקא אלא ר"ל בלי היסח הדעת כדכתב מהר"ם והיה נראה לומר דדוקא בעודו שהוא לבוש בטלית אחת אינו חייב לברך על השני אא"כ הסיח דעתו בין זה לזה אבל פושט את זה ורוצה ללבוש אחר מתחייב אפי' לא הסיח דעתו אמנם לשון הר"ח דלעיל לא משמע הכי דכתב היה ממתין עד אחר התפלה עד שהיה צריך להסיח משמע שאם לא היה מסיח אע"ג דמסתמא כבר פשט הטלית הגדול ביציאתו מבהכ"נ ואפ"ה אי לא הסיח לא הוה אמרינן כיון דפשט טלית הראשון אזלא לה ברכה דידיה ולא מיפטר בה טלית שני אלמא בהיסח דעת תליא מילתא עכ"ל ורמ"א ז"ל פסק דדוקא בעודו לבוש וכו' אבל פושט את זה כו' אבל רמ"י ז"ל כתב דמסתבר דלא אמרינן כיון דפשט כו' שאם היה דעתו בשעת הברכה גם על זה וגם הוא היה מונח לפניו בשעת הברכה דמ"ש מפירות דפוטר בברכה אחת כל מה שהיה לפניו (כדמשמע ממה שכתבתי בפ' כיצד מברכין סעיף ס"ו) דאע"פ שהמין האחד נאכל כולו קודם שיתחיל לאכול מן השני דהוי כמו הכא דאזלא לה ואפ"ה אוכל השני בכח ברכה ראשונה וכן בשחיטה עכ"ד ועיין בפרק כיסוי הדם סעיף י"ט וך' וכתב האגור נשאל מהר"י מולין על היוצא מבהכ"נ ומסיר טליתו וחוזר אם יש לו לברך והשיב דמהר"ם הצריך לחזור

ולברך ומהרי"ח חילק היכא דנשאר עליו טלית קטן אז כשחוזר לא יחזור לברך עכ"ל אבל הטור כתב וז"ל אם פשט טליתו ולא היה דעתו ללבשו מיד כשחוזר ולובשו צריך לברך אבל אם היה דעתו ללבשו מיד כגון כשפשט אותו כדי ליכנס לבית הכסא (והא דכתבתי לעיל סעיף ס"ד דמותר ליכנס בציצית לבית הכסא תירץ הב"י דאה"נ דהכא לאו משום איסור נגעו ביה אלא מיירי שהוא לבוש בענין שאין יכול לעשות צרכיו עד שיפשטהו מעליו) בזה אני מסתפק אם צריך לברך שיש פנים לכאן ולכאן דאיכא למימר כיון דילפינן כל התורה מתפילין (כדאיתא בפ"ק דקידושין דף ל"ד) ותפילין כל אימת דמשמש בהו מברך פי' אם זזו ממקומן וממשמש בהן להחזירן למקומן א"כ כ"ש הכא שיש לו לברך מיהו י"ל דשאני התם שזזו ממקומן ולא ידע שלא היו במקומן אבל אם הזיזן ממקומן אדעתא להחזירן מיד התם נמי לא היה צריך לברך ולזה דעתי נוטה עכ"ל והב"י נחלק עליו בענין התפילין כמ"ש בשמו בהלכות תפילין סעיף נ"ט וכן נחלק בענין ציצית ופסק דאפילו בדעתו ללבשו מיד צריך לברך וכבר כתבתי שם בהלכות תפילין דרמ"א מסיק לנהוג כדברי הטור וכתבתי שם טעמא דמלתא ויש לתמוה עליו דבהלכות ציצית אתר שהגיה על הש"ע וכתב עליו דעת הטור כתב ג"כ דעת מהר"ח דכתב האגור בשמו לחלק בין נשאר עליו טלית קטן כו' ולא עוד אלא דמסיים וכן נוהגין והראה ג"כ מקום על מ"ש בענין התפילין ושם בענין התפילין שפסק שלא לברך כתב ג"כ שכבר פסק כן בהלכות ציצית ונמצאו עכשיו דבריו ומנהגיו סתרי אהדדי ורמ"י ז"ל תמה עליו ממה שכתב דנוהגים כמהרי"ח שלא לברך כשנשאר עליו טלית קטן דהא איהו פסק כשפשט הראשון קודם שלבש השני שצריך לחזור ולברך דש"מ דבהסרת הבגד אזלה לה המצוה אע"פ שהיה דעתו בשעת הברכה גם על השני כ"ש שנאמר שבהסרתו של בגד זה עצמו אזלא לה מצותו ואיך יועיל לו ברכת הקטן שלא היתה עליו כוונתו כשבירך עליו ואי משום שמצות הברכה עדיין נמשכת כל זמן שהוא לבוש באותו מלבוש שבירך עליו לכך יכול ללבוש גם את זה על סמך אותה ברכה א"כ גם כשבירך על אחד מועיל לו הברכה ללבוש עוד אחר בלא ברכה אע"ג שלא היה דעתו ללובשו מתחילה וכבר פסקנו היפך זה ואולי נאמר שלא כתב הכי נהוג אלא כגון שמתחלה כשבירך על הקטן פטר באותה ברכה גם הטלית הזה הגדול שהיה דעתו עליו ללבשו מיד אחריו שהדעת נותן כיון שמתחלה היה זה נגרר אחר הקטן בברכה גם עכשיו כשמסירו ודעתו ללבשו מיד ג"כ עכשיו הוא גרור אחריו אבל הוא דוחק נ"ל עכ"ל והיותר קרוב אלי דז"ש רמ"א ז"ל והכי נוהגים והראה מקום על הלכות תפילין הוא מאוחר בדפוס וצ"ל מוקדם קודם מ"ש וי"א דוקא כשנשאר עליו טלית קטן וכתב בנימוקי יוסף בשם הריטב"א שאם נפלה

טליתו שלא במתכוין וחוזר ולובש ומתעטף י"א שא"צ לחזור ולברך וכן שמעתי בשם הר"ר יונה אבל מורי היה אומר שאף בזו חוזר ומברך ונראה לי כדבריו עכ"ל ותהר"י בספ"ק דברכות גבי ברכת התורה כתבו ג"כ שקבלה ביד הר"ר יונה מרבותיו שאפילו נפל הטלית הימנו ולקחו מיד ונתעטף בו שמברך עליו ואע"פ שלא נתכוין להסירו מעליו ע"כ וכתב הב"י וז"ל והיכא דנפל רוב הטלית מעליו נראה כאילו נפל כולו ואפשר שכל שלא נפל כולו א"צ לברך כדאשכחן גבי (תפילין) תפילה דשאני לן בין נפל כולו לנפל מקצתו כמבואר בפ' מי שמתו סימן ל"ט וכתב שזה נראה יותר וכך פסק בש"ע שלו וקצת נ"ל דלא דמי דהתם טעמא משום דהוי הפסקה בתפלתו כשחוזר ומתעטף ובהכי שייך שפיר לחלק בין מקצתו לכולו וליכא למימר ביה רובו ככולו משא"כ הכא לענין להצריך ברכה אמאי לא נימא רובו ככולו כדאמרינן בכל דוכתא:

סט **תניא** בתוספתא דברכות בפרק האחרון העושה ציצית לעצמו אומר ברוך שהגיענו וכתבו התוספות בפרק התכלת (דף מ"ב) ריש"ע וגם בנימוקי יוסף כתב עלה ואם לא אמר בשעת עשיה אומר בשעת עטיפה ראשונה דהכי איתא בסוכה ולולב כדאי' בדוכתייהו וכ"כ הרמב"ם בפי"א מהלכות ברכות דכל מצוה שהיא מזמן לזמן כגון שופר כו' או שהיא קנין לו כגון ציצית ותפילין כו' וז"ש ג"כ תפילין דהכי תניא נמי בתוספתא דברכות ותמה הב"י סי' כ"ב על הטור שכתב כן לענין ציצית ולא כתב כן לענין תפילין ותירץ בשם מהרי"א דהטור סובר דההיא תוספתא אינה הלכה ואין מברכין שהחיינו אלא על הבא מזמן לזמן (כדמוכח בפרק הרואה ובס"פ בכל מערבין) וציצית דמברך לאו מטעם מצות ציצית אלא מטעם שקנה כלים חדשים (כדאיתא בפרק הרואה סימן ט"ז) וכ"כ בעל העיטור וז"ל ציצית לא קביע ליה זמן ולא מברכין עלייהו שהחיינו ומסתברא לן בשעה שקנה טלית ועושה בו ציצית מחדש מברכין שהחיינו דלא גרע מכלים חדשים עכ"ל:

ע **ותניא** תו בתוספתא דברכות כשהוא מתעטף אומר להתעטף ולענין טלית קטן דלקמן כתוב בכל בו שאין מברכין עליו להתעטף בציצית אלא על מצות ציצית וגם בנימוקי יוסף גבי אמר רב ציצית א"צ ברכה כתב שנהגו שלא לברך עליו להתעטף אלא נהגו לברך על מצות ציצית ואין לבטל המנהג ע"כ ומהרי"א הקשה דכיון דקי"ל דעל לשעבר משמע וקי"ל דכל המצות מברך עליהם עובר לעשייתן היאך יברך על מצוה זו על וכ"כ האגור סימן כ"ח בשם מהר"י מולין שיש מברכים על טלית קטן להתעטף וכן משמע בא"ח ואין לחוש אם אין בו עיטוף כי נוסח הברכה כך היא כמו לישב בסוכה וכהנה רבות עכ"ל וכך פסק בש"ע אבל רמ"א הגיה עליו כדברי הכלבו ונימוקי יוסף

ושאין לשנות וכתב ב"י בס"ס כ"ב שכתוב בא"ח אם ב' או ג' מתעטפין בטלית כאחד (פירוש בפעם אחת כ"כ רמ"א) כולם מברכים או אחד יברך והאחרים יענו אמן עכ"ל ועיין בפרק הרואה סעיף פ"ד וכתב הטור ר"ס ח' שיברך מעומד וכתב הב"י שכ"כ בסמ"ק סימן צ' וטעמא משום דגמר לכם לכם מספירת העומר דכתיב ביה בקמה פי' בקומה וכ"כ הר"ד אבודרה"ם וכ"כ בא"ח וכתב דהא דגרסי' בירושלמי כל הברכות מעומד על ברכת המצות קאמר ולא על ברכת הנהנין ע"כ וכתב רמ"י שיש מדקדקים לומר בציצית בפת"ח הבי"ת והוא טעות מצד הדקדוק שנמצאו בפסוקים רבים בי"ת השמוש בסוף פסוק בשו"א כמו בראש או בזקן וכן ירהבו הנער בזקן וגם מצד הדין אינו נכון לומר בפת"ח שיהיה משמעו בציצית הידועים ומבוררים שזו היא הוראת הפת"ח בבי"ת השמוש כמו שפי' רש"י בפרשת חיי שרה בפסוק אנכי בדרך נחני וגו' ואנו שאין לנו תכלת שהיא עיקר המצוה המבוררת בכתוב היאך נוכל לומר כן ע"כ ועיין לקמן בדברי רבינו בסוף עשית ציצית שיש לעיין קודם הברכה בציצית אם הם שלמים כו' וכתב הטור סימן ח' שיכוין בהתעטפו שציונו המקום להתעטף כדי שנזכור כל מצותיו לעשותם וכדלקמן וראיתם אותו וזכרתם את ושקולה מצוה זו כו' ועיין מה שאכתוב שם בס"ד בסעיף ע"ג עוד מזה ועיין לעיל סי' י"ג וסעיף ל"ה וסדר עטיפתו כתב בעל העיטור וז"ל רבותינו הגאונים כעטיפת הישמעאלים עטיפה גמורה ומסתברא לן דעטיפת ישמעאלים לא הוזכרה אלא לגבי אבילות דאמר שמואל כל עטיפה שאינה כעטיפת הישמעאלים אינה עטיפה מחוי ר"נ ע"ג דיקנא פירוש שצריך לכסות פיו התם הוא דכתיב לא תעטה על שפם מכלל דכ"ע מחייבו ובמצורע כתוב על שפם יעטה ובמנודה קא מבעיא לן כדאיתא הכל בפרק אלו מגלחין (מועד קטן דף ט"ו) אבל כ"ע לא מחייבו בעטיפת הראש דא"כ יכסה פיו וכי רבי ישמעאל (נ"ל שצ"ל רבי יהודה והיינו הא דפרק במה מדליקין (שבת דף כ"ה) ע"ש מביאין לו עריבה כו' ומתעטף ויושב בסדינים המצויצים) וכן החתנים מי היו מתעטפים כל כך ואע"ג דמברכים להתעטף (עיטוף דהכא היינו) כיסוי דכתיב אשר תכסה בה שמנהג בני אדם שמכסים בכסותן והולכים ועושים עסקיהם פעמים בגלוי הראש פעמים בכסוי הראש ע"כ ומיהו מסיק הב"י דלקיים מצות ציצית מן המובחר נכון הוא שיכסה ראשו בטלית וכן דקדק מלשון הטור אבל ודאי דלאו שפיר עבדי הני דמכסים הטלית סביב הראש והצואר בלבד ואין מקפידים לכסות בהן הגוף דאדרבה עיקר העטוף כפי מנהג בני אדם הוא כסוי הגוף ועיין לעיל סעיף ס"ב וכתב עוד העיטור שדרך העטיפה רחבה לקומת האיש ומחזיר ב' ציצית לפניו וב' ציצית לאחריו וכ"כ ברוקח וכתב דאיתא במדרש בפסוק והמים

להם חומה שהכריז גבריאל למים שאחוריהם הזהרו שעתידים להשליך כנף ציצית לאחוריהם וקשר של תפילין ע"כ וכתב נ"י גבי אמר רב ציצית א"צ ברכה וז"ל יש מן הראשונים ז"ל שאמרו כי אין מצות טלית מתקיימת אלא בעטיפת הראש לכסות בו ראשו וגופו או רובו כדכתיב אשר תכסה בה ולדבריהם אין מצות ציצית באלו הטליתות הקטנים שנהגו ללבוש ברוב המלכיות ואין נראה כן ומה שהיו מברכין להתעטף זהו למצוה מן המובחר ואפשר שהתלמוד מדבר לפי מנהגם שלא היו רגילין ללבוש טלית בת ד' כנפים אלא טלית גדול כדאמרינן טלית של ת"ח צריך שיהא נראה מתחתיו טפח אבל משורת הדין כל כסות של ד' כנפים חייבת בציצית ויוצא בו ממצות ציצית אע"פ שאין בו לא כסוי ולא עיטוף דרחמנא בגדיהם וכסותך קאמר וכל מלבוש וכסות במשמע ובלבד שיהא לו כנפות ואי משום אשר תכסה בה ההוא לאו לכיסוי הגוף או עטיפת הראש אתא אלא לרבות כסות סומא או בעלת ה' כדאמר לעיל והרי אמרו טלית שהקטן מתכסה בו ראשו ורובו וגדול יוצא בה עראי שהיא חייבת ומסתמא אין בה לגדול כדי עטיפת הראש וכיסוי רוב גופו אלא ודאי כדאמרן וכן פשט המנהג בכל ישראל כי רובם אין להם טלית גדול הראוים לעטוף ועושין טליתות קטנים שלובשין אותו שלא מיעטו מן וראיתם אותו אלא כסות לילה כסות סומא ולא כסות שתחת המקטורן וזו נראית ראיה ברורה וכן פסק הרב בעל הלכות ז"ל ואין להרהר בזה ומ"מ מצוה מן המובחר שיהא כולו מעוטף במצוה וזו דרך ירא שמים לחבב המצוה וכ"ש מצות ציצית השקולה כנגד כל המצות ולא שיהא מעכב כלל עכ"ל ומהרי"א כתב ג"כ להעמיד דהני טליתות קטנים אע"פ שאין בהם עיטוף שפיר נפקי בהו י"ח ציצית ובסוף דבריו כתב והרוצה לדקדק במצוה ולקיים מצות עטיפה בציצית שלנו יקח הציצית בשעת הברכה וישים אותו על ראשו ועל רחבו לקומתו ובזה יצא קצת י"ח וכיוצא בזה כתב בתרומת הדשן וז"ל והנוהגים בטלית שיש לו בית הצואר יעשנו קצת גדול שיוכל לכסות ראשו ורובו מאחוריו ובשעת ברכה יעטפנו על ראשו ויפשילנו לאחוריו ויעמוד כך מעוטף לפחות כדי הילוך ד"א ואח"כ ימשכנו מעל ראשו לפניו שיהיה נתלה בצוארו בבית הצואר של טלית וא"ת לפי דעת א"ז אין שום מצוה במה שהוא לבוש ציצית כשהוא בצוארו שהא"ז כתב דלא מחייב דרך לבישה אלא דרך עיטוף מדמברכים להתעטף וי"ל דאין קפידא כ"כ רק על תחלת חיוב המצוה לא על שיהוי המצוה והביא ראיה קצת לדבר וכתב עוד דאין ראיה כלל מהברכה דלהתעטף דבימיהם שהיו רגילין בכסות המכסה הראש והגוף לכך תקנו ברכה להתעטף ולדידן דכל כסות שלנו רק לכסות הגוף מיחייב אפילו אינו מכסה בו הראש כלל דעיטוף לא כתיבה ולא רמיזה באורייתא ע"כ והאגור

כתב בסי' כ"ח בשם מהר"י מולין שע"פ א"ז נהגו קצת לעשות חתיכה מרובעת (לפניו וכן לאחריו) ברצועות (המחברות שתי החתיכות והרצועות מונחות על כתף מזה וכתף מזה) אכן יש לעשות הכתפים רחבים דלא ליתי אוירא דהאי גיסא ודהאי גיסא ומבטל ליה ע"כ ומהרי"ק שורש קמ"ט כתב שאין לסמוך על הא"ז שכבר נהגו כל ישראל לברך על אותם ד' כנפות וכן כתב האגור דלא חשו על הא"ז בזה וכתב רמ"י דהמלבוש שאנו רגילים בו באלו הארצות הנקרא סרדא"ק הם טובים יותר מן הד' כנפות שהרי הם דרך מלבוש ממש ובלבד שיניחו פתוח מהצדדים יותר מרובו כדלעיל סעיף ס"ג ומ"מ מצוה מן המובחר שיהא לו טלית גדול מיוחד כו' כדלעיל בשם נימוקי יוסף ומ"ש ג"כ לעיל בשם נימוקי יוסף דטליתות קטנים כו' לובשים תחת המקטורין כך נראה ג"כ מלשון הטור סימן ח' שכתב או שיש לו ציצית בחלוקו כו' ומ"מ מסיק הב"י מדעיקר מצות ציצית על זכירת המצות כדלקמן וראיתם אותו וזכרתם ובכל שעה ובכל רגע הוא צריך הלכך נראה שעיקר מצות טלית קטן ללבשו (על בגדיו) הרי שתמיד יראה ויזכור המצות וכ"כ נ"י בשם הריטב"א עכ"ל ואני תמה שהרי לא כן כתב הב"י כלל ואדרבה הרי הזכיר שהוא תחת המקטורין ואי ממה שכתב דמ"מ מצוה מן המובחר שיהא כולו מעוטף כו' לא אמר זה על טליתות הקטנים כלל אלא ר"ל שיהיה לו טלית גדול כו' וכמ"ש לעיל בשם רמ"י ז"ל ויצא לו מהא דנ"י:

עא **קטן** היודע כו'. למדנו שחובת חינוך הקטנים במצוה הוא בכל מצוה ומצוה נ"י:

עב **היודע** להתעטף חייב בציצית. וכתב הגה' מיי' פ"ג דאיתא בירושלמי לא סוף דבר של עיטוף אלא שיודע להשליך שתי כנפות לאחוריו ושתים לפניו בשעת ק"ש ע"כ וגם המרדכי כתב בס"פ לולב הגזול בשם הירושלמי דקטן שיודע לאחוז בציצית כשורה בשעת ק"ש מחנכין אותו בציצית ע"כ וכתב רמ"י ס"ס י"ז דנ"ל דיברכו ג"כ כמו בחינוך דשאר מצות:

עג **תניא** אידך וראיתם אותו וזכרתם ועשיתם ראייה מביאה לידי זכירה כו'. ומש"ה אע"פ שאין חובה לאדם להיות לו בגד בת ד' כנפות לעשות בו ציצית וגם אם יש לו ומונח בקופסא פטור כדלעיל ס"ט מ"מ מהא דהכא נכון להיות אדם זהיר וזריז במצות ציצית שיהיה לו בגד קטן מצויץ שילבש אותו כל היום כדי שיזכור כו' וכ"כ טור סימן כ"ד ובסעיף ע' כתבתי בשם הב"י דנכון ללבוש על המלבושים וכתב עוד הטור דאפי' מי שאינו יכול להתעטף כל היום צריך ליזהר בו בשעת תפלה וכתוב בהגה' מיי' ספ"ג במדרש שוחר טוב יש בהא דכל עצמותי תאמרנה אמר דוד לפני הקב"ה אני משבחך בכל אברי וכו' עד ידי שמאלית בה אני קושר תפילין של יד ובה אני אוחז ציצית בזמן

ק"ש בחזה אני משים הציצית כנגד לבי בזמן שאני קורא ק"ש שנאמר והיו הדברים האלה על לבבך וכו' מכאן ראיה שמצוה לאחוז הציצית ביר שמאלית כנגד לבו בזמן ק"ש ע"כ וז"ל בעל העיטור אותם שמקבצים הציצית בשעת ק"ש ונותנים על העינים אפשר שנוהגים כן משום וראיתם אותו על שהיו עטיפתם תתת מלבושם ע"כ והריב"ש כתב בתשובה חלק ב' סימן קכ"ז שאלת כי נהגת להסתכל בציצית בשעת ק"ש כשאתה מגיע לוראיתם אותו מפני שראית כן להר"ר יונה בספר היראה גם בספר עמודי גולה מונה מצוה לעצמה להסתכל בציציות ואמרת כי יש לועגים עליך ונסמכו למה שמצאו תשובה לרב נטרונאי ז"ל שמלמדין למי שעושה כן שלא יעשנו שא"כ כשמגיע לוקשרתם נאמר ג"כ שיאחז בתפילין וכשמגיע לוכתבתם נאמר שהוא צריך שיבא לביתו ויניח ידו על המזוזה תשובה עם היות שנראה שאין ראוי שתמנה הראיה מצוה לעצמה כמ"ש בספר עמודי גולה כי אין זה כ"א נתינת טעם למצוה כמו שאז"ל וראיתם אותו ראייה מביאה לידי זכירה זכירה מביאה לידי עשיה וטעם המצוה אין ראוי שתמנה מצוה לעצמה ושאר מוני המצות לא מנו הראיה מצוה לעצמה אבל כיון שהראיה היא תכלית ראשון למצוה זו כדי שיבא לתכלית האחרון שהוא קיום המצוה טוב וראוי להסתכל בציצית בשעת העטיפה כשמברך עליה וכן אני נוהג ואתה שנהגת להסתכל בה בשעת ק"ש כשאתה מגיע לוראיתם אותו אל תניח מנהגך כי מנהג יפה הוא וחבובי מצוה הוא וכן היה נוהג מורי החסיד הר"ר פרץ הכהן ז"ל ומה שהקשה שא"כ יעשה כן בתפילין יעשה ויעשה שהרי חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה כדי שיהא זריז בהם כדאמרינן בפ"ק דשבת חייב אדם למשמש בתפילין בכל שעה ק"ו מציץ וכו' ואם כשמגיע לוקשרתם אותם ממשמש בהם כ"ש שהוא מנהג יפה והר"ר יונה כתב כן בספר היראה גם בתפילין ומה שהקשו יעשו כן במזוזה אינו ענין שאם אמרו במה שהוא לבוש ומזומן לפניו לא אמרו במה שהוא קבוע בכותל ואינו לפניו ועוד שבציצית הזכיר הכתוב הראיה כדי שיבא לידי זכירה ובתפילין ג"כ שהמשמוש בהם מצוה כדי שיהא זריז בהם ואם עושה כן כשמזכיר וקשרתם משום חבובי מצוה כ"ש שמפליא לעשות אבל במזוזה אינו כן ולכן אחוז במנהגך אל תרף והמלעיגים עליך בזה לא יפה הם עושים עכ"ל וכתב הר"מ מריקנ"ט בסוף פרשת שלח כשמסתכל בציצית אז מסתכל בב' ציצית שלפניו שבהם י' קשרים רמז להויות עכ"ל וכתב ב"י ואני שמעתי עוד שכל אחד מהציציות יש בו ה' קשרים וח' חוטין כמנין אחד וכשמחבר ב' ציצית שלפניו להסתכל בהם עולים כ"ו כמנין שם ההוי"ה עכ"ל וכתב רמ"א דגם נוהגים קצת לנשק הציצית בשעה שרואים ג"כ והכל הוא לחבוב מצוה עכ"ל:

עשיית ציצית

א **ואח"כ** שוזר אותם. לשם ציצית דהא מדמה שזירה לטוייה אבל הרמב"ם כתב אם ירצה לעשותן שזורין עושה ושאלוהו חכמי לוני"ל מהא דספרי השיב להם סתם ספרי ר"ש ויחידאה הוא ונתלבט הב"י בזה דהא בגמרא דעירובין אמורא אמר הכי ועוד הא ליכא מאן דפליג ורמ"י ז"ל כתב דס"ל להרמב"ם דג"ש זו לאו מופנה היא והלכך לא לעכב תניא לה וכתב הר"ן בספ"ק די"ט שאם נתפרקו משזירתן לית לן בה דה"ל כגרדומיי ציצית דכשרים ומיהו משמע דבעינן שישתייר בשזור כדי עניבה כדאמרינן בפרק התכלת גבי גרדומים ע"כ ואע"פ שדברי נ"י אין נראה דמצריך שיור כדי עניבה אינו מוכרח וכמ"ש הב"י וכתב נ"י שנהגו לעשות בסוף כל חוט וחוט קשר כדי שיעמוד בשזירתו וכ"כ הרוקח וז"ל וקושרים כל חוט למטה שלא יחלק ויראה כשנים ורבינו ירוחם כתב וצריך להפריד חוט הענף מזה ומזה ונ"ל כי לפי זה נהגו לעשות בכל חוט מהם בראשו קשר אחד כדי להפרידם זה מזה עכ"ל והא דצריך להפריד כו' איתא לעיל ס"ס י"ב וכתב רמ"י ז"ל בסימן י"א סעיף י"ד שאין נוהגין כן באלו הארצות ואפשר משום שהשזירה שלנו שזירה יפה היא וחזקה וא"צ לזה גם החוטין נשארין מופרדין מעצמן כשהשזירה היא חזקה ע"כ וכן בציציות של הקדוש רבי שלמה מלכו זצ"ל ראיתי שאין בהם שום קשר בראשם:

ב **והחרד** אל דבר ה' יבדוק הציצית כו'. ואע"ג דלעיל סעיף ת' כתבתי תשובה לרבינו שכתב בה שהעולם לא נהגו לבדוק כל הציציות בכל שעה שמתעטף משום דמוקמינן להו בחזקת כשרות מ"מ הטור סי' ח' תפס עיקר כדבריו הללו דהכא ולא עוד אלא שסתם וכתב ויעיין וכו' ולא תלה בחרד אל דבר ה' כו':

הלכות טומאה

א **יצאו** חללים. ופירש נ"י דאילו בעלי מומין בכלל כהנים וכו' ובהדיא תניא בת"כ ומניין לרבות בעלי מומין ת"ל בני אהרן:

ב **להזהיר** גדולים על הקטנים. פירש נימוקי יוסף אפי' להפרישן מוזהר מריבוי דקרא וכ"כ הטור י"ד סי' שע"ג וכתב דהכי משמע הלשון שדרשו אמור ואמרת להזהיר גדולים על הקטנים משמע: שצריך להזהיר מלטמאות ונחלק על הרמב"ם שכתב בפ"ג מהלכות אבל שאין הגדולים מוזהרים על הקטנים אלא שלא לטמאות אבל אם בא לטמאות בעצמו אין ב"ד מצווין להפרישו אלא שאביו מצווה לחנכו בקדושה ובריש מסכת שבת יתבאר מחלוקתן שנתלית בסוגיא דיבמות בפרק חרש ודהרמב"ן כתב בפירוש החומש

כדברי הרמב"ם ושכ"כ בסמ"ג מל"ת סימן ס"ה גבי סכין ומפרכסים לאדם וסימן קמ"ח וסימן רל"ד ודהכי נקטינן ושהרשב"א בתשובה סימן קכ"ח פקפק אפילו על מ"ש שהאב מצווה להפרישו וגם יתבאר שם חילוקי דינים בין דברים שהם מן התורה לדברים שהן מדרבנן ודי"א דכל זה בקטן שלא הגיע לחינוך אבל הגיע לחינוך חייב להפרישו ודי"א דלא שייך חינוך אלא לאב ולא לב"ד וכן קטן שעבר בקטנותו מה יעשה לכשיגדיל:

ג **ועל** השדרה ועל הגולגולת. בגמרא אבעיא לן שדרה וגולגולת או דילמא או שדרה או גולגולת ולא איפשיטא ומש"ה תמה הכ"מ בפ"ז מהלכות נזירות על הרמב"ם שפסק דאו או קתני אבל בפ"ש מהלכות טומאת מת תירץ דכיון דמצינו לשמאי דאו או קתני לא חיישינן לדחייה דשאני שמאי דמחמיר ואני בתוספות י"ט רפ"ב דאהלות תמהתי על תירוץ זה דמצינו דהרמב"ם דחש במקום אחר לכיוצא בדחייה זו:

ד **והגולל** והדופק. פירש"י גולל זה כיסוי הארון והדופק הוא דופן של צדדים וקשה לר"ת דאמר בפרק בהמה המקשה על פני השדה לרבות גולל ודופק משמע דגלויין הן גולל ודופק ואלו מכוסין הן ופר"ת דגולל הוא המצבה ודופק אבנים שהמצבה נשענת בהם. תוספות דף נ"ד וכ"כ הטור ר"ס שס"ט:

ה **וכלים** הנוגעים במת. וכתבתי לדברי הראב"ד במעיו"ט דמצריך שיהו חבורין אבל בהשגותיו לפ"ה מהל' טומאת מת אינו מצריך אלא לכלי שטף והרמב"ם אינו מצריך לשום כלי חיבורין ולפי זה א"כ כל כלי שנגע במת מטמא באהל ואין כהן רשאי ליכנס בו ולהראב"ד בכלי מתכות מיהת וכ"כ התוספות דף נ"ד וכתבו דרבינו חיים כהן טען איזה בית אשר תבנו לי דאין לך בית שאין בה שום כלי מתכות שהיה באהל המת או שום מסמר כו' ומיהא הרמב"ם סובר דכלים הנוגעים במת דאע"פ שהם כחלל דלא נאמר אלא למגע שאם נגע בהם אדם אבל הנושא אותם ולא נגע בהן או המאהיל עליהן או שהאהילו עליו או שהיו עמו באהל לא וטהורים הם כמ"ש בסוף פ"ה מהל' טומאת מת וכתב ב"י שכן דעת הרמב"ן ג"כ ועכ"ז קשה הדבר שיהיו הכהנים זהירים מליגע בשום כלי להרמב"ם ולהראב"ד בכלי מתכות ואפילו באהל וכן לר"ת ואין להאריך בזה שכבר כתב רמ"א בס"ס שס"ט דנהגו להקל ואין נזהרין בכל זה. ובספרי תוספות יו"ט בר"פ ט"ז דאהלות הארכתי קצת הרוצה יעיין משם:

ו **על** אלו אין הנזיר מגלח. ואעפ"כ כתב הטור ר"ס שס"ט שאסור לכהן לטמאות באלו הטומאות ופי' ב"י דטעמא דמשמע ליה דנהי דמלקי לא לקי איסורא מיהא איכא ועיין בסוף ההלכות גם בסעיף כ"ז:

ז **פירוש** המוצא מת בדרך או בעיר של עובד כוכבים וכו'. וכתב בתשובת הרשב"א על חלל שנמצא ולא נודע אם הוא ישראל שאלת בפ' היו בודקין בשאלת מכירין אתם אותו ר"ל שמא מעובדי כוכבים הוא אם נאמר כן אף במקום שרובו ישראל ושאין רגלי עובדי כוכבים מצוים שם ולא הזקקתי לה אלא ממה שראיתי בירושלמי נהרג מטבריא לצפורי חזקה היה ישראל הא מסתפקא לי דאפשר דאיתא להא דירושל' משום דבאיסורים הולכין אחר הרוב ושמא אף בדינים נעשה כן ועוד מדאמרי' בשלהי פ"ק דכתובות גבי כל קבוע כמחצה על מחצה דמי מדאורייתא מנ"ל וכו' אלמא משום קבוע דהוי כמחצה פטרינן ליה הא ניידי בכי הא חייב ונמצא בין טבריא לציפורי אינו קבוע דאינשי טבריא וציפורי אינם קבועים שם בדרך אלא ניידי וכל דפריש מרובא פריש וכענין שאמרו בפרק האומר גבי שתוקי אלא שאני מסתפק לפי שלא הוזכר כן בגמרין ועוד דבדיני נפשות כתיב והצילו העדה וכו' ומ"מ ההיא דפ"ק דכתובות מכרעא לי כ"ש דרבי יוחנן דירושלמי מכריע עכ"ל:

ח **כל** שצווח ואין בני העיר באין. ואפילו היה מוצא אנשים לקוברו בשכר א"צ לשכור אלא הוא בעצמו מיטמא אם ירצה כ"כ נ"י בר"פ האשה רבה ופסקו רמ"א בהגהותיו ואני מצאתי בפ' ג' מינין (נזיר דף מ"ג) בתוספות בד"ה והאי מת מצוה הוא שכתבו והא יש לו שכר לשכור אחריה מתעסקים בו כיון דקא אזיל באורחא כמי שאין לו קוברים דמי דלא שכיחי אינשי התם עכ"ל והיינו הא דמייתי רבינו לקמן בדברי הרמב"ן שהגיה בגמרא שלפנינו והא אית ליה ברא ונ"ל שהתוספות גרס והא אית ליה ול"ג ברא ומפרשי דה"ק והא אית לו שכר כו' ולפי דברי התוספות אם אינו בדרך ומוצא מי שיתעסק בשכר ויש לו לשכור אינו מיטמא דדוקא כשהוא בדרך עשאוהו כמי שאין לו לשכור דלא פלוג רבנן כיון דברוב פעמים לא שכיחי אינשי בדרך ועיין בסעיף י"ט:

ט **שהוא** שיתא אלפי גברא. ואיכא מ"ד התם ששים רבוא וכך פסק שם בקיצור סי' ה' וכן בטור ר"ס שס"א אעפ"כ בר"ס שע"ד לענין טומאת כהן כתב ג"כ שיתא אלפי גברא וי"ל דבטומאת כהן החמיר שלא לטמאות כיון שיש לו שיתא אלפי גברי דסגי אליבא דחד מ"ד:

י **ה"נ** כיון דלא ירתי לה ואע"ג דלא כל קטנה מורשת לבעלה שהרי אפשר שאין לה אפ"ה לא פלוג כמ"ש הרשב"א בתשובה ואכתבה לקמן סעיף ט"ו:

יא **והמוצא** מת מצוה קוברו במקומו. בפ' מרובה (בבא קמא ד' פ"א) ורמינהו המוצא מת מוטל באיסרטיא פירש"י רה"ר ט"ז אמה מפנהו לימין איסרטיא או לשמאל איסרטיא שדה בור ושדה ניר פרש"י שדה בור מכאן לאיסרטיא ושדה ניר מכאן ניר חרוש ולא

זרוע ע"כ מפנהו לשדה בור שדה ניר ושדה זרע מפנהו לשדה ניר היו שתיהן בורות שתיהן נירות שתיהן זרועות מפנהו למקום שירצה והא הכא קתני מפנהו אלמא לא קנה מקומו דאי קנה מקומו מצי בעל השדה של ימין ושל שמאל לעכוביה ומשני אמר רב ביבי במוטל על המיצר מתוך שניתן לפנותו מפניהו לכל מקום שירצה פי' רש"י על המיצר מוטל ברוחב הדרך ועוברים ומאהילים עליו עושי דטהרות ומטמאות ע"כ ורבינו בפרק מרובה סימן י"ח כתב האוקמתא דמיירי שאינו מוטל על המיצר ולא חש להאריך ולכתוב הא דאם מוטל על המיצר להיכן מפנהו וכשיש כאן שדה בור ושדה ניר וגם לא חש התם לכתוב הירושלמי שכתב בכאן והטור ח"מ סימן רע"ד כתב לכל החלוקים שנזכרו בגמרא דידן במרובה ולא חש לכתוב להך ירושלמי אולי הואיל וליתא בגמרא דידן והרמב"ם בפ"ה מהל' נזקי ממון כתב האוקמתא דשלא יהא מוטל על המיצר ולא חש לכתוב החלוקים הנזכרים אבל כתב ג"כ להא דירושלמי דמיירי שאינו בתוך התחום כו' ובעל הש"ע לא כתב לכל דין מת מצוה קנה מקומו וכמו שלא כתב לכל אותן תנאים שהתנה יהושע וכתב רמ"א דאולי משום שאינן שכיחי שרובן אינן רק במקום שיש לישראל שדות וכרמים וזה אינו שכיח בגלות עכ"ל ואומר אני דמת מצוה קונה מקומו לא שכיח האידנא כלל דאפי' אינו מוטל על המיצר אינו שכיח שיהא מוטל במקום שהוא לישראל ויסתכן הקוברו שם וגם הנקבר יבא לידי בזיון שהיום או למחר כשימצאהו העובד כוכבים קבור שם ישליכהו מקברו:

יב **רבי** יהודה אומר השדרה והגולגולת הן הן רובו. ופסק כן הטור סימן שע"ד וכתב ב"י דטעמו דמשמע ליה דרבי יהודה לפרושי דברי ת"ק הוא דאתא ולא לאפלוגי ע"כ ומ"מ בש"ע שלו השמיט לדברי ר"י לגמרי:

יג **אשתו** ארוסה כו'. מסקנא אליבא דהלכתא מסיק רבינו בסימן דלקמן ועיין שם:

יד **הלכך** אחותו ארוסה כו'. אפילו היא ארוסה לכהן כ"כ הרמב"ם בפ"ב מהלכות אבל ומלתא דפשיטא היא:

טו **כתב** הרשב"א בתשובה שומרת יבם כהן שמתה כיון שאמרו שהוא יורש כל כתובתה אפי' מנכסים הנכנסים והיוצאים עמה כל שנפלו לה בחיי הבעל הרי עשינו אותו לגמרי כבעל לירושתה וא"כ נעשה אותו כבעל לקבור משום מת מצוה דאי קרו ולא עני ליה הוא וכמו שאמרו באשתו הקטנה אפי' לאותן שכותבין אי מיתת בלא בני תהדר כתובתה לבי נשא מסתברא כן דהא נכסי מלוג שנפלו לה תחתיו דבעל הוא יורש ועוד כיון דיבם דעלמא מיטמא לה אין הולכין אחר זה שכתב כן אלא אחר היבמים דעלמא דכל שהן רואים יבמים דעלמא עשאום יורשים כבעל אף הם אומרים כיון שאתה עושה

יבם כבעל אף הוא יהא כבעל לקבור תדע לך נושא קטנה שאמרו שהוא יורש ומיטמא לה מי מיפליגא בין שהכניסה לו נדוניא שיש לה נכסים שיורש הוא ובין שכתב לה משלו ואינו יורש ממנה כלום אלא בין כך ובין כך מיטמא לה הואיל ועשאוהו כבעל ליורש כל שיש לה נכסים עכ"ל ועיין בסעיף ח':

טז **ולאו** ראיה היא וכו'. וכתב ב"י סימן שע"ג דלענין הלכה ה"ל ר"ת יחידאה והלכה ככל הכך רבוותא דפליגי עליה ע"כ וז"ל הרמב"ם בספ"ב מהלכות אבל הטומאה לקרובים דחויה היא ולא הותרה לכל לפיכך אסור לכהן להתטמא למת אפי' בעת שמטמא לקרוביו שנאמר לה יטמא אינו מטמא לאחרים עמה שלא יאמר הואיל ונטמאתי על אבי אלקט עצמות פלוני או אגע בקבר פלוני ולפיכך כהן שמת לו מת צריך להזהר ולקוברו בסוף בית הקברות כדי שלא יכנס לבית הקברות ולא יתטמא בקברות אחרים כשיקבור מתו עכ"ל ואע"פ שלכאורה לדעתו אוסר מלטמא לאחרים אפילו בשעה שמכניסו ודלא כמ"ש רבינו לעיל בסמוך מ"מ הרי רבינו כתב שכ"כ הרמב"ם ולא פירש שהוא חולק עמו במה שהוא מתיר בעת שמכניס המת ולהרמב"ם אף בזה אסור ולפיכך אע"פ שהש"ע כתב ללשונו של הרמב"ם אסור לכהן להתטמא למת אפילו בעת כו' אפ"ה רמ"א ז"ל כתב עלה בהגהתו דדוקא לאחר שפירש כו' ומהאי טעמא דנ"ל דאין מי שיחלוק בזה וכמו שנראה מדברי רבינו ג"כ ורמ"י ז"ל שווינהו במחלוקת דלהרמב"ם אסור אפי' קודם שפירש וכתב שכן נכון להחמיר ולרבינו ורבו אנו שומעים שסוברים שאין מחלוקת בשעה שעוסק במתו וגם דברי רבינו הן הן דברי הרמב"ן בתורת האדם ונמצא שגם הרמב"ן אינו סובר שהרמב"ם חולק בזה:

יז **וכן** דעת הרמב"ם בפ"ב מהל' אבל. וכתב עוד שם שכן המלקט עצמות אביו אינו מטמא להן אע"פ שהשדרה קיימת:

יח **לאביו** קרינא ביה. ומיהת מסיים בה הרמב"ן בת"ה שהדבר צריך הכרע ומפני כן הש"ע שכתב לזה הדין לא סתמו אלא כתבו בלשון יש מי שאומר:

יט **כתב** הכל בו בהלכות אבל וז"ל כתב ר"ש מאוור"א שאין רשאי כהן ליטמא לקרוב הרוג דאמרי' לאביו כשהוא שלם ולא כשהוא חסר והרוג חשבינן ליה לחסר בכמה דוכתי וכ"ש אם חסר אבר בין מחיים בין לאחר מיתה והר"ר יחיאל אמר דלא מקרי חסר רק בכדי שינטל מן החי וימות ואין הכל מודים לו שכל הסוגיא של נזיר מוכחא דאפי' עצם כשעורה נקרא חסר עכ"ל וכתב רמ"א דנכון להחמיר:

כ **והלכה** כר"י משום דרבי טרפון. עד שיסתום הגולל. וכתב הרשב"א בתשובה סימן רצ"ב שאם נקבר על דעת לפנותו לקבר אחר מיטמא עד שיסתום הגולל השני וגרסי'

בירושלמי (הביאו רבינו בפ' אלו מגלחין סי' פ"ז) הרי שמפנין אותו מקבר לקבר אית תנויי תני משיסתום הגולל הב' כלומר למנין שבעה ומסיק כשנתנו דעתם לפנותו אבל לא נתנו דעתם לפנותו משיסתום הגולל הראשון נראה דה"ה והוא הטעם בכהנים הבאין ליגע ולטמא למתים שנקבר ונסתם הגולל על דעת לפנותו והוא שיהיה שלם עכ"ל:

כא **בין** לצורך ובין שלא לצורך. וכתב בתרומת הדשן דלפי זה כהן שמת לו מת בשבת שרי לו לשהות עם המת באהל דאע"ג דשבת הוא וא"א לקוברו היום מ"מ צריך הוא לשמרו כדי שלא יהא מוטל בבזיון והוי קצת כמו צורך קבורה והא קמן דאפי' שלא לצורך התירה תורה וכ"ש בכה"ג אמנם בתוס' פ"ק דפסחים גבי שפחתו של מציק כתבו בפשיטות אסור לטמאות לקרובו אם לא לצורך המת ותוס' משנ"ץ ביארו יותר וכתבו דלא שרי לטמאות רק לצורך קבורה או להביא לו ארון ותכריכין וא"כ נכון להחמיר עכ"ל:

כב **כגון** המינין והמומרין לעבודת כוכבים והמוסרין לאנסים. וכ"כ בנ"י ובטור סי' שמ"ה כתוב לענין אבלות בזה"ל כל הפורשים מן הצבור והם שפורקים עול מצות מעל צוארם ואינן בכלל ישראל בעשיית המצות ובכבוד המועדות וישיבת בתי כנסיות ומדרשות וכו' (אלא הרי הם כבני חורין לעצמן כשאר עובדי כוכבים כך לשון הש"ע): ותניא בפ' אלו מגלחין כל שהכהן מטמא להם מתאבלים עליהם שמעת מינה דעל אותן שאין מתאבלין עליהן אין הכהן מטמא להם ומשום הכי כתב הרמב"ם בפ"ב מהל' אבל דהרוגי ב"ד והמאבד עצמו לדעת אין הכהן מיטמא להם והרי הה מפורשים בפרק אלו מגלחין סימן קמ"א:

כג **סגי** בהרחקת ד' טפחים. וכתב הרשב"א בתשובה סימן קל"ו דבבית שיש בו מת א"צ הרחקה כלל ומותר לכהן לעבור סמוך לו ממש אפי' ליגע בכותלי הבית כל שאין מאהיל עליו כהני גוונ דמפורשים בסימן דלקמן ולפי זה צריך לחלק בין קבר לבית שאע"פ שבקבר צריך הרחקה ד"א בית שאני וכן מבואר בתשובת הרשב"א שם דשאני בית מקבר וכתב המרדכי במסכת מו"ק והגהות מיי' פ"ב שהשיב הר"מ על מת המונח בספינה שאם היא קטנה שמתנדנדת כשדורכין בה אסור לכהן ליכנס בה דא"א שלא יסיט הטומאה כדתנן בפ"ב דמס' זבין אבל אם היתה ספינה גדולה שאינה רועדת כשדורכין בה מותר ליכנס בה ובלבד שלא יכנס ויתקרב אצל המת תוך ד"א הגהות מיי' כתבו תשובה זו בפ"ב מהלכות אבל וכתבו עליה אבל הר"ם כהן התיר בין בספינה גדולה בין בספינה קטנה רק שלא ישב בד"א המת כדמשמע התם שכל אותם שאומר שם טמאים היינו לתרומה אבל לטהרות טהור א"כ אין טומאה כלל דאורייתא ואין כאן

אזהרה לכהן וכן הורה הר"י ב"ר משה הלכה למעשה עכ"ל והרשב"א כתב כדברי הר"מ שאם היא מכרעת מחמת האדם אסור לכהן ליכנס בה וכתב הב"י ס"ס שע"א דלענין הלכה כיון דהרשב"א והר"מ מסכימים לאסור הכי נקטינן:

כד **אסור** ליה לכהן למיעל תותי ההוא טללא אפי' היא גדול הרבה טור ריש סי' שע"א וכתוב בתשובת מהרי"ל סי' ס"ט דכהן שהוא ישן ומת עמו באהל אפילו נושאין המת לחון אפ"ה צריך להקיצו דאפילו בלי שהייה קעבר הכהן ואע"ג דלא ידע מ"מ איסור עביד בשוגג ואע"ג דאינו מעשה איסורא איכא ולאחריני דידעי מצווין להפרישו עיין בסמ"ק ע"כ וכתוב בת"ה סימן רפ"ה כהן ששוכב על מטתו ופשט בגדיו כדרך העולם ופתאום קראו לו ואמרו מת באהל צריך לקפוץ ערום ממש ולרוץ חוץ לאהל כדי שלא ישהה בטומאה או שרי משום כבוד הבריות לשהות באהל עד שילבש מקצת בגדים תשובה יראה דמשום כבוד הבריות לא נעשה שום איסור דאורייתא כדאיתא בהדיא בפרק מי שמתו ושהייה בטומאת אהל המת לכהן איסור דאורייתא הוא כדאיתא בהדיא בסמ"ג וכדמוכח נמי באשירי פרק שני דכתובות אמנם אותם שקוראים לכהן לצאת יזהרו מתחלה שלא יגידו לו מיד שיש מת באהל אלא יקראו לו בסתם לקום ולצאת אליהם וכשילבש יגידו לו ובדרך זה שרי משום כבוד הבריות ואע"פ שמניחים אותו שוהה בטומאה הואיל והוא לא ידע ושוגג הוא שרי כדאיתא באשרי בהלכות כלאי בגדים סי' ו' לענין הרואה כלאים בבגד חבירו כו' ע"כ וכך סתם ופסק רמ"א בכאן בהגהותיו אע"פ שבסימן ס"א לא כתב לדברי רבינו לענין כלאי בגדים אלא בלשון י"א ומהא שמעינן נמי דאם הוא בבית הפרס או ארץ העמים שהוא טומאה דרבנן ילבש עצמו תחלה דגדול כבוד הבריות וכדכתב רבינו נמי שם בהלכות כלאי בגדים:

כה **וכן** עד כמה בתי. עד עולם לשון הקצור וטור שם:

כו **אבל** לבית אסור ליכנס שם דסוף טומאה לצאת וכתוב בכתבי מהרא"י סימן כ"ד אשר דרשתני מ"כ אשר מחמירים הכהנים שלא לצאת בשערי החצרות והעיר ושער בית הקברות עד שעבר המת חוצה לאותם שערים ופתחים משום דסוף טומאה לצאת כדתנן בפ"ק דאהלות המת בבית וכו' ובפ"ק ובתרא דביצה ובפרק הדר מייתי לה וכתבת דמקרוב בא מנהג זה דע כי לא מקרוב בא כי זה קרוב למ' שנה שהיה היום הנועד בארפר"ט והיו שם חמשה זקנים ושם נתחדשו אלו הדברים וגם נמצא בנימוקים שנתחדשו לפני שאירי מהר"ר שלום שמהר"ר מאיר סג"ל אסר לכהנים שיצאו דרך שער העיר שסוף המת לצאת שם עד לאחר שעבר המת חוצה אבל כתב ג"כ שמהר"ר שלום לא חש לאיסור זה וכן נראה נמי דלא נהגו ליזהר בגבולינו בזה ונראה הטעם כיון דבפירש"י

פרק הדר דמה שטמא הפתח שסוף טומאה לצאת משם אע"פ שאינו תחת אהל המת הל"מ הוא ואין טעם בדבר נוכל לומר כיון דמילתא בלא טעמא הוא הבו דלא לוסיף ונימא דכך היא הלכה דוקא באותו פתח שמוציאים אותו תחלה מתוך האהל אל תוך האויר הואיל ובאותה יציאה נטהר האהל יאמר הלכה שאותו פתח יטמא ולא מכאן ואילך ותו דמאן לימא לן דהך טומאה דסופה לצאת הוי טומאה שהנזיר מגלח עליה ובסמ"ק מסיק דההיא תוספתא מתרצתא היא דעל טומאה שאין הנזיר מגלח עליה אין הכהן מוזהר עליה ודלא כמ"ש התוס' בפ"ק דכתובות בשם ר"ת דשבשתא היא אמנם ע' באשירי בהל' טומאה משמע דכהן מוזהר כה"ג ע"ש דאפשר יש לחלק מ"מ הואיל ורבנן קשישי חששו לאיסור זה חלילה להפליג דבריהם והמחמירים כמותם לשנות מנהג המיקל נמי לאו שפיר דמי אמנם להחמיר בבית של צידוק הדין נראה דיפה כתב דאין להחמיר בו כלל דאדרבה אותו פתח בא לטמא את האהל ואמרי אין דנין ק"ו מהלכה עכ"ל ומה שרצה להביא ראיה להתירא מההיא תוספתא דעל טומאה שהנזיר מגלח כו' תמהני הא כמה משניות מוכיחות שהכהן אסור בבית הפרס ובארץ העמים ובשאר דברים שאין הנזיר מגלח עליהן וכתבתי הטעם בשם הטור לעיל סעיף ז' ומה שכתב בענין בית של צדוק הדין שאין להחמיר הואיל והפתח בא לטמא את האהל טעמו זה יספיק בבית צדוק הדין שאין בו אלא פתח אחד שבו מכניסים ומוציאין המת אבל אם יש בו שני פתחים שבפתח אחד מכניסים ובפתח האחד מוציאין כמו שיש בבית צדוק הדין פה ק"ק פראג נראה שלפי סברא זו אין היתר לכהנים ליכנס באותו הפתח שמוציאין ממנו המת:

כז **כיון** שדלתותיהן נעולות. ואם נפתחו גם הם טמאים טור:

כח **רקיק** אינו ממעט בחלון. וכתבו התוס' וז"ל פיר"י בר מרדכי ע"פ המשניות דאם הוא חלון העשוי לתשמיש שיעורו להביא טומאה בפותח טפח וכשיתמעט מטפח אפילו במשהו אינו מביא ואם הוא חלון לאורה ועשוי בידי אדם שיעורו כמלא מקדח גדול של לישכה והוא כמלא פונדיון האיטלקי שהוא סלע נירונית והיא יתירה על סלע סתם דסלע סתם הוא פחות ממלא מקדח סתם וכ"ש ממקדח גדול כדאמרינן בבכורות ואותו חלון שעשוי לאורה אינו מתמעט בסתימת משהו כיון שהיה בו כשיעור אלא עד שיתמעט שלא יהא בשיריים רום אצבעיים על רוחב גודל ומאור שאינו עשוי בידי אדם אלא מעצמו כגון חררוהו מים או שרצים שיעורו מלא אגרוף חשב עליו לתשמיש שיעורו פותח טפח למאור שיעורו מלא מקדח ומלא אגרוף מפרש התם כאגרופו של בן אבטיח ורבי יוסי אומר כראש כל אדם ושאינו עשוי לאורה ולא לתשמיש אלא לאויר ולשמור גנות ופרדסים אותו שיעורו כמלא מקדח בינונית עכ"ל ופירוש תשמיש להצניע

שם חפציו וכל חלוקי דינין אלו במשניות רפי"ג דמסכת אהלות וגם שם מפורשים חלוקי הממעטים את השיעור וחוצצין וכתבם בפרק י"ד ובפרק ט"ו מהלכות טומאות מת ולפי שלא ראיתי להאחרונים שהאריכו בכל אלו ולא ראיתי ג"כ להלאות אותי ואת הבאים אחרי בזה כי חשבתי. שטעמם ונימוקם שהשמיטו לכל חלוקי דינים אלו לפי שאין הכהנים מדקדקים להקל אלא להחמיר ובמעט מן הדברים שיש לחשוב שמביא הטומאה מיד הם פורשים ויוצאים דכהנים זריזים הם בכל כיוצא בזה ועיין בסעיף ל"א:

כט **א"ל** זילי דלו תיבותא כו'. מכאן כתב מהרי"ל בתשובה סימן ס"ה דאין יכולין להכריח ליורשי המת לשאת אותו חוצה כדי שיחזור אותו הכהן לביתו אם רגילים להשהותם משום כבודם לשמוע עליו רבים כלומר עד שיבואו רבים ויתעסקו עמו א"נ לטהרו בביתו כדחזינן הכא דדוחק לדחות ולהעמיד שהיה בשבת ועוד יש מרבותינו אמירה לעובד כוכבים מותר במקום מצוה כה"ג דליכא איסור דאורייתא א"נ על ידי ככר או תינוק אפילו לצורך החיים וכן מנהג אלמא דלא מצי כהני דבי כנישתא לכופם דאטו מי לא הוה ביתא אחרינא התם ולא שייך לומר על המזיק להרחיק את עצמו דאנוס הוא דהואיל ונהוג נהוג אבל אם רגילים לשאר המתים להוציאם מיד אחר פטירתם לבית הטהרה ה"נ יכול לכופן עכ"ל ורמ"א בי"ד סוף סי' שע"א סתם וכתב דאין יכול לכופן אבל בא"ח סימן שי"א סעיף ב' כתב אסור לטלטל מת ע"י ככר או תינוק לצורך כהנים או דבר אחר אבל ע"י עובדי כוכבים יש מתירין וכן ראיתי נוהג לצורך מצוה או חתונה עכ"ל ואפשר דהתם נמי (כרבנן) להוציא דוקא ומשום שבת:

ל **כדתנן** זיז שהוא סובב כו'. ופירש הר"ב זיז שהוא רוחב טפח וכן פירש הר"ש ואע"ג דבריש הפרק תנן הזיז מביא את הטומאה כל שהוא הא תנן בסיפא במה אמרו בזיז שהוא גבוה מן הפתח שלשה נדבכין שהם שנים עשר טפח יתר מכן מביא את הטומאה בפותח טפח ולפיכך הראב"ד בפרק י"ז מהלכות טומאת מת כתב על הרמב"ם אהא דזיז שהוא סובב כו' דדוקא בזיז שהוא למעלה מי"ב טפחים ומיהו כתב הרמב"ם שם אהא דזיז כל שהוא כו' דדבר ברור הוא שאינו מביא אלא מדבריהם וכן כל כיוצא בהבאות הטומאה כזו שאינו באהל טפח הבריא אינה אלא מדבריהם עד כאן וידוע דאף בשל דבריהם הכהן מוזהר כדלקמן בסוף ההלכות וכבר הזכרתי זה לעיל בסעיף ז' וסעיף כ"ו:

לא **וגם** בכל המשניות כתוב טומאה בבית כלים שתחתיו טהורים. ואין כן גירסת המשניות שלנו גם גירסת הר"ש אינה כן ואף הרמב"ם בפי"ז מהלכות ט"מ העתיק טמאים אבל הש"ע השמיט כל זה וכן רבינו והטור השמיטו עוד דיני זיזין אחרים וכתב הרמב"ם שם וכל זה מסכים למה שכתבתי בס"ס כ"ט:

לב **וכן** גגים הבולטים כו'. וכתב בנ"י דהמשניות של אהלות משמע שאם היו ב' גגים זה למעלה מזה שאם היו הגגים שוים נדבקים זה בזה אמרינן חבוט רמי ומביאים את הטומאה מזה לזה עכ"ל ופירש דבריו היינו משנה ה' דפי"ב דאהלות קורות הבית ועלייה כו' היו העליונות כבין התחתונות טומאה תחת אחת מהן תחת כולם טמא ומייתי לה בפ"ב דסוכה ופירש"י קורות הבית אותן שהעלייה עשויה בהן שקורין שוליב"א קורות העלייה הן שהגג עשויה בה שקורין טרי"ב וגגין שלהן חלקים היו ושוין ומניחין הנסרים מקורה לקורה כמין תקרת עלייה היו העליונות כבין התחתונות שלא היו מכוונות זו כנגד זו אלא העליונות מכוונות כנגד האויר שבין התחתונות וטומאה תחת אחת מהן תחת כולן טמא דאמרינן בכל העליונות חבוט רמי והשליכם בין התחתונות והוי כל הבית מקורה והוי אהל אחד וכדמוקי בברייתא שהיה רחב העליונות כשעור אויר שבין התחתונות ע"כ ובסוגיא דהתם מוכח נמי דלא אמרינן חבט רמי אלא כי אית בה טפח כלומר כשיש ברחבה טפח וכן נראין דברי הרמב"ם בפט"ז מהלכות טומאת מת ועיין בפ"ק דעירובין סימן כ"ה ובפירוש חבוט רמי כתב עוד רש"י וז"ל חבוט רמי השפל והשליך אותו על אויר שתחתיו והיינו נמי ענין גוד אחית אלא לענין מחיצה דהוי חודה של מחיצה שייך למימר גוד אחית משוך אותה והורד ולענין המוטל לרוחב ובא לסתום אויר שייך למימר חבטא ע"כ וכתוב בדינין והלכות שבסוף תשובת מהר"י ווייל סי' ל"ג וז"ל הר"ר יעקב מרגליות שאלני אם אמרינן לבוד גבי אהל המת כגון שני בתים הסמוכים זה לזה בגגיהן בפחות מג' טפחים ומת באחד מהם והשבתי לו דלא אמרינן לבוד וראייה מפ"ק דעירובין גבי עור העסלא ובסוכה פרק הישן גבי קורות הבית שאינם מכוונות ע"ש בגמרא ופירש"י עכ"ל:

לג **נמצא** כהן מוזהר על הגוסס. וכך סתם הש"ע אבל רמ"א הגיה דיש מתירין ומ"מ כתב דטוב להחמיר:

לד **ואסור** ליה לכהן למיעל לבית הקברות כו'. וגרסינן בפרק הבא על יבמתו (יבמות דף ס"א) היה רשב"י אומר קברי עובדי כוכבים אינם מטמאים באהל לבית שנאמר ואתנה צאני צאן מרעיתי אדם אתם וכו' ופירש"י אין מטמאים את המאהיל עליהם. אתם קרויים אדם וגבי טומאת אהל כתיב אדם כי ימות באהל ע"כ ובגמרא מותבינן מדכתיב נפש אדם ששה עשר אלף ומשני משום בהמה כלומר לגבי בהמה מקרו אדם והתם כתיב בהמה גבייהו וכן משנינן לקרא אשר יש בה הרבה משתים עשרה רבוא אדם ובתוספות הקשו נמי מכמה מקראות ותרצום עיין שם ומותבינן תו בגמרא כל הורג נפש וכל נוגע בחלל תתחטאו וש"מ מדבעו חטוי אלמא דמיטמו ומשנינן דילמא אקטול חד

מישראל ורבנן לא נפקד ממנו איש ורשב"י לא נפקד ממנו איש לעבירה רבינא אמר נהי דמעטינהו קרא מאטמויי באהל דכתיב אדם כי ימות באהל ממגע וממשא מי מעטינהו קרא ופירש"י גבי מגע אשכחן נוגע בעצם או בחלל דלא כתיב אדם הלכך אע"ג דלא מקרי אדם מטמא במגע ובמשא ע"כ וכתבו התוספות ואע"ג דכתיב וכל אשר יגע על פני השדה וגומר או בעצם אדם הא דרשינן בנזיר פרק כ"ג לענין אהל ואור"י דאין הלכה כר"ש דרשב"ג פליג עליה כדתנן במסכת אהלות והלכה כמותו במשנתינו וצריכים כהנים ליזהר מקברי עובדי כוכבים ובפרק המקבל בעובדא דאליהו דהשיב לרבה בר אבוה כרשב"י דהכא דחויי קא מדחי ליה ועיקר טעמא שהיה סמוך על רוב ארונות שיש בהן פותח טפח וכן היה רגיל בכל מקום לדחות כמו שמצינו כשהיה קובר רבי עקיבא א"ל לאו כהן ניהו מר א"ל צדיקים אינה מטמאים ועיקר טעמא לפי שהיה מת מצוה שהיה מהרוגי מלכות והיו יראים לקוברו ומיהו בבתי עובדי כוכבים מותרים ליכנס כדתניא בתוספתא דאהלות מדורות עובד כוכבים טמאים בחו"ל טהורים עכ"ל ורבינו כתב כן בפרק המקבל סימן מ"ז והביא עוד ראיה דאליהו מדחי כו' ע"ש והא דכתבו התוספות ורבינו שהיה סמך על רוב ארונות כו' היינו כי הא דאמרינן פרק מי שמתו (ברכות דף י"ט) מדלגין היינו ע"ג ארונות לצאת לקראת מלכים משום דרוב ארונות יש בהן פותח טפח וכל שיש בו חלל טפח חוצץ בפני הטומאה ומיעוטא אין בהם פותח טפח וגזרו שלא לעבור ע"ג ארונות משום ההוא מיעוטא דאין בהם פותח טפח ומשום כבוד מלכים לא גזרו ומעתה הא קשיא אכתי היאך עבר אליהו אגזירת חכמים בלא טעמא דכבוד מלכים דלא אתמר בהמקבל אלא דאשכחיה בבית הקברות של עובדי כוכבים והרי היה יכול להתראות לו שלא בבית הקברות ומיהו רבינו כתב עוד שם וגם אליהו היה מכיר באותן שהיו פותח טפח ובתשובה ריש כלל שלשים לא כתב אלא להא דאליהו היה יודע וכו' וכ' עוד שם והא דקשיא ליה למר ההיא דרפ"ז דאהלות דלא חשיב קבר סתום לטמא כל סביביו בפחות מטפח על טפח וגבי ארונות שיש בהם פותח טפח טהור וכשאין בהם פותח טפח טמא לא ידענא מאי קשיא לך דקבר לא נקרא בפחות מטפח על טפח דאין לך נפל קטן כל כך שלא יצטרך לעשות לו קבר של טפח על טפח ובפחות לא מקרי קבר והיא טומאה רצוצה ומטמאה כנגדה וההיא דברכות בשיש פותח טפח בין המת לארון וגם יש פותח טפח בצידי הארון שיש מקום לטומאה לצאת הוי כביב שהוא קמור תחת הבית שיש בו פותח טפח ויש ביציאתו פותח טפח טומאה בתוכו הבית טהור ואין הטומאה עולה כיון שיש בו פותח טפח ויש לטומאה מקום לצאת אבל אם אין פותח טפח או אפי' יש בו פותח טפח ואין ביציאתו פותח טפח טומאה

בתוכו הבית טמא עכ"ל וכיוצא בזה הם דברי התוספות דפרק מי שמתו וכן כתב הרמב"ן בתורת האדם ובספר תוספות יו"ט בפרק המוכר פירות כתבתי דלהרמב"ם א"צ לכך לפי שראיתי לו בחבורו פי"ב מהלכות טומאת מת דס"ל דההיא דרפ"ז דאהלות דוקא בקבר ולא בארון של עץ דההוא אם יש טפח חלל בין כיסוי הארון למת חוצץ והעומד ע"ג הארון טהור מן התורה כו' אע"פ שבפירושו פ"ז דאהלות לא פירש כן וכתב הטור דהאידנא הארונות שלנו כולו סתום אפילו יש בו אויר טפח כל כנגדו טמא מן התורה והיינו כדברי התוס' ורבינו אבל מיהת בענין הא דקברי העובדי גלולים פסק הרמב"ם בפ"ג מהלכות אבל דמותר לכהן לילך עליהם ובפ"א מהלכות טומאת מת כתב שהעובדי כוכבים אין מטמאים באהל אבל מטמאים במגע ובמשא (לא מטמאים) והביא ראיה מת"כ וכתב בסוף דבריו ושמעתי שאסורים כהנים במגע ומשא מתי עובדי גלולים ואני כתבתי הנ"ל והמחמיר תע"ב והמיקל לא הפסיד אמנם כדברי המחבר רבינו משמע בפרק הבא על יבמתו דגרסי' נהי דמעטינהו קרא מאהל ממגע ומשא לא מעטינהו עכ"ל ההגהות ולי נראה דההיא לא מכרעה דהא הך נהי דמעטינהו רבינא קאמר לה אבל לפי סתמא דגמרא לא צריכינן להא אלא דאף ממגע ומשא אימעוטי והא דכתיב תתחטאו משום דאקטול חד מישראל ובתשובה לרבינו ז"ל שהזכרתי לעיל העיד שראה להר"ם מרוטנבורק שמיחה בכהנים מלילך עליהם והמתע"ב ע"כ וכתב הרשב"א בתשובה סימן קצ"ד דישראל מומר לעבודת כוכבים לענין טומאה אדם הוא דקדושיו קדושין וגיטו גט ואשתו אסורה עד שיגרש בגט כישראל ובכלל בנים הוא כדברי רבי מאיר בשלהי פ"ק דקדושין מדכתיב גבי ישראל דפלחי עבודת כוכבים בנים משחיתים וכו' ואפילו לרבי יהודה דפלי"ג בהא לא מכלל אדם נפיק ולא הוה כבהמה שלא לטמא באהל שכן קדושיו קידושין כדאיתא ביבמות פ"ד ואפי' עובד כוכבים שנתגייר וחזר לסורו כ"ש מי שנזרע בישראל ולא דמי להא דמותר להלוותו בריבית ושלא היו מחזירים לו אבידה דרבית ואבידה באחוה תלינהו רחמנא ולפנים מן השורה להתחסד עמהם והאי לאו אחינו הוא ולא היו מרחמין עליו עכ"ל:

לה **ואם** כהן הוא וכו'. ואין לו דרך אחרת כ"כ בקצור וטור ר"ס שע"ב בסע"ג מהלכות אבל:

לו **לדון** ולערער כו'. וכן כל כיוצא בזה הרמב"ם שם:

לז **ומטמא** ללמוד תורה ולישא אשה. וכתבתי במי"ט דפירשו התוספות דמיירי שדעתו לחזור לא"י דאל"ה אסור וכתבו עוד התוספות וז"ל ודוקא בהנך שהן מצות חשובות ללמוד תורה שת"ת מביא לידי מעשה ואשה נמי דכתיב לא תוהו בראה אבל לשאר מצות

לא והכי משמע בפ' בתראדמגילה אבל בשאלתות מפרשהנך דקילי וכ"ש לשאר מצות שהם תשובות עכ"ל ומלשון רבינו שהוא לשון הרי"ף שכתב ואי אזיל לדבר מצוה כגון לינסב כו' נראה דכשאלתות ס"ל מדכתב כגון וכו' ואף הרמב"ם בספ"ג מהלכות אבל כתב כגון כו' וכן בטור סימן שע"ב אבל הש"ע השמיט תיבת כגון ורמ"י החזירו ותניא בפרק מי שמתו (ברכות דף י"ט) קברו את המת וחזרו ולפניהם ב' דרכים אחת טהורה ואחת טמאה בא בטהורה באין עמו בטהורה בא בטמאה באין עמו בטמאה משום כבודו ואוקמוה בבית הפרס דרבנן וכלומר שבאין עמו כדי לנחמו כ"כ הרמב"ם והטור ועיין בדברי רבינו בפ"ב דכתובות סימן ו':

הלכות חלה

א **ועי"ל** שיש לכל אחד שיעור כו'. כיצד אין מפרישין מחטין על שום אחד מהן ולא משום אחד מהן עליהן וכוסמין ושיפון מפרישין מזה על זה וכן שיבולת שועל ושעורין מפרישין מזה על זה כך לשון הטור סימן שנ"ד:

ב **אין** תורם מן הכוסמין עליהם. אבל צריך מ"מ שיתרום ג"כ מן הכוסמין דמכל שלשת המינים צריך שיתרום וכ"כ רמ"י ז"ל ועיין בסימן י"ב:

ג **מצטרפין** ע"י נשיכה. ועיין בסי' ד' ויו"ד:

ד **ומיהו** בירושלמי דפרק בתרא קאמר דלרבנן כו'. וכבר כתבתי במי"ט דהכ"מ דוחה לפירוש רבינו בזה ומפרש בענין אחר ושהוא דעת הרמב"ם שפסק דשלשתן מצטרפין זה עם זה והיינו כריב"ן משום דס"ל דת"ק לא פליגי עליה דריב"ן וז"ל הרמב"ן עיסת שעורים שנגעה בעיסת הכוסמים או שיבולת שועל או שיפון וכן עיסת כוסמין ושל שיבולת שועל ושל שיפון שגגע כל אחת משלשתן בחברתה הרי אלו מצטרפות עכ"ל:

ה **אלא** ודאי בקמח משערינן. וכתוב בש"ע וז"ל וכשממלאים המדה קמח תהיה מחוקה ולא גדושה ע"כ וה"פ סגי בהכי כשתהיה מחוקה וא"צ שתהיה גדושה:

ו **ואדם** יוצא בו י"ח בפסח. יתבאר בפרק כל שעה סימן י"ג:

ז **וכן** פסק בשאלתות. וכן פסקו התוספות וכן פסק הרמב"ם בפרק ו' מהלכות ביכורים והכי נקטינן:

ח **אר"י** ובלבד ע"י משקה. ומעט משקה שמושחין בו האלפס שלא ישרף העיסה לא מקרי משקה כ"כ הגהות מיימוני פרק ג' מהלכות ברכות בשם סמ"ק לענין המוציא ונראה דה"ה לענין חלה וכן כתב בהדיא בטור לענין חלוט דבסימן דלקמן:

ט **היה** אומר ר"ת דאין מברכין עלייהו המוציא. ולא ג' ברכות ואין מברכין עליהן אלא במ"מ ואח"כ ברכה מעין ג' על המחיה ועל הכלכלה כ"כ התוס' בפרק כיצד מברכין וכתבו עוד שרבי יחיאל היה מסופק אם ווירמשיי"ש חייבים בחלה משום עושה עיסתו כדי לחלקה פטור מן החלה (כדמייתי לה רבינו לקמן בסמוך) דלית בהו שיעורא הכא גבי ווירמשיי"ש נמי פעמים מחלקן שאין שיעור חלה בקדירה אחת אך היה מצריך ליקח חלה בלא ברכה בשביל הספק ע"כ והב"י אע"פ שהעתיק לדברים אלו בהלכות חלה סימן שכ"ח בש"ע שלו לא הזכיר כלום מזה וכתבו התוס' דפרק כל שעה על אופלטק"י נראה שאין מברך המוציא אע"פ שעושין אותו בלא משקה דאין עליהם תוריתא דנהמא תדע שהרי אין מפרישין ממנו חלה אפילו יש הרבה בסל אחד כשיעור חלה אע"פ שהסל מצרפן לחלה עכ"ל:

י **דאין** עלייהו תוריתא דנהמא. עיין בסעיף י"ד שם יתבאר דינא דפשטיד"א וקרעפל"ך:

יא **והר"ש** ז"ל כתב דהלש עיסה גמורה וכו'. וכ"כ הרמב"ן ז"ל כדלקמן וכתב ב"י שכן נראה מדברי הרמב"ם בפ"ו מהלכות ביכורים ושכן הכריע הרשב"א בפסקי חלה שלו ולזה נראה שמסכים סמ"ג והטור סימן שכ"ט כתב שכן היא מסקנת רבינו ז"ל ובא"ח סימן קס"ח כתב ב"י לשון רבינו ירוחם וזהו רבינו שמשון והרמב"ן סוברים שאפילו בלילת העבה אם בשלה או טגנה אין מברכין עליה המוציא ואפילו נתחייב בחלה ואפילו שיש עליה תוריתא דנהמא דלא דמי ברכת המוציא לחלה דחלה בתר גלגול העיסה אזלינן אבל ברכת המוציא הכל הולך אחר שעת האפייה ע"כ וכתב עוד בב"י שכך הוא דעת הר"ר יונה בפרק כ"מ שאם היתה בלילתן עבה ואח"כ רככו על ידי משקים חייב בחלה שכיון שכבר היתה הבלילה עבה באותה שעה נתחייב בחלה שחיוב החלה תלוי בגלגול אבל אין מברכין עליו המוציא שברכת המוציא תלויה בלחם וזה כיון שנתבטל מתורת לחם אין מברכין עליו המוציא ולא ג' ברכות עכ"ל ואע"פ שאין לשונם של הר"ש והרמב"ן. כדברים אלו אלא הכל תלוי בדעתו מ"מ העתיק בש"ע זה הלשון של רבינו ירוחם לבדו וכתב בב"י שכן נהגו העולם שלא לברך המוציא על הסופגנים וכיוצא בהם אע"פ שעושין תחלתה עיסה עבה וכ"כ רמ"א ז"ל ומשמע מדבריהם שאין הדבר תלוי בדעת האדם שהרי לא הועתק בש"ע רק לשון רבינו ירוחם ודאפ"ה הכי נהוג עלמא ומ"מ מסיק בב"י גם בש"ע כמנהגו של רבינו מאיר דלקמן ושם יתבאר עוד בס"ד ועיין סעיף מ"ז:

יב **או** לטגנה בשמן. או לעשותה סופגנים או ליבשה בחמה ועשה כן פטורה לשון הש"ע סימן שכ"ט:

יג **בנוטלת** מן העיסה לאפותו באור. ולשון הטור אם דעתו לאפות ממנו מעט וכתב הב"י נראה דהיינו דוקא כשאפה אותו מעט אבל לא אפאו משום דהיה בדעתו לאפותו לא מחייבא דאפילו בשאפאו לא מחייבא אלא משום גזירה והבו דלא לוסיף עלה לחייבו משום דהיה בדעתו לאפות דבר מועט שאין בו שיעור חלה עכ"ל ואף בנוטלת מן העיסה כו' שכתב רבינו נמי לא סגי בהכי אא"כ שאפאו וכן לקמן במנהגו של מהר"ם שהיה מצוה לאפות וכו' ולא קאמר שהיה מצוה ליקח ממנו מעט כדי לאפות וכו' דתשמע מיניה שאם אח"כ עברה ולא אפאה דאפ"ה שפיר הפריש ממנו חלה אלא ודאי אפייה דוקא קאמר וזה ה"ל להב"י להביא לו לראיה לדבריו ועיין סעיף י"ח:

יד **גם** לא היה אוכל בלא המוציא וכו'. וכן ראוי לנהוג וכ"כ בהג"מ פ"ג מהלכות ברכות בשם סמ"ק דירא שמים יצא ידי שניהם ולא יאכלום אלא בתוך הסעודה עכ"ל הב"י בא"ח וכתב בי"ד שלא היה צריך לנהוג כן הר"מ באילטריא"ה שהרי אפי' לרבינו תם דנתחייבה עיסתו בחלה אין מברכין עליהם המוציא משום דלית עלייהו תוריתא דנהמא ע"כ וכתב המרדכי בפרק כל שעה דקרעפלי"ך ופשטיד"א מקרי תואר לחם ואין לאכלם אא"כ בירך על שאר הפת תחלה וכל זה לא איירי אלא בעיסה שאין בה שמן ודבש וכיוצא בו אלא שמטוגן בהן אבל אם נילוש בהן כבר נתבאר דינו בפרק כ"מ אצל פת הבא בכסנין בסעיף פ"ז וכתב האגור המוליתות שקורין פשטיד"א או טורט"א הנאפת בתנור בבשר או בדגים או בגבינה אע"ג דבשר ודגים וגבינה עיקר מברכין עליהם המוציא דמין דגן חשיבי ליה אינשי וכתב הב"י בא"ח שהם דברי שבולי הלקט בשם הר"ר ישעיה וטעמא משום דבתר ה' מינים אזלינן ומסיים בש"ע שמברכין עליהם ברכת המזון וכתב רמ"א דדוקא שאפאו בתנור בלא משקה אבל אם אפאו במחבת במשקה אין לברך עליו המוציא ואין לאוכלו רק תוך הסעודה ע"כ ועיין בדין חלוט בסעיף ט"ז:

טו **או** באלפס. בלא משקה כדלעיל:

טז **וחייב** בחלה. וכתב ב"י א"ח סימן קס"ח דנראה שה"ה שמברכין עליו המוציא וג' ברכות מאחר שלא נאמר עליו בשום מקום שלא יברכו עליו המוציא וג' ברכות ע"כ וכתב רמ"א שכן דבר שבלילתו רכה שאפאו בתנור בלא משקה דינו כפת ומברך עליו המוציא וג' ברכות וכן אם אפאו באלפס בלא משקה (כדלעיל סעיף ח' וע"ש גם עיין סעיף י"א) אבל דבר שבלילתו רכה ונוגעה במשקה לכ"ע לאו לחם הוא ע"כ:

יז **ואומר** עליו המוציא. אם קובע סעודתו עליו כדאיתא בפ' כ"מ סי' י"א מגמ' דידן וכתב ב"י סי' קס"ח דאע"ג דאפשר דירושלמי לא ס"ל הכי אלא דלעולם מברכים עליו המוציא לא שבקינן מסקנא דגמרא דידן מפני הירושלמי:

יח **ירושלמי** פ"ק דחלה קמח וקלי שעשאו בצק חייב בחלה ר' יוסי בשם ר' יוחנן אמר והוא שאפאן וז"ל הרמב"ם בפ"ו מהלכות ביכורים קלי שלשין אותם במים או בדבש ואוכלין אותן בלא אפייה פטור לשו לאפותן פת חייב בחלה ע"כ ובש"ע העתיק כדי לאפותו ומסיים בה רמ"י ז"ל שכבר נתחייבה משעת גלגול הבין הוא ז"ל דסגי לן במחשבה דכדי לאפותו ואע"פ שלא אפאו ואין נראה כן מפשט הירושלמי וגם טעמא קא חזינא דמסתמא דקמח קלי לא לאפותו לשין אותו ומש"ה לא סגי לן מחשבתו וקרוב לזה לעיל סעיף י"ג:

יט **אם** אין בשל אחת מהן כשיעור פטורה. וכתב ב"י סי' שכ"ו וז"ל פי' הר"ש נשים שנתנו לנחתום לעשות להן שאור ובין כולם יש כשיעור ולש הכל בבת אחת שלא מדעתן וכ"פ סמ"ג בשם ר"י כלומר דאילו מדעתן מצטרפין ולמד מכאן לשנים שנילושה עיסתם יחד מדעתם ואין דעתם לחלקה וליקח כ"א חלקו אלא לאכול יחד שמצטרפים ע"כ לשונו:

כ **העושה** עיסה ע"מ לחלקה בצק פטור מן החלה. כתבו התוס' פ' כ"מ דף ל"ח דרבינו יחיאל ז"ל היה מסופק אם ורימזו"ש חייבים בחלה משום עושה עיסה כדי לחלקה בצק פטורים מן החלה דלית בהו שיעורא הכא גבי ורימזו"ש נמי פעמים מחלקן שאין משימין שיעור חלה בקדירה אחת אך היה מצריך ליקח חלה בלא ברכה בשביל הספק עכ"ל ונראה לי שלזה נתכוון ר' מרדכי יפה ז"ל בסי' שכ"ו סעיף ב' דכתב העושה עיסה ע"מ לחלקה לאחרים בעודה בצק פטורה ע"כ וסברא נכונה היא וקרוב לשמוע שזה היה ספקו של רבינו יחיאל ג"כ ועוד אני אומר דחלקה בצק אפי' לעצמו היא ומיהת דהיינו שיחלקה שלא לאפות עכשיו הכל אלא ליומא אוחרא או מסעודה לסעודה אחרת כמו משחרית לערבית אבל המחלק העיסה בצק לאפות מיד הכל אע"פ שאין בכל חלק כשיעור לא נפטר כלל דא"כ דוקא ככרות גדולות שבכל אחד שיעור חלה הוא דחייב אלא א"כ שנאמר דתנור מצרפן ובזה יש מחלוקת לקמן סעיף ל"ז אם לא שנחלק דהכא היא מתחלה עיסה אחת וזה דוחק לכן נ"ל מה שכתבתי דאין חילוק בבצק פוטר העיסה אא"כ דעתו שלא לאפות כשיעור בפעם אחת אבל כשאופה כשיעור אע"פ שנתחלק לככרות קטנות לא נפטר כלל ובהכי אין אנו צריכין למה שכ' ר' מרדכי יפה ז"ל דדוקא לאחרים היא דפשטא דמימרא לא משמע הכי:

כא **ואם** הרועים אוכלים ממנה פטורה. כבר כ' רבינו בסי' דלעיל מאי דאתמר עלה בירושלמי דר' יוחנן אמר אם עשאה כעבים חייבת ותני כן וכן פסק הטור סוף סי' ש"ל וכתב ג"כ להא דרבא בשם שמואל דבירושלמי שאפי' עשאה גלוסקא אם עשאה משעה ראשונה על דעת שלא יאכלו הרועים ממנה פטורה ולפי זה לא פליגי רבא בשם שמואל ור' יוחנן וכ"כ ב"י שכן דעת הטור ואע"פ שבש"ע שלו לא הזכיר להא דרבא בשם שמואל מ"מ מדחזינן ליה בכ"מ פ"ו מהל' ביכורים דדייק מדברי הרמב"ם דס"ל להלכה דהא דרבא בשם שמואל אע"ג דודאי דלא ס"ל להא דר' יוחנן כיון שלא התנה שיהא ניכר וכו' מ"מ מכרעת להלכה לפסוק נמי לדרבא בשם שמואל אע"ג דבשלחן ערוך פסק בהדיא לדר' יוחנן דלמה לנו לומר שיפסוק כר' יוחנן דלא כהרמב"ם אלא כהטור ובמאי דשוים הרמב"ם והטור דהיינו לפסוק כרבא בשם שמואל בהא לא יפסוק בש"ע כמותם כלל והרי יכולין לומר דרבא בשם שמואל אינו חולק עם רבי יוחנן וכדעת הטור. ודע ג"כ שבכסף משנה בפי' בזמן שהרועים אוכלים ממנה כתב שדרך אותם רועים לאכול מאותה עיסה או שאפאה על דעת כן עד כאן:

כב **לכן** יש ליזהר שלא ללוש עיסה כו'. אבל הרשב"א בתשובה סי' תס"ד השיב לרבי' ששאלו זה הדין והשיבו דמסתברא לו דסתמא דמתני' עדיפא מברייתא דרשב"י ועוד דברייתא לא תני בהדיא כר' יונה אלא דר' יונה מפרש ליה הכין מדעתיה וכדאמר רבי יונה כדעתיה כלומר אזיל לטעמיה דמפרש הא דרשב"י דוקא בשמן שהוא אחד משבעת המשקים אבל אי לאו רבי יונה איכא למימר דלאו דוקא אלא משום דכתיב ראשית עריסותיכם וסתם עריסות נילושות במים ולא בשאר משקים ה"א דוקא מים אתא רשב"י משום ר"ט למימר דאפילו בשאר משקין משום דנאמר כאן חלה ונאמר להלן וחלת לחם שמן ולאו דוקא אלא אפי' נילושה שלא במים דהא עיסה שנילושה בשמן כתיב ביה חלה וה"ה שנילושה בכל שאר משקים ושלא במים ורבי יוחנן נמי אמר לך הכין ולאו כדעתיה דרבי יונה ור"ט כמתני' דמתני' תני עיסה שנילושה במי פירות חייבים בחלה כי היכי דלא תימא דוקא שנילושה במים כסתם עריסות והיא היא דאשמועינן ר"ט דלאו שמן דוקא כדאמרית דאי לא הגע עצמך אי ר"ט דוקא קאמר ולמעוטי שאר פירות א"כ אפי' נילושה ביין וחלב כממקום שלמד וחלת לחם שמן דהתם דוקא שמן ולא בא' משבעת המשקים האחרים וכיון שבא מכאן למעט אף אנו נמעט כל שאר המשקים בין כל שאר מי פירות בין כל שאר שבעת המשקים כההיא דוחלת שמן שאנו למדין ממנה אלא ודאי ר"ט לא למעט כל שאר המשקים בא אלא לרבות נילושה בשאר המשקים כנילושה במים והא דאמר מר דריב"ל פליג אדר' יוחנן וכל ריב"ל ור"י הלכה כריב"ל הגאונים לא פסקו

כן אלא הלכה כר"י ויעיד על זה ריחיה חלא וטעמיה חלא דאפליגו בה ריב"ל ור"י בפ"ו דב"ב וקיימא לן כר"י דהא אפליגו בה נמי אביי ורבא במסכת ע"ז פרק השוכר ורבא כר"י ואביי ורבא הלכה כרבא ועוד דריב"ל ל"פ בהדיא אדר' יוחנן אלא לדעתיה דר' יונה דפשיט ליה לרבי יוסי דלחלה איתאמרת אבל ר' יוסי מספקא ליה ואמר לך ר"י כדעתיה דלטומאה איתאמרת ולא לחלה ומאי דקא אתי למימר משום דרבי יונה ורבי יוסי ה"ל תרי לגבי רבי יוחנן למאי דקא אמרת לית ר"י פליג דאיהו ספוקי מספקא ליה ואילו שמעה להא דרבי יוחנן דאמר לטומאה איתאמרת ולא לחלה הוה מקבלה טפי מדעתיה דרבי יונה ועוד דרבי יונה ור' יוסי תלמידי רבי יוחנן הוו ולית הלכתא כותייהו לגבי רבי יוחנן ועוד דהא איכא רבי חייא דאמרה משמיה דרבי יוחנן וה"ל רבי יוחנן ורבי חייא לגבי רבי יונה ורבי יוסי ואין כאן רבים לגבי רבי יוחנן ורבי חייא והלכך לא דחינן מתניתין דעיסה שנילושה פירות מהלכתא מדעתיה דר' יונה כך דעתי נוטה עכ"ל ובטור סימן שכ"ט כתב בשם הרמב"ם דחייב וכתב ב"י דכיון שהרמב"ם והרשב"א מסכימים לדעת אחת הכי נקטינן ובזה שכתב הרשב"א דרבי חייא שאמר משמיה דרבי יוחנן נמנה לאחד אין נראה כן מדברי רש"י בפ"ק דנדה דף י' ע"ב גבי אמר רבי יוחנן משום ר"ש בן יהוצדק וקאמר בגמרא דהוו שנים ופירש"י מדאמר לעיל מיניה רבי יוחנן מליביה:

כג **כתב** סמ"ק סימן רי"ח רבינו נתנאל היה מקפיד במי בצים שהיו לשים העולם שיעור חיוב חלה מפני שהיא טהורה שמי פירות אין מכשירים ומה יעשה מחלתה דאע"ג שעכשיו שאין לנו מי חטאת אין אדם טהור מטומאת מת מ"מ כיון שנילושה במי בצים שלא הוכשרה בשום משקה אינה מקבלת טומאה וא"כ מה יעשה מחלתה לשרפה אינו יכול כיון שהיא טהורה וגם לאכלה אינו יכול כיון שאין רובם טהורים ומיהו היה יכול ליתנה לכהן קטן כדאיתא בבכורות עכ"ל וכתב הב"י שנכון לערב עם הבצים מים או יין או שמן זית או דבש דבורים כדי שתהא מוכשרת על ידיהם וה"ל חלה טמאה ונשרפת עכ"ל ושבעה משקים מפורשים פרק כל הבשר סעיף מ' ופשוט דלא מיירי הסמ"ק אלא בקמח שלא נלתת:

כד **מפני** שצריך לברך ברכת הפרשת חלה. בשעה שמפרישה ויברך בא"י אמ"ה אקב"ו להפריש חלה כ"כ הרמב"ם בפ"ה מהלכות בכורים וכ"כ סמ"ג בשם סה"ת וכתב עוד שי"א להפריש תרומה משום דחלה שם העוגה וכ"כ בעל המנהיג והפריז על מדותיו לומר שכל המברך להפריש חלה טועה הוא דחלה היא העוגה וסמ"ק כתב דאין להקפיד בין יזכירו חלה בין יזכירו תרומה ע"כ וגם בפסח אין צריך במה שרגילות הנשים לומר להפריש חלה תרומה מצה ובמצה של מצוה מוסיפים מצוה וכתב הכלבו סימן

פ"ח שפושטה כעין עוגה אחר שקראו הכתוב חלה ע"כ ובמקום שמפרישין ב' חלות כתב הכלבו שהר"ר אשר ז"ל כתב שיטול השניה בלי הפסק דיבור אחר הראשונה כדי שתועיל הברכה לשתיהן ואח"כ מסיים הכלבו בזה הלשון והפרשה זו אינה רק שלא תשכח תורת חלה ואין מברכים עליו שכבר נפטרה העיסה בהפרשה ראשונה:

כה **הסל** מצרפן. גמ' פ' אלו עוברין (פסחים דף מ"ח ע"ב) בעי רבי ירמיה טבלא שאין לה לבזבזין מהו תוך כלי בעינן והא ליכא או דילמא אויר כלי בעינן והאיכא תיקו פרש"י טבלא שאין לה לבזבז מסגרת ושפה סביב לה ורודה פת לתוכה מן התנור מהו שתצטרף לרבי אליעזר ע"כ ופסק הרמב"ם בפ"ז מהלכות ביכורים שאם הוא חלה מדבריהם פטורה (ואם התנור מצרף יתבאר בסוף סי' דלקמן) וכתב הטור סימן שכ"ה דהלכך כשמצרפן בכלי צריך שלא יצא ממנו שום דבר למעלה מדופני הכלי ופירש הב"י דהיינו לומר שלא יהא כל הככר או כל העיסה למעלה מדופני הכלי אבל אם קצתה תוך הכלי אע"פ שמקצת למעלה מדופני הכלי מצטרפים וכתב עוד הטור שאם מכסה הפת במפה חשיב כמו כלי לצרפם וכתב ב"י שכ"כ סמ"ק. כתב הרמב"ם היו הככרות נושכות זו בזו ונתקבץ מן הכל שיעור חלה חייבים בחלה אע"פ שאינם בסל וכתב הרשב"א בפסקי חלה שלו שנראה שהוא מפרש עד שישוכו דמתניתין אפילו לאחר אפייה וסבר דלא בעינן צרוף סל אלא בכענין שאינם נושכות זו בזו ותמה עליו הכסף משנה שאינו יודע מה נשיכה שייך אחר גמר אפייה ועוד שאינו רואה הוכחה בדבריו לומר שיהא סבור כן אלא נראה שמפרש עד שישוכו דמתני' היינו שנדבקים זה בזה בתנור כמו שיארע לפעמים שנדבקים שם יפה וכשמוציא אותו מהתנור יראו כאילו שניהם אחד אם לא יפרידו אותם וכ"כ בפי' המשנה ונגעו זה בזה ר"ל בעת האפייה שנגעו קצת ככרות לקצתם שאין חייבות בחלה עד שידבקו קצתם בקצתם דיבוק יפה עכ"ל וכן פירש"י כ"כ בכ"מ וצריך להגיה כל זה בספרו הב"י:

כו **ה"מ** לצרף. עיין ר"ס י':

כז **המפריש** חלתו קמח אינה חלה. וכתב הר"ר אליעזר ממיץ דדוקא באומר שיחול עליה שם חלה בעודה קמח אבל מפריש קמח ואומר כשתעשה עיסה יחול עליה שם חלה דבריו קיימים ופי' סמ"ג טעמו משום דקי"ל כראב"י דאמר בקידושין פרק האומר האומר פירות ערוגה זו מחוברים יהיו תרומה על פירות ערוגה זו תלושים לכשיביאו שליש ויתלשו והביאו שליש ונתלשו דבריו קיימים ועיין בסעיף ל"ג:

כח **והא** דאסורה לזרים משום מראית העין כיון שראו כו'. ואכל הקמח שהפריש קאמר וכן לשון הר"ש ואסורה לזרים כל הקמח שבא ליד כהן וכו' והרמב"ם בפ"ח מהלכות

ביכורים השמיט שאסורה לזרים ונדחק הכ"מ לומר דס"ל דאין הלכה כר' יהושע אין הדבר כן כמ"ש בב"י דמפרש אסורה לזרים על החלה שמפריש אלא מאותו הקמח אם יש בו כשיעור ולכך לא הוצרך לכתבו ובפי' המשנה פוסק בהדיא כרבי יהושע:

כט **ניטל** מורסנן וכו'. זה לשון הטור סי' שכ"ד בד"א שלא הפריש סובנן מתוכן אלא לש בלא הרקדה אבל אם ריקד הקמח והפריש סובנן ומורסנן מתוכן וחזר וערבן עמו אינו מצטרף:

ל **ונותן** לתוכו מ"ג ביצים. זה לשון הטור א"ח סימן תנ"ו ויכניס לתוכו מ"ג ביצים בנחת אחת לאחת:

לא **והמים** היוצאים הוא שיעור המדה או ימלא כלי מים ויערה המים ממנו לכלי אחר ואח"כ יתן בו מ"ג בצים ויחזיר בו המים שעירה ממנו והמים שיוותרו הם המדה וזה יותר טוב שלא יוכל לכוין בנתינת הביצים לתוכו כשהוא מלא. טור שם. ורבינו ירוחם בנתיב ה' חלק ג' כתב עוד דרך אחר שלוקח ביצה בינונית ונוקבה ומוציא מה שיש בתוכה וממלאה מים מ"ג פעמים ואותן המים משימין בכלי והכלי המחזיק אותן המים ולא יותר היא המדה וכתב שהכל עולה למדה אחת בין מדידה זו או האחרת שניסה אותה או בקירוב ע"כ ואני תמה דהאיכא מ"ג קליפות של הביצים בינייהו דאילו המדידות וזה לשון הרמב"ם בפ"ו מהלכות ביכורים הקב ד' לוגין והלוג ד' רביעית והרביעים אצבעיים על אצבעיים ברום אצבעיים וחצי אצבע וחומש אצבע וכל האצבעות הם רוחב גודל שליד נמצאת למד שהמדה שיש בה עשר אצבעות על עשר אצבעות ברום ג' אצבעות ותשיעית אצבע בקירוב הוא העומר וכן מדה שיש בה ז' אצבעות פחות שני תשיעי אצבע על ז' אצבעות פחות שני תשיעי אצבע ברום ז' אצבעות פחות שני תשיעי אצבע היא מדת העומר ושתי המידות כאחד הם עולים ע"כ וכתב רמ"י ריש סי' שכ"ד דצריך עיון באלו המדות אם רוצה לומר מרובעות או מעוגלת דודאי הבדל יש ביניהם דכשהוא עגול הוא מחזיק יותר מכשהוא מרובע ע"כ ואני אומר אילו עיין הוה משכח אבל הוא ז"ל ראה רק דברי רבו בהגהה שלא כתב ההקדמה של הרמב"ם שהתחיל בשיעור כלי המחזיק רביעית הלוג ולכך נולד לו זה הספק אם הם מרובעות או עגולות אבל אילו ידע שהמדידה של מדה זו באת מזאת המדה של הרביעית לא היה שום ספק נולד שאותו השיעור גמרא ערוך הוא בפרק ערבי פסחים (פסחים דף ק"ח) ושם פירשו רש"י והרשב"ם גם התוספות דבמרובע מיירי וא"כ כל הני שיעורים נמי במרובעות וזה מבואר עוד כתב הרמב"ם שם וכמה מכילה מדה זו כמו מ"ג ביצים בינונים וחומש ביצה והם משקל ששה ושמנים סלעים ושני שלישי סלע מקמח החטים שבמצרים שהם משקל

חמש מאות ועשרים זוז מזוזי מצרים בזמן הזה ומדה שמכילה כמשקל הזה מקמח החטים הזה בה מודדים לחלה בכל מקום עכ"ל ובש"ע א"ח סי' תנ"ו כתב שהוא בקורוב ולא כתב כן בהל' חלה ר"ס שכ"ד גם על זה כתב רמ"י ז"ל דנראה לו שאין זה שיעור מכוון לשער במשקל קמח שפעמים הקמח לח ומשקלו כבד ופעמים יבש ע"כ אומר אני שגם בזה במחילת כ"ת לא פקח עיניו יפה שלא רצה הרמב"ם להורות לנו לשקול כך דהרי דקדק וכתב מקמח החטים הזה והיינו דשל מצרים דוקא וכבר ביאר בהדיא בפי' המשניות שלו וז"ל אבל אם באנו לשער מה שתכיל זאת המדה במשקל ישתנה כפי שינוי דבר המדוד לפי שאין כובד משקל השעורים והחטים שוה ולא מיני הקמח כולם משקלם שוה אע"פ שהם ממין אחד ולא נתנו לו שיעור חלה במשקל אלא במדה כמו שתראה והנותן שיעור חלה בשיעור המשקלים טועה ומקום טעותו גלוי מאד אלא אם נתן זה בקרוב במין רמוז אליו עכ"ל ועיין מה שכתבתי בפרק מי שמתו במעדני י"ט סי' ל"א ובפ' יש בכור בדברי חמודות סעיף כ"ג ולענין לח ויבש שכתב רמ"י נראה פשוט דביבש משערין שכן רגילין ללוש הקמח שהוא יבש וכתב הכלבו יש לפקפק בזה השיעור אם נשער באותו כלי המחזיק אותו המים בקמח רפוי שקורין שויביל או בעצור ומחובץ שקורין קלק"ט ע"כ:

לב **שיעור** חלה אחד מכ"ד כו'. ותנן בסיפא נטמאה העיסה שוגגת או אנוסה אחד ממ"ח וכתב הרשב"א דהלכך עכשיו שכל העיסות אינן טהורות אחד ממ"ח ואפילו במקום שנותנים חלה לכהן ע"כ ועיין בסעיף ס"ח איך נוהגים בזמן הזה ותנן בסוף פ"ק האומר עיסתי חלה לא אמר כלום עד שישייר מקצת דראשית ששיריה ניכרין כדאיתא בפרק ראשית הגז הר"ש:

לג **כתב** הרמב"ם בספ"ה דביכורים הסומא והשיכור מפרישין לכתחילה לפי שאין בעיסה רעה ויפה שיכוונו ויפרישו מהרע על היפה כלומר משא"כ בתרומה שאין תורמין כדתנן בפ"ק דתרומות דשמא יתרום מהרע על היפה:

לד **תו** תנן התם התורם שלא ברשות אין תרומתו תרומה אבל ברשות תורם דגם אתם כתיב גם לרבות שלוחכם וכתב הטור סי' שכ"ח דאפ"ה אם נתן רשות לאחר להפריש אפי' בעודו קמח מועיל אע"פ שעדיין לא נתחייב וכ"כ סמ"ג בשם הרא"ם הביאו ב"י סימן שכ"ז מהא דכתבתי בסעיף כ"ו וכ"כ התוספות פ"ב דנזיר וכתבו דאע"ג דבשעה שעושה שליח לא היה יכול הוא עצמו להפריש חלה מקמח זה מ"מ בידו להביא עיסה מגולגלת ולומר עיסה זו תהא חלה על קמח זה לכשיהיה נילוש ע"כ ולדברי הר"ם דלעיל א"צ לזה הטעם וקמן סעיף ל"ט יתבאר דעיסת השותפים חייבת וכתב הב"י וז"ל העושים

עיסה בשותפות אינם צריכים ליטול רשות זה מזה אלא כל המפריש חלה מהם הויא חלה כדין תרומה כמ"ש הרמב"ם בפ"ד מהלכות תרומות ואם אחר מפריש להם כתב סמ"ג שצריך ליטול רשות מכל בעלי העיסה וסיים רמ"י אע"ג די"ל שליח עושה שליח ה"מ כשפירש המשלח שנותן לו רשות על זה אבל מסתמא לא ע"כ וכתב עוד הב"י סימן שכ"ז בשם סה"ת שתלמיד הוא כמו אורח יכול לומר לבעלת הבית להפריש חלה מכל עיסות שיהא לו אח"כ אפילו מאותם שיקנה ואינה צריכה לטול רשות בכל פעם ע"כ וכתב בתרומת הדשן סימן קפ"ח דאם העיסה מתקלקל מותר לטול חלה בלא רשותו דזכין לאדם שלא בפניו וכתב עוד בשם א"ז דלכתחילה האשה עושה שליח להפריש חלה בלא בעלה ע"כ וכתב עוד בת"ה דמשרתת שבבית יכולה ליטול חלה בלא רשות כיון שרגילות הוא לפעמים שבעלת הבית נותנת לה רשות:

לה **עד** שתתגלגל בחטים ותטמטם בשעורים וז"ל הרמב"ם בפ"ח מהלכות ביכורים מאימתי תתחייב העיסה בחלה משתגלגל בחטים ויתערב הקמח במים או שתטמטם בשעורים ותעשה כולה גוף אחד ואוכלים עראי מן העיסה עד שתגלגל בחטים ותטמטם בשעורים והכוסמין כחטים ושבולת שועל והשיפון כשעורים ע"כ וכתב הכ"מ וז"ל פירש הערוך דרך החטים ללוש ולגלגל יפה אבל השעורים כשילוש אותן עיסתו מתפרדת ואינו יכול לגלגלה יפה על כן מטמטמו ביד ועוזבו ע"כ ומ"ש הכוסמין כחטין וכו' נראה שהוא נלמד מדאמר במנחות (פרק רבי ישמעאל) כוסמין מין חטין ושפון ושבולת שועל מין שעורים ומפרש רבינו דאף לענין גלגול וטמטום קאמר והכוסמין אע"ג דמצטרפים אף עם השעורים מ"מ טבע עיסתו לענין גלגול כעיסת חטים עכ"ל:

לו **וצריך** ללמוד תנאי זה וכו'. וכתב בש"ע סי' שכ"ז דהאידנא טוב להמתין מלהפריש חלה עד אחר גמר לישה שתיעשה כל העיסה גוף אחד. ע"כ:

לז **מ"מ** התנור מצרפן. וכן כתב גם כן הר"ש אבל הרמב"ם בפ"ו מהל' ביכורים פסק דאין התנור מצרפן וכתב ב"י דתניא בפרק אלו עוברין ר"א אומר הסל מצרפן לחלה רבי יהושע אומר תנור מצרפן (ובר"ס ד' כתב רבינו דאפסיק הלכה כר"א) ומשמע להרמב"ם דלאפוקי רבי יהושע נמי היא דאפסיקא והרשב"א בפסקי חלה שלו כתב אפשר היה לומר דר"י תנור ולא סל קאמר ולר"א אפילו הסל מצרף וכ"ש התנור אבל בירושלמי גרס אית תנא תני הסל מצרף ואין התנור מצרף ואית תנא תני התנור מצרף ואין הסל מצרף וכיון שכך מסתברא דבחלת הארץ דאורייתא בין בסל בין בתנור מצטרפין וחייבין בחלה מספק אבל בח"ל דוקא בסל כר"א והר"ם כתב אבל התנור אינו מצרפן ולא חילק בין בארץ בין בח"ל ולא ידעתי מי הביאו לידי כך ע"כ ואפשר לומר דהרמב"ם מפרש דהני

תנאי דפליגי בירושלמי הם ר"א ור"י והלכה כר"א דאמר הסל מצרף ולא תנור ואפשר שאע"פ שיסבור הרמב"ם כהרשב"א לא חילק בין א"י לח"ל משום דחלה בזמן הזה אף בא"י אינה אלא מדרבנן כמבואר בדברי הרמב"ם ז"ל עכ"ל הב"י:

לח **כתב** הטור ס"ס שכ"ז לא הפריש חלה מן העיסה מפריש מן הפת אחר שנאפה וכתב ב"י שהוא בספרי ויליף לה מדכתיב והיה באכלכם מלחם הארץ וכ"כ הרמב"ם בפ"ז וכ"כ הרי"ף בפרק אלו עוברין ועיין ריש סימן ד':

לט **פטורה** מן החלה. ותניא בפרק רבי ישמעאל במסכת מנחות דף מ"ד חלת עובד כוכבים פטור (כלומר אפילו מתבואה הגדילה מן הארץ) מודיעין אותו שהוא פטור וחלתו נאכלת לזרים ופסקה הרמב"ם פ"ו מהל' ביכורים ומסיים בה ולמה לא חששו לה שמא עיסה של ישראל היא ותלה אותה ביד עובד כוכבים כדי לפוטרה שאם ירצה ישראל יפטור עצמו ויעשה ישראל עיסתו פחות משיעור חלה וכתב בב"י סימן ש"ל שיש לתמוה עליו שבודקים את העובד כוכבים ואם לא אמר בדעת ישראל הפרשתיה טעונה גניזה כמו שאמרו בפ"ק דערכין דף ו' גבי עובד כוכבים שתרם וכתב הרמב"ם בפ"ד מהל' תרומות וצ"ל שלא אמרה כן אלא בתרומה דמדרבנן הויא מיהא תרומה ע"כ וגם בתרומה לא אמר כן אלא בא"י אבל בח"ל דינה כמו בחלה שכ"כ שם בהדיא:

מ **והא** דפטרינן בפרק ראשית הגז שותפות של עובדי גלולים אבל שותפים ישראלים חייבים דילפינן ראשית ראשית מתרומה כמו שהעתקתי במי"ט ופסק הרמב"ם בפ"ו מהל' ביכורים וכמו שאכתוב בסעיף מ"ט:

מא **שמא** ימלך העובד כוכבים וכו'. ואע"ג דלא מצי מסלק ליה בזוזי ואע"פ שאין שיעור בשל ישראל כדמסיק רבינו בפ"ק דפסחים סימן ה':

מב **ואם** ספק חייב. ומוכר החלה לכהן. כ"כ רבינו בפרק הזרוע סימן ט' עוד דיני חלה בעובד כוכבים שנתגייר לקמן סעיף כ"ב:

מג **אע"ג** דלית בה שיעור דגן. ודוקא אורז וחטים כדלקמן בסוף ההלכות הזה בשם הירושלמי ומיהו נ"ל דדוקא לענין חמץ ומצה יש חילוק כדמסיק שם בסוף אבל לא לענין חלה וליתא להא דכתב בשם הרמב"ן שם דדרך עיסה שנו ואין דרכן של בני אדם לעשות עיסה משאר ד' מינין עם שום מין מקטנית וכמ"ש בסוף ההלכות במי"ט בס"ד:

מד **מפריש** עליה אחד מכ"ד. והאידנא שכל העיסות טמאות אחד ממ"ח כדלעיל סעיף ל"ד ועיין סעיף ס"ת היאך נוהגים בזמן הזה:

מה **ואין** זה כמפריש מן החיוב על הפטור. כתב ב"י סי' שכ"ד שמצא כתוב שאלת האופה פשטיד"א שיש בה בשר ושכח ולא הפריש חלה אם יכול לתקן ע"י הפרשה

הואיל ואין בבשר רק טעם דמי למפריש מן החיוב על הפטור שאלתך משנה שלמה הנוטל מן העיסה שלא הורמה חלתה ונתן לתוך העיסה שהורמה חלתה וכו' ואין זה כמפריש מן החיוב על הפטור דאורייתא דטעם כעיקר נמי דאורייתא (כדלקמן בסוף ה' זה) ע"כ:

מו **מוציא** חלה אחת כו'. וכתב הטור סימן שכ"ד בשם הר"ר פרץ דה"ה נמי אם השאור של הפטור והעיסה של החיוב כמו במוצאי פסח שלוקחים שאור של עובדי כוכבים ונותנים בעיסה שיכול להפריש מיניה וביה ומה שנוהגים ללוש עיסה אחרת חומרא יתירא היא ע"כ ומיירי שיש בעיסה כשיעור חיוב חלה מלבד השאור של עובד כוכבים שבו וכדלעיל סימן ז' וכתב המרדכי בס"פ מקום שנהגו דמ"מ בכל השנה נוהגים ליקח שאור העיסה קודם הפרשת חלה דאי לאחר הפרשה הוי שאור פטור וכשמחמץ בו עיסה אחרת פחות מה' רבעים לפי חשבון השאור היתה העיסה פטורה והיה מברך ברכה לבטלה ולכך אפילו כשרוצה ליתן ביותר מה' רבעים נהגו להחמיץ בשאור של חיוב ע"כ וכתב ת"ה סימן ק"ן דבמוצאי פסח אף אם יטלו קודם הפרשה איכא למיחש דילמא איתרמי לידיה אותו שאור של עובד כוכבים שנתערב ולא ניטלה ממנו והיא של פטור וכשתחמיץ משאור זה שנעשה הבצק זה נתערב ג"כ בעיסה האחרת וכשתבא להפריש חלה מאותה עיסה איכא למיחש ג"כ דלמא איתרמי אותו בצק שניטל כבר מעיסה ראשונה והיא של פטור אפס י"ל דכולי האי לא חיישינן דתתרמי תרי זימנין אותה של עובד כוכבים עכ"ל וכתב עוד הטור מי שנתערב לו פת שהפריש ממנו חלה עם פת שלא הופרש ממנו אם יש עוד קמח יעשה עיסה מחמשת רבעים ויצרפו עם הככרות בכלי ויפריש ממנו על אותן ככרות שנתערבו ואם רוצה להפריש מיניה וביה צריך להפריש מעט מכל ככר וככר או יצרפם כולם בכלי אחד ויפריש מכל אחד על כולן עד שיפריש מכדי חשבון הככרות ומאחד יותר כגון אם חמשה שהופרש עליהן נתערבו בעשר שלא הופרש עליהן יפריש ששה שאז ודאי הפריש מאחד שלא הופרש עליו ע"כ והא דכתב שיעשה עיסה מה' רבעים נ"ל דלאו דוקא דהא כתב רבינו לעיל בסמוך דלש עיסה להשלים עם השאור לה' רביעים וכו':

מז **א'** מכ"ד. עיין בסעיף מ"ג:

מח **כתב** הטור עיסה שאין בה כשיעור ולאחר אפייה תפחה ונתרבית עד שנראית כאילו יש בה כשיעור פטורה וכתב הב"י דלשונו אינו מדוקדק דבתשובת הרא"ש כלל ב' סימן י"ד כתב שבעת אפייתה תפחה וגדלה ומשמע דאפילו אם קודם אפייתה תפחה קאמר דפטורה ונתן טעם משום דכיון דלא הוה בה שיעורא בשעת חיובה דהיינו

משתטיל מים בקמח אע"פ שתפחה אזלינן בתר מעיקרא ע"כ ול"נ שהטור לא נתכוין כלל לומר דאם בשעת אפייתה תפחה שתתחייב בחלה דאמאי דכי אזלת בתר טעמא כל שאין כאן חמשת רבעים בעודה קמח תו לא מיחייבא אלא הטור כתב לאחר אפייה ה"ק דלאחר אפייה ראינו שתפחה ונתרבית דאילו בשעת אפייה אין דרך לראות בתוך התנור וגם אם רואין לתוכו לצורך מה מ"מ אין הראייה בדקדוק כל כך לשער שיש בה כשיעור החיוב בחלה ועוד נראה דאפילו תפחה קודם שניתנה בתנור לאפות כגון ע"י שנתחמצה דזיל בתר טעמא וכן מוכח בתשובת הרשב"א סימן תס"א ולזה נראה שנתכוין רמ"א וז"ל שעל מ"ש בפנים בעת אפייתה הגיה וה"ה אם תפחה קודם אפייה ולב"י עת אפייה היינו קודם אפייה אלא רמ"א נתכוון אפילו קודם שניתן בתנור ליאפות:

מט **גרסינן** בירושלמי (הביאו הב"י ונשמט שם שורה א') פ"ק אמתניתין דאוכל עראי מן העיסה וכו' דמהא דתנן בפ"ב מי שאינו יכול לעשות עיסתו בטהרה יעשנה קבין מפני שאינו יכול הא אם היה יכול לא הדא אמרה שאסור לאדם לעשות עיסתו קבין וכתב על זה הרשב"א בפסקי חלה שלו דה"מ בזמן שהיו יכולים לעשותה בטהרה אבל עכשיו שא"א לא יעשנה קבין שאם כן תשתכח תורת חלה ועל זה שנינו בפרק אחרון ג' ארצות לחלה והלכך בזמן הזה אסור להערים ולעשות עיסתו קבין והיינו דאמרי' בפ' אלו עוברין אמר רב יוסף והני נשי דידן נהוג למיפא קפיזא קפיזא ואקשינן ליה מאי דעתיך לחומרא חומרא דאתי לידי קולא הוא דקא מפקע לה מחלה ופריק דעבדו כר"א דאמר הסל מצרפן לחלה ע"כ:

נ **שתי** נשים שאין מקפידות עשו אותן כאשה אחת. איתא במרדכי ר"פ כל הבשר פסק בס' התרומה עיסה של שני בני אדם כגון תלמידים שלומדים לפני רבם אע"פ שאין כשיעור חלה בחלק האחד לבדו כיון שיש שיעור בין שניהם חייב בחלה ואע"פ שנתערב חלקה שלא מדעתה ע"כ וכבר כתבתי בסעיף מ' דעיסה של שותפים חייבת בחלה וז"ל הרשב"א בפסקי חלה שלו שותפות ישראל אם עשו עיסה בשותפות ולאפותה בשותפות כל שיש בכל העיסה כשיעור חייבת אע"פ שאין לכל או"א אלא כזית וכדאיתא בתוספתא ע"כ וכתב ב"י בסי' שכ"ו שנראה מדבריו שכל שאין דעתן לחלקה בצק אע"פ שדעתן לחלקה אחר שנאפה מצטרפין ולישנא דרבי יוחנן דאמר העושה עיסה ע"מ לחלק עיסה פטור הכי דייק דכל שאינו חולקה בצק אע"פ שחלקה אחר אפייה חייב ע"כ:

נא **נקי** וקיבר מקפדת היא. וכן שתי עיסות שבאחת מעורב כרכום ובאחת לא עירבה ודאי מקפדת על תערובתם דאין הכרכום מספיק בחזותא וטעמא לשתי העיסות וכל זה

שאין שיעור בכל או"א אבל יש שיעור בכל או"א מפריש מאחד על חבירו אם הם של אדם אחד כן מסיק ת"ה סימן קפ"ט ותמהני שלא הביא לו לראיה הא דנקי וקיבר כו':

נב **והכי** איתא בירושלמי. ואלו הדינין מבוארין בסי' א' ובסעיפיו ע"ש:

נג **שני** ישראלים שעשו שני קבין וכו' שכבר היה להן שעת חובה ונפטרו. וכתבתי במי"ט בשם הרמב"ם והטור דמיירי שהיה בדעתם לחלק וכתב הטור סימן שכ"ד שנראה דהה"נ באחד אם לש ב' קבין והיה בדעתו לחלק וחלק והוסיף על כל אחד רובע קב שפטור אבל אם לא היה בדעתו לחלקם וחלקם אח"כ נראה שהוא חייב אפי' לא הוסיף על כל אחד ואחד שכיון שהיה בו כשיעור נתחייב אע"פ שחלקם אח"כ עכ"ל והא דנקט הירושלמי שני ישראלים משום רישא דקתני התם ברישא א"ר בון בר חייא שני עובדי כוכבים שעשו שני קבין וחלקו והוסיף זה על שלו וזה על שלו חייבים שלא היתה להם שעת חובה ונפטרו והתם רבותא דאפי' שנים חייבים עוד שם בירושלמי ישראל ועובד כוכבים שעשו ב' קבין וחלקו והוסיפו זה על שלו וזה על שלו ניחא חלקו של ישראל חייב חלקו של עובד כוכבים מהו כלום חלקו של עובד כוכבים חייב אלא מחמת חלקו של ישראל חלקו של ישראל חייב חלקו של עובד כוכבים פטור וכתב ב"י שהראב"ד גורס חלקו של ישראל כלום חייב לא מחמת חלקו של עובד כוכבים והיא גי' הנכונה ואע"פ שהראב"ד מפרשה בתמיהא מסיק הב"י דלא כן הוא אלא בניחותא וכדפסקה הרמב"ם בפ"ז מהלכות ביכורים והטור סי' ש"ל וטעמא דשל ישראל חייבת משום דכיון דחלקו היה מחובר עם של עובד כוכבים ועובד כוכבים לאו בר חיובא הוא נמצא שלא בא עדיין עיסה של ישראל לידי חיוב חלה מעולם והוי כעושה עיסתו קבין והשיכן או צרפן בסל דחייב וז"ש כלום חלקו של ישראל חייב לא מחמת חלקו של עובד כוכבים כלומר דאין חלקו של ישראל חייב אלא מפני שהמשלים שיעור חלה היה חלקו של עובד כוכבים דלאו בר חיובא הוא והוי חלקו של ישראל כאילו נילוש לבדו הלכך כשיוסיף עליו וישלים לכשיעור חייב ומה שאמר אחר זה חלקו של ישראל חייב חלקו של עובד כוכבים פטור היינו לומר דכיון דחזינן דחלקו של ישראל חייב מטעמא דאמרן ממילא שמעינן דחלקו של עובד כוכבים פטור דכיון דחלק העובד כוכבים מחובר לחלק הישראל דבר חיובא הוא א"כ הוי כאילו לש העובד כוכבים שיעור חלה וכבר היה לה שעת חובה ונפטרה מפר שהיה דעובד כוכבים באותה שעה ושוב אינה חוזרת להתחייב כמו שנתבאר וצ"ל דבעשו עיסה זו ע"מ שלא לחלק ואח"כ נמלכו וחלקום דאי מתחלה עשאוה ע"מ לחלק לא היה לה שעת חובה מעולם והכי דייק לישנא דהרמב"ם שכתב בבא זה היתה העיסה ביד העובד כוכבים וביד הישראל בשותפות מה שלא כתב בשארי

בבות והיינו לומר שלא עשאוה מתחלה לחלקה אלא להיותה ביניהם בשותפות ואח"כ נמלכו וחלקוה ומש"ה של עובד כוכבים פטורה עכ"ל:

נד **הלכך** נשוכים וחלקן והוסיף חייבים. אבל אם היה מוסיף קודם שחלקן עדיין בפטורייהו קיימי רמ"י סי' שכ"ד סעיף ב':

נה **קב** מין אחר מצטרף. עיין בסי' א':

נו **קב** חדש מצטרף. אם היה ישן משני צדדיו וה"ה לחדש מצדדין וישן באמצע שהוא מצרפן דמאי שנא:

נז **וחכמים** אומרים. משום גזירה כדלקמן ומש"ה דליתא אלא גזירה אבל מדינא אף לרבנן חייבים לכך מסיק הר"ש שצריך להפריש על כל אחד ואחד מעיסה אחרת שלא הורמו חלתה מחדש על החדש ומישן על הישן וכ"כ הרמב"ם וז"ל ולא יתרום מאמצע שתיהן אלא יביא עיסה אחרת חדש או ישן ויצטרף להם להשלים השיעור:

נח **כתב** הטור ס"ס ש"ל הפקיר עיסתו קודם שנתגלגלה וזכה בו ואח"כ גלגלה או הפקירה אחר שגלגלה וחזר וזכה בה חייב הפקירה ונתגלגלה בעודה הפקר ואח"כ זכה בה פטור וכתב ב"י דאיתא במנחות פ' ר' ישמעאל (דף ס"ז) ולאו למימרא דאיתא התם בהדיא אלא דהתם איתא כה"ג לענין המקדיש עיסתו ומשם נלמד לדין הפקר דהוי בכלל מיעוט דעריסותיכם דווקא וכ"כ בכ"מ פ"ח מהלכות ביכורים ומעתה לא היה להראות מקום כלל על מנחות דהיא גופה דהקדש מתניתין היא במכילתין דחלה פ"ג:

נט **והיא** א"י ממש וכבשוה עולי בבל. ואעפ"כ אין חיוב חלה מן התורה ממש הואיל ולא באו כל ישראל וכדאיתא בפרק יוצא דופן דמ"ו רב הונא בריה דרב יהושע אשכחינהו לרבנן דבי רב דיתבי וקאמרי אפילו למ"ד תרומה בזמן הזה דרבנן חלה דאורייתא שהרי שבע שכבשו וז' שחלקו נתחייבו בחלה ולא נתחייבו במעשר ואמינא להו אנא אפי' למ"ד תרומה בזמן הזה דאורייתא חלה דרבנן דתניא אי בבואכם יכול משנכנסו לה שנים וג' מרגלים ת"ל בבואכם בביאת כולכם אמרתי ולא בביאת מקצתכם וכי אסקינהו עזרא לא כולהו סליק וז"ל הרמב"ם בפ"ה מהלכות ביכורים אין חייבים בחלה אלא בא"י בלבד שנאמר והיה באכלכם מלחם הארץ וגו' ובזמן שכל ישראל שם שנאמר בבואכם ביאת כולכם ולא ביאת מקצתכם ע"כ:

ס **וכן** מתחלת אמנה וכו'. בין בסוריא בין בשאר ארצות הרמב"ם שם:

סא **הלכך** מרבים בנאכלת כו'. הרמב"ם שם:

סב **אע"ג** דאינה טובלת וכו' מדמעת וכו'. והיינו בק"א וכ"כ הטור בשמו וכתב בשם סה"מ דמין במינו בק"א ובשאינו מינו בששים וכתב ב"י שהס"ת כ"כ ולמדו מדין תרומה

וכתב רמ"א בהג"ה שאם נתערבה באותה עיסה ואין שם ק"א לבטלה ולא אכלה ישאל לחכם עליה ויתיר לו כנדר דנשאלין על ההקדשות ויחזור ויטול חלה אחרת ע"כ ואני אכתוב בסעיף דלקמן מסקנת רבינו ז"ל:

סג **היינו** במחצה על מחצה. וממילא דישראל מדמעת נמי דוקא במחצה על מחצה אבל ברוב בטלה וכ"כ הרשב"א בפסקי חלה שלו וכך מסיק רבינו אבבא הסמוכה בניתנת לכל כהן שמותרת לישראל ע"י ביטול ברוב וכתב הר"ן בפרק אלו עוברין שכתב הרמב"ן דהא דאמרינן בטלה ברוב היינו לומר שאם נתערבה בכמותה או בפחות ממנה מרבה עליה חולין ומבטלה כדאמרינן בפ"ק דביצה דבדרבנן מבטלין אסורא כה"ג אבל לבטל בעירוב לכתחלה לא דלערב בשאר איסורים של דבריהם אין לנו ע"כ והרשב"א כתב בפסקי חלה שלו דמשמע דאף לכתחילה נוטל ומבטל וממ"ש רבינו לעיל דמשמע שר"ל שהכהן והזר מערבין כו' נראה נמי שר"ל דאף לכתחלה מערבין וכתב שכ"כ הרמב"ם וכן הוא דבתרומת חו"ל לאכול בימי טומאה כתב כן בפי"ג מהל' תרומות ומכיון שאינו מחלק בין טומאה לזרות א"כ אף לזר מתיר לכתחילה אע"פ שאין נראה כן מלשונו דבפ"ה מהל' ביכורים אלא דבדיעבד הוא דמתיר שכתב מותר לאכלה עם הזר על שלחן אחד לפי שאינה מדמעת ואפילו נתערב שוה בשוה ולי נראה לקיים שתיהן דברוב אף לכתחילה מותר לערב אבל שוה בשוה דוקא בדיעבד וטעמא רבה איכא הואיל ומצינו ביטול ברוב בדאורייתא בכ"מ ודלא כמ"ש הטור בשם הרמב"ם שיכול זר לערבה עם החולין שוה בשוה ולאכלה והסכים הב"י על ידו מההוא דפי"ג דהלכות תרומות ולא אשגח בלשונו דהלכות ביכורים אלא כאילו סמך הרמב"ם מביכורים אדתרומה ולי אין נראה אלא לכתחלה אבל לא שוה בשוה ואף לשון רבינו והר"ש דלעיל שכתבו שר"ל שהכהן והזר מערבים כו' לאו למימרא דלכתחילה מערבים דהא מהיכא משמע כן לא מן המשנה דנאכלת עם הזר וכו' וגם לא מן הירושלמי דאפילו אחד באחד דהא הירושלמי לא בלכתחילה מיירי כלל דהא מלמד שהיא עולה כו' קאמר ועלה אמר מתני' אמרה כן ואפילו אחד באחד והיינו כמו עולה שהוא בדיעבד כך הא דאחד באחד בדיעבד היא ובמתני' נמי לא קתני אלא נאכלת עם הזר וכו' ועירב פירוש דברי הר"ש ורבינו ג"כ במ"ש שר"ל שהכהן והזר מערבים כו' כלומר הא קמ"ל דנאכלת כו' ואע"פ שהכהן והזר מערבים לפעמים לא חילקו ונאכלת לאחר העירוב ג"כ וכל זה שוה בשוה אבל ברוב מבטל אף לכתחילה להרמב"ם כן נ"ל ומיהת בדעתו של רבינו אין לנו הכרע בזה דהרי מסקנתו אינו אלא שהקילו בה להתירה לישראל ע"י ביטול ברוב ולא עדיף האי לישנא מלישנא דגמרא דמבטלה ברוב ואפ"ה פירשה הרמב"ן כמ"ש הר"ן בשמו דדוקא בדיעבד

ויכול להיות שגם רבינו סובר כן כ"ש דהך הכרעתו דברוב שריא לזר כהרמב"ן היא א"כ נימא דבכולי מילתא ס"ל כוותיה דהיינו דאף לזר שריא ברוב ושהוא דוקא בדיעבד ואינו מותר לערב לכתחילה ואיך שיהיה על כל פנים דחלה מתבטלת ברוב ס"ל וא"כ תימה על הטור שכתב בסי' שכ"ג דמסקנת רבינו ז"ל כר"י דאינה בטלה בק"א והב"י כתב שרבינו לא הכריע בין הרמב"ם ור"י ומ"מ דייק הטור מדכתב לעיל אמתניתין דונאכלת עם הזר וכו' ולא גזרינן העלאה כו' משמע דס"ל דלא שריא מתני' אלא בכה"ג אבל אם נתערב כדשרי הרמב"ם לא ע"כ וכל זה אינו דהרי מסיק רבינו בהדיא בבבא הסמוכה כהרמב"ן דבטלה ברוב וזה דלא כר"י וגם הוא דלא כהרמב"ם ואין ספק אצלי דאשתמיט להו מסקנת רבינו דלא חשו לעיין מה שכתב רבינו אחר שהשלים דין זה שלשם יחזור על דין זה ולענין מאי דדייק הב"י מדכתב רבינו אמתניתין דלא גזרינן העלאה כו' אינו דיוק שהרי פי' הר"ש דאע"ג דשרי בתערובות שפיר קאמרינן דלא גזרינן כו' כלומר שיאכלוה בלא תערובות וכמ"ש לשונו במי"ט ומעתה לענין הלכה הנה הש"ע כתב לדברי הרמב"ם ורמ"א הגיה עליו דברי ר"י וסה"ת שכתבתי בסעיף דלעיל אך נ"ל דרמ"א ז"ל נמשך בזה אחר דברי הטור שכתב שכן מסקנת הרא"ש ז"ל והב"י צידד למצוא ראיה לדבריו ולפי זה אילו הוו דייקי ומעייני שפיר בדברי רבינו והוו חזו דמסיק דלא כר"י לא היו כותבים כן הטור והב"י ומכ"ש דלא היה מגיה רמ"א ז"ל ולכך הסומך להתיר ברובא לא הפסיד ואף לענין לכתחילה אפשר לסמוך על הרמב"ם והרשב"א דפשט השמועה משמע כדבריהם:

סד **דניתנת** לכהן ע"ה. וגרסי' נמי בפרק עד כמה (בכורות דף כ"ז) אמר רבא תרומת ח"ל אין בה משום כהן המסייע בבית הגרנות ופירש"י תרומת ח"ל דרבנן היא ויכול לתנה לכהן המסייע ע"כ וכתב ב"י ס"ס שכ"ג דנראה מדקדוק לשונו דלא אתא רבא למימר אלא דיכולים ליתן תרומת ח"ל לכהן המסייע אבל הכהן עצמו אפשר דאין לו לסייע כדי שיתנו לו תרומת ח"ל וכן יש לדקדק מדברי הטור אבל הרמב"ם כתב סתם ואין בה משום כהן המסייע במתנותיו שהוא אסור ע"כ ועוד הקילו בה שאוכל והולך ואחר כך מפריש וזה נתבאר בפרק קמא דביצה סימן י"ג ועיין עוד שם לענין מוקף:

סה **ואכיל** לה כהן קטן. שלא ראה קרי כך פירש"י בלישנא אחרינא ושכ"כ בשאלתות וכ"כ הרמב"ם בפ"ה מהל' ביכורים וכתב ג"כ או לקטנה שעדיין לא ראתה נדה ובפ"ק דנדה דף י' ת"ר חזקת בנות ישראל שלא הגיעו לפרקן הרי הן בחזקת טהרה:

סו **אע"פ** שלא העריב שמשו. וכ"כ הרמב"ם בפ"ה מה"ב והר"ן כתב בפרק אלו עוברים דאפשר דמי שטומאה יוצאה מגופו אינו מותר בתרומת ח"ל בטבילה לבד בלא הערב שמש:

סז **וחלה** בא"י אין מפרישין אלא אחת כו'. כמו שהיה מקודם כדכתב הרמב"ם שכתבתי לשונו במי"ט ומש"ה יש לה כל דיני חלה שמקודם שאינה ניטלת אלא מן המוקף כתרומה ואינה ניטלת מהטהור על הטמא לכתחילה וכל שבתרומה לא יתרום ואם תרם אינה תרומה כך בחלה וכל שבתרומה לא יתרום מזה על זה כך בחלה וכל שאינו אוכל תרומה אינו אוכל חלה וכל האוכל תרומה אוכל חלה וכן לענין שלא יאכל עד שיפריש דבפ"ק דביצה סימן י"ג כך מסיק הש"ע ס"ס שכ"ג והוא לשון הרמב"ם פ"ה מה"ב ואע"פ שאינו מוכרח מדבריו שכתב כן לענין חלת א"י שבזמן הזה:

סח **וכ"ש** בח"ל. וכתב רמ"א ס"ס שכ"ב בשם מהרי"ו דכששורפים אותה עושין לה היסק בפני עצמה דישראל אסור ליהנות ממנה ע"כ וכתב עוד רמ"א דנוהגין להשליכה לתנור קודם שאופים הפת:

סט **ומנהג** טוב להפרישה כו'. וכ"כ רמ"א ס"ס שכ"ב שמנהג פשוט בכל מדינות אלו שאין מפרישים רק חלה אחת בלא שיעור ושורפים אותה כמו שהיו עושין כשהיו מפרישין ב' חלות שחלת האור לא היה לה שיעור ומכל מקום נוהגין ליטול כזית וכתב הרמב"ם בסוף הל' תרומה כל האוכל תרומה מברך ברכת אותו מאכל ואח"כ מברך א"ק בקדושתו של אהרן וצונו לאכול תרומה וכך קבלנו וראינו אותם מברכים אפילו בחלת חו"ל שגם אכילת קדשי הגבול כעבודה שנאמר עבודת מתנה אתן את כהונתכם:

הלכות כלאים

א **המרכיב** יחור של אילן זה לאילן אחר. כגון יחור של תפוח בשל אתרוג או אתרוג בתפוח. הרמב"ם פ"ק מהלכות כלאים ודוקא מרכיב כמ"ש רבינו בריש סימן דלקמן:

ב **אין** כלאים זה בזה. ומותר להרכיב אילנות מין במין שחורות בלבנות ודקות בגסות אע"פ שיש לו שם לווי כ"כ הכלבו סימן צ"א בשם הר"ש וכן פירש"י בפרק משוח מלחמה (סוטה דף מ"ד) דישראל מותר להרכיב משני אילנות שזה פירותיו גסין וזה פירותיו דקין דהוו ממין א' זה בזה ופי' רמ"י ז"ל בסימן רצ"ה סעיף ו' דקות וגסות כגון בלשוננו קירשי"ן בירי"ן פלומ"ן שיש מהם (מינים) גדולים ויש מהם (מינים) קטנים וכתב עוד שכן ענבים לבנים ושחורות כולם מין אחד ע"כ ומ"מ הסמ"ק כתב על כל הנך דתנן דאינן

כלאים זה בזה ומינים אחרים אע"פ שדומין זה לזה כלאים זה בזה דלפי שאין המון העולם מכירין רוב המינים טוב ליזהר מכולם:

ג **אין** תוחבין זמורה כו'. עיין בסימן ד':

ד **ומותרים** באכילה. ואפילו לזה שעבר והרכיבו טור ס"ס רצ"ה וכ"כ הרמב"ם בספ"א מהלכות כלאים:

ה **כלאי** בגדים וכו'. כל דיניהם בפרק האשה דמסכת נדה:

ו **כלאי** בהמה כו'. דיניהם יתבארו מסימן ה' ולהלן:

ז **דאפילו** כשותא בכרמא אסור וכו'. עיין לקמן בסעיף י"ד:

ח **והוא** שזרע וכו'. וכן אם חפה אותה בעפר דהכי תניא בפרק בתרא דמכות דף כ"א ופסקה הרמב"ם בפ"ה ונראה נמי דסמך על מ"ש כבר ברפ"א על כלאי זרעים דהתם כתב אחד הזורע או המנכש או המחפה כגון שהיתה חטה אחת ושעורה אחת או פול אחד מונחין על הארץ וחפה אותן בעפר בין בידו בין ברגלו בין בכלי ה"ז לוקה סמך אתרתי על פי' חפוי שהוא בין בידו וכו' וגם המנכש דמהיכא תיתי להחמיר בכלאי זרעים טפי מבכלאי הכרם וסתמא תניא המנכש והמחפה וגם סמך על המנכש אדהתם ואדרב' קשיא לי מדפרש"י דמשני לה במו"ק דר"ע היא דסבר מקיים בכלאים לוקה ורבנן דפליגי עליה דר"ע ס"ל מחפה אינו לוקה דמאן דפטר במקיים פטר במחפה והמנכש עוקר עשבים רעים כדי שיגדלו האחרים יותר לוקה דחשיב כזורע כלאים ע"כ א"כ מנכש אפילו לרבנן אבל מחפה דוקא לר"ע וכי היכי דלא פסק' כר"ע דלוקה במקיים ה"נ לא ה"ל לפסוק כמותו במחפה אבל כי דייקת בריש מו"ק לא קשה ולא מידי דהתם רבה משני לה לברייתא הכי אדמותיב ליה רב יוסף בפלוגתייהו דמנכש ומשקה לזרעים בשבת משום מאי מתרינן ביה רבה אמר משום חורש רב יוסף אמר משום זורע וברפ"ח דהלכות שבת פסק הרמב"ם דמשקה חייב משום זורע ואע"ג דרבה ורב יוסף הלכה כרבה בר משדה ענין ומחצה כמ"ש רבינו בפ"ק דקידושין סימן ח' ולא תשגיח במה שבמגיד כתוב רבא דט"ס הוא וצ"ל רבה דאילו רבא הוא ה"ל לסדר רב יוסף קודם ולכן נ"ל דטעמא משום דהכא שאני דרבה דחיק ליה בברייתא בשינויא דחיקא דכולה ר"ע היא שר"ע אמר כו' וגם אליביה יחידאה היא אך תימה על הרמב"ם דלא קחשיב בה' שבת למנכש דתולש עשבים רעים וכו' וכבר תמה זה הכ"מ שם ועוד כתב הרמב"ם בכלאי זרעים ברפ"ק דא' הזורע בארץ או בעציץ נקוב אבל הזורע בעציץ שאינו נקוב היו מכין אותו מכת מרדות ונ"ל ודאי דכן נמי כלאי כרם וסמיך ליה אדכלאי זרעים דמוקדמים לו אך מ"ש הכ"מ דזרע בעציץ נקוב משנה ס"פ דכלאים אינו כן דהתם לענין איסור לקדש נשנית אבל למלקות

לא קתני אלא עיקרא דמלתא משום דבכל דוכתי משמע דנקוב כארץ וכן ממנחות פ' ר' ישמעאל (דף ע') דאעציץ שאינו נקוב אשמועינן דמכין מכת מרדות מדרבנן ש"מ ודאי דנקוב לוקין מדאורייתא דאי תרוייהו במכת מרדות נקוב ושאינו נקוב הל"ל ומ"מ אין נראה לחלק ולומר דבחו"ל עצין שאינו נקוב מותר לגמרי:

ט **או** שני מיני ירק עם החרצן. או זרע א' ירק וזרע א' מין תבואה וחרצן כן לשון הרמב"ם בפ"ה מה"כ וכתב עוד הרמב"ם ואינו חייב מן התורה אלא על קנבוס ולוף וכיוצא בהן מזרעים שנגמרים עם תבואת הכרם אבל שאר הזרעים אסורים מדבריהם וכתב הכ"מ דהכי איתא במנחות פ"ב דף ט"ו ומ"ש שהם נגמרים וכו' נ"ל דהיינו שאינם נעשים אלא לג' שנים כדתנן בריש פ"ב דכלאים כמו שתבואת הכרם אינו ניתר עד שלש שנים וכתב עוד משמע לי דתבואה וקטניות וירקות אסורים מן התורה שהרי כתב בסמוך דעל תבואה וירק לוקה ומשמע דלוקה מן התורה וכ"כ התוספות בפ"ב דמנחות דתבואה של ה' מינים הוי דאורייתא וכ"כ הר"ן בפ' ראשית הגז דכל ה' מינים ודאי כלאים מן התורה וכו' ובקנבוס ולוף יהיב טעמא לפי שגדלים הרבה ואיכא ערבוביא ועושים אשכלות בגפנים אבל בירק נראה שהתוספות והר"ן חולקים על הרמב"ם עכ"ד הכ"מ וטעמו של הר"ן ובנקבוס ולוף כתב ג"כ רש"י במנחות אבל בגמ' דמייתי היתה שדהו זרוע קנבוס דלענין כלאי זרעים נשנית נראה כטעמו של הרמב"ם עוד כתב הרמב"ם אין אסור משום כלאי הכרם אלא מיני תבואה ומיני ירקות בלבד אבל שאר מיני זרעים מותר לזרען בכרם ואצ"ל שאר אילנות ופי' הכ"מ ששאר מיני זרעים ר"ל שאינם נאכלים:

י **כן** נראה שצריך לפרש דבריו. וכבר כתבתי במ"י דהב"י דוחה לפירוש זה בטוב טעם ודעת אבל מ"מ כתב רמ"א בס"ס רצ"ו ג"כ לדברי המרדכי בספ"ק דקידושין שכתב בשם התוס' שפסקו הלכה למעשה דא"צ ליזהר בחו"ל אלא מחטה ושעורה וחרצן במפולת יד וכתב רמ"א שעל כן נהגו להקל במדינות אלו בירקות הנמצאים זרועות בכרמים כי לא שכיח שנזרעו באיסור:

יא **או** בסילון. ירושלמי הדא דתימא בסילון של חרס אבל בסילון של אבר א"צ עד שיהא שם ג"ט עפר מלמעלה הבריכה בסלע הדא דתימא כהדין צלמא כלומר קשה ברם בהדין רכיכא מתפתחת היא ותמה הב"י על רבינו והרמב"ם שהשמיטוהו ובפ"ו מהלכות כלאים כתב דלא חש לכתבו משום דמשמע ליה דמלתא דפשיטא הוא והטור כתב במקום של חרס של עץ ועל דסלע כתב אפילו אין עליה עפר אלא ג' אצבעות מותר:

יב **שלוקחים** זמורה מגפן אחד ומרכיבים אותה וכו'. ואמרו בירושלמי והאי בשאין הראשון נראית אבל אם היה הראשון נראית נותן ששה טפחים לכאן וששה טפחים לכאן

תדע לך שהוא כן דתנינן בבתרא המבריך ג' גפנים ועקריהן נראית ותני עלה בד"א לענין הכרם אבל לענין עבודה נותן ו' טפחים לכאן וששה טפחים לכאן וז"ל הרמב"ם בפ"ו מהלכות כלאים בד"א בשאין עיקר הגפן נראה אבל אם נראה צריך להרחיק ו' טפחים לכל רוח ואח"כ יזרע כמו שמרחיק מכל גפן יחידית שלא הוברכה ע"כ:

יג **אבל** שאר אילנות קשין הן וכו'. ומותר לזרוע על גביו אפילו אין עליו עפר ג' אצבעות. טור:

יד **גרסינן** בפרק תולין (שבת דף קל"ט) שלחו ליה בני בשכר ללוי כשותא מהו שלח להו כשותא בכרמא ערובא ולשלח להו כר"ט דאמר כשותא אין כלאים בכרם וקי"ל כל המיקל וכו' לפי שאינם בני תורה רב משרשיא יהיב פרוטי לתינוק עובד כוכבים וזרע ליה וליתן ליה לתינוק ישראל אתי למסרך וליתן ליה לגדול עובד כוכבים אתו לאחלופי בישראל וכך פסק הרמב"ם בפ"ח מהלכות כלאים אבל רבינו לא פסק כן לעיל ס"ס ג' וכמ"ש טעמו במ"י והאחרונים ז"ל סתמו כהרמב"ם:

טו **מותרים** לגדל. לשון הרמב"ם פרק ט' מה"כ מותר בהנאה ואם היה מין טהורה עם מין טהור מותר באכילה כמו שבארנו מהלכות מ"א ושם בפ"א כתב כלאים הבא מבהמה טהורה עם חיה טהורה הנקרא כוי חלבו אסור וכו' ומשמע דבשרו מותר ומשנה היא בפ"ב דביכורים:

טז **ומותר** להכניס לדיר כו'. ואם ראה אותם רובעים זה את זה אינו זקוק להפרישן כ"כ הרמב"ם שם ובפרק הפועלים אמר רב אשי הא מילתא בעו מנאי דבי רב נחמיה ריש גלותא מהו להכניס מין ומינו ושאינו מינו לדיר כיון דאיכא מיניה בתר מיניה גריר או דילמא אפ"ה לא ופשטי להו לאיסורא דלא כהלכתא משום פריצותא דעבדי.

יז **ואין** חייב עד שיכניס כו'. אבל העלם זה על זה בלבד או שעוררן בקול היו מכין אותו מכת מרדות כ"כ הרמב"ם שם:

יח **גרסינן** בגמ' דהפועלים דף צ. איבעיא להו מהו שיאמר אדם לעובד כוכבים חסום פרתי ודוש בה מאי כי אמרינן אמירה לעובד כוכבים שבות ה"מ לענין שבת דאיסור סקילה אבל חסימה דאיסור לאו לא או דילמא ל"ש ופירש רש"י חסום פרתי ודוש בה דישה שלך אמירה לעובד כוכבים שבות מדרבנן ע"כ ולא אפשיטוא ומינה בכל איסור לאו כמו הכא בכלאים ופסקו הרמב"ם והטור לחומרא שאסור לישראל ליתן בהמתו לעובד כוכבים להרביעה לו וכתבו הגהות מרדכי דשבת סימן ק"ו דיש לשאול דבפרק גיד הנשה תנן שולח אדם ירך לעובד כוכבים וגיד הנשה בתוכו אלמא מותר לומר לעובד כוכבים אכול ג"ה ומעשים בכל יום שאנו מאכילין עבדינו ושפחותינו ניקור בשר

ונבילות וטריפות וי"ל באכילת העובדי כוכבים שהדבר מוכיח ונראה שהעובד כוכבים להנאת עצמו מתכוין חשבינן ליה כאומר לעובד כוכבים עשה מלאכתך ע"כ ורמ"י ז"ל בל ידע מקום הגהות רבו הזאת ולא פירשה כהוגן:

יט **דלא** שייך כלאים אא"כ קשורים וכו'. עיין סעיף כ"ו:

כ **אע"פ** שדומין זה לזה. וגדלים זה עם זה כ"כ הנוור וכדלעיל משום דרבו בהדי הדדי מהו דתימא וכו' והרמב"ם כתב עוד אע"פ שמתעברים זה מזה:

כא **אווז** ואווז הבר כלאים כו'. ותנן בפ"ח דכלאים הרמך מותר פירש הרמב"ם הרמך הוא מין ממיני הסוסים כדומה לי שהוא חלוש התאוה שיש מין הסוסים חלושי התאוה ומה שאמר מותר ר"ל שמותר לעשות ההרכבה וכך פסק בחיבורו שהרמך עם הסוס מותר להרכיבן זה עם זה ותו תנן התם שור בר מין בהמה רבי יוסי אומר מין חיה ופלוגתייהו מפורש בפרק אותו ואת בנו (חולין דף פ') דרבנן סברי מדמתרגמינן תורבלא מינא דבהמה הוא ור"י סובר מדקחשיב ליה בהדי חיות מינא דחיה היא ובירושלמי רבנן אמרי מכאן הוה וערק לתמן ור"י אומר עקרו מן תמן הוה ואע"ג דמפרש תמן באלו טרפות אלו הן סימני חיה כל הנהו סימנים נאמרו בשור חוץ מן שור הבר ותו בירושלמי הא שור עם שור בר אינם כלאים דלא כרבי יוסי וכן פסק הרמב"ם דשור עם השור הבר מותר להרכיבן זה עם זה וכתב הב"י בס"פ הפרה קאמר בפשיטות דגמלא פרסא וגמלא טייעא אינם כלאים ואע"ג דהאי אלים קועיה והאי קטין קועיה ופירש רש"י אלים קועיה צואריה עב קטין דק ע"כ תו תנן בפ"ב דביכורים הכוי אסור עם החיה ועם הבהמה ונחלקו החכמים בפרק אותו ואת בנו בפי' כוי וכאן אין לפרש כההוא דכתבתי בשם הרמב"ם לעיל סעיף ט"ו אלא נ"ל לפרש כמ"ד כוי בריה בפני עצמו הוא ולא הכריעו בו חכמים וכוותיה פסק רבינו בפרק קמא דבכורות סימן ו' ולכך אין לוקין עליו הואיל והוא ספק:

כב **והוה** אחד מהן מין טהורה וכו'. בין בהמה עם בהמה כחזיר עם הכבש או חיה עם חיה כחמור עם הפיל או חיה עם בהמה ככלב עם הזאב או צבי עם החזיר וכיוצא בהן כ"כ הרמב"ם ותנן בפרק ח' דכלאים כלב מין חיה רבי מאיר אומר מין בהמה חזיר מין בהמה הפיל מין חיה ואין הלכה כר"מ:

כג **המנהיג** סופג את הארבעים. ותני בפרק הפועלים דף צ' המזווג בכלאים פטור ואינו לוקה ופירש"י המזווג שור וחמור לקרון ובא חבירו והנהיג פטור הראשון דלא תחרוש כתיב ואינו לוקה אלא זה המנהיג וע"כ ועיין בסימן דלקמן:

כד **והיושב** בקרון לוקה. וכתב הטור שזו היא מסקנת רבינו ז"ל והקשה הב"י שאינו מוכרע אדרבה בפ"ק דב"מ פסק כשמואל דרכוב לא קני וא"כ כ"ש לגבי כלאים דלא ילקה ע"כ ואני תמה שהב"י לא הקשה זה על הטור עצמו שהוא בטוח"מ סימן קצ"ז פסק ג"כ דרכוב לא קני ולענין הנדון דהכא הרמב"ם פסק ג"כ כהרי"ף שהיושב בעגלה לוקה וכך סתמו האחרונים וכתב עוד הרמב"ם שכן אם היה יושב א' בעגלה וא' מנהיג שניהן לוקין ואפי' מאה שהנהיגו כלאים כאחד כולן לוקין:

כה **דלא** גרע ממנהיגה בקול דלוקה. כר' יוחנן בפרק הפועלים כמ"ש במ"י והטור דייק מדברי הרמב"ם דמחייב אפילו כשאינן קשורין והב"י כתב לראייה להרמב"ם הני ראיות שבשאלה דבסימן דלקמן אבל בכ"מ חזר בו ואמר שלפי האמת לא ס"ל להרמב"ם ז"ל שיהיה חייב המנהיג בקול אא"כ שהם קשורים יחד וכן מראין דברי הרמב"ם ועוד שא"א להעלות על הדעת דהא מושך ומנהיג ביד אין לחייבם אא"כ קשורים יחד דא"כ לא קרינן בהו יחדיו והיאך אפשר להחמיר במנהיג בקול יותר מבמושך ומנהיג ביד וזה פשוט עכ"ל ולא ידעתי מאי פשיטותיה והרי מבעיא בעיא ליה לרבינו אפרים בשאלה שבסימן דלקמן מ"מ הא ודאי דפשט דברי הרמב"ם נראין כדברי הב"י וכתוב בת"ה סימן רצ"ח עובד כוכבים בעל חוב מוליך עגלה בכלאים ופגע בו בדרך ורצה לדבר עמו בעסק חובו רשאי לדבר עמו בקול רם ואין לחוש בדבר ואע"ג דכתוב בהגה' סמ"ק נכון שלא לפרוס שלום לעובד כוכבים המנהיגים כלאים שלפעמים הבהמות ממהרות ללכת מחמת הקול נוכל לומר דהג"ה זו ס"ל כשאלתות דסברי דלא קי"ל כר"ש בדבר שאינו מתכוין אלא באיסורי שבת בלבד אבל לתוס' והרא"ש שכתבו בפרק ח' שרצים בהוכחות גמורות דבכל איסורין שבתורה קי"ל כר' שמעון שרי אפי' בגוונא דהנהגה דהא לאו פסיק רישא הוא וכ"ש בנידון דידן אמנם נראה דיש ליזהר היכא שהמשא של ישראל והוא הלך עם העגלה ולפעמים כשהגלגלים נכבשים מלכת לא ילמדם היאך יעשו שילכו האופנים דיש לחוש הואיל ועוסק הוא בתיקון ההליכה שמא ישכח ויצעק לבהמות שילכו כדרך העגלים לעשות וכן בכל הדרך שילך עם העגלה טוב שילך מרחוק משום האי חשש כי רגילות הוא שהעגלה נכבשת או מתעכבת באבן או בגומא שלא תלך ע"כ ורמ"י אסר אפי' כשאין המשוי של ישראל ובמחילת כבודו לא כוון יפה דודאי אם מנהיג בקול דלוקה אפי' אין המשוי שלו אבל הך חששא שמא ייצעק ודמש"ה ילך למרחוק לא קאסר ת"ה אלא כשהמשוי של ישראל ולא בחנם כתב שהמשוי של ישראל אלא לומר דבלא"ה לא חיישינן כן נ"ל:

כו **והיא** דבמה בהמה פר"ח דכריכה היינו כמו קשירה ואף בשעת מלאכה כו'. ושם כתב רבינו והתוס' ג"כ דאי בהנהגה בעלמא אם כן אסור לזוז שור פסולי המוקדשים ממקומו דעשאו הכתוב כשני גופים כדלעיל ס"ס ה' ומסקנתו נראה דקשורים יחד בחבל אסורים לנהוג משום דחבל הוי משוי וקשיא לי דהא בירושלמי אתפלגון ר' יוחנן ורב ומשמע דלר"י חבל לאו משוי הוא ולא קאסר אלא בקשורים יחד בקרון משום דזה נושא עצלותו כו' כדלעיל סוף הסי' וקי"ל רב ור"י הלכה כר"י וגם לעיל סי' ה' כתב רבינו בזה"ל דלא שייך כלאים אא"כ קשורים יחד בקרון או במחרישה ומיהו הא לא קשיא דהא רב אקשור בקרון קאי וקאמר מפני שנושאים את החבל אבל לפסוק כרב במקום ר"י ודאי דקשיא וצריך עיון ורמ"א ז"ל לא הכריע בין ראבי"ה לרבינו אפרים ולי היה נראה לפסוק כדברי רבינו והתו' דבפרק במה בהמה והן הן מסייעים לדברי הראבי"ה והוי רבינו אפרים יחידאה לגבי כל הנך רבוואתה:

הלכות ערלה

א **רא"א** אף החדש. וקי"ל כוותיה כדסתם לן תנא במתני' דמייתי בסמוך כ"כ רבינו בסוף פ"ק דקידושין וכתב עוד מזה בסוף פרק ערבי פסחים ושם אבאר כל דיניו בס"ד:

ב **כך** נאמרה כו' ספקה מותר. ומסיק הר"ן דכל ספק דאורייתא ודהלכה למשה מסיני ספקו אסור מדאורייתא או מהלכה למשה מסיני הוא ולא מדברי סופרים אלא דהכא כך נאמרה דאם לא כן אשם תלוי למה וכו' ועוד בפרק קמא דחולין מייתי ראייה דאזלינן בתר רובא מפסח דכתיב ועצם לא תשברו בו אע"ג דשמא ניקב קרום המוח ומה ראיה להיכא דאתחזק אסורא דילמא התם כל ספק שרי מדאורייתא ועוד מפרק עשרה יוחסין ממזר ודאי הוא דלא יבא הא ספק יבא ולא אמרינן ספק שרי אלא דווקא ממזר ספק שרי קרא וכן לשון רש"י שם דאי לא איתא קרא לא הוה דרשינן ממזר ודאי הוא דלא יבא הא ספק יבא אלא הוה אמרינן ככל שאר ספקי איסור על הודאי אזהרת ודאי ללקות עליו ועל הספק אזהרת ספק לאיסורא:

ג **ונראה** דהלכה כר"י. וכתב הב"י דמשמע דגבי ערלה נקטינן יורד ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט דלא אמר תני או זה או וכו' אלא לשמואל וכו' וכך הם דברי הטור שכתב רק שלא יראה שנבצרו מנטיע' ערלה והיינו כדתנן יורד ולוקח ובלבד שלא יראנו לוקט ובספקות ערלה איירי בתרי גווני דאסברא לה כהרמב"ם שנראה מדבריו להתיר גם בודאי ערלה ובספק הראשון דבפירש"י מותר אפי' ביד וגם בש"ע סתם כלשון הטור כרם שיש בו נטיעות של ערלה וכו' שמשמעו כרם שבו נטיעות דהיתר שיש בו ג"כ

נטיעות של ערלה ומ"ש בש"ע אח"כ כרם שהוא ספק ערלה בארץ ישראל אסור בסוריא מותר ואצ"ל בח"ל אע"פ שהוא לשון הרמב"ם לא נתכוון לכוונתו דאל"כ ה"ל לכתוב בסעיף הקודם ג"כ לשונו של הרמב"ם דמוכח דמתיר אף בודאי וכדפירש דבריו בב"י אבל העתיק ל' הטור דדוקא בספק ערלה הוא והיינו בספק השני שבפירש"י פרדס שיש בו נטיעות וכו' ואילו ספק הראשון שבפירש"י שכל הכרם ספק אם עברו עליו ג' שנים שכתבו הטור באצ"ל מהראשון דהוא מותר לא כתבו הש"ע בלשון הטור אבל כתב לשון הרמב"ם כי כך מנהגו להעתיק תמיד דברי הרמב"ם והרי יכולין אנו לפרש לשונו זה דמותר דקאמר דוקא כי הך שריותא דלעיל שבסעיף הקודם והרמ"א ז"ל כתב בסעיף הקודם ללשון הטור וכ"ש לכרם שהוא ספק ערלה שהוא מותר וללא צורך הגיה כן דהא היינו הסעיף שאחריו ואי סבר דסעיף שאחריו דעת הרמב"ם ולהתיר אף ביד אם כן נחלק עליו וה"ל להגי' בסעיף שאחריו דאינו מותר ביד ולא ה"ל לכתוב בסעיף הזה כלל אלא בלי ספק דאגב ריהטיה לא דק ולא עיין דבפנים עצמו נכתב זה הדין בסעיף שאחריו ורמ"י כיון יפה בזה שהשמיט להגהת רבו זאת אפס כי לא נתכוון שוב יפה בפי' הסעיף שאחריו דמפרש ליה דמותר ע"י ישראל שלא בפניו או ע"י עובד כוכבים ואפילו בפניו ותרווייהו ליתנהו דהא דע"י עובד כוכבים ואפי' בפניו היינו הא דמר ברי' דרבינא ופי' הב"י דאליביה דר"י ליתא וכמ"ש בשמו לעיל והטעתו לרמ"י שהש"ע העתיק בזה ללשון הרמב"ם וכבר הוכחתי שלא נתכוון בזה לכוונתו של הרמב"ם רק להעתקת הלשון בלבד ועוד דהא להרמב"ם הוה מותר אפי' ביד כמ"ש הב"י בפירוש דבריו והא דכתב רמ"י שע"י ישראל שלא בפניו שרי כתב גם כן הב"י דליתא לדר' יוחנן דלוי שאמר לשמואל ספק לי ואנא איכול פירש"י לקוט שלא בפני שיהיה ספק אצלי ואנא איכול ע"כ משום דס"ל כשמואל דערלה בח"ל מהלכות מדינה אסור משא"כ לר' יוחנן דאסור הלכה למשה מסיני ומשום הכי לא כתבו הטור והרמב"ם להא דספק לי ולהא דרב אויא ורבה בר בר חנה דמספקי ספוקי להדדי כ"כ הב"י ולכך אין לשמוע למה שכתב רמ"י בזה ודין ספק הנמצא בכרם של ערלה כמו חבית יין או ענבים טמונים בו מבואר בפרק לא יחפור סימן כ"ב:

ד **רי"א** אפילו אמר הפנימי וכו'. מדמייתי לה רבינו ומפרשו וגם מסיק לכתוב הני דינים דאתמר עלה בירושלמי ש"מ דס"ל דהלכתא כוותיה וגם הרמב"ם בפרק עשירי מה' מעשר שני פסק כן וכתב בכ"מ דנראה שסובר דלא אתא ר"י לאפלוגי את"ק אלא לפרושי ויש הוכחה לזה מהירושלמי דמוקי לר' יוסי בין לר' שמעון בן גמליאל בין לר'

ע"כ ואע"ג דבפירוש המשנה כתב הרמב"ם שאין הלכה כר' יוסי פשיטא דאזלינן בתר חיבורו שעשאו בזקנתו:

ה **או** בשנייה. כבר כתבתי במעדני יום טוב דלאו דוקא דה"ה בשלישית כל שאינה בסוף ג' ולשון הרמב"ם בפרק י' מהמ"ש נטעו לסייג וחזר וחישב עליו למאכל וכו' חייב נטעו ג' שנים לסייג ומכאן ואילך למאכל אין לו רבעי והש"ע לא נקט ברישא שום פרט בשנייה ובסיפא כתב ואם לא חשב עליו עד סוף שנה שלישית כו':

ו **ללולב** ולאתרוג. וכ"כ הטור כגון לצורך לולב או אתרוג ואחריו נמשכו האחרונים הש"ע ורמ"י ז"ל ואינו נראה כלל אלא כמ"ש במ"י דדוקא אתרוג ולא לולב והא דיהיב רמ"י ז"ל טעמא למלתא שאין עשה ולאו דעשה נדחין מפני שאר עשיין מדנפשיה כתב כן דהא בירושלמי טעמא משום דרוצה בפריו ובר מן דין וכי מפני כוונת הנוטע היה לנו לומר דעשה דוחה שאין הכוונה היא העשה עצמה וזה מבואר לכן נראה לי להלכה למעשה דנוטע דקל ללולב שפטור מן הערלה ולשון הרמב"ם מסייעני כמ"ש במ"י:

ז **והעולה** מאליו חייב. וכתב הב"י כתב הרמב"ם בפירוש המשנה דהוא בתנאי שיהיה צומח ברשות היחיד אבל עולה מאיליו ברשות הרבים פטור ועל זה אמרו בספרי ונטעתם פרט לעולה מאיליו וכן אמרו בפירוש בתוספתא העולה מאיליו לרבים פטור ע"כ ולא ידעתי למה לא כתבו בחיבור עד כאן לשון הב"י ובלי ספק דאגב ריהטיה לא דק ולא עיין יפה דהא כתב בחבורו בהדיא העולה מאליו ברה"ר ובכ"מ שלא פירשו ולא הזכיר שום נוסח דלית ביה וא"ת וטעמא מאי דחייב ברשות היחיד ולא ממעטינן נמי מונטעתם ואין לומר דנטעתם דלרבים ממעט דוקא דשל רבים דהא אמרן דלרבנן כל אחד ואחד משמע ואפשר דמ"מ מדכתב בלשון רבים ש"מ נמי להא:

ח **מכאן** אמרו נטעו עובד כוכבים כו'. וכתב הטור בין לעצמו בין לישראל וכתב הב"י דהכי משמע קצת בירושלמי דלא ממעט אלא שנטעו עובד כוכבי' עד שלא באו ישראל לארץ והרמב"ם ג"כ כתב בין לעצמו בין לישראל ושם כתב הכ"מ משום דבכמה דוכתי משמע דאף בנטע לעצמו אסור משום ערלה כמו שכתבו ה"ג ע"כ ועיין לקמן סימן ה' וכתב הכל בו סימן צ"ב שאם יש לעובד כוכבים אילן של ערלה אסור לישראל ללקוט ממנו לצורך העובד כוכבים אפי' בחנם לפי שהישראל נהנה ממה שמחזיק לו העובד כוכבים טובה עד כאן לשונו וטעמו דערלה אסור בהנאה כדאיתא בסוף פ"ב דקידושין:

ט **ונוטע** בספינה. או בעציץ ירושלמי:

י **אם** היא של חרס ומפרש בירושלמי שאין כלי חרס עומד וכו'. לשון הב"י וכן פירש"י בפ"ק דגיטין והתוספות הקשו עליו שם ובמנחות בפרק כל הקרבנות וכתבו

דנראה להפך דשל חרס בעי נקיבה ושל עץ לא בעי נקיבה שהוא מחלחלת יותר מן החרס ובפרק כל הקרבנות כתבו שמתחלה היה רגיל רבינו תם לפרש כן ואח"כ פי' דבשל חרס מהניא נקיבה אבל בשל עץ אפילו נקוב לא מהניא מידי והרמב"ם כתב בפ"י מה' מ"ש הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה אע"פ שאינו כארץ לזרעים הרי הוא כארץ לאילנות עכ"ל וז"ל הירושלמי הנוטע בעציץ שאינו נקוב חייב בערלה ר"י אומר מפני ששרשים מפעפעי' אותו רבי יונה מפיק לישנא כלי חרס עומד בפני השרשים אתמהה עכ"ל הב"י ומלת אתמהה אינו בירושלמי ולפי מה שהיה רגיל רבינו תם לפרש י"ל דבניחותא קאמר וגם לפי פירושו השני יש לומר דה"ק כלי חרס עומד בפני השרשים כל שאינו נקוב ובש"ע סתם ולא פירש:

יא **אבל** במקום חורשין. וכן דין נוטע במקום חורשין שכן בירושלמי א"ר יוסי אפילו נטעה ופסק כן הרמב"ם בפ"י מהמ"ש:

יב **אילן** שנטעו בתוך הבית. וכתב רבינו בתשובה כלל ב' דגג שמילא עפר ונטע בו חייב בערלה ואע"ג דלענין ביכורים אמרו בפרק כל הקרבנות דמביא ואינו קורא דוקא לענין ביכורים דבעיא משבח ארצך מידי דהוה אתמרים שבהרים ופירות שבעמקים אבל לכל מילי חשוב מחובר גמור:

יג **בשילהי** יבמות תניא עובד כוכבים שהיה מוכר פירות בשוק ואמר של ערלה הן של נטע רבעי הן אינו נאמן שלהשביח מקחו הוא אומר ורבינו ירוחם בנכ"א ח"ב מסיים בה ואפילו אמר מאיש פלוני לקחתים אך לא ראיתי כן בשלהי יבמות:

יד **אם** היה יכול לחיות מן העפר שבא עמו. וכתב הרשב"א בתשובה מסתברא לי דאפילו יכול לחיות ממנו קצת ימים פוטרו ואפילו אינו יכול לחיות ג' שנים כשני ימי ערלה ומנא אמינא מדתנן בפרק השואל שטף נהר זיתיו ונתנן לתוך שדה חבירו וכו' וטעמא נמי נ"ל דכיון דכבר היה נטוע ועברו עליה ג' שנים ממקום פטור בא וכו' ומש"ה נ"ל להלכה דבחו"ל אם נעקרו בגושיהן ויכולה לחיות קצת ממנו פטורים אלא שבתוספתא דערלה שנינו דבר שמספק לי דתניא התם כיצד יודע אם יכול לחיות אם לאו חופר גומא בארץ ונוטעו בה אם יכול לחיות פטור ואם לאו חייב עכ"ל:

טו **ולי** נראה הלכה כראב"י וכו'. וכבר כתבתי במ"י דקשיא לי שמן הירושלמי מוכח דשיטה היא ואינה הל' וכ"כ הרשב"א בתשובה דכיון דאמרו בירושלמי דר"ש וראב"י אמרו ד"א ה"ל שיטה ולית הלכתא כוותייהו ע"כ וכתב הרמב"ם שמונין לו משעת קציצה:

טז **ואין** דין ערלה נוהג בו בעודו מחובר לאילן ויונק ממנו. לפי שאפשר שיהיה מחובר לאילן ואינו יונק ממנו ואז נוהג בו דין ערלה וכ"כ הר"ן בפ"ק דר"ה שאם לא נפסקה אלא שאינה יונקת ממנו נוהגת בה ערלה ומונין לה משעה שהיא יונקת מעצמה ולא מן האב והכי מוכח בירושלמי ואמרינן התם מאן מוכח ומהדרינן מאן דאכיל דלאו דיליה בהיל לאסתכולי ביה כלומר שכשהיא יונקת מן האב היא הופכת עליה שלא יעמדו כנגד העלין של אב ע"כ וכ"כ הרמב"ם והר"ש בפ"ק דערלה גם בתוס' ספ"ק דקידושין במשנה כל מצוה שהיא וכו':

יז **וכן** אילן זקן שנעקר ובו פירות וכו'. או שלקח ענף מלא פירות מאילן זקן והרכיבו בילדה טור:

יח **שאין** גידולי היתר מעלין את האיסור. וכתב הר"ן דגידולין עצמן אסירי דאי שרו היו מעלין אבל הרא"ש כתב דגידולין ודאי שרו כי העיקר אינו יכול לבטל את הגידולין כ"כ הב"י וכתב עוד בשם הר"ן דפ"ק דר"ה אהא דתניא התם דמרכיב יש בו משום ערלה ואילו בספרי תניא ונטעתם פרט למבריך ומרכיב ל"ק דההיא במרכיב באילן הנטוע למאכל ומש"ה לא נהגא ערלה בהרכבה דקי"ל ילדה שסבכה בזקנה בטלה כדאיתא בפרק משוח מלחמה ואפילו ילדה בילדה נמי לכי מטו ג' לילדה ראשונה שניה נמי שריא והכי מוכח התם (ועיין מ"ש בשם רש"י במ"י סימן ח') והא דהכא בשנטעה לראשונה לסייג וקורות לפי שאין בראשונה משום ערלה כלל ומש"ה אין זו בטלה לגבה ומשכחת לה נמי כשהרכיב בתוך אילן סרק ואע"פ שאינו רשאי משום כלאים והכי איתא בירושלמי דתני עובד כוכבים שהרכיב אילן מאכל ע"ג אילן סרק אע"פ שאין ישראל רשאי לעשות כן יש בו משום ערלה מאימתי מונין לו משעת נטיעתה עכ"ל:

יט **אחד** הנוטע. ותניא בת"כ פ' קדושים אין לי אלא שנטע אגוז ושקד נטע יחור מנין ת"ל כל עץ ולשון הרמב"ם והטור אחד הנוטע גרעין או יחור מן האילן או שעקר את כל האילן ממקומו ונטעו במקום אחר:

כ **דספק** ערלה מותר. ואפי' בא"י דספק ערלה אסור כדלעיל בסימן א' כתב הש"ע סי' רצ"ד סעיף י"ז דיש למצוא היתר גם להם ביין של כרמי הכותיים משום דרובא דגפנים לאו ערלה נינהו ואפילו בכרמים שידוע ודאי שיש בהם ערלה יש להתיר משום דקודם שיעברו עליהם שני ערלה אינם עושים פירות ואם עושים הם דקים וקלושים שאינם ראוים לעשות מהן יין ע"כ:

כא **מ"מ** לענין ערלה עבדינן כוותיה וכו'. הר"ן בפ"ק דר"ה ובספ"ק דקידושין כתב בשם הרמב"ן טעם זה בעצמו והרשב"א בתשובה כתב ג"כ דברים אלו בשם הרמב"ן בליקוטיו וכתב ולפי דבריו ז"ל יהיה הדבר מותר לגמרי ואפי' במכירו לאחר שנפסק מהאב ע"כ:

כב **וה"מ** שתים וכו'. לשון הטור בד"א בנטיעה אחת או אפילו שתים וכו':

כג **והנובלות** כולן אסורות. פי' הברטנורה בין בערלה בין ברבעי וכ"כ הרמב"ם אבל בטור וכן בקיצור כתב דאינן אסורות אלא בערלה אבל לא ברבעי:

כד **דין** צלף לענין ערלה נתבאר בר"פ כ"מ סי' ג':

כה **דין** ישראל ועובד כוכבים המשותפים בנטיעת ערלה כיצד יעשו נתבאר בספ"ק דמסכת ע"ז ושם נתבאר ג"כ שמותר למכור פירות ערלה לעובד כוכבים קודם שבאו לעולם ושמותר ג"כ לישראל להחליף את כרמו בשני ערלה עם עובד כוכבים בכרמו שעברו עליה שני ערלה:

כו **בא'** בתשרי ר"ה וכו' ולנטיעות. ואם נתעברה השנה נתעברה לערלה או לרבעי הרמב"ם והטור:

כז **והרז"ה** ז"ל פי' דאין חילוק וכו'. וכדבריו סתמו התוספות וכתב ב"י דרבינו לא הכריע בין רש"י להרז"ה ודעת הרמב"ם כרש"י ולכך בש"ע שלו כתב לשתי הסברות אבל לי נראה דרבינו הכריע ולא ממ"ש לדברי הרז"ה באחרונה דהא ודאי אף ע"ג דלפעמים הויא כהכרעה הכא ליתא משום דהוצרך לכתוב פירש רש"י מעיקרא לפ' הברייתא ואם כן דקדק תחלה מדברי רש"י ואחר כך כתב לדרז"ה אבל נראה לי ממ"ש לקמן והאידנא אין חנטה בשום אילן קודם ט"ו בשבט ולכך אין נזהרים בערלה אלא שלשה שנים ובודאי דלא כתב כן אלא לסברת הרז"ה דמחמיר ומצריך להמתין עד ט"ו בשבט אע"פ שיהיו יותר מג' שנים והיינו כשנטע פחות מל' יום קודם ר"ה דאילו לסברת רש"י אדרבה מאי אין נזהרין דקאמר משום דקודם ט"ו בשבט אין חונטין הא לרש"י אפילו חונטין קודם ט"ו בשבט לעולם לא משכחת לה יותר מג' שנים דכשנטע בפחות מל' יום קודם ר"ה א"צ להמתין עד ט"ו בשבט ואין לך הכרעה גדולה מזו ולכך יפה עשה הטור שסתם כהרז"ה וגם דברי הירושלמי אע"פ שרבינו כתב שהוא פלוגתא וכ"כ הר"י אפ"ה מסקנת הירושלמי נראה דס"ל כדעת הרז"ה וכבר תמה הכ"מ על שקורא פלוגתא כלל כמ"ש דבריו במ"י:

כח **הלכך** אם נטע בט"ז באב. שיש עדיין ט"ו ימים עם זה היום עד ר"ח אלול וחדש אלול כ"ט יום הרי בין כולם שתי שבתות לקליטה שהם י"ד יום ול' יום לשנה אבל לשון

הטור אם נטע מקודם ט"ז וכו' דעתו שצריך ב' שבתות שלמות מלבד יום הנטיעה וכן דעת הרמב"ם בפ"ט מהמ"ש שכתב נטען בט"ז באב לא עלתה לו שנה.

כט **הלכך** אין נזהרין בערלה אלא ג' שנים. ותמיהני למה לא כתב לזה הטור וגם בקצור השמיטו והב"י אע"פ שכתבו בב"י השמיטו בש"ע וכן רמ"א ורמ"י לא כתבוהו וצ"ע:

ל **והחונטים** אחר ט"ו בשבט וכו'. נמשך אחר ל' זה הטור והש"ע ול"נ דבט"ו בשבט עצמו נמי דין זה שהרי יום הט"ו הוא ראש השנה הבא ול' רש"י שכתב רבינו לעיל כך הוא אין שנתה מתחדשה לצאת מידי ערלה עד ט"ו בשבט אבל משם ואילך וכו' ובט"ו בשבט יצאו וכו' משמע ודאי מסוף לשונו שכן גם משם ואילך שכתב ברישא דר"ל מבט"ו בשבט ואילך וגם לשון הרמב"ם מורין כן שכתב הרי הוא בתוך שני ערלה עד ט"ו בשבט וכו' ומט"ו בשבט וכו' הוא נטע רבעי:

לא **והאידנא** אין נוהג אלא כרם רבעי. כלומר ולא נטע רבעי וכמ"ש במי"ט ולעיל סי' ו' כתבתי במי"ט בשם רש"י שפי' אדאמרן התם וה"מ שתים נגד שתים וכו' דלמ"ד כרם רבעי אין ערלה נוהג אלא בכרם שלם וכ"כ הר"ן בפ"ק דר"ה בשם רב אחא משבחא דמאן דתני כרם רבעי ויליף בג"ש דתבואות הכרם אין כרם רבעי אלא בכרם שלם ולא בגפן יחידית והרמב"ן הקשה עליו דהא גבי כלאים נמי לא בעינן כרם שלם דכל שזרע חטה ושעורה וחרצן חייב אלא ודאי לא בא הכתוב אלא להוציא שאר אילנות אבל במין דכרם אפי' גפן יחידי' בכלל דהא מאן דמייתי כרם רבעי מהלולים ודאי אפי' בגפן יחידי' נוהג רבעי דהא לא כתיב ביה כרם וא"כ ה"ה נמי למאן דנפקא מג"ש דתבואת הכרם דבהא לא אשכחן דפליגי מידי ותרוייהו כרם רבעי תנו עכ"ל הר"ן אבל הרשב"א בחידושיו ר"פ כ"מ סתם וכתב כדברי רב אחא וכתב שכ"כ בעל המאור ע"כ אבל הרמב"ם בפ"י מהמ"א כתב יראה לי שאין נטע רבעי נוהג בחו"ל אלא אוכל פירות שנה רביעית בלא פדיון כלל שלא אמרו אלא הערלה וק"ו הדברים ומה סוריא שהיא חייבת במעשרות ושביעית מדבריהם אינה חייבת בנטע רבעי כמו שיתבאר בהמ"ש ס"ל לא כ"ש שלא יהיה נטע רבעי נוהג בה אבל בא"י נוהג בין בפני הבית בין שלא בפני הבית והורו מקצת הגאונים שכרם רבעי לבד פודין אותו בחו"ל ואח"כ יהיה מותר באכילה ואין לדבר זה עיקר עכ"ל והר"ן בפ"ק דר"ה ובספ"ק דקדושין כתב דסוגית הירושלמי דפ"ה דמ"ש מוכחת כדבריו והרשב"א כתב בתשובה שטעמו של רבינו מפני שלמדו בקידושין רבעי ממ"ש בג"ש דקדש קדש וסובר הרב ז"ל דמה מ"ש אינו נוהג בחו"ל אף הרבעי אינו נוהג בה ותלמידי הר"ר יונה בר"פ כ"מ סוברים דאף בחו"ל נוהג ומיהו כדעת רבי' דדוקא כרם רבעי:

לב **ולאחר** שנלקט כל הכרם מחלל וכו'. דקודם תלישה מוכיח בערכין שאין לו פדייה כמ"ש במי"ט בשם תהר"י וז"ל הרמב"ם בפ"ט מהמ"ש ואין פודין אותו במחובר כמ"ש והרי הוא ממון גבוה כמ"ש והר"ש בפ"ה ממס' מ"ש כתב תוס' ששנאה שאין פודין אותו במחובר וכתב שא"א לומר זה הטעם דבפ' מרובה אדתנן (בפ"ה דמ"ש) הצנועים מניחים המעות ואומר כל הנלקט מזה וכו' מסקינן דקודם לקיטה היו הצנועים פודים ולא אחר לקיטה שכבר זכו בהם אחרים ולא היה כח ביד הבעלים לחלל ע"כ ובתשובה להרמב"ן סי' קנ"ו כתב ואע"ג דאסיקנא התם אלא לעולם כל הנלקט מ"מ לאו מכח קושיא זו שאין פודין נטע רבעי במחובר חזר בו אלא דבכדי לא משבשים וכ"ש ממאי דמתרצים מעיקרא ואמרינן אימא כל המתלקט שמעינן דמדאורייתא אית ליה פדיון אפי' במחובר וקשיא הך שמעתא במרובה אתוס' ומעשים בכל יום שפודים במחובר ועם מ"ש הר"ש נתישב שהוא ז"ל פי' דטעמא דאין פודין במחובר לפי שאינם בקיאין בשומא בעודו במחובר והא דמחללין גבי צנועים התם עביד שלא יכשלו וזה נכון ומכלל דבריו בזמן הזה שאין מדקדקים בשיוויו אלא כשמואל דאמר אם חללו על ש"פ מחולל הלכך מוקמינן אדינא דאורייתא ואפילו במחובר שפיר דמי עכ"ל הרמב"ן והכ"מ כתב ליישב התוס' והרמב"ם דמ"מ המסקנא לעולם כל הנלקט וס"ל להרמב"ם דהיה חוזר בו גם מקושיא זו שאין פודין אלא שלא הוצרך להקשותה והר"ר יונה בפ' כ"מ כתב דיש טועין ופודין במחובר כדי שיוכלו לאכול מהם קודם הבציר וזה אינו כלום שבפי' מוכח במס' ערכין שצריך שיעשו הפדיון גם בתלוש ע"כ וכתב הב"י וז"ל ואיני יודע למה כתב שהם טועים דהא דאמרינן דאין פודין אותו במחובר היינו דוקא לפדותו שיחול החילול בעודו מחובר אבל לפדותו בעודו במחובר ומפרש שלא יחול עד שיתלקט שפיר דמי ובהדיא תנן בפ' בתרא דמ"ש כיצד פודין נטע רבעי כו' ומניח את הסל ע"פ ג' כו' ומניח את המעות ואומר כל הנלקט וכו' ואפי' בלא שומא נפדה בכה"ג דקתני התם והצנועים מניחים את המעות ואומרים כל הנלקט וכו' ואע"פ שהתוס' והר"ש כתבו דההוא דצנועים משום תקנה הוא דשרי כדי שלא יכשלו ה"נ איכא למימר דהנך דפודים במחובר מש"ה עבדי הכי כדי שלא יכשלו ועוד דע"כ לא אמרו התוס' והר"ש אלא בההיא דצנועים שא"א לדעת כמה אכלו העוברים והשבים ובמחובר אין בקיאים בשומא אבל הפודה פירות כרמו ומניח הסל ע"פ ג' ושמים שיוויו ומניח את המעות ואומר כל הנלקט מזה מחולל על המעות האלו מכך וכך סלים בסלע ש"ד ומצות פדיית נטע רבעי לכתחילה כך הוא כמבואר במשנה דלעיל ועוד דטעמא דאין בקיאין בשומא לא שייך האידנא דא"א להעלות' מפני הטומאה ודמי פדיונם הולכים לאבוד ולפיכך הן נפדין בש"פ מה לנו אם אין בקיאים בשומא

הלכך יכולין לפדותן בעודן מחוברים ומ"מ יפרש שלא יחול החלול עד שיתלקט וש"ד למעבד הכי כדי שלא יכשלו בהם ונראה שלא ישליך הפדיון לאבוד עד שיגמור ללקט כל הכרם שאל"כ הנלקט באחרונה על מה יחול קדושתו ואע"פ שכתב הרמב"ם בפ"י מהמ"א כיצד פודין פירות נטע רבעי בזמן הזה אחר שאוסף אותם מברך וכו' וגם הרא"ש כתב בסוף ה' ערלה ולאחר שנלקט כל הכרם מחולל וכו' אורחא דמלתא נקטו ולאו דוקא עכ"ל הב"י ואע"פ שראיתי בת"ה ס"ס קצ"ב שכתב דבתוספתא דמרובה משמע במסקנא דס"ל דפודין במחובר מ"מ נראה כיון דסמ"ג וסמ"ק ואשר"י כתבו בפשיטות דאין פודין במחובר אין לזוז מדבריהם ע"כ מ"מ נ"ל לסמוך על דברי הב"י במאי דמסיק לפדותן במחובר ושיפרש שלא יחול החלול עד שיתלקט ושלא ישליך הפדיון לאבוד עד שיגמור ללקט כל הכרם:

לג **על** פרוטה אחת ומברך וכו'. ואומר הרי אלו פדוין בפרוטה זו או מחללן על שוה פרוטה מפירות אחרות ואומר הרי כל הפירות האלו מחוללין על חטים או על שעורים אלו וכיוצא בהן ושורף אותן כדי שלא יהיו תקלה לאחרים ואוכל כל הפירות כך לשון הרמב"ם בפ"י מהמ"א ואע"פי שהראב"ד השיג על זה שכתב שפודה על פירות אחרים דהא ילפינן קדש קדש ממעשר שני ומה להלן כסף אף כאן כסף תירץ הכ"מ די"ל דה"מ בזמן הבית דדוקא ע"כ ואני תמה דמה לו לדוחק הזה דהא ברפ"ד מהמ"ש מסיק הרמב"ם שאם רצה לחלל פירות המעשר על פירות אחרות יעלו הפירות השניים ויאכלו בירושלים ואע"ג דהראב"ד גם שם השיג ואמר שהראשונים לא יצאו לחולין ואפי' בדיעבד הלא השיב עליו שם בכ"מ. ומ"ש הרמב"ם ואומר הרי אלו פדוין כו' היה ג"כ להכ"מ לפרש דבדיעבד שלא פי' אלא הפריש פרוטה או שוה פרוטה בלבד כנגד הפירות דיו וא"צ לפרש ויצאו הפירות לחולין שכ"כ הרמב"ם שם בהמ"ש:

לד **פרוטה**. כתב הש"ע שהוא א' מל"ב במעה כסף שהיא אשפירו אוטמאניש ששוקל ט"ז גרעיני שעורה שהוא רביע דרה"ם עכ"ל ובס' שלשלת הקבלה ראיתי שכתב בשם רבי' עובדיה ספורנו שיווי כל המטבעות מן פרוטה שהוא חצי שעורה עד ככר זהב והמטבעות ההן אינן ניכרות לי ובתוכן כתב שהמעה הוא דרכמון ט"ז שעורות ע"כ ואני שקלתי ומצאתי משקל צ"ו שעורות הם א' קווינטל במשקל פראג ונמצא שהמעה שהוא ט"ז שעורות הן הששית מן קווינטל אך ראיתי ביוסיפון לרומיים ספר י"ח נדפס בשטרוסבורג שנת רס"ד לאלף הששי ונדפס שם בגליון דרכמון איטישע"ר משקלו א' קווינטל והוא של כסף ושיוויו ב' ב"ץ דהיינו ח' צלמים עכ"ל ובת"ה סי' קצ"ב כתב דמטבעות הרגילה במדינות אלו החצי ווינ"ר היא יותר משוה פרוטה ופודין עליו ע"כ

והוי יודע דוקא בימים ההם ולא בזמן הזה שהרבה סיגים נעשה בכסף המטבעות וצריכים אנו לשער על כסף נקי ועיין בפ' יש בכור סעיף כ"ג ובפ' מי שמתו סי' ל"א:

לה **וזורק** לנהר. אחר שחיקה והרמב"ם בפ"י מהמ"א כתב סתם שמשליך הפרוטה לים המלח והיינו בלא שחיקה ועיין בפ' כל שעה סי' ב' ופ' כל הצלמים סי' י':

לו **תנן** בפ' בתרא דמ"ש כרם רבעי בש"א יש לו פרט ויש לו עוללות והעניים פודין לעצמן ובה"א כולו לגת פי' הברטנורה דסברי ממון גבוה הוא מעשר הלכך דורכים כולם כאחת ומעלה ואוכל בירושלים או פודהו ומעלה הדמים בירושלים ע"כ וכתב הרמב"ם בפ"ט מהמ"ש שכן אין לו שכחה ולא פיאה והטור כתב לקט ושכחה וכל אחד נקט תרי מתלת.

לז סליק הלכות ערלה. והדרן עלך הלכות קטנות